

Σερραϊκά Σύμμεικτα

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.)

ΧΟΡΗΓΟΣ
ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΣΕΡΡΩΝ

Σερραϊκά Σύμμεικτα

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.)

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος : ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΗΜΟΥΔΗΣ
Αντιπρόεδρος : ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΓΛΟΥΔΗΣ
Γραμματέας : ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΩΥΣΙΑΔΟΥ
Ταμίας : ΘΕΟΛΟΓΗΣ ΑΝΔΡΟΝΙΔΗΣ
Μέλος : ΑΝΤΩΝΗΣ ΦΡΑΓΓΕΔΑΚΗΣ

Γραφεία:

Δημ. Φλωριά 6 - 62123 Σέρρες
Τηλ.-Fax: 23210 22717, 23210 66181
ddimoudis@hotmail.com

Ιδιοκτησία-Έκδοση:

Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ)

Υπεύθυνος έκδοσης:

Δημήτριος Δημούδης, Πρόεδρος
κιν. 6974053441

Υπεύθυνοι ύλης:

Ιωάννης Ρωμανίδης
Ιωάννης Τσαρούχας
Ελισάβετ Μουσιάδου

Διόρθωση κειμένων:

Γιώργος Αγγειοπλάστης
Ελισάβετ Μουσιάδου

ISSN: 1792-5045

Περιεχόμενα

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Εισηγήσεις

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ

Ο Κανονισμός της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητας Σερρών..... 15

ΝΙΚΟΣ Μ. ΜΠΟΝΟΒΑΣ

Το ιστορικό ανοικοδόμησης και τοιχογράφησης του Καθολικού της Μονής Ξηροποτάμου Αγίου Όρους και η συμβολή των Σερραίων στην ολοκλήρωσή του τον 18ο αιώνα 41

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΑΧΙΝΟΣΛΗΣ

Το νεοελληνικό όνομα Βαλσάμης 83

ΘΩΜΑΣ Ε. ΖΗΚΟΣ

Ο ναός του Αγίου Αθανασίου στο Άγκιστρο του Νομού Σερρών 91

Η. VELI AYDIN

Το Σαντζάκι των Σερρών κατά τις οθωμανικές επετηρίδες (1882-1907) 113

ΙΩΑΝΝΗΣ Θ. ΜΠΑΚΑΣ

Ένα σπάνιο εύρημα στο ναό του Αγίου Γεωργίου Νιγρίτας. Συμβολή στην εκκλησιαστική ιστορία της περιοχής 135

ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΩΥΣΙΑΔΟΥ

Στοιχεία Εκκλησιαστικού Δικαίου στη σερραϊκή χρονογραφία του Παπασυναδινού 141

ΓΙΩΡΓΟΣ Κ. ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΗΣ

Αναμνήσεις από τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες των πολιτιστικών συλλόγων της πόλεως Σερρών κατά την περίοδο 1920 έως 1936..... 179

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Όργανα-Εκδηλώσεις-Δραστηριότητες

Ίδρυση	199
Σκοπός.....	199
Επιστημονική Επιτροπή	200
Διοικητικά Συμβούλια	201
Δραστηριότητες.....	202

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το σημαντικότερο συνέδριο «Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την Αρχαία στη Μεταβυζαντινή κοινωνία», ξετύλιξε το μίτο των τοπικών πνευματικών δυνάμεων και το Δεκέμβριο του 1993 ίδρυσαν την **Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών**. Αρωγούς στην προσπάθειά τους αυτή, τα ιδρυτικά μέλη, κάλεσαν διαπρεπείς επιστήμονες και καταξιωμένους ακαδημαϊκούς, οι οποίοι με προθυμία δέχθηκαν να συνδράμουν στο έργο τους, ως επιστημονικοί συνεργάτες. Σκοπός της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. είναι: «η επιστημονική έρευνα επί παντός θέματος που αφορά τις Σέρρες και την περιοχή τους. Ειδικότερα η συλλογή, διατήρηση, καταγραφή, μελέτη και δημοσίευση του εν γένει ιστορικού, θεολογικού, φιλολογικού, δικαιοϊκού, γλωσσικού, αρχαιολογικού, λαογραφικού και καλλιτεχνικού υλικού».

Η Εταιρεία επιδιώκει την επίτευξη του σκοπού της με την έκδοση ειδικού περιοδικού συγγράμματος επιστημονικού περιεχομένου. Το παρουσιάζουμε σήμερα με τον τίτλο «Σερραϊκά Σύμμεικτα» και φιλοδοξούμε να συμβάλει στην καταγραφή και προώθηση της πρωτογενούς έρευνας για τα ιστορικά γεγονότα και τις σημαντικές προσωπικότητες της ιστορίας του τόπου μας. Στις σελίδες του θα φιλοξενηθεί κάθε γραπτό μνημείο, κάθε μελέτη και μαρτυρία της ιστορικής και πολιτιστικής διαδρομής των Σερρών μέσα στο χρόνο, για να οδοιπορήσει τη σκέψη μας και να μας οδηγήσει σε ωκεανούς ιστορικών γεγονότων. Το περιοδικό έχει στόχο να αποτελέσει βήμα έκφρασης όλων των επιστημόνων και των ερευνητών της τοπικής μας ιστορίας, αλλά απευθύνεται και στους μη ειδικούς, όμως ευαίσθητους πολίτες αυτής της πόλης, από την πνευματική εγρήγορση των οποίων εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό η διάσωση και η ανάδειξη των μνημείων του αρχαίου, βυζαντινού και νεότερου ελληνικού πολιτισμού.

Ο πρώτος τόμος του περιοδικού έχει την τιμή να φιλοξενεί εργασίες καταξιωμένων επιστημόνων της ιστορικής επιστήμης, μελέτες νέων επιστημόνων, που συνδέουν τα πρώτα βήματά τους στην έρευνα, με τη μελέτη της ιστορίας του τόπου μας, αλλά και εργασίες ερευνητών προερχόμενες από τις τοπικές πνευματικές δυνάμεις, που ξεπερνούν με το μεράκι και τον ενθουσιασμό τους τον ερασιτεχνισμό και αναδεικνύονται πρωτοπόροι όχι μόνο στη συγκέντρωση, αλλά και στη μελέτη του ιστορικού και αρχαιολογικού υλικού της περιοχής μας. Είναι ερευνητές «επί

τόπου». Συμβάλλουν στην ανάπτυξη της ιστορικότητας, της ταυτότητας και της μαρτυρικότητας του τόπου και του λαού μας. Μετεκκενώνουν διαχρονικές αξίες. Η παρέμβασή τους είναι ρηξικέλευθη στο ιστορικό γίνεσθαι της περιοχής μας. Είναι μνήμη για το μέλλον.

Η θεματολογία της έκδοσης καλύπτει ποικίλα επιστημονικά πεδία όπως ιστορία, αρχαιολογία, ιστορία της τέχνης, πολεοδομία, ιστορία δικαίου, φιλολογία, εκκλησιαστική ιστορία, κοινοτική διοίκηση κ.λπ. Οι εισηγήσεις είναι πρωτότυπες στο σύνολό τους και αναφέρονται χρονολογικά σε θέματα της ιστορίας των Σερρών από τη μεταβυζαντινή περίοδο έως τα μέσα του εικοστού αιώνα.

Αισιοδοξούμε πως η έκδοσή μας θα συμβάλλει στη δημιουργία περισσότερο ευοίωνων συνθηκών και προοπτικών για τη συστηματικότερη καταγραφή της ιστορίας και του πολιτισμού της πόλης και του νομού Σερρών, με τη δημοσίευση νέου υλικού, κατά κανόνα αρχαιολογικού, και με την ενθάρρυνση των ερευνητικών προσπαθειών των πνευματικών ανθρώπων του τόπου μας. Δεν είμαστε πλοηγοί, μα ποθεινοί εραστές της τοπικής ιστορίας και ελπίζουμε πως οι εκδόσεις μας θα έχουν συνέχεια. «Μ' έναν πυρσό προχωράμε» (Οδυσ. Ελύτης), για τους πομπούς και τους δέκτες της προσπάθειάς μας.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
του Δ.Σ. της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΗΜΟΥΔΗΣ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Κάθε έκδοση είναι οπωσδήποτε αποτέλεσμα της φανερόης ή αφανούς συνεργασίας πολλών ανθρώπων. Αναλαμβάνοντας την ευθύνη της παρούσας έκδοσης, θα ήθελα να ανταποδώσω το από καρδιάς οφειλόμενο ευχαριστώ σ' όλους εκείνους που συνέβαλαν με υποδειγματική ευσυνειδησία, ο καθένας με τον τρόπο του, στα διάφορα στάδια της πραγματοποίησής της.

Κατ' αρχάς θα ήθελα να ευχαριστήσω τον χορηγό της έκδοσης, τη **Συνεταιριστική Τράπεζα Σερρών** και ιδιαίτερα τον Πρόεδρό της, κ. Ιωάννη Χατζηηλιάδη, που μας στήριξε οικονομικά στο εγχείρημά μας.

Τους επιστήμονες που μας εμπιστεύθηκαν τις εργασίες τους.

Τους συντελεστές της έκδοσης κ. Ιωάννη Ρωμανίδα, κ. Ιωάννη Τσαρούχα, κ. Γιώργο Αγγειοπλάστη, κα Ελισάβετ Μουσιιάδου και κ. Βασίλειο Γιαννογλούδη.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλουμε στα μέλη του δημιουργικού τμήματος της εκτυπωτικής εταιρείας «Tyrographie», για το άριστο πνεύμα συνεργασίας που επέδειξαν.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
του Δ.Σ. της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΗΜΟΥΔΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Εισηγήσεις

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ

Ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΣΕΡΡΩΝ (1895)

Μνήμη Πέτρου Θ. Πέννα

Η παρούσα μελέτη αποτέλεσε αντικείμενο εισηγήσεως στην Ημερίδα «Αναφορές για την περιοχή των Σερρών από τον 15ο έως τον 19ο αιώνα μέσα από τα χειρόγραφα της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών», που διοργανώθηκε από την ΕΜΕΙΣ, με την συνεργασία διαφόρων φορέων, την 24η Οκτωβρίου 2009 στις Σέρρες. Εδώ η εισήγηση δίνεται σε πιο ανεπτυγμένη μορφή και, επίσης, συνοδεύεται από το κείμενο του μέχρι σήμερα ανέκδοτου «Οργανικού Κανονισμού της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητας Σερρών». Ο Κανονισμός αυτός συνετάγη το 1895 και είναι ο δεύτερος χρονολογικά που εθέσπισε η Ελληνορθόδοξη Κοινότητα της ονομαστής μακεδονικής πόλης. Παρέμεινε ανέκδοτος, όπως άλλωστε και ο πρώτος, εκείνος του 1875-1877(1), που μέχρι σήμερα δεν έχει ευρεθεί αντίγραφό του. Χάρη στον Ιστορικό των Σερρών, - και όχι μόνο Ιστορικό-, αείμνηστο Πέτρο Πέννα, απέκτησα αντίγραφο του δεύτερου Κανονισμού το 1985. Είχα δημοσιεύσει έναν τόμο με κοινοτικούς Κανονισμούς² και ένα αντίτυπο είχα προσφέρει στον Πέτρο Πέννα, εκφράζοντας και την λύπη μου ότι δεν κατόρθωσα να εύρω τους Κανονισμούς των Σερρών. Ο Πέτρος Πέννας με την ευγένια και την γαλαντομία, που πάντα τον χαρακτήριζαν, είχε την καλωσύνη να μου στείλει αντίγραφο του δεύτερου Κανονισμού, φωτοτυπία του οποίου είχε εξασφαλίσει από το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών. Του απευθύνω από τις σελίδες της νέας επιθεωρήσεως «Σερραϊκά Σύμμεικτα» την ευλάβειά μου και αφιερώνω την παρούσα μελέτη στην μνήμη του σπάνιου εκείνου ευπατριδῆ.

---

1. Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς άρχισε η ισχύς του πρώτου κοινοτικού κανονισμού. Ο Π. Πέννας το προσδιορίζει κατά την αρχιερατεία του μητροπολίτη Φιλοθέου Βρυενίου στις Σέρρες, βλ. Π. Θ. Πέννα, Έριδες περί την κοινοτικήν οργάνωσιν της πόλεως των Σερρών και τα Πρακτικά της εν Σέρραις Εξαρχίας των μητροπολιτών Θεσσαλονίκης και Σερβίων και Κοζάνης (1891-1892), «Σερραϊκά Χρονικά» 2 (1957)7. Του ιδίου, Ιστορία των Σερρών, Αθήναι ² 1966, 87· Γ. Καφταντζή, Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της, τ. γ', Θεσσαλονίκη 1996, 265.

2. Βλ. Χ. Παπαστάθη, Οι Κανονισμοί των Ορθοδόξων Ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού Κράτους και της Διασποράς, τ. α', Θεσσαλονίκη 1984.

Αισθάνομαι ευτυχής που συμμετέχω στην Ημερίδα. Την οφείλουμε σε πρωτοβουλία της ΕΜΕΙΣ και στην συνεργασία της με διακεκριμένους φορείς. Περαιτέρω, χαίρομαι ιδιαίτερος για την παρουσία και ενεργό συμμετοχή της καθηγήτριας κυρίας Aksinia Dzuirona. Στην κυρία Dzuirona η διεθνής επιστήμη, αλλά πρωτίστως η ελληνική, οφείλουν την αποκάλυψη και την απόδοση στην έρευνα των χειρογράφων των μονών της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης, που ανηράγγησαν κατά την διάρκεια του α΄ παγκοσμίου πολέμου. Χάρη στην κυρία Dzuirona, εδώ και είκοσι σχεδόν χρόνια τα χειρόγραφα αυτά έπανσαν να αποτελούν άκρως πρόστιτο υλικό και μπορούμε πλέον να τα μελετούμε. Της εκφράζω τις πλέον εγκάρδιες ευχαριστίες για την γενναία πρωτοβουλία της και την καρποφόρα συνεργασία μας.

Στην εισήγησή μου θα αναφερθώ: 1. Στο γενικό πλαίσιο θεσπίσεως Κανονισμών μεταξύ των κοινοτήτων των αλυτρώτων Ελλήνων κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα, 2. Στα γεγονότα των Σερρών, που οδήγησαν στην σύνταξη Κανονισμών, 3. Στις διατάξεις του δεύτερου Κανονισμού περί κοινοτικής διαρθρώσεως, και 4. Στα αποτελέσματα του καθεστώτος των Γενικών Κανονισμών του ημετέρου Γένους στο κοινοτικό επίπεδο γενικότερα.

1. Την 3η Νοεμβρίου 1839 εγκαινιάσθηκε στην οθωμανική αυτοκρατορία η περίοδος των μεταρρυθμίσεων³. Είναι περισσότερο γνωστή ως περίοδος του Τανζιμάτ. Τότε ο σουλτάνος Αβδούλ Μετζήτ εξέδωσε στο ανάκτορο του Γκιούλ Χανέ το ομώνυμο Χάττ-ι-Σερίφ. Αυτό το αυτοκρατορικό διάταγμα διαβεβαίωνε τον σεβασμό της ζωής, της τιμής και της περιουσίας όλων γενικά των υπηκόων του σουλτάνου· εισήγαγε μεταρρυθμίσεις στην απονομή της δικαιοσύνης και την φορολογία. Καταργούσε την εκληπτορία· καθιέρωνε την γενική στράτευση και επέβαλε την ισότητα όλων των Οθωμανών υπηκόων ενώπιον των νόμων, ανεξάρτητα από το θρήσκευμα και την φυλή τους. Η θέσπιση του Χάττ-ι-Σερίφ ήταν αποτέλεσμα εσωγενών και εξωγενών παραγόντων στην αυτοκρατορία, που είχαν διδάξει στους Τούρκους ιθύνοντες ότι η μόνη οδός για να μη συρρικνωθεί το κράτος ήταν ο εκσυγχρονισμός των θεσμών και ο εξευρωπαϊσμός των δομών του.

Η προσπάθεια εισαγωγής δυτικών προτύπων σε κράτος μουσουλμανικό, ιδιαίτερα η ισότητα, θεωρήθηκε από τους μωαμεθανούς αντίθετη προς τις βασικές αρχές του Ισλάμ. Αντίστοιχα, οι χριστιανοί και οι ισραηλίτες δυσπιστούσαν ως προς την ειλικρίνεια των μεταρρυθμιστικών

---

3. Για την περίοδο αυτή, βλ. ενδεικτικά το νεώτερο έργο του Γ. Δ. Σταματόπουλου, *Μεταρρύθμιση και εκκοσμίκευση. Προς μια ανασύνθεση της ιστορίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα 2003, *passim*.

προθέσεων, ενώ περαιτέρω τους εύρισκε αντίθετους η υποχρέωση να εκτίουν στρατιωτική θητεία⁴. Η γενική αυτή αντίδραση δεν ακύρωσε το Χαττ-ι-Σερίφ του Γκιούλ Χανέ. Το μετέβαλε σε θεωρητική διακήρυξη.

Μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, η Υψηλή Πύλη επιδίωξε να αναγνωρισθεί ο σουλτάνος Ευρωπαϊός ηγεμόνας, με δικαίωμα να μετέχει στις διασκέψεις πανευρωπαϊκού ενδιαφέροντος, παγκοσμίου μάλλον με τον τότε διεθνή συσχετισμό των Μεγάλων Δυνάμεων. Απαραίτητη, όμως, προϋπόθεση για την αναγνώριση αυτή προβλήθηκε από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις η παραχώρηση του δικαιώματος της ισότητας σε όλους τους Οθωμανούς υπηκόους. Για τον λόγο αυτόν, κατά τον Φεβρουάριο 1856, ο Αβδούλ Μετζίτ εξέδωσε τον χάρτη του Χαττ-ι-Χουμαγιούν.

Το Χαττ-ι-Χουμαγιούν παρείχε σε όλους τους υπηκόους του σουλτάνου εγγυήσεις για την ζωή και την περιουσία τους, καθώς και ισότητα δικαιωμάτων, ανεξάρτητα από θρησκειομα, εθνική καταγωγή και οικονομική κατάσταση. Επανεγνώριζε τα προνόμια, που κατά καιρούς είχαν χορηγηθεί στα μη μουσουλμανικά μιλλέτια. Κάθε ένα θρησκευτικό κοινό, όμως, ήταν πλέον υποχρεωμένο να προτείνει μεταρρυθμίσεις στο καθεστώς του, όπως αυτές επιβάλλονταν από τις επιταγές της εποχής και την «πρόοδο των φώτων και του πολιτισμού». Επιβεβαιωνόταν η αυτοτέλεια των διαφόρων θρησκευμάτων στα εσωτερικής φύσης θέματά τους και η ισότιμη συμμετοχή των λαϊκών στην διοίκηση των κοινοτήτων και την απονομή της δικαιοσύνης με την ίδρυση μικτών διοικητικών συμβουλίων και μικτών δικαστηρίων (θρησκευτικοί λειτουργοί και λαϊκοί) αντίστοιχα. Το ιερονομικό δίκαιο (σαρία) έπαυσε να είναι κατ' αποκλειστικότητα η επίσημη κρατική νομοθεσία. Η διοίκηση των «εθνικών» (=εσωτερικών) υποθέσεων των χριστιανικών και των ισραηλιτικών κοινοτήτων καθίστατο ομοιόμορφη και ενιαία σε όλη την έκταση της αυτοκρατορίας. Η διοίκησή τους ανήκε πλέον σε συμβούλια, τα μέλη των οποίων εκλέγονταν κατ' αρχήν από το σύνολο των ενηλίκων αρρένων μελών τους.

Την θέση σε ισχύ του Χαττ-ι-Χουμαγιούν ακολούθησε με αργή διαδικασία η δημοσίευση διαφόρων νόμων και οδηγιών της Υψηλής Πύλης σχετικών με την εφαρμογή του. Οι διατάξεις αυτές κατέστησαν διττό το περιεχόμενο του όρου «κοινότητα». Σε ευρεία έννοια εσήμαινε το «Κοινόν», το σύνολον των ομοθρήσκων ή ομοδόξων υπηκόων, που υπάγονταν σε συγκεκριμένη και από την Υψηλή Πύλη αναγνωρισμένη θρησκευτική αρχή και κατοικούσαν σε ολόκληρη την έκταση της αυτοκρατορίας ή έστω σε ευρείες περιοχές της, ανάλογα με το εδαφικό κλίμα

4. Βλ. Μ. Λάσαρι, Το Ανατολικόν Ζήτημα, 1800-1923, τ.α', Θεσ/νίκη 1948, 130 κ.ε.

της θρησκευτικής τους αρχής (π.χ. η κοινότητα των Ελληνορθοδόξων του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας κ.λπ.). Σε στενή έννοια «κοινότητα» εσήμαινε τους ομοθρήσκους ή ομοδόξους συγκεκριμένου πολιέματος. Σ' ένα χωριό ή πόλη συνυπήρχαν επί μέρους κοινότητες, όπως εκείνες των Μουσουλμάνων, Ισραηλιτών, Αρμενορθοδόξων, Ρωμαιοκαθολικών, Ουνιτών, Ευαγγελικών, Ορθοδόξων, σχισματικών Ορθοδόξων, -όπως έγινε με τους Βουλγάρους μετά την ίδρυση της Εξαρχίας-, κ.ά., επειδή ακριβώς η υπόστασή τους ως κοινότητας βρισκόταν σε άμεση συνάφεια με το θρήσκευμά τους και την αναγνωρισμένη αρχή του, και όχι από την γλώσσα, την φυλή ή την εθνική τους συνείδηση. Παράλληλα, σε κάθε πόλη ήδρευε δημοτική αρχή. Η σύσταση και λειτουργία της δεν εξηρτάτο από το θρήσκευμα ή τα θρησκευτά των κατοίκων.

Για να εναρμονισθεί το καθεστώς των διαφόρων μη μουσουλμανικών Κοινών προς τις μεταρρυθμίσεις, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το Αρμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, τα άλλα χριστιανικά θρησκευτά και η Αρχιεραββινεία συνέστησαν επιτροπές, που θα εκπονούσαν τους νέους θεμελιώδεις κανονισμούς τους. Σε ό,τι αφορούσε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, οι κυβερνητικές οδηγίες συνιστούσαν 29μελές συμβούλιο, απαρτιζόμενο από 7 αρχιερείς, που εξέλεξε η Ιερά Σύνοδος, και 22 λαϊκούς, από τους οποίους 10 εκπροσωπούσαν τους Ορθοδόξους της Κωνσταντινουπόλεως και οι υπόλοιποι 12 τα Εγιαλέτια Αδριανουπόλεως, Βοσνίας, Θεσσαλονίκης, Κασταμονής, Κρήτης, Λάρισας, Μεγάλου Τυρνάβου, Πελαγονίας, Πισιδίας, Σμύρνης και Φιλιππουπόλεως. Οι 10 εκπρόσωποι της Κωνσταντινουπόλεως θα εκλέγονταν από 20μελή συνέλευση, απαρτιζόμενη από 10 των «παρά τοις Πατριαρχείοις προκρίτων του έθνους» και 10 των «πρωτίστων» των εσναφίων. Οι εκπρόσωποι των εγιαλετίων θα αναδεικνύονταν από πληρεξουσίους, που θα εξέλεγαν οι υπάρχοντες πρόκριτοι των επί μέρους καζάδων. Μεταξύ των 12 εκπροσώπων των εγιαλετίων, ήταν ένας Σέρβος από την Βοσνία και ένας Βούλγαρος από το Μεγάλο Τύρνοβο⁵.

Το συμβούλιο αυτό είχε ονομασθεί αρχικά «Εθνοσυνέλευσις», αλλά ο όρος απήρесе στην Υψηλή Πύλη, γιατί θύμιζε κοινοβουλευτικά προ-

---

5. Βλ. Επ. Κυριακίδου, Ιστορία του Συγχρόνου Ελληνισμού, τ. β', Αθήναι 1892, 3-57· Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου (Φιλιππίδου), Οι Γενικοί Κανονισμοί του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί τη βάσει του κώδικος τέ' του Πατριαρχικού Αρχιεπισκοπικού (Πρακτικά Εθνοσυνελεύσεως, 1858-1860), «Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών» 1946, 6-7 (ανατ.) · Χ. Παπαστάθης, Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η εσωτερική διοίκηση του Γένους κατά την περίοδο του Τανζιμάτ, «Χαριστήριος Τόμος προς τιμήν του Οικουμενικού Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου», Αθήνα 2000, 439-453, (αρκετά χωρία της μελέτης αυτής παρατίθενται εδώ).

τυπα. Μετονομάστηκε «Εθνικό Προσωρινό Συμβούλιο». Του ανατέθηκε η σύνταξη και ψήφιση κανονισμού, που θα διήπε πλέον την οργάνωση και λειτουργία των Ορθοδόξων κοινοτήτων και της Εκκλησίας ως διοικητικής αρχής. Το Εθνικό Προσωρινό Συμβούλιο εργάστηκε κατά την διετία 1858-1860 και στην περίοδο 1860-1862 ψήφισε και έθεσε σε ισχύ τους «Γενικούς (ή Εθνικούς) Κανονισμούς περί διευθετήσεως των Εκκλησιαστικών και Εθνικών Πραγμάτων των υπό τον Οικουμενικόν Θρόνον διατελούντων Ορθοδόξων Χριστιανών, υπηκόων της Α.Μ. του Σουλτάνου»⁶. Οι Εθνικοί Κανονισμοί απαρτίζονταν από επτά επί μέρους κανονισμούς: α) Περί εκλογής και διορισμού του Πατριάρχου, β) Περί των προσόντων και της εκλογής των Αρχιερέων, γ) Περί του τρόπου σχηματισμού της Ι. Συνόδου, δ) Περί του Διαρκούς Μικτού Συμβουλίου, ε) Περί προσόδων των Αρχιερέων, στ) Περί μισθών των πατριαρχικών Υπαλλήλων, και ζ) Περί Μοναστηρίων.

Στην αυτοδιοίκηση του Ορθοδόξου Κοινού ανήκαν: α) η σύσταση και η λειτουργία των κατά τόπους κοινοτήτων και των φιλογενών καταστημάτων τους, β) καθαρώς θρησκευτικά ζητήματα, όπως η εκλογή των αρχιερέων και η ίδρυση ναών, και γ) η ισχύς θεσμών με προέχοντα θρησκευτικό χαρακτήρα, (όπως ο γάμος, η μνηστεία, το διαζύγιο, η διατροφή συζύγου και τέκνων, η κληρονομική διαδοχή), για την δικανική αντιμετώπιση των οποίων λειτουργούσαν πλέον συγκεκριμένα δικαστήρια με ίδια δικονομία.

Η θέσπιση των Εθνικών Κανονισμών δεν υπήρξε έργο ευχερές. Ανεφύησαν αντιδράσεις εκ μέρους αρχιερέων, που έχαναν σημαντικό μέρος της εξουσίας τους. Ήδη στην πρώτη συνεδρίασή της, η Εθνοσυνέλευση παμψηφεί απεδέχθη πρόταση του Μεγάλου Λογοθέτη Νικολάου Αριστάρχη βέη να προσκαλέσει στις εργασίες της εκπροσώπους των Πατριαρχείων Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, των Αρχιεπισκοπών Κύπρου και Μονής Σινά, καθώς και του Αγίου Όρους, ακριβώς επειδή επρόκειτο αυτή «να διαπραγματευθή περί πραγμάτων αφορώντων την βελτίονα τακτοποίησιν παντός του Ιερού ημών κλήρου, αφ' ης εξαρτάται η εύκλεια αυτού, καθώς και την των κοινών εκκλησιαστικών και εθνικών πραγμάτων, και τέλος διότι και οι θρόνοι ούτοι υπάρχουσι μέλη του όλου Ορθοδόξου Έθνους, και κατά συνέπειαν και δικαιούνται και οφείλουσι να λάβωσι μέρος εις την Εθνοσυνέλευσιν»⁷. Τα Πρεσβυγενή Πατριαρχεία, όμως, δεν ήθελαν να εκσυγχρονίσουν τις εκκλησιαστικές και κοινοτικές δομές τους, επειδή ο εκσυγχρονισμός θα προκαλούσε μείωση των δεσποτικών εξουσιών των αρχιερέων. Είναι

6. Βλ. το κείμενό τους στον Χ. Παπαστάθη, Οι Κανονισμοί, ό.π., 78-110.

7. Βλ. Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, ό.π., 7.

χαρακτηριστικό ότι οι Πατριάρχες Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, που παρεπιδημούσαν τότε στην Κωνσταντινούπολη, ούτε καν εθιμοτυπικά δεν θέλησαν να προσέλθουν στην Εθνοσυνέλευση, προφασιζόμενοι το αυτοκέφαλο των Εκκλησιών τους από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Στην πραγματικότητα ήταν επηρεασμένοι και σύμφωνοι με τις απόψεις των Γερόντων μητροπολιτών του Φαναρίου, οι οποίοι αντιδρούσαν στην μείωση των εξουσιών τους. Στις εργασίες της Εθνοσυνελεύσεως μετέσχε μόνον ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Καλλίνικος, χωρίς να υιοθετήσει τους Εθνικούς Κανονισμούς για το κλίμα της Αλεξανδρινής Εκκλησίας, μολοντί τόσο ο ίδιος όσο και οι διάδοχοί του πάντοτε υπεραμύνονταν της αρχής ότι τα προνόμια και οι εξουσίες των θρησκευτικών κοινοτήτων της οθωμανικής αυτοκρατορίας ίσχυαν και στην χεδιβική Αίγυπτο⁸. Το Πατριαρχείο Αντιοχείας αναγκάστηκε αργότερα να αποδεχθεί την ισχύ των Εθνικών Κανονισμών, τους οποίους και μετέφρασε στην αραβική γλώσσα, «απαιτήσει του λαού της Συρίας»⁹.

Μέχρι την εφαρμογή των Εθνικών Κανονισμών δεν ίσχυε ενιαίο σύστημα κοινοτικής συγκροτήσεως των Ορθοδόξων της αυτοκρατορίας κατά τόπο και χρόνο. Εκτός από τον επιχώριο αρχιερέα, -που ήταν *ex officio* εκπρόσωπος των Ορθοδόξων της επαρχίας και, συγχρόνως υπεύθυνος για την νομιμοφροσύνη τους ενώπιον των κρατικών αρχών-, τα άλλα κοινοτικά όργανα, οι αρμοδιότητές τους, η κοινοτική οργάνωση, ο βαθμός συμμετοχής στα κοινά του λαϊκού στοιχείου, διέφεραν από τόπο σε τόπο. Σε μερικές κοινότητες, η ανάδειξη των προυχόντων ανήκε στις συντεχνίες· αλλού στους ενηλίκους άρρενες κατά μαχαλάδες (συνοικίες) ή κατά ενορίες· αλλού επικρατούσε μικτό σύστημα. Το ίδιο παρατηρούμε και στην οργάνωση των δικαστηρίων. Η έλλειψη κοινών λειτουργικών δομών οφείλονταν κατά κύριο λόγο σε ειδικούς σουλτανικούς προνομιακούς ορισμούς υπέρ ορισμένων από αυτές, καθώς και στον βαθμό της οικονομικής ευρωστίας των μελών τους, γεγονός που προκαλούσε μείωση του εύρους της πολιτικής εξουσίας του επιχωρίου επισκόπου. Το ανομοιόμορφο κοινοτικό καθεστώς καταργήθηκε από τους Εθνικούς Κανονισμούς. Η αρχή της ενιαίας οργάνωσης, που αυτοί εισήγαγαν, διεσπάτο, -ορθώς άλλωστε-, μόνο σε ρυθμίσεις δευτερεύουσας σημασίας, εξ αιτίας ειδικών επί μέρους συνθηκών, όπως αυτές εμφανίζονται στους Κανονισμούς των διαφόρων κοινοτήτων.

2. Μεταξύ των ελληνορθοδόξων κοινοτήτων της οθωμανικής αυτοκρατορίας σημειώθηκε εντονότατη κίνηση για την εύρυθμη λειτουργία

8. Βλ. Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, ό.π., 8.

9. Βλ. Αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, ό.π., 8.

3. Ο Κανονισμός αυτός είχε 83 άρθρα. Στην Ελληνική Κοινότητα Σερρών ανήκαν όλοι οι Ορθόδοξοι κάτοικοι της πόλης και των περιχώρων, που χρησιμοποιούσαν στα εκπαιδευτήρια και στους ναούς την ελληνική γλώσσα. Προϊσταμένη αρχή ήταν η Γενική Συνέλευση. Μέλη της ήταν: α) αντιπρόσωποι των ενοριών, ο αριθμός των οποίων οριζόταν κατά ενορίες από τον Κανονισμό, β) αντιπρόσωποι των συνεκχιών εκείνων που εισέφεραν υπέρ των κοινοτικών καταστημάτων, και γ) όσοι εισέφεραν πέντε λίρες. Οι αντιπρόσωποι αυτοί εξελέγοντο από εκλογικό σώμα, απαρτιζόμενο από το σύνολο των αρρένων, ηλικίας 25 ετών και άνω, από πενταετίας κατοικούντων οικογενειακώς στις Σέρρες και οι οποίοι δεν είχαν καταδικασθεί σε ποινή συνεπαγομένη απώλεια των αστικών δικαιωμάτων. Οι εκλέξιμοι έπρεπε να είχαν τα προσόντα του εκλογέα, ηλικία 30 ετών τουλάχιστον και να ήταν υπόχρεοι σε καταβολή κτηματικού φόρου ή φόρου επιτηδεύματος. Εστερούντο του δικαιώματος εκλογέα και εκλεξιμού οι κληρικοί, οι εργαζόμενοι στην εκκλησία, οι πτωχεύσαντες και οι μισθοδοτούμενοι από την Κοινότητα.

Ο εκλογικός κατάλογος κατά ενορίες ανηράτο στον νάρθηκα και εντός προθεσμίας 8 ημερών όποιος είχε τυχόν ενστάσεις τις υπέβαλε διά του εφημερίου στην Διοικητική Επιτροπή. Η ψηφοφορία ήταν μυστική, διά ψηφοδελτίων, και διεξήγετο ανά τριετία. Τα μέλη της ήταν 24. Η Γενική Συνέλευση ήταν η Βουλή θα μπορούσαμε να πούμε της Κοινότητας. Πρόεδρος της ήταν ο εκάστοτε μητροπολίτης. Από τα 24 μέλη της, 6 αποτελούσαν την Δημογεροντία, 14 την Διοικητική Επιτροπή και 4 την Εξελεγκτική Επιτροπή. Εξ αυτών, η Δημογεροντία είχε δικαστικά και συμβολαιογραφικά καθήκοντα. Η Διοικητική Επιτροπή είχε αρμοδιότητα τα οικονομικά ζητήματα της Κοινότητας, η δε Εξελεγκτική Επιτροπή ήλεγχε την οικονομική διαχείριση της Κοινότητας, των εφορειών των εκπαιδευτηρίων, του νοσοκομείου και του κοιμητηρίου. Εν συνεχεία ο Κανονισμός αναφέρεται στις Εφορείες και Επιτροπές, στον Γραμματέα, Λογιστή και Ταμία, και περατούται με μερικές γενικές διατάξεις, όπως ήταν η απαγόρευση να είναι μέλη του ιδίου κοινοτικού σώματος πατήρ και υιός, καθώς και αδελφοί. Η απαγόρευση να δανειζονται κοινοτικά χρήματα. Η δυνατότητα να αναθεωρηθεί ο Κανονισμός μόνο μετά πάροδο οκταετίας. Η εκλογή από την Γενική Συνέλευση εκπροσώπου των Σερρών, λαϊκού, προς συμμετοχή στην εκλογή Οικουμενικού Πατριάρχη, σύμφωνα με τις διατάξεις των Γενικών Κανονισμών.

Η ομόνοια που επικράτησε μετά την απομάκρυνση του Κωνσταντίνου Βαφειδου και οι λυσιτελείς διατάξεις του Κανονισμού ωφέλησαν τις Σέρρες, οι οποίες και γνώρισαν έκτοτε μεγάλη οικονομική ακμή και

έντονη μορφωτική κίνηση.

4. Η εκτεταμένη αυτοδιοίκηση των ελληνορθοδόξων κοινοτήτων της οθωμανικής αυτοκρατορίας, -τυπικό δείγμα της οποίας είναι η κοινότητα των Σερρών-, γνώρισε περαιτέρω βαθμιαία εξέλιξη χάρη στις διεργασίες εσωγενών και εξωγενών παραγόντων. Η εφαρμογή της αρχής της «κατά τεκμήριον αρμοδιότητας»¹³ επέτεινε την εκ των πραγμάτων προώθηση της κοινότητας ακόμη και σε πεδία που δεν ρυθμιζονταν από την νομοθεσία των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων. Οποσδήποτε, και υπό το καθεστώς των Εθνικών Κανονισμών συνεχίσθηκαν, -πολύ συχνά μάλιστα-, οι τριβές μεταξύ επιχωρίων επισκόπων και λαϊκών. Γεγονός, πάντως, είναι ότι τα δημοκρατικά -με τα μέτρα βέβαια του χρόνου και τόπου- πρότυπα των Εθνικών Κανονισμών επέτρεψαν την ευρεία διάδοση της παιδείας με τις συνεχείς ιδρύσεις κοινοτικών σχολείων, ενίσχυσαν την φιλογένεια και συνέβαλαν στην διαδικασία αστικοποίησης των Ελλήνων, παρά την ρέουσα κατάσταση στην αυτοκρατορία. Και οποσδήποτε η σύγκριση των οργανικών δομών των κοινοτήτων μεταξύ του ελληνικού κράτους και της οθωμανικής επικράτειας αποβαίνει υπέρ της δεύτερης. Στην ελεύθερη Ελλάδα, ήδη από δεκαετίες η κοινοτική αυτοδιοίκηση ασφυκτιούσε στην μέγγενη του αυστηρού συγκεντρωτικού συστήματος, που της είχε επιβάλει η βαυαρική αντιβασιλεία, καθιστώντας τον μεταβυζαντινό κοινοτισμό νοσταλγική ανάμνηση. Αντίθετα στον ευρύτατο χώρο της δικαιοδοσίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου, οι Εθνικοί Κανονισμοί είχαν καταστήσει την κοινότητα κύτταρο της συλλογικής δράσης του Γένους και συνισταμένη των βυζαντινών βιωμάτων αφ' ενός και αφ' ετέρου των δημοκρατικών ιδεωδών του ευρωπαϊκού 19^{ου} αιώνα.

Το χειρόγραφο αντίγραφο του Κανονισμού, που εδώ παρατίθεται, απαρτίζεται από 13 φύλλα, γραμμένα σε αμφότερες τις όψεις (φ. 1α-β έως 13α ή σσ. 25).

Το κείμενό του έχει ως εξής:

13. Κατά την προσφύη διατύπωση του Ν. Πανταζοπούλου, Τα «προνόμια» ως πολιτιστικός παράγων εις τας σχέσεις χριστιανών-μουσουλμάνων, «Επιστ. Επετηρίς Σχολής ΝΟΕ ΑΠΘ», τ.θ', (Ακροθίνια Πέτρω Γ. Βάλληνδα), Θεσσαλονίκη 1976, 849.

σ.1

Ὁργανικὸς Κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Σερρών

Κεφ. Α΄

Ἄρθ. 1: Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος καὶ τῶν κοινο-
τικῶν αὐτῆς Ἀρχῶν.

Προϊσταμένη Ἀρχὴ τῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Σερρών, ἀποτελου-
μένης ἀπὸ πάντας τοὺς Ὁρθόδοξους χριστιανοὺς κατοίκους τῆς πόλεως
ταύτης, καὶ ποιουμένους χρῆσιν ἐν τε τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις καὶ τοῖς ἱεροῖς
Ναοῖς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Πνευματικοῦ Ἀρχηγοῦ
τῆς Ἐπαρχίας Σερρών προεδρευομένη Γενικὴ τῆς πόλεως Συνέλευσις.

Κεφ. Β΄

Περὶ Ἑλληνικοῦ Συλλόγου

Ἄρθ. 2: Τὸν Ἑλληνικὸν Σύλλογον ἀποτελοῦσι: α) οἱ ἀντιπρόσωποι
τῶν ἐνοριῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν προαστείων Σερρών ὡς ἑξῆς: (ἐνορία
δὲ ἐκάστου θεωρεῖται ἐκείνη, ἧς ὁ ἱερεὺς ἀγιάζει αὐτὸν ἐν τῇ κατοι-
κία του): Μητροπόλεως 2, Ἁγίου Βλασίου 3, Ἁγίου Γεωργίου 2, Ἁγίου
Νικολάου 11, Ἁγίας Φωτεινῆς 3, Ἁγίας Ἐλένης 9, Ἁγίας Βαρβάρας
2, Ἁγίου Παντελεήμονος 8, Ἁγίας Κυριακῆς καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου 2,
Μεγάλων Ταξιαρχῶν 2, Τίμιου Προδρόμου 4, Ἄνω Καμενίκης 2, Ἄνω
σ.2 Ταξιαρχῶν 4, Κάτω Καμενίκης 2, (σ.2) Ἁγίου Ἀντωνίου 5, Ἀραμπατζῆ
Μαχαλῆ 2, Ἁγίας Παρασκευῆς 1, Ἁγίων Ἀναργύρων Δώδεκα Ἀποστόλων
1 καὶ Ἀλιουκάλεως 2. Ἡ συνοικία Βλαχερνῶν, ὡς μὴ ἔχουσα ἰδίαν
ἐκκλησίαν, δὲν ἀποτελεῖ ἰδίαν ἐνορίαν, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς ὑπάγον-
ται εἰς τὰς ἐνορίας ἐκείνας, ὧν οἱ ἱερεῖς ἀγιάζουν τοὺς οἴκους αὐτῶν.
Ἡ δὲ ἐνορία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ὡς λίαν μικρὰ συγχωνεύεται μετὰ
τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, ὡς καὶ ἡ ἐνορία τῆς Ἀλιουκάλεως μετὰ τῆς τῶν
Ἁγίων Ἀναργύρων, β) οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐνοριῶν ἐκείνων, οἵτινες
ἐκτὸς τῶν κεκανονισμένων εἰσφορῶν ἅς κατ' ἔτος εἰσφέρουσι ὑπὲρ τῶν
ἐκπαιδευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν καὶ λοιπῶν εὐαγῶν τῆς πόλεως
ἰδρυμάτων, ἤθελαν συνεισφέρει καὶ ἕτερον ποσὸν ὑπὲρ αὐτῶν, αὐξά-
νει δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν κατ' ἐνορίας ἀντιπροσώπων ὡς ἑξῆς: ἐὰν ἐνορία
τις αὐξήσῃ τὴν κεκανονισμένην αὐτῆς ἐτησίαν εἰσφορὰν κατὰ πέντε (5)
λίρας, αὐξάνει καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς κατὰ ἓνα, ἐὰν
κατὰ δέκα (10) λίρας κατὰ δύο, ἐὰν κατὰ εἴκοσιν (20) κατὰ τρεῖς καὶ
οὕτω καθ' ἑξῆς, τ.ἔ. αὐξανομένης τῆς εἰσφορᾶς κατὰ δέκα λίρας, αὐξάνει
καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀντιπροσώπων κατὰ ἓνα, γ) οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν
Συντεχνιῶν, ὅσαι συνεισφέρουσιν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν κοινοτικῶν κατα-
στημάτων, ἀναλόγως τῆς εἰσφορᾶς αὐτῶν κατὰ τὴν ἐν τῷ προηγουμένῳ
ἔδαφίῳ ἀναλογίαν. Ἐγγράφονται δὲ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Συντεχνιῶν
σ.3 ἐν τῷ κα-/(σ.3.) τάλόγῳ τοῦ ἐκλογικοῦ Συλλόγου προσάγοντες σχετικὸν

ἐπὶ τούτῳ ἔγγραφον ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς Συντεχνίας καὶ τοῦ Γραμματέως, καὶ δ) οἱ κατὰ πᾶσαν ἐκλογικὴν περιόδον ὑπὲρ ἐνὸς τῶν κοινοτικῶν συνεισφέροντες πέντε λίρας.

Κεφ. Γ΄

Προσόντα τῶν ἐν ταῖς ἐνορίαις ἐκλογέων καὶ ἐκλέξιμων

Ἄρθ. 3: Οἱ ἐκλογεῖς τῶν ἐνοριῶν δέον νὰ ἔχωσι συμπληρωμένον τὸ 25 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν, νὰ ᾧσιν Ἑλληνες Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ Σερραῖοι ἢ ἀπὸ πενταετίας οἰκογενειακῶς ἐγκατεστημένοι ἐν Σέρραις καὶ νὰ μὴ ὑπέπεσαν εἰς ποινὴν συνεπαγόμενῃ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐργατικῶν καὶ ἀστικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων. Οἱ δὲ ἐκλέξιμοι ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω προσόντων δέον νὰ ἔχωσι συμπληρωμένον τὸ 30 ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ νὰ ἀποτίωσι τῇ Κυβερνήσει ἐτήσιον κτηματικὸν φόρον ἢ φόρον ἐπιτηδεύματος οὐχὶ ὀλιγώτερον τῶν 100 γροσιῶν, εἴτε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, εἴτε αἱ σύζυγοι, εἴτε οἱ γονεῖς των, ὧν κωλυομένων ἕνεκα γήρατος ἢ ἀναπειρίας, ἐκλέξιμος θεωρεῖται ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τῆς οἰκογενείας. Καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι δε τῶν καθ' ὑπέρβασιν συνεισφερουσῶν ἐνοριῶν καὶ Συντεχνιῶν, ὡς καὶ οἱ πέντε λίρας καταβαλόντες ἰδιῶται δέον νὰ ἔχωσι τὰ αὐτὰ προσόντα. Ἐξαιροῦνται τοῦ δικαιώματος τοῦ τε ἐκλογέως καὶ ἐκλεξιμίου οἱ ἱερεῖς, οἱ ψάλται, οἱ κανδυλάπται τῶν ἐκκλησιῶν, οἱ πτω-

σ.4 χεύσαντες καὶ μῆτω/(σ.4) <ἀποκατασταθέντες>¹⁴, οἱ ζημιώσαντες κοινότητα καὶ ὅλοι οἱ μισθοδοτούμενοι ἐκ τῶν ταμείων τῆς Δημογεροντίας, τῶν Σχολείων, τοῦ Νοσοκομείου καὶ τοῦ Κηροπωλείου.

Κεφ. Δ΄

Περὶ τοῦ Ἐπιτρόπου τῶν ἐν ταῖς ἐνορίαις ἐκλογῶν.

Ἄρθ. 4: Ὁ ἐκλογικὸς κατάλογος τῶν ἐνοριῶν καταρτίζεται κατὰ τὰς ἐπομένας διατάξεις: α) ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐπὶ ἐκκλησίας ἀναγνώσεως τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Μητροπολίτου, ὁ Μουχτάρης καὶ οἱ ἀγάδες μετὰ τῶν ἐφημερίων ἐκάστης ἐνορίας, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν κατ' ἐνορίας ἐκλογικὴν ἐπιτροπὴν, συντίσσουνσι τὸν ἐκλογικὸν τῆς ἐνορίας αὐτῶν κατάλογον, ὃν ὑπογράφοντες ἀναρτῶσιν εἰς μέρος κατάλληλον τοῦ νάρθηκος τῆς Ἐκκλησίας, ἐνθα παραμένει ἐπὶ ὀκτῶ ἡμέρας, μεθ' ἧς ἀποστέλλεται εἰς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν, β) ἐντὸς τοῦ ῥηθέντος ὀκταήμερου, ὅσας τυχὸν ἐνστάσεις ἤθελαν ἐγείρει οἱ ἐνορίται ἐπὶ τοῦ ἀναρτηθέντος καταλόγου ὑποβάλλουσι ταύτας τῷ ἐφημερίῳ τῆς ἐνορίας αὐτῶν, ὅστις συνεννοοῦμενος μετὰ τῆς ἐκλογικῆς ἐπιτροπῆς ὑποχρεοῦται νὰ ἀποφανθῇ ἐπ' αὐτῶν τὸ πολὺ τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ὑπο-

14. Προφανῶς ἐκ παραδρομῆς τοῦ συντάκτη παραλείφθη. Προστίθεται ἀπὸ τον ἐκδότη.

βολὴν αὐτῶν, γ) ἐν περιπτώσει διχογνωμίας ἀποφασίζει ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ.

- Α'. Δύο ἡμέρας πρὸ τῆς ὠρισμένης ἡμέρας τῆς ἐκλογῆς ἀποστέλλεται πρὸς τὸν προϋστάμενον ἐκάστης ἐκλογικῆς περιφέρειας: α) ἀντίγραφον τῶν κατὰ τὸ ἐδάφιον –Α- καταρτισθέντων καταλόγων ἐπικυρωμένων
- σ.5** παρὰ τῆς Α. Σεβασμιότητος, β) ψηφοδέλτια λευκὰ/(σ.5) ἐσφραγισμένα τῆ σφραγίδι τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, ἰσάριθμα πρὸς τὸν ἀριθμὸν, ὃν φέρει ὁ σχετικὸς ἐκλογικὸς κατάλογος, καὶ γ) πρακτικὸν ἐκλογῆς, ὅπερ ἐκ τῶν προτέρων συντάσσει ὁ Γραμματεὺς τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως κατὰ τύπον ὁμοίομορφον διὰ πάσας τὰς ἐκλογικὰς περιφερείας τῆ ἐγκρίσει τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου, καὶ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς. Β'. Ἐκάστη ἐκλογικὴ περιφέρεια ἐκλέγει τοὺς ἰδίους ἀντιπροσώπους ἐκ τῶν ἐκλεξιμῶν συννοριτῶν αὐτῆς. Γ'. Ἴνα ἡ νόμιμος ἡ ἐκλογὴ δέον ὅπως γείνη κατὰ τὸν ὑπὸ τῆς Μητροπόλεως ὀριζόμενον χρόνον συνωδὰ τῆ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου τῆ δευτέρᾳ Κυριακῇ τοῦ Μαρτίου ἀποστελλόμενη εἰς ἐκάστην ἐκλογικὴν περιφέρειαν καὶ ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγινωσκομένη ἐγκυκλίῳ, δι' ἧς ἐντελλομένης τῆς ὡς ἀνωτέρω κατατίσεως τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου καλοῦνται οἱ ἐνοριῖται εἰς ἐκλογὴν τοῦ ὀρισμένου ἀριθμοῦ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν. Οὗτοι συνερχόμενοι αὐτοπροσώπως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν τῷ ἐπιτροπικῷ Αὐτῆς κατὰ τὴν ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ὀριζομένην ἡμέραν καὶ ὥραν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἱερέως, ἢ τοῦ πρεσβυτέρου αὐτῶν, ἂν οὗτοι ὧσι πλείονες, ἐκλέγουσι διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας καὶ σχετικῆς πλειοψηφίας τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν, ὧν τὰ ὀνόματα καταχωρίζονται ἐν τῷ τῆς ἐκλογῆς πρακτικῷ, ὅπερ ὑπογραφόμενον ὑπὸ τῶν παρευρεθέντων ἐν τῇ ἐνοριακῇ Συνελεύσει, ἐπικυροῦται παρὰ τοῦ ἱερέως καὶ τῆς ἐκλογικῆς ἐπιτροπῆς καὶ αὐθημερὸν ἢ τὴν ἐπόμε-
- σ.6** νην ἡμέραν/(σ.6) στέλλεται εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν. Θεωροῦνται ἐν ἀπαρτίᾳ αἱ μὲν ἐκλογαὶ τῶν ἐνοριῶν Ἁγίου Νικολάου, Ἁγίας Ἐλεούσης, Ἁγίου Παντελεήμονος, Ἁγίου Ἀντωνίου καὶ τῶν Προαστείων, ὁπόταν ὧσι παρόντες τὸ 1/5 τῶν ἐν τοῖς ἐκλογικοῖς καταλόγοις ἐγγεγραμμένων ἐνοριτῶν, οἱ δὲ τῶν λοιπῶν ἐνοριῶν, ὁπόταν ὧσι παρόντες τὸ 1/3 τῶν ἐκλογέων. Μὴ κατορθουμένης δ' ἀπαρτίας τὴν ὀρισμένην ἡμέραν ἐπαναλαμβάνεται ἐφ' ἅπαξ ἔτι ἡ ἐκλογὴ τὴν ἀμέσως ἐπομένην ἑορτάσιμον ἡμέραν ἐπὶ τῇ αὐτῇ βάσει.

Ἄρθ. 5: Οἱ ἐν συνόλῳ ἀπαρτίζοντες τὸν ἐκλογικὸν σύλλογον προσκαλούμενοι ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου συνέρχονται τὴν πρώτην Κυριακὴν τοῦ Μαΐου ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἀρχιερέως, ὑπογράφουσιν ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς παρουσίας καὶ ψηφίζουν ἐν ὠρισμένη κάλπῃ διὰ ψηφοδελτίων διανεμουμένων αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Γραμματέως ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἐκλεξιμῶν τοὺς μέλλοντας νὰ ἀποτελέσωσι τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν. Θεωρεῖται δὲ ἐν ἀπαρτίᾳ ὁ ἐκλογικὸς Σύλλογος

όπoταν παρῶσι τὸ ἥμισυ πλέον ἐνὸς ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ. Ἀμέσως δὲ μετὰ τὴν ψηφοφορίαν διορίζονται ὑπὸ τοῦ ἐκλογικοῦ Συλλόγου δύο διαλογεῖς καὶ ἄρχεται ἡ διαλογὴ τῶν ψήφων, μηδενὸς ψηφοδελτίου ὄντος πλέον ἀποδεκτοῦ. Ἀνακηρύσσονται δὲ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου ὡς μέλη τῆς Γεν. Συνελεύσεως οἱ τυχόντες τῆς ἀπόλυτου πλειοψηφίας, ὧν τὰ ὀνόματα καταχωρίζονται ἐν πρακτικῷ αὐθωρὶ συντασσομένῳ **σ.7** καὶ ὑπογραφομένῳ ὑπὸ τοῦ / (σ.7) Μητροπολίτου. Ἀπαρτίας δὲ μὴ γενομένης προσκαλεῖται αὐθὶς ὁ ἐκλογικὸς Σύλλογος τὴν ἀμέσως ἐπομένην ἑορτάσιμον ἡμέραν εἰς δευτέραν συνεδρίαν, καθ' ἣν ἀπαρτία θεωρεῖται, ὅταν παρῶσι τὸ 1/3 τῶν μελῶν αὐτοῦ.

Ἀναγγέλλεται δὲ πρὸς τοὺς ἐκλεγέντας ὁ διορισμὸς αὐτῶν διὰ πιτακίου ὑπογραφομένου ὑπὸ τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου.

Ἄρθ. 6: Ἐν ἐκάστῳ ψηφοδελτίῳ ὁ ἐκλογικὸς Σύλλογος δέον τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεχθισομένους νὰ καταμερίζῃ εἰς ἕξ δημογέροντας, δέκα τέσσαρας μέλλοντας νὰ ἀπαρτίσωσι τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν καὶ τέσσαρας τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπὴν, οἵτινες ἐν ὄλῳ ἀπαρτίζουν τὴν Γεν. Συνέλευσιν.

Ἄρθ. 7: Πάντων τῶν μελῶν τοῦ ἐκλογικοῦ Συλλόγου τὰ ὀνόματα δέον νὰ ἐγγράφονται πρὸ ἑβδομάδος τοῦλάχιστον ἐν τῷ ὑπὸ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τηρουμένῳ καταλόγῳ.

Κεφ. Ε΄

Περὶ Γενικῆς Συνελεύσεως

Ἄρθ. 8: Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις ἀποτελεῖται ἐξ 24 μελῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸ 5ον ἄρθρον ἐκλογικοῦ Συλλόγου κατὰ τὰς διατάξεις αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου.

Ἄρθ. 9: Ἡ περίοδος τῆς Συνελεύσεως εἶναι τριετής.

Ἄρθ. 10: Ἐκλέξιμοι διὰ τὴν Γεν. Συνέλευσιν εἶναι: α) οἱ ἀποτίοντες **σ.8** τῇ Κυβερνήσει ἐτήσιον κτηματικὸν / (σ.8) φόρον ἢ φόρον ἐπιτηδεύματος 200 γρόσια, εἴτε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, εἴτε αἱ σύζυγοι, εἴτε οἱ γονεῖς αὐτῶν, ὧν κωλυομένων ἔνεκα γήρατος ἢ ἀναπειρίας ἐκλέξιμος θεωρεῖται ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τῆς οἰκογενείας. β) Δέκα τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν μὴ ἀποτιόντων μὲν τῇ Κυβερνήσει τὸν ἀνώτερον ἐκ 200 γροσιῶν φόρον, κεκτημένων ὁμως τὰ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν κοινοτικῶν συμφερόντων ἀπαιτούμενα προσόντα. Λαμβάνονται δ' οὗτοι ἐκ καταλόγου συντασσομένου παρὰ τῆς Δημογεροντίας ἐν ᾧ ἐγγράφονται ὑπ' αὐτῆς 15 τῶν τοιούτων ἐγκρίτων πολιτῶν, ἐξ ὧν τὰ μέλη τῆς Γεν. Συνελεύσεως διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐκλέγουσι τοὺς πλειοψηφοῦντας δέκα. Ἄπαντες δὲ οἱ ἐκλέξιμοι δέον νὰ ὦσι πολῖται Σερραῖοι ἢ ἐγκατεστημένοι οἰκογενειακῶς ἀπὸ πενταετίας ἐν Σέρραις, νὰ ἔχωσι δὲ συμπληρωμένον τὸ 30 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν. Ἐγγράφονται δὲ (ἐν τῷ ἐπὶ τούτῳ τηρούμενῳ κατα-

λόγω) ὑπὸ τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου [καὶ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως]¹⁵ προκηρυσσομένῳ τοῦλάχιστον ἀπὸ μιᾶς ἐβδομάδος πρὸ τῆς ἐκλογῆς.

Ἄρθ. 11: Οἱ πτωχεύσαντες καὶ μήπω συμβιβασθέντες, οἱ στερηθέντες τῶν πολιτικῶν καὶ ἀστικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, οἱ ὀφείλοντες τῇ Κοινότητι δι' ὁμολόγων ἢ καὶ ἄνευ ὁμολόγων καὶ μετ' ἀπόφασιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἔγκρισιν τῆς Γεν. Συνελεύσεως μὴ ἐξοφλοῦντες τὴν ὀφειλὴν αὐτῶν ἀποκλείονται καὶ δὲν δύναται νὰ ἐκλεγῶσι μέλη τῆς Γεν. Συνελεύσεως ἢ τῶν ἐπιτροπῶν καὶ ἐφορειῶν, ἐκλεγέντες δὲ **σ.9** καὶ περιπεσόντες εἰς μίαν /(σ.9) τῶν προειρημένων περιπτώσεων παύονται καὶ μήτε ὡς μέλη τοῦ ἐκλογικοῦ Συλλόγου εἰσὶ δεκτοί, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἐκλογέων ἀμέσως διαγράφονται.

Ἄρθ. 12: Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις ἐκλέγει διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας τὰ εἰδικὰ Σωματεῖα τῆς Κοινότητος, ἐπιψηφίζει τοὺς ὑποβαλλομένους προϋπολογισμοὺς καὶ ἀποφαίνεται ἐπὶ τῶν ἀπολογισμῶν ὅλων τῶν ὑπολόγων Σωματείων μετὰ προηγουμένην ἐξέλεξιν ὑπὸ τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς, διορίζει καὶ παύει τὸν κηροπώλην, ὅστις ἐκλεγόμενος δίδει ἐγγυητὴν ἀξιόχρεων, τὸν Γραμματέα τῆς Γεν. Συνελεύσεως καὶ τὸν λογιστὴν τῆς Κοινότητος, ὧν ὀρίζει καὶ τοὺς μισθοὺς, ἀποφασίζει τὴν ἐκποίησιν τῶν μὴ προσοδοφόρων κτημάτων καὶ ὀρίζει τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῶν δι' ἄλλων προσοδοφόρων, συζητεῖ καὶ ἀποφασίζει ἐπὶ πάσης προτάσεως ἐνδιαφερούσης τὴν Κοινότητα, εἰσαγομένης διὰ τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου καὶ προερχομένης ἀπὸ τῶν Σωματείων τῆς Κοινότητος. Ἐκλέγει τριμελῆ ἐπιτροπὴν πρὸς διεύθυνσιν τοῦ Νεκροταφείου ἐργαζομένην κατὰ εἰδικὸν Κανονισμόν, ὀρίζει κατὰ τάξεις τὰ δι' εἰσιτήρια, ἐλέγχους, ἐνδεικτικὰ καὶ ἀπολυτήρια πληρωτέα καὶ ἀνακοινοῖ τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς ταύτην πρὸς ἐκτέλεσιν εἰς τὴν Ἐφορείαν τῶν ἐκπαιδευτηρίων, ἐκλέγει συνεννοούμενη μετὰ τῶν προεστώτων τῶν χωρίων τῆς Ἐπαρχίας Σερρών ἀντιπρόσωπον τῆς πόλεως καὶ Ἐπαρχίας ἐν περιπτώσει ἐκλογῆς Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου.

σ.10 **Ἄρθ. 13:** Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις, ἐὰν ἐφορεία τις ἢ ἐπιτροπὴ /(σ. 10) παραλείψῃ νὰ ὑποβάλλῃ αὐτῇ ἐντὸς 15 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως ἐκάστου ἔτους τὸν ἐτήσιον προϋπολογισμόν τῶν κατὰ προσέγγισιν ἐσόδων καὶ ἐξόδων, προσκαλεῖ διὰ τοῦ προέδρου ἐγγράφως τὴν Ἐφορείαν ταύτην ἢ ἐπιτροπὴν, ἵνα πράξῃ τοῦτο ἐντὸς 21 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς προσκλήσεως. Παρελθούσης ἀπράκτου καὶ τῆς προθεσμίας αὐτῆς ἄνευ σπουδαίου δικαιολογήματος, ἡ Γενικὴ Συνέλευσις προβαίνει εἰς τὴν παῦσιν τῆς Ἐπιτροπῆς ἢ Ἐφορείας καὶ προβαίνει εἰς τὴν ἐκλογὴν νέας Ἐπιτροπῆς ἢ Ἐφορείας κατὰ τὰ σχετικὰ ἄρθρα.

Ἄρθ. 14: Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις ἀπαρτίζεται ἐξ ἑξ μελῶν τῆς

15. Το ἐντὸς ἀγκυλῶν φέρεται διαγεγραμμένο στο ἀντίγραφο τοῦ Κανονισμοῦ.

Δημογεροντίας, ἐκ δέκα τεσσάρων τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐκ τεσσάρων μελῶν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἄρθ. 15: Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις συνεδριάζει τακτικῶς ἐν τῷ Συνοδικῷ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως ἀπὸ τῆς τρίτης Κυριακῆς τοῦ Μαΐου καθ' ἡμέρας καὶ ὥρας ὀριζομένας παρὰ τοῦ προέδρου Αὐτῆς μέχρι τῆς ἐπιψηφίσεως τῶν προϋπολογισμῶν καὶ τῆς ἐξελέγξεως τῶν ἀπολογισμῶν, ἐκτάκτως δὲ ὡσάκις αἰτήσῃται τοῦτο διὰ τοῦ προέδρου, ὀρίζοντος τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς Συνεδρίας διὰ προσκλήσεως πρὸ 24 τοῦλάχιστον ὥρῶν, μία τῶν ἐπιτροπῶν τῶν ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς ἀποστελουμένων ἢ μία τῶν ἐφορευιῶν ἢ Ἐπιτροπῶν τῶν διοικουσῶν εὐαγείς τι τῆς Κοινότητος ἴδρυμα ἢ ἡ Α.Σ. ὁ Μητροπολίτης.

Ἄρθ. 16: Ἐν νομίμῳ ἀπαρτία θεωρεῖται ἡ Γενικὴ Συνέλευσις συνεδριάζοντων 13 μελῶν καὶ τοῦ προέδρου.

σ.11 Ἄρθ. 17: Αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς λαμβάνονται κατ' ἀπό-/(σ.11) λυτον πλειοψηφίαν τῶν παρόντων ἐν τῇ συνεδρίᾳ μελῶν· αἱ περὶ προσώπων ἀποφάσεις λαμβάνονται διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας, αἱ δὲ λοιπαὶ δι' ἀπαντήσεως ναὶ καὶ ὄχι ἐπὶ τοῦ τεθέντος ὑπὸ τοῦ προέδρου θέματος.

Ἄρθ. 18: Τὰ ἀποθνήσκοντα ἢ παραιτούμενα μέλη τῆς Γεν. Συνελεύσεως ἀντικαθίστανται δι' ἐκλογῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ Ἐκλογικοῦ Συλλλόγου, οὗ ἡ περίοδος εἶναι τριετὴς προσκαλουμένου κατὰ τὸ ἄρθ. 5 διὰ κηρύξεως ἐπ' ἐκκλησίας τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς Γέν. Συνελεύσεως ἀποδοχὴν τῆς παραιτήσεως, ὀριζομένης ὡς ἡμέρας ἐκλογῆς τῆς ἀμέσως ἐπομένης Κυριακῆς· θεωρεῖται δὲ ἐν ἀπαρτία, ὁπόταν παρῶσι τὸ 1/3 τῶν μελῶν αὐτοῦ.

Ἄρθ. 19: Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις θεωρεῖται αὐτοδικαίως διαλυομένη διὰ τῆς ὑποβολῆς 12 ἢ πλειόνων παραιτήσεων τῶν μελῶν αὐτῆς· ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει ὁ πρόεδρος συγκαλεῖ τὸν ἐκλογικὸν Σύλλογον κατὰ τὰ ἐν τῷ ἄρθρῳ 5 περιεχόμενα τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν ὑποβολὴν τῶν 12 παραιτήσεων, ὅστις συνέρχεται τὴν μεθ' ἐπομένην Κυριακὴν καὶ ἐκλέγει τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν.

Ἄρθ. 20: Ἐκ τοιαύτης παραιτήσεως τῆς Γεν. Συνελεύσεως οὐδὲ ὅπως ἐπηρεάζονται αἱ Ἐφορεῖαι τῶν ἐκπαιδευτηρίων καὶ τοῦ νοσοκομείου.

Κεφ. ΣΤ'

Περὶ Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς

Ἄρθ. 21: Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ φροντίζει περὶ διατηρήσεως τῶν
σ.12 Ἱερῶν Καθιδρυμάτων, ὅσα ἢ εὐσέβεια,/(σ.12) ἢ φιλανθρωπία καὶ ἢ φιλομουσία τῶν προγενεστέρων γενεῶν ἀνείγηρε καὶ ὅσα ἢ ἄμιλλα καὶ ἢ ἀρετὴ τῶν συγχρόνων ἐν τῷ μέλλοντι θέλει προσθέσει, καθὼς καὶ περὶ ἐξασφαλίσεως τῶν διαλυθέντων καὶ διατεθησομένων ὑπὲρ τῶν κοινῶν

Καθιδρυμάτων και περί τῆς διαθέσεως πάσης δωρεᾶς κατὰ τὸν σκοπὸν τοῦ δωρητοῦ· τοιοῦτου δὲ μὴ ὀριζομένου κατὰ τὸ συμφερότερον τῆ Κοινότητι, ἀποφάσει τῆς Γεν. Συνελεύσεως.

Ἄρθ. 22: Τηρεῖ κώδικα ἐν ᾧ θέλει καταχωρῶν πάντα τὰ ὑπάρχοντα τῆς Κοινότητος κινήτα τε καὶ ἀκίνητα, ὡς καὶ τὰ μέχρι σήμερον ἀφεθέντα κληροδοτήματα, φροντίζει δε δι' οἰκονομιῶν καὶ ἄλλων ἐκτάκτων πόρων νὰ κεφαλοποιήσῃ τὰ μέχρι σήμερον ἀφεθέντα καὶ δαπανηθέντα πρὸς κάλυψιν ἐλλειμμάτων κληροδοτήματα καὶ διαθέτει αὐτὰ κατὰ τὸν ὀρισθέντα παρὰ τῶν διαθετῶν σκοπόν.

Ἄρθ. 23: Φυλάττει τοὺς τίτλους (ταπία), τὰ χρεώγραφα καὶ ὁμολογια, ὡς καὶ ὅλα τὰ μὴ διατεθησάμενα χρήματα τῶν διάφορων ἰδρυμάτων, ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῶν ταμείων διαχειριζομένων χρημάτων τῆς τρεχοῦσης ὑπηρεσίας, ἐντὸς σιδηροκιβωτίου φυλαττομένου ἐν τῷ θησαυροφυλακείῳ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως. Τὸ χρηματοκιβώτιον τοῦτο θέλει ἔχει δύο κλείδας, ὧν τὴν μίαν κρατεῖ ἡ Α.Σ. ὁ Μητροπολίτης, τὴν δὲ ἑτέραν ὁ θησαυροφύλαξ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ἐκλεγόμενος ὑπ' αὐτῆς ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς μελῶν.

σ.13 Ἄρθ. 24: Ἐπιβλέπει ὅπως οἱ ἐπίτροποι τῶν Ἱερῶν Ναῶν ἐκ- / (σ.13) πληροῦσιν ἀκριβῶς τὰ ἐπιβαλλόμενα αὐτοῖς καθήκοντα, μὴ προβαίνωσι δὲ εἰς οὐδεμίαν ἔκτακτον δαπάνην ἄνευ προηγουμένης ἐγκρίσεως αὐτῆς. Ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὴν ἀπόσβεσιν τῶν χρεῶν τῶν Καθιδρυμάτων καὶ ἐκκλησιῶν καὶ εἰς ἐξεύρεσιν πόρων πρὸς κάλυψιν τῶν δαπανῶν αὐτῶν ὀρίζει τὰς ὑπὲρ τῶν ἀπορροῦντων ἐκπαιδευτηρίων εἰσφορᾶς τῶν ἱερῶν Ναῶν συνεννοουμένη μετὰ τῶν ἐπιτρόπων αὐτῶν.

Ἄρθ. 25: Προνοεῖ ὅπως πᾶσαι αἱ ἐνορίαὶ ἀποστέλλουσιν ἀντιπροσώπους εἰς τὸν ἐκλογικὸν Σύλλογον. Καταβάλλει πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, οὕτως ὥστε περιοριζομένων τῶν δαπανῶν τῶν ἱερῶν Ναῶν νὰ ὑπάρχωσιν ὅσον ἔνεστι πλεיותרὰ περισσεύματα πρὸς ἀξιοπρεπεστέραν λειτουργίαν τῶν ἐναπολειφθεισῶν Ἐκκλησιῶν καὶ βοήθειαν τῶν ἐκπαιδευτηρίων τῆς Κοινότητος καὶ διορίζει τὰς ἐπιτροπὰς τῶν εἰς τὴν Κοινότητα ἀφιερωμένων Ἱερῶν Ναῶν τῆς Μητροπόλεως καὶ τῶν Μεγάλων Ταξιαρχῶν.

Ἄρθ. 26: Ὄφειλει νὰ ἐπεξεργασθῇ κανονισμὸν ὁμοίομορφον συστήματος ἐκλογῆς τῶν ἐπιτρόπων καὶ διοικήσεως τῶν Ἱερῶν Ναῶν, ὃν νὰ ὑποβάλλῃ πρὸς ἐπιψηφισιν εἰς τὴν Γενικὴ Συνέλευσιν μεθ' ἣν θέλει καταστή ὑποχρεωτικὸς δι' ὅλας τὰς Ἐκκλησίας.

Ἄρθ. 27: Παρέχει εἰς τὰς Ἐπιτροπείας καὶ Ἐφορείας καὶ τε τὸν Κηροπώλην βιβλία ἡριθμημένα καὶ ἐσφραγισμένα τῆ σφραγίδι τῆς Γεν. Συνελεύσεως, ἐν οἷς ὑποχρεοῦνται αἱ ἐπιτροπείαι τῶν Ἱερῶν Ναῶν καὶ **σ.14** αἱ Ἐφορεῖαι νὰ κατα- / (σ. 14) γράφωσι κατὰ σειρᾶν χρονολογικὴν πᾶσαν καθημερινὴν πρᾶξιν ὑπ' αὐτῶν γενομένην κατὰ συνέχειαν καὶ

άνευ κενών.

Άρθ. 28: Τηρεί κατάλογον τών αποτελούντων τόν έκλογικόν Σύλλογον μελών καί έγγράφει έν αὐτῷ τὰ μέλη αὐτοῦ κατά τὸ σχετικόν 5ον ἄρθρον· διαγράφει δὲ ἐξ αὐτοῦ τὰ ἀπολέσαντα τὸ δικαίωμα ψήφου.

Άρθ. 29: Συνεδριάζει ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος ἀργούσης τῆς Γεν. Συνελεύσεως, ἐάν ὑπάρχη ὕλη πρὸς συνεδρία, ὀρίζει δὲ εἰς τὸ τέλος ἐκάστης συνεδρίας τὴν ἡμέραν τῆς προσεχοῦς συνεδρίας αὐτῆς.

Άρθ. 30: Νόμιμος ἀπαρτία ὑπάρχει ὅταν παρῶσιν 8 τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ ὁ πρόεδρος.

Άρθ. 31: Ὁς Γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς προσλαμβάνεται ὁ λογιστὴς τῆς Κοινότητος, ὅστις καὶ ὑπογράφει κατά τὸ τέλος ἐκάστης Συνεδρίας.

Κέφ. Ζ΄

Περὶ Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς

Άρθ. 32: Ἔργον τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς εἶναι ἡ προεξέλεγκξις τῶν λογαριασμῶν παντὸς ὑπολόγου, εἴτε τακτικῶς κατά τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἐπερχομένη, εἴτε ἐκτάκτως αἰτήσῃ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, αἰτία θανάτου ἢ ἄλλου λόγου. Εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτῆς ταύτην βοηθεῖται ἡ ἐπιτροπὴ παρὰ τοῦ λογιστοῦ τῆς Κοινότητος, τοῦ καὶ Γραμματέως τῆς Ἐπιτροπῆς.

Άρθ. 33: Πρὸς νόμιμον ἀπαρτίαν ἀπαιτοῦνται τρία μέλη.

Άρθ. 34: Ὁ Μητροπολίτης δύναται, ἐάν θέλῃ νὰ προεδρεύῃ, κατά τὰς ἐργασίας τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης, ἥς αἱ ἐκθέσεις ὑποβάλλονται εἰς τὴν Γεν. Συνέλευσιν πρὸς ἔγκρι- / (σ.15) σιν, ἡ δὲ ἐκτέλεισις τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς διενεργεῖται ὑπὸ τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου.

Κέφ. Η΄

Περὶ Δημογεροντίας

Άρθ. 35: Ἡ Δημογεροντία ἀπαρτίζεται ἐκ μελῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, τὰ ὁποῖα ὑποδεικνύει ὁ έκλογικὸς Σύλλογος, καὶ ἅτινα δέον νὰ ἔχωσι συμπληρωμένον τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν.

Άρθ. 36: Συνεδριάζει ἅπαξ τῆς ἐβδομάδας καθ' ὠρισμένην ἡμέραν καὶ ὥραν ἐν ἐπὶ τούτῳ δωματίῳ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως ὑπὸ τὴν προεδρείαν τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου.

Άρθ. 37: Διεκπεραιοῖ συμβιβαστικῶς πάσας τὰς μεταξὺ ὀρθοδόξων ἀναφυομένας διαφορὰς, ὡσάκις οἱ διαφορόμενοι προσφεύγουσιν εἰς αὐτήν, προσυπογράφει καὶ προσμαρτυρεῖ τὰ προικοσύμφωνα καὶ τὰς Διαθήκας, καὶ διατίθησι τὰ τυχὸν ἐκ τῶν εἰσπράξεων περισσεύμα-

τα αὐτῆς ὑπὲρ τῶν ἐκπαιδευτηρίων. Δικάζει τὰς περὶ ἀρραβόνων, διαζυγίων, τραχωμάτων καὶ Διαθηκῶν διαφορᾶς μεταξὺ ὀρθοδόξων χριστιανῶν.

Ἄρθ. 38: Εἰσπράττει τὰ ἀνέκαθεν καθιερωμένα δικαιώματα ἐπὶ τῇ βάσει διατιμήσεως, τὴν ὁποῖαν δύναται νὰ μεταρρυθμίῃ καὶ συμπληροῖ, ἀφοῦ ὑποβάλλῃ αὐτὴν εἰς τὴν Γεν. Συνέλευσιν καὶ γένηται παρὰ ταύτης ἀποδεκτή.

σ.16 Ἄρθ. 39: Ἐπιβλέπει τὴν τριμελῆ τοῦ Νεκροταφείου Ἐπιτροπὴν καὶ ὀρίζεται μετ' αὐτῆς τὴν διατίμησιν τῶν θέσεων /(σ. 16) πρὸς ἐνταφιασμὸν τῶν νεκρῶν, τὸ δὲ εἰσόδημα διατίθεται ὑπὲρ τῶν ἐκπαιδευτηρίων ἀφαιρουμένων τῶν ἀναγκαίων δαπανῶν.

Ἄρθ. 40: Ἡ Δημογεροντία, ὡς τὰ ὑπόλογα Σωματεῖα, ὑποβάλλει τὸν ἀπολογισμὸν αὐτῆς τῇ Γεν. Συνελεύσει ἐντὸς τοῦ Μαΐου ἐκάστου ἔτους.

Ἄρθ. 41: Ἐκλέγει τὸν ταμίαν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς μελῶν.

Ἄρθ. 42: Ὁ Γραμματεὺς τῆς Γεν. Συνελεύσεως εἶναι καὶ Γραμματεὺς τῆς Δημογεροντίας, ὅστις καὶ ὑπ' αὐτῆς μισθοδοτεῖται.

Κεφ. Θ'

Περὶ Ἐφορειῶν

Ἄρθ. 43: Οἱ ἔφοροι τῶν ἐκπαιδευτηρίων, ἵνα ἐκλεγῶσιν, ὀφείλουσι νὰ ἔχωσι τὰ ἐν κεφ. Ε' καὶ ἄρθρῳ 10 προσόντα ἐκλεξιμίου.

Α. Ἐφορεία τῶν ἐκπαιδευτηρίων.

Ἄρθ. 44: Ἡ Ἐφορεία τῶν ἐκπαιδευτηρίων ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων προσώπων, ὧν τὸ ἓν εἰδικῶς ἐν τῷ ψηφοδελτίῳ ὀρίζεται ὡς ταμίας τοῦ Σωματείου. Ἐκλέγεται δὲ παρὰ τῆς Γεν. Συνελεύσεως διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας.

Ἄρθ. 45: Ὁ Ταμίας διαχειρίζεται συνεννοούμενος μετὰ τοῦ Προέδρου καὶ τῶν συνεφόρων αὐτοῦ τὰ τακτικὰ καὶ ἔκτακτα εἰσοδήματα τῶν ἐκπαιδευτηρίων πρὸς πληρωμὴν τῶν μισθοδοσιῶν τοῦ προσωπικοῦ καὶ πάσης ἐτέρας δαπάνης πρὸς συντήρησιν τῶν καταστημάτων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐγκρινομένου παρὰ τῆς Γεν. Συνελεύσεως προϋπολογισμοῦ.

σ.17 Ἄρθ. 46: Ὁ προϋπολογισμὸς, ὡς καὶ ὁ ἀπολογισμὸς /(σ. 17) τῶν ἐκπαιδευτηρίων, ὑποβάλλεται οὐχὶ βραδύτερον τῆς πρώτης Ἰουλίου ἐκάστου ἔτους. Μόνον ἐν ἣ περιπτώσει ἀντικαθίσταται ἡ Ἐφορεία, ὀφείλει νὰ δώσῃ τὸν ἀπολογισμὸν ἅμα τῇ ἀντικαταστάσει.

Ἄρθ. 47: Οὐδεμίᾳ ἐπιτρέπεται δαπάνη μὴ προβλεπομένη ὑπὸ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἄνευ προηγουμένης ἐγκρίσεως τῆς Γεν. Συνελεύσεως, ἂν αὕτη ὑπερβαίνει τὸ ποσὸν τῶν 50 λιρῶν καὶ ἄνευ ἀδείας τῆς Διοικητικῆς

Ἐπιτροπῆς, ἂν αὕτη ἦ κατώτερα.

Ἄρθ. 48: Πᾶσα ὑπέρβασις γενομένη παρὰ τὰ ἀνωτέρω βαρύνει τὸν ἐνεργήσαντα αὐτὴν καὶ δὲν ἐπιτρέπεται τῇ Γενικῇ Συνέλευση νὰ ἐγκρίνη αὐτὴν κατόπιν.

Ἄρθ. 49: Ἔργον τῆς Ἐφορείας εἶναι ὁ διορισμὸς καὶ ἡ παῦσις τοῦ προσωπικοῦ τῶν Ἐκπαιδευτηρίων τῆς Κοινότητος καὶ ἡ ἐποπτεία πρὸς τακτικὴν λειτουργίαν καὶ βελτίωσιν αὐτῶν.

Ἄρθ. 50: Ἡ Ἐφορεία τῶν Ἐκπαιδευτηρίων θέλει πρὸς τοῦτο ἐπιμεληθῆ νὰ συντάξῃ ἐντὸς τοῦ πρώτου ἐξάμηνου τοῦ ἐπὶ θύραις σχολικοῦ ἔτους τῇ συμπράξει τοῦ Γυμνασιάρχου καὶ τῶν διευθυντῶν τῶν διαφόρων Σχολῶν Εἰδικὸν Κανονισμῶν τῶν Ἐκπαιδευτηρίων, ὃν θέλει καθυποβάλλῃ τῇ Γενικῇ Συνελεύσει πρὸς ἔγκρισιν.

Β' Ἐφορεία τοῦ Νοσοκομείου.

Ἄρθ. 51: Ἡ Ἐφορεία τοῦ Νοσοκομείου ἀποτελεῖται ἐπίσης ἐκ τεσσάρων μελῶν, ὧν τὸ ἓν εἰδικῶς ἐν τῷ ψηφοδελτίῳ, ὁρίζεται ταμίας τοῦ Σωματείου. Ἐκλέγεται δὲ ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας.

σ.18 (σ.18) **Ἄρθ. 52:** Αὕτη διοικεῖ τὸ Νοσοκομεῖον καὶ Κηροπωλεῖον συμφώνως τοῖς εἰδικοῖς αὐτῶν κανονισμοῖς.

Ἄρθ. 53: Ὅφειλει ἐντὸς δύο μηνῶν ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ τῆς τῇ συμπράξει τῶν τοῦ Νοσοκομείου ἰατρῶν νὰ συντάξῃ τὸν ἐσωτερικὸν Κανονισμὸν τοῦ Νοσοκομείου καὶ νὰ ἀνακοινώσῃ αὐτὸν τῇ Γενικῇ Συνελεύσει πρὸς ἔγκρισιν, ὅστις εἶτα κυρούμενος ἔχει τὴν νόμιμον ἰσχύν. Διορίζει καὶ παύει τοὺς ἰατροὺς τοῦ Νοσοκομείου, ὧν ἡ ὑπηρεσία διαρκεῖ ἐπὶ ἓν ἔτος. Δύναται ὅμως, ἐὰν θέλῃ λήξαντος τοῦ ἔτους νὰ διορίσῃ καὶ πάλιν τοὺς ἰδίους ἰατρούς.

Ἄρθ. 54: Ὑποβάλλει προϋπολογισμὸν ἐντὸς τοῦ μηνὸς Μαΐου εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν καὶ τὸν ἐτήσιον ἀπολογισμὸν διὰ τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ αὐτοῦ μηνός.

Ἄρθ. 55: Οὐδεμία ἐπιτρέπεται αὐτῇ δαπάνη μὴ προβλεπομένη ὑπὸ τοῦ προϋπολογισμοῦ· διὰ πᾶσαν δὲ ἔκτακτον δαπάνην ζητεῖ τὴν ἄδειαν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐὰν ὅμως ἡ δαπάνη ὑπερβαίῃ τὰς 50 λίρας, παραπέμπεται ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν.

Ἄρθ. 56: Πᾶσα ὑπέρβασις γενομένη παρὰ τὰ ἀνωτέρω βαρύνει τὸν ἐνεργήσαντα αὐτὴν καὶ δὲν ἐπιτρέπεται τῇ Γενικῇ Συνελεύσει νὰ ἐγκρίνη αὐτὴν κατόπιν.

Ἄρθ. 57: Διορίζει καὶ παύει ὅλον ἐν γένει τὸ προσωπικὸν τοῦ Νοσοκομείου.

Κεφ. Ι

Περὶ Προέδρου τῆς Γέν. Συνελεύσεως

- σ.19 Ἄρθ. 58:** Ὁ κατὰ καιροὺς Μητροπολίτης Σερρών εἶναι /(σ.19) αὐτοδικαίως ὁ Πρόεδρος τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, τῆς Δημογεροντίας, τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν Ἐφορειῶν τῶν Ἐκπαιδευτηρίων καὶ φιλανθρωπικῶν καταστημάτων. Οὗτος: α) συγκαλεῖ τὸν ἐκλογικὸν Σύλλογον πρὸς ἐκλογήν τῶν μελῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, κοινοποιεῖ ἐνυπογράφως τοὺς διορισμοὺς τῶν μελῶν τῆς Δημογεροντίας, τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, τῶν Ἐφορειῶν τῶν παιδευτηρίων καὶ φιλανθρωπικῶν καταστημάτων, τῶν ἐπιτροπῶν τῶν Νεκροταφείων, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ὄλων ἐν γένει τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τῶν μισθοδοτούμενων ὑπὸ τῆς Κοινότητος ἐν οἷς οἱ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι, β) συγκαλεῖ τὰς ὑπ' αὐτοῦ προεδρευομένας ἐπιτροπὰς καὶ ἐφορείας εἰς συνεδρίαν, γ) συνεννοεῖται μετὰ τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς δωρητῶν περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν δωρεῶν καὶ τοῦ τρόπου τῆς διαθέσεως αὐτῶν, δ) ὀρίζει τὴν ἡμερησίαν διάταξιν, συγκαλεῖ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν ἐκδίδων πρόσκλησιν δύο ἡμέρας πρὸ τῆς Συνεδρίας, ἐν ἧ' δέον νὰ ὀρίζεται ἡ ἡμέρα καὶ ἡ ὥρα τῆς Συνεδρίας καὶ ἡ ἡμερησία αὐτῆς διάταξις κηρῦσσει τὴν ἔναρξιν καὶ τὴν λήξιν τῶν Συνεδριῶν, εἰσάγει τὰ ζητήματα τῆς ἡμερησίας διατάξεως εἰς συζήτησιν, διευθύνει τὴν Συνεδρίαν δίδων ἐκάστω τῶν μελῶν τὸν λόγον κατὰ τὴν σειρὰ τῆς αἰτήσεως αὐτοῦ· ἐπανάγει τοὺς παρεκτρεπομένους εἰς τὴν τάξιν, διὰ δὲ τὸν μὴ διορθούμενον μετὰ τρεῖς ἐπιτιμήσεις προκαλεῖ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Σώματος. Τίθησι τὰ ζητήματα εἰς ψηφοφορίαν καὶ μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῆς ἐπ' αὐτῶν συζητήσεως ἐξαγγέλλει τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ὑπογράφει πρὸς ἐπικύρωσιν τὰ πρακτικὰ μετὰ τοῦ Γραμματέως /(σ. 20) καὶ τῶν παρόντων ἐν τῇ Συνελεύσει μελῶν, κλείει διὰ τῆς ἐπικυρώσεως τὸ βιβλίον τῆς παρουσίας ἐν τέλει ἐκάστης Συνεδρίας καὶ φροντίζει ἐν γένει περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ.

Ἄρθ. 59: Κατὰ τὰς μυστικὰς διὰ ψηφοδελτίων ψηφοφορίας, ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας ὁ πρόεδρος διατάσσει τὴν ἐπανάληψιν τῆς ψηφοφορίας καθ' ἣν ψηφοφορεῖ καὶ ὁ ἴδιος κατὰ δὲ τὰς φανεράς ψηφοφορίας, ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας γίνεται μυστικὴ ψηφοφορία καὶ ἐν ἰσοψηφίᾳ ἀμέσως ἐφαρμόζεται τὸ ἀνωτέρω μέτρον.

Ἄρθ. 60: Τὸν πρόεδρον κωλυόμενον ἢ ἀπόντα ἀναπληροῖ ὁ δι' εἰδικῆς πρὸς τοῦτο ἐντολῆς ἐφοδιαζόμενος ἐπίτροπος αὐτοῦ.

Κεφ. ΙΑ'

Περὶ Γραμματείας, Λογιστοῦ καὶ

τῆς Σφραγίδος τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως

Ἄρθ. 61: Ὁ Γραμματεὺς τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως διεξάγει πᾶσαν

γραφική εργασία σχετιζομένην πρὸς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέοντα Σωματεία καὶ ἐπιτροπὰς, ἦτοι: α) συντάσσει τὰ πρακτικὰ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀπορρέοντων Σωματείων καὶ Ἐπιτροπῶν καὶ φροντίζει περὶ τῆς ἐγκαίρου ὑπογραφῆς αὐτῶν παρὰ τῶν ἀρμοδίων συνυπογράφων ταῦτα μετὰ τοῦ προέδρου, β) κρατεῖ πρωτόκολλον πάντων τῶν εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν ἀπευθυνομένων παρὰ τῶν Σωματείων καὶ ἐκ ταύτης ἐξερχομένων ἐγγράφων, γ) φυλάσσει τὴν σφραγίδα τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως καὶ τῆς Δημογεροντίας, καὶ δ) ἐπιτηρεῖ τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς παρουσίας καὶ τοῖς

σ.21 πρα- / (σ.21) κτικοῖς ὑπογραφῆν τῶν μελῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως κατὰ τὰς Συνεδρίας αὐτῆς.

Ἄρθ. 62: Ἀπαγορεύεται εἰς τὸν Γραμματέα νὰ κοινοποιῇ εἰς οἶον-δῆποτε τὰ πρακτικὰ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Σωματείων καὶ Ἐπιτροπῶν. Μόνα τὰ μέλη τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Σωματείων καὶ Ἐπιτροπῶν ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνωσι γνῶσιν τῶν οἰκείων πρακτικῶν ἐν αὐτῷ τῷ γραφείῳ.

Ἄρθ. 63: Τὸν Γραμματέα κωλυόμενον ἀναπληροῖ ἐν ταῖς Συνεδρίασις ὁ λογιστής.

Ἄρθ. 64: Ὁ Γραμματεὺς τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἐκλέγεται ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Σώματος· δέον δὲ νὰ ἦ πρόσωπον καλῆς ὑπολήψεως, δεδοκιμασμένης ἱκανότητος, ἐγκρατῆς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ ἔμπειρος περὶ τὸ ἀνατιθέμενον αὐτῷ σπουδαῖον ἔργον. Παύεται δὲ μόνον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σώματος ἐν περιπτώσει μεμαρτυρημένης καὶ ἀποδεδειγμένης παραβάσεως τῶν καθηκόντων αὐτοῦ.

Ἄρθ. 65: Ὁ Λογιστὴς τηρεῖ τοὺς λογαριασμοὺς πασῶν τῶν Ἐφορειῶν καὶ Ἐπιτροπειῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς καὶ τοὺς τῆς Δημογεροντίας καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Νεκροταφείου.

Ἄρθ. 66: Συντάσσει διπλογραφικῶς τὰ βιβλία ἐκάστου Σωματείου χωριστὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰς αὐτὸν παραδιδομένων τουλάχιστον κατὰ μῆνα παρὰ τῶν ταμιῶν καὶ διαχειριστῶν τῶν διάφορων Σωματείων προχείρων βιβλίων, ἅτινα ἐγκαίρως ζητεῖ παρὰ τῶν ταμιῶν.

Ἄρθ. 67: Προετοιμάζει πάντων τῶν ὑπολόγων Σωματείων τοὺς ἀπολογισμοὺς πρὸς ἐξέλεξιν συνεννοούμενος μετὰ τῶν ταμιῶν αὐτῶν.

σ.22 / (σ.22) **Ἄρθ. 68:** Εἶναι ὁ φυσικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἀναπληροῖ ὡς Γραμματεὺς τὸν Γραμματέα τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως παρὰ τοῖς διαφόροις Σωματείοις.

Ἄρθ. 69: Ὁ τε λογιστής καὶ ὁ Γραμματεὺς τηροῦσιν ἐν τάξει πάντα τὰ ἀρχεῖα τῆς Κοινότητος καὶ τοὺς Κώδικας αὐτῶν τοὺς ἰδίᾳ ἀνατιθημένους ἐκάστω. Εἰσὶ δὲ ὑπεύθυνοι διὰ πᾶσαν ἀπώλειαν κώδικος ἢ ἐγγράφου ἐξ ἀμελείας τῶν προερχομένην.

Ἄρθ. 70: Ὁ μισθὸς ἀμφοτέρων ἀντάξιος ὦν πρὸς τοὺς κόπους

αὐτῶν ὀρίζεται μὲν ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, πληρῶνεται δὲ ἐκ τῶν πόρων τοῦ ταμείου τῆς Δημογεροντίας καὶ ἐν περιπτώσει ἐλλείμματος συμπληροῦται ἐκ τῶν ταμείων τῶν Σχολείων καὶ τοῦ Νοσοκομείου κατ' ἴσας δόσεις.

Ἄρθ. 71: Ἡ σφραγὶς τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως φέρει ἐν τῷ μέσῳ ὡς ἔμβλημα δύο χεῖρας συμπεπλεγμένας, πέριξ δὲ τὰς λέξεις «Γενικὴ Συνέλευσις τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθόδοξου Κοινότητος Σερρών». Σφραγίζονται δὲ δι' αὐτῆς μόνον τὰ ἔγγραφα τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, ἀφοῦ ὑπογραφῶσιν ὑπὸ τοῦ προέδρου καὶ τοῦ Γραμματέως καὶ τὰ ψηφοδέλτια τῶν ἐκλογῶν, οὐδαμοῦ δ' ἄλλοθι τίθεται αὕτη ἄνευ τῆς υπογραφῆς τῶν ὀηθέντων.

Κεφ. IB'

Γενικαὶ Διατάξεις

Ἄρθ. 72: Εἰς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Σωματεῖον, μηδὲ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἐξαιρούμενης, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παρακάθηνται μῆτε πατὴρ καὶ υἱός, μῆτε δυὸ ἀδελφοί.

σ.23 / (σ.23) **Ἄρθ. 73:** Οἱ διοριζόμενοι ἐκ τῶν μελῶν τῶν ἀμίσθων Σωματείων εἰς ἔμμισθον ὑπηρεσίαν τῆς Κοινότητος καὶ ἀποδεχόμενοι ταύτην θεωροῦνται αὐτοδικαίως παρητημένοι τοῦ ἀμίσθου ἀξιώματος καὶ ἀντικαθίστανται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ.

Ἄρθ. 74: Ὁ ἐκλεγόμενος ἐκ τῶν μελῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ὡς Ἐφορος ἔχει δικαίωμα ἐπιλογῆς καὶ ἀντικαθίσταται εἰς τὸ ἕτερον τῶν Σωματείων κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ.

Ἄρθ. 75: Εἰς οὐδεμίαν περίπτωση ἐπιτρέπεται τὸ δανεῖζειν κοινοτικὰ χρήματα. Τὰ περισσεύοντα χρήματα κατατίθενται πάντοτε ἐπὶ τόκῳ καὶ τὰ ἀδιάθετα κληροδοτήματα μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς διαθέσεως αὐτῶν ἀποφάσει τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ἐν ὀλοψηφίᾳ εἰς Τράπεζαν φερέγγυον ἢ καὶ εἰς ἰδιώτην ἀλλὰ μόνον ἐπὶ ὑποθήκῃ (πέη πηλ. σεφά), ἀμφισβητήσεως δὲ ἐγειρομένης κατατίθενται εἰς τὸ ἐν τῇ Μητροπόλει φυλαττόμενον χρηματοκιβώτιον.

Ἄρθ. 76: Πᾶσα χρηματικὴ δωρεὰ ἢ κληροδοτήματα παραδίδεται εἰς τὸν θησαυροφύλακα τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Μητροπολίτου καὶ ἐπὶ ἀποδείξει τοῦ Ταμίου ἐπικεκυρωμένη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου.

Ἄρθ. 77: Πᾶν μέλος οἰουδήποτε Σωματείου καὶ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως μὴ ἐξαιρούμενης, μὴ προσερχόμενου μετὰ 4ην πρόσκλησιν εἰς Συνεδρίαν ἀδικαιολογήτως θεωρεῖται παρητημένου καὶ ἀντικαθίσταται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ. Ἐν περιπτώσει δὲ παραιτήσεως τεσσάρων μελῶν τῆς Δημογεροντίας καὶ τριῶν μελῶν Ἐφορείας τινος, τὸ Σωματεῖον τοῦτο θεωρεῖται πάντοτε διαλε-

λυμένον καὶ οὕτω ἀντικαθίσταται κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ.

Προσωρινὰ Διατάξεις

σ.24 (σ.24) **Ἄρθ. 78:** Τὴν πρώτη Κυριακὴν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Σεβαστῶν / Μητροπολίτης ἀποστέλλει εἰς ὅλας τὰς ἐκλογικὰς περιφερείας ἐγκύκλιον ἐπιστολήν, ἣτις ἀναγινώσκεται ἐπ' ἐκκλησίας καὶ δι' ἧς συνωδὰ τοῖς σχετικοῖς ἄρθροις περὶ τὸν τρόπον τῶν κατ' ἐνορίας ἐκλογῶν προσκαλεῖ πάντας τοὺς ἐνορίτας εἰς ἐκλογὴν τοῦ ὀρισμένου ἀριθμοῦ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν. Ἡ δὲ δωδεκαμελὴς ἐπιτροπὴ ἢ ἀναθεωρήσασα τὸν παρόντα Κανονισμόν μετὰ τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου θέλει συντάξῃ τὸν κατάλογον τῶν διὰ¹⁶ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν ἐκλεξιμῶν συνωδὰ τοῖς ἀρθροις 10 καὶ 11 τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ. Ὑπ' αὐτῆς δὲ θέλουσιν ἐκλεγῆ καὶ οἱ κατὰ τὸ β' ἐδάφιον τοῦ 10ου ἀρθρου δέκα ἐκλέξιμοι.

Ἄρθ. 79: Οἱ ὑπὸ τῶν ἐνοριῶν ἀποστελησόμενοι ἀντιπρόσωποι μετὰ τῶν τυχόν συνωδὰ τῷ 2ῳ ἄρθρῳ ἐγγεγραμμένων θέλουσιν ἀποστελέσει τὸν ἐκλογικὸν Σύλλογον. Συνερχόμενοι δὲ εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου ὀρισθησομένην ἡμέραν θέλουσι προβῆ εἰς τὴν συνωδὰ τοῖς σχετικοῖς ἄρθροις τοῦ Κανονισμοῦ ἐκλογὴν τῶν μελῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως. Οὕτω δὲ τίθεται ἀμέσως εἰς ἐνέργειαν ὁ παρῶν Κανονισμός.

Ἄρθ. 80: Ὁ χρόνος τῆς ὑπηρεσίας τῆς ἐκλεχθησομένης Γενικῆς Συνελεύσεως θέλει διαρκεῖ μέχρι τοῦ ὀριζομένου χρόνου ὑπὸ τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ, δηλαδὴ μέχρι τῆς πρώτης Κυριακῆς τοῦ μηνὸς Μαΐου τοῦ ἔτους 1898.

σ.25 (σ.25) **Ἄρθ. 81:** Ὁ παρῶν Κανονισμὸς δύναται νὰ ἀναθεωρηθῆ μόνον μετὰ παρέλευσιν ὀκταετίας, ὅταν τὰ 3/4 τῶν μελῶν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ζητήσωσι τοῦτο καὶ ἐπιτρέψωσιν αὐτὸ τὰ Σεβαστὰ Πατριαρχεῖα. Ἡ Ἀναθεώρησις γίνεται ὑπὸ εἰκοσαμελοῦς Γενικῆς Συνελεύσεως ἐκλεγομένης ὑπὸ ἐκλογικοῦ Συλλόγου κατὰ τὰς Διατάξεις τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ, ἐκλεγομένης διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην μόνον τῆς ἀναθεωρήσεως.

Ἄρθ. 82: Πᾶς προγενέστερος Κανονισμὸς ἢ σχετικαὶ διατάξεις ἢ ἔθιμον καταργεῖται. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οὐδεμίᾳ ἐπιτρέπεται τροποποίη-

16. Η φράση: «Ἡ δὲ δωδεκαμελὴς... τῷ διὰ» φέρεται ἐγγεγραμμένη στο διάστιχο, ὅπου διαγεγραμμένο το αρχικό κείμενο, που έχει ως ἐξής: Ἐξ δὲ μέλη ἐκ τῆς Ἐπιτροπείας τῆς ἐπιθεωρήσεως τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ καὶ ἕξ ἐκ τῶν μάλλον εὐυπολήπτων πολιτῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς διαφόρους κοινωνικὰς τάξεις ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου θέλουσι προβῆ μετ' Αὐτοῦ εἰς τὴν σύνταξιν τῶν καταλόγων τῶν διὰ».

σις, είτε διὰ προσθήκης ἄρθρου, είτε διὰ πρακτικοῦ.

Ἄρθ. 83: Ὁ παρὼν Κανονισμὸς συζητηθεὶς κατ' ἄρθρα καὶ ἐν συνόλῳ ἐπιψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς προεδρευόμενης ὑπὸ τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου Σερρών Κυρίου Γρηγορίου συνωδὰ τῇ Σεβαστῇ Πατριαρχικῇ κελεύσει θέλει ὑποβληθῆ εἰς τὴν ἔγκρισιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐπικυρωθεὶς δὲ θέλει τεθῆ ἀμέσως εἰς ἐνέργειαν.

Συνεζητήθη, ἐπεψηφίσθη καὶ ὑπεγράφη ἐν Σέρραις τὴν 4ην
Σεπτεμβρίου 1895.

Δημήτριος Χατζηδῆμος, Βασίλειος Σταμούλης, Βασίλειος Σχοινᾶς, Νικόλαος Βάρναλης, Γεώργιος Λόγης, Ἰωάννης Ἰωαννίδης, Γεώργιος Τζελέπης, Δημήτριος Ζηννόπουλος, Ἀθανάσιος Σχοινᾶς, Θεόδωρος Παππάζογλους, Ντίνας Χαρίσης, Ἀναστάσιος Ἡλία.

Ὁ Σερρών Γρηγόριος

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗΣ ΚΑΙ
ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΣΗΣ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΞΗΡΟΠΟΤΑΜΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΑΙΩΝ ΣΤΗΝ
ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΟΥ ΤΟΝ 18^ο ΑΙΩΝΑ

Προκαλεί μεγάλη έκπληξη η διαπίστωση πως σε μία περίοδο τριάντα περίπου ετών στα μέσα του 18^{ου} αι., σταδιακά όλο και περισσότεροι κάτοικοι της πόλης και χωριών της πεδιάδας των Σερρών αρχίζουν να ενισχύουν οικονομικά τη μονή Ξηροποτάμου Αγίου Όρους σε ετήσια βάση. Μία τέτοια διαπίστωση είναι σημαντική όπως και το αποτέλεσμα της έρευνας για τη συμβολή των Σερραίων στην ανέγερση και την τοιχογράφηση του καθολικού της Μονής (εικ. 1-2).

Η διαπραγμάτευση του θέματος φαίνεται περισσότερο σημαίνουσα καθώς οδηγεί, επίσης, στην ανάδειξη του καθολικού της Μονής σε ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον μνημείο μετά το συνολικό έλεγχο του υλικού από πλευράς αρχαιικών τεκμηρίων, ναοδομίας και ζωγραφικής. Η αναδρομή στην ιστορία του καθολικού περιλαμβάνει κατ' ανάγκη ετερόκλητες πληροφορίες. Σήμερα, είναι εύκολη η προσέγγισή του στα πλαίσια μίας σύντομης αναδρομής στην ιστορία της Μονής μετά την έκδοση των μεταβυζαντινών εγγράφων από το αρχείο της και άλλων συνθετικών έργων όπως του ιατροφιλόσοφου Ιωάννη του Κομνηνού¹, του Ουκρανού μοναχού, περιηγητή και προσκυνητή Βασίλι Γκρηγκόροβιτς Μπάρσκι², του Κωνσταντίνου-Καيسάριου Δαπόντε, Σκοπελίτη μοναχού και λόγι-

---

1. Ιωάννου του Κομνηνού, *Προσκυνητάριον του Αγίου Όρους του Άθωνος*. Εισαγωγή Ίερομ. Ίουστίνος, *Άγιορειτικά τετράδια* 2, Έκδόσεις Πανσέληνος, Καρυές Αγίου Όρους ²1984. Εκδόθηκε στη μονή Συναγώβου (Snagov) της Βλαχίας το 1701.

2. Βασίλι Γκρηγκόροβιτς Μπάρσκι. *Τά ταξίδια του στο Άγιον Όρος, 1725-1726, 1744-1745*, με τήν φροντίδα και τά σχόλια του ακαδημαϊκού Π. Μυλωνά, Άγιορειτική Έστία-Μουσείο Μπενάκη, Θεσσαλονίκη 2009. Κυκλοφόρησε στην Αγία Πετρούπολη αρχικά το 1778.

ου του 18^{ου} αι.³ και νεότερου κήτορα του καθολικού της Μονής⁴. Την έρευνά μας διευκόλυνε, σε μεγάλο βαθμό, η έκδοση κειμένων παλαιότερων και νεότερων περιηγητών για το Άγιον Όρος, καθώς επίσης και η μελέτη του εργαστηρίου των Κορυθαίων ζωγράφων, στους οποίους αποδίδονται οι τοιχογραφίες (1783) του καθολικού της Μονής⁵.

Οι διαδοχικές φάσεις του μνημείου με τη μακραίωνη ιστορία αποδεικνύονται από το έμπρακτο ενδιαφέρον αθωνιτών αγίων, αυτοκρατόρων και κρατικών αξιωματούχων για τη Μονή. Το ζήτημα της θεμελίωσης του καθολικού μαζί με εκείνο του χρόνου εμφάνισης του αγίου Παύλου του Ξηροποταμινού⁶ φέρνει τη Μονή στο προσκήνιο της οργάνωσης της μοναστικής πολιτείας του Άθω στο 10^ο αι.

Συνήθως η ανέγερση ενός καθολικού ναού σε βυζαντινή μονή ανάγεται στην περίοδο ίδρυσής της. Στην περίπτωση της μονής Ξηροποτάμου έχει επιβιώσει η παράδοση σύνδεσης και των δύο με την αυτοκρατορία

---

3. Συγκεντρωμένη βιβλιογραφία γενικά για τη βιογραφία και τη δράση του βλ. Γ. Κεχαγιόγλου, Άνεκδοτα στοιχεία για τὸν Καισάριο Δαπόντε ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τῆς Βυτίνας ἀρ. 1, *Έραμιστής* 18 (1986), σ. 35, σημ. 1. Σ. Ν. Καδάς, Χειρόγραφο με αὐτόγραφες σημειώσεις του Καισάρου Δαπόντε, *Αφιέρωμα στον Εμμανουήλ Κριαρά*, Κέντρο Βυζαντινῶν Ερευνῶν, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 185, σημ. 8. Μ. Παΐζη-Αποστολοπούλου, *Έλληνες λόγιοι τοῦ 18ου αἰῶνα, ἀφανεῖς, ἄσημοι καὶ διάσημοι σὲ διασταυρούμενες τροχιές*, Ἐθνικὸ Ἱδρυμα Ἑρευνῶν/Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν ἀρ. 96, Ἀθήνα 2007, ιδίως σ. 115-116, σημ. 1.

4. Πρβλ. *Κήπος Χαριτών, τουτέστι, Βιβλίον περιέχον τὴν περίοδον τοῦ τιμίου Ξύλου τοῦ ζωοποιῦ Σταυροῦ, τοῦ ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ βασιλικῇ Μονῇ τοῦ Ξηροποτάμου, τῇ οὔσῃ ἐν τῷ ἀγωνίμῳ Ὄρει τοῦ Ἄθωνος καὶ ἄλλα διάφορα*. Συντεθέντα παρὰ Κωνσταντίνου Δαπόντε τοῦ μετονομασθέντος Καισαρίου πρὸς ὠφέλειαν καὶ εὐφροσύνην τῶν ἀναγινωσκόντων, Προσφωνηθέντα δὲ τῷ ἐκλαμπροτάτῳ κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ, υἱῷ τοῦ εὐσεβεστάτου αὐθέντου Μολδαβίας Ἰωάννου βοεβόδα, υἱοῦ τοῦ αὐθέντου Νικολ. βοεβόδα τοῦ Μαυροκορδάτου. Τρίτη έκδοση ενημερωμένη καὶ αυξημένη με ἀγνωστα κείμενα ἀπὸ τον «Καθρέφτη Γυναικῶν» (1766) τὴν «Γεωγραφικὴν Ἰστορίαν» (1782) κλπ., φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης, Ερμής, Ἀθήνα 1995. Καισάριος Δαπόντες, *Κήπος Χαριτών*, έκδ. Ἄλκης Ἀγγέλου, Ἀθήνα 1997. Εκδόθηκε στὴν Ἀθήνα γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1880.

5. Γ. Χρ. Τσιγάρας, *Οἱ ζωγράφοι Κωνσταντίνος καὶ Αθανάσιος ἀπὸ τὴν Κορυτσά. Τὸ ἔργο τους στὸ Ἅγιον Όρος (1752-1783)*, Ἀθήνα 2003.

6. Δ. Παπαχρυσάνθου, *Ὁ ἀθωνικὸς μοναχισμὸς. Ἀρχές καὶ ὀργάνωση*, Μορφωτικὸ Ἱδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα 2004, σ. 185-191.

Πουλχερία (450-457)⁷ όπως μεταδίδει ο Μπάρσκι⁸ και αναφέρεται στη γνωστή κτητορική επιγραφή του καθολικού⁹. Επίσης ο Καισάριος γράφει: *Γιατί πρώτη κτιτόρισα εστάθ' η Πουλχερία, Θεοδοσίου αδελφή του νέου και Αγία*¹⁰. Η κτητορική σχέση δηλώνεται σε σημείωμα στο φύλλο 24 verso του κώδικα με τον τίτλο: *Βίβλιος σὺν Θεῷ ἀγίῳ καλουμένη Ἀθωνιάς* αρ. 282 (19^{ος} αι.) της ρωσικής μονής του Αγίου Παντελεήμονος του Αγίου Όρους¹¹, ο οποίος βρίσκεται στη βιβλιοθήκη της Αθωνιάδας¹². Στο πλαίσιο της γενικότερης χορηγικής δράσης της, η Πουλχερία εμφανίζεται και με την ιδιότητα του θεμελιωτή του καθολικού. Διογκωμένη προσπάθεια τονισμού της συμβολής της ως ιδρυτή μπορεί ν' αποτελεί η αναφορά στη δωρεά αγίων λειψάνων *ἐν τῷ τῆς μονῆς ἀγίῳ βήματι πρὸς ἀγιασμὸν καὶ στηριγμὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐτῆς μονῆς*. Τα παραπάνω καταγράφονται στο αντίγραφο του χρυσόβουλλου του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Β', αδερφού της Πουλχερίας. Το έγγραφο φέρει την ημερομηνία Ιούνιος 427, με επικύρωση του μητροπολίτη Αδριανουπόλεως Νικηφόρου (1774-1780) και φυλάσσεται στο αρχείο της Μονής, αλλά θεωρείται πλαστό¹³. Μετά από όσα παρουσιάσαμε, φαίνεται πως η ίδια παράδοση της εισφοράς της Πουλχερίας βρίσκει μία νεότερη έκφραση στην απόδοση του κεφαλιού της σε ανάγλυφο (1738) εντοιχισμένο στην

7. Γ. Σμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*. Πρόλογος Δ. Παπαχρυσάνθου. Εὐρετήριο Ἱ. Ταβλάκης, Ἀθήναι 1903 (ανατύπωση Πανσέληνος, Καρυές Αγίου Όρους ²1988, σ. 542. *Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω καὶ αἱ ἐν αὐτῇ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοὶ πάλαι τε καὶ νῦν*, ὑπὸ Κοσμά Βλάχου διακόνου ἀγιορείτου, ἐν Βόλῳ 1903 (ανατύπωση Ἀγιορείτικῆς Εὐστία/Αθωνικῆς Ανάλεκτα 2, Θεσσαλονίκη 2005), σ. 234. Προηγούμενον Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ τοῦ Κρητός, *Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερά, βασιλική, πατριαρχικὴ καὶ σταυροπηγιατικὴ σεβασμία μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου 424-1925*, Θεσσαλονίκη 1971, αρ. 2, σ. 13-15. *Οἱ Θησαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Σειρὰ Α', Εἰκονογραφημένα χειρόγραφα, παραστάσεις-ἐπίτιπλα-ἀρχικὰ γράμματα, τόμος Α', Πρωτῶτον*, Μ. Διονυσίου, Μ. Κουτλουμουσίου, Μ. Ξηροποτάμου, Μ. Γρηγορίου, ὑπὸ Σ. Μ. Πελεκανίδου, Π. Χρήστου, Χρ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, Σ. Ν. Καδᾶ, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήναι 1973, σ. 312. Σ. Καδᾶς, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1984, σ. 79.

8. Π. Μυλωνᾶς, *Βασίλι Γκρηγκόροβιτς Μπάρσκι*, ὁ.π., σ. 506, 509-510.

9. Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου. Σχεδιασμός καὶ κατασκευὴ τῆς ναοδομίας τοῦ 18ου αἰῶνα*, Ἀθήνα 1999, σ. 69, πίν. 14γ.

10. Γ. Π. Σαββίδης, *Κῆπος Χαρίτων*, ὁ.π., σ. 88, 113.

11. Βλ. Sp. P. Lambros, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, volume II, Amsterdam 1966, αρ. 5789, σ. 351, δίχως ὅμως αναφορὰ στο σημείωμα.

12. J. Bompaire, *Actes de Xéropotamou*, Archives de l' Athos III. Paris 1964, appendice IV, αρ. c, σ. 244.

13. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ, *Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερά μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ὁ.π., σ. 13. *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten*, im Auftrage und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Herausgegeben von F. Dölger. *Textband*, München 1948, αρ. 47, σ. 132, 135. J. Bompaire, *Actes de Xéropotamou*, appendice I, αρ. α, σ. 221, 223, στ. 27.

πρόσοψη του πύργου του κωδωνοστασίου της Μονής¹⁴. Ο συγγραφέας Γιώργος Θεοτοκάς καταγράφει: *Συζητήσαμε λίγο με τὸν ἐκκλησιαστικὸ τὰ ἱστορικὰ τῆς μονῆς, πού, κατὰ τοὺς μοναχοὺς τῆς, ἰδρῦθηκε στὸν 5ο αἰῶνα ἀπὸ τὴν Ἁγία Πουλχερία κι εἶναι ἡ ἀρχαιότερη στὸν Ἄθω, ... Δὲν ξέρω ἂν ἔχει καμιὰ ἱστορικὴ βάση αὐτὴ ἡ ἄποψη πού, σὲ ἄλλες μονές, τὴ διαψεύδουν*¹⁵.

Ισχυρότερα, ὁμως, ἱστορικὰ τεκμήρια διαθέτουμε για την απόδοση του αρχικού καθολικό στους ἅγιο Παῦλο τον Ξηροποταμινό, αυτοκράτορα Κωνσταντῖνο Ζ' τον Πορφυρογέννητο (913-959) και τον γιο του Ρωμανό Α' τον Λεκαπηνό (920-944). Καθώς επέδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την οργάνωση γενικά της Μονής, αναφέρονται από τους Ιωάννη Κομνηνό¹⁶, Μπάρσκι¹⁷. Ο Καισάριος Δαπόντες αναφέρει στην κτητορική επιγραφή του καθολικού: *Δεύτερον δὲ ὁ Ῥωμανός, ὁμοῦ καὶ (καὶ) Κωνσταντίνος, τοῦ σοφοῦ Λέοντος υἱός*¹⁸ και στον *Κῆπο Χαρίτων. Δεύτερος δε ο Ρωμανός, Παύλου τῆ μεσιτεία*¹⁹. Την ἄποψη του Καισάριου συμμερίζονται ερευνητές του 20^{ου} αἰ.²⁰. Σχετική πληροφορία παρέχουν τα *Πάτρια* (παράδοση ίδρυσης) της Μονής που περιλαμβάνονται στον κώδικα αρ. 94 του αρχείου της: *Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας Ρωμανοῦ ἐκτίσθη καὶ ἡ τοῦ Ξηροποτάμου μονὴ μετὰ βασιλικῶν ἀναλωμάτων. Μετὰ γὰρ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου, προσκαλεσάμενος τὸν ἀρχιερέα τοῦ ἱερῶσαι τὸν ναὸν ...*²¹. Σε αντίστοιχη κτητορική ατμόσφαιρα μας εισάγουν οι συχνές αναφορές του Μπάρσκι στον ἴδιο αυτοκράτορα²².

14. Η χρονολόγηση προκύπτει από επιγραφή με χρονολογία στο ανάλογο υλικού και τεχνολογίας δίδυμο κεφάλι του ἁγίου Παύλου του Ξηροποταμινού στον ἴδιο πύργο. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὁρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ὅ.π., σ. 139-140. Σ. Καδάς, *Τὸ Ἅγιον Ὅρος*, ὅ.π., σ. 82.

15. Γ. Θεοτοκάς, *Ταξίδι στὴ Μέση Ἀνατολὴ καὶ στὸ Ἅγιον Ὅρος*, Ἔστια, Ἀθήνα 1995, σ. 108.

16. Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, *Προσκυνητάριον τοῦ Ἁγίου Ὅρους τοῦ Ἄθωνος*. ὅ.π., σ. 76.

17. Π. Μυλωνᾶς, *Βασίλι Γκρηγκόροβιτς Μπάρσκι*, ὅ.π., σ. 497, 512-517.

18. Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π.

19. Γ. Π. Σαββίδης, *Κῆπος Χαρίτων*, ὅ.π., σ. 88, 113.

20. Γ. Σμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὅρος*, ὅ.π., σ. 545. Κ. Βλάχος, *Ἡ χειρσόνητος τοῦ Ἁγίου Ὅρους Ἄθω*, ὅ.π., σ. 234 κε. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὁρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ὅ.π., σ. 24, 49. Σ. Μ. Πελεκανίδης, Π. Χρήστου, Χρ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, Σ. Ν. Καδάς, *Οἱ Θησαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὅρους*, ὅ.π. Ἰ. Π. Μαμαλάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὅρος (Ἄθω) διὰ μέσου τῶν αἰώνων*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 46. Σ. Καδάς, *Τὸ Ἅγιον Ὅρος*, ὅ.π. Η. Α. Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοὶ στὴν οθωμανικὴ Χαλκιδικὴ 15ος-16ος αἰῶνες. Τοπογραφία και πληθυσμὸς Θεσσαλονίκης, Σιδηροκαυσίων, Χαλκιδικῆς. Τα δεδομένα τῶν οθωμανικῶν φορολογικῶν καταστάσεων*, Θεσσαλονίκη 2002, (αδημοσίευτη διδακτορική δαιτριβή), σ. 151.

21. J. Bompaire, *Actes de Xéropotamou*, ὅ.π., appendice IV, αρ. a, σ. 243.

22. Π. Μυλωνᾶς, *Βασίλι Γκρηγκόροβιτς Μπάρσκι*, ὅ.π., σ. 504-505, 509-510, 514.

Τον ασφαλέστερο προσδιορισμό του χρόνου εγκαινιασμού του καθολικού υποδεικνύουν τρεις περίπου σύγχρονες μεταξύ τους, αν και άνισης γνησιότητας πληροφορίες. Η πρώτη εντοπίζεται στον Βίο του αγίου Παύλου του Ξηροποταμινού με τη σαφή αναφορά στον καθαιγιασμό του καθολικού από τον Θεοφύλακτο, γιο του αυτοκράτορα Ρωμανού Α΄ του Δεκαπηνού και πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως²³, μετά την ολοκλήρωση της οικοδόμησης της Μονής στα 923-924²⁴. Η τελευταία δε θα μπορούσε να είναι οργανωμένη και σε λειτουργία δίχως τον κεντρικό ναό της.

Η υπόθεση ενισχύεται από το δεύτερο αλλά έμμεσο, αυτή τη φορά, αρχαικό τεκμήριο περί της ανέγερσης του καθολικού. Αυτό προκύπτει από το παραχωρητήριο έγγραφο έκτασης γης χιλίων μοδίων της περιοχής της Ιερισσού στη Μονή το έτος 956, το οποίο σώζεται σε αντίγραφο του 12^{ου} αι. στο αρχείο της²⁵.

Σαφέστερη εντύπωση για την ανέγερση του καθολικού παρέχει ένα τρίτο σχετικό στοιχείο όπως απαντά στο χρυσόβουλλο (924) του Ρωμανού Α΄, επίσης στο αρχείο της Μονής. Η φράση: *ῥκοδόμησα ναδν παμμεγέθη τε (και) περικαλλῆ* είναι διαφωτιστική, μολονότι το έγγραφο αμφισβητείται ως πλαστό²⁶.

Τέλος, η υπόθεση της ανέγερσης του καθολικού ταιριάζει χρονικά και με την απόδοση της οργάνωσης της Μονής στον άγιο Παύλο τον Ξηροποταμινό πριν από το 958²⁷.

Η έρευνά μας για την πρωιμότερη περίοδο της ιστορίας του καθολικού έφερε στο φως μία σειρά λιγότερο ή περισσότερο βεβαιωμένων ανακαινίσεων μετά από καταστροφές της Μονής. Μέσω του Βίου (γύρω στα 1260) του αγίου Σάββα της μονής Χιλανδαρίου είναι δυνατό να προσδιορισθεί η πρώτη μεγάλης έκτασης ανακαινίση του καθολικού με σχετική ασφάλεια. Η ανοικοδόμηση και η επιζωγράφηση καθολικού να

---

23. Τ. Αθ. Γριτσόπουλος, *Θεοφύλακτος, Θρησκευτική και Ήθική Έγκυκλοπαιδεία*, τ. 6, Άθηναι 1965, στ. 416-417.

24. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Ἄθῳ ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ὁ.π., σ. 20, 26, 28, 166.

25. J. Bompaire, *Actes de Xéropotamou*, ὁ.π., αρ. 1, σ. 38, 40, στ. 20-21, 24-25. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Ἄθῳ ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ὁ.π., σ. 26, 28. Δ. Παπαχρυσάνθου, *Ὁ ἄθωνικὸς μοναχισμὸς*, ὁ.π., σ. 182-184. Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου*, ὁ.π., σ. 19.

26. J. Bompaire, *Actes de Xéropotamou*, ὁ.π., appendices I, αρ. β, σ. 225, 227, στ. 19. Είναι πιθανό με το ίδιο έγγραφο να διενεργούσε ζητείες ο Προγούμενος της Μονής Μακάριος το έτος 1836. Την τακτική του αναφέρει ο St. Binon (*Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou et de Saint-Paul de l' Athos. Étude diplomatique et critique* par Stéphane Binon, Louvain 1942, σ. 156).

27. Δ. Παπαχρυσάνθου, *Ὁ ἄθωνικὸς μοναχισμὸς*, ὁ.π., σ. 186.

προσδιορίζονται γενικά στις αρχές του 13^{ου} αι. Αυτό έχει βέβαια σχέση με την ευρεία ανασύσταση της Μονής από τον Σέρβο άγιο μετά την επιδρομή και τη λεηλασία πειρατών λίγο μετά το 1200²⁸.

Περισσότερο αληθοφανής είναι η ένδειξη που θα δικαιολογούσε επέμβαση στο καθολικό κατά τις τελευταίες δεκαετίες του ίδιου αιώνα. Το χρυσόβουλλο (1275) του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ του Παλαιολόγου από το αρχείο της Μονής²⁹ διασώζει μία γενικόλογη αναφορά για το κτιριακό της συγκρότημα: *Ἰωάννης ὁ τῆς ἡμετέρας βασιλείας αὐτάδελφος ἀνθιστάμενος τῇ τοῦ χρόνου ῥοῇ (καὶ) οἶονεὶ ἀντιπράττων ἀνέρωσεν ταύτην (καὶ) πρὸς τὴν πρώην καλλονὴν μετηγάγετο*. Οι εργασίες αποδίδονται στον αδερφό του αυτοκράτορα, Ἰωάννη τον Παλαιολόγο που πέθανε το 1274³⁰. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένα χρονικό *terminus ante quem* για την επισκευή του καθολικού. Μία μεταβολή μεγάλης κλίμακας της κατάστασης της Μονής φαίνεται να οφείλεται σε κάποιο αιφνίδιο γεγονός. Μέχρι σήμερα έχουν προταθεί τα ενδεχόμενα του σεισμού³¹ ή της πυρκαγιάς³². Ο Καισάριος αναφέρει: *Τρίτος δε ο Ανδρόνικος, ο και Παλαιολόγος, τον Μιχαήλ πρώτου υἱός, διότι είναι λόγος, πως ο Ναος του Ρωμανού εἶχ' ἔξαφνα κρημνίσει, όταν Λατίνοι εις αὐτόν εἶχασι λειτουργήσει*³³.

Η συστηματική παράθεση των πηγών που αφορούν στην ανέγερση του καθολικού έχει αφετηρία τα πρώτα χρόνια του 16^{ου} αι. Η επόμενη φάση του καθολικού πρέπει να τοποθετηθεί μετά την ολοκληρωτική καταστροφή της Μονής από πυρκαγιά το έτος 1507³⁴. Οι ενδείξεις, ωστόσο, για την ανοικοδόμηση και την εντοίχια διακόσμηση ποικίλουν ως προς τον χορηγό, καθώς αναφέρονται διαφορετικά φυσικά πρόσωπα.

28. St. Binon, *Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou*, ό.π., σ. 107, 176, 178. Δ. Παπαχρυσάνθου, *Ὁ ἄθωνικὸς μοναχισμὸς*, ό.π., σ. 187, σημ. 52. Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου*, ό.π. Η. Α. Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί στην οθωμανική Χαλκιδική 15ος-16ος αἰώνες*, ό.π., σ. 152.

29. Αναφέρεται από τον Μπάρτσι. Π. Μυλωνάς, *Βασίλι Γκρηγκόροβιτς Μπάρτσι*, ό.π., σ. 509.

30. J. Bompaire, *Actes de Xéropotamou*, ό.π., αρ. 10, σ. 88, 90, 92, στ. 4-6. Έχει προταθεί και η χρονολόγηση του χρυσόβουλλου στα 1202. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ, *Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ό.π., αρ. 4, σ. 24, 166.

31. St. Binon, *Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou*, ό.π., σ. 176.

32. Προσδιορίζεται στα 1280. Θ. Μ. Προβατάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος. Σύντομη ἱστορία τοῦ Ἄθω καὶ σκιαγραφία τῶν μνημείων του*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 56.

33. Γ. Π. Σαββίδης, *Κήπος Χαρίτων*, ό.π., σ. 113-114. Βλ. και Γ. Σμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ό.π., σ. 542.

34. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ, *Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 138. St. Binon, *Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou*, ό.π. Η. Α. Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί στην οθωμανική Χαλκιδική 15ος-16ος αἰώνες*, ό.π., σ. 153. Σ. Καδᾶς, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ό.π. Θ. Μ. Προβατάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ό.π., σ. 58.

Το προσωπικό ενδιαφέρον και την πρόνοια εκ μέρους του σουλτάνου για την ανέγερση της Μονής και του καθολικού της εκφράζει το φιρμάνι του Σελίμ Α΄ (1512-1520). Ο Μπάρσκι αναφέρει: ... *ὅτι ἀπὸ τὰ εἴκοσι μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὀρους, τὸ ἕνα ὀνομαζόμενον τοῦ Ξηροποτάμου, συνέβη ἀπὸ μεγάλην πυρκαϊάν, νά καῖ παντελῶς, καὶ νά γκρεμισθῆ ὅλον ... και δίνεται ἀδεία ... νά τό ἀνακαινίσσουν ὅλον οἱ ἐν αὐτῷ μοναχοί, μέ τήν ἐκκλησίαν του ὅλην, ...*³⁵. Πολύ κοντά είναι και η αναφορά του Καισάριου: *Τέταρτος ο Σελίμ, καθὼς εἶχαν μιλήσει οἱ Ἅγιοι στην Αἴγυπτον αὐτόν, και διορίζει, με το να κἀκηεν ὄλο το Μοναστήρι, ...*³⁶. Τὴν ἴδια παράδοση μεταδίδει και ο Σμυρνάκης³⁷.

Οἱ ἐπόμενοι χορηγοὶ ἀνήκουν στην ἴδια ομάδα ηγεμόνων της Βλαχίας. Με δεδομένη τὴν τεράστια συμβολὴ του Νεαγκόε Μπασαράμπ (1512-1521) στην ἀποκατάσταση κτιρίων της Μονής σύμφωνα με ἔγγραφα του ρουμανικοῦ της ἀρχεῖου³⁸, θα μπορούσε να θεωρηθεῖ πιθανή η προσωπική του βοήθεια για τὴν ἀνοικοδόμηση του καθολικοῦ. Πρῶτος στη συνέχεια των ηγεμόνων που συνδέονται με τὴν ἱστορία του μνημείου ἀναφέρεται ἀπὸ τον Ἰωάννη τον Κομνηνὸ ὁ *εὐλαβέστατος αὐθέντης τῆς Βλαχίας Ἀλέξανδρος βοεβόνδας, θεῖω ζήλω κινηθεῖς, τὸ ἀνακαινισεν ὄλον μὲ πλουσιοπάροχον ἐξοδῖαν, καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἰστόρησε καὶ τὴν ἐκαλλώπισε, καθὼς φαίνεται μέχρι τῆς σήμερον*³⁹. Πρόκειται ουσιαστικά για τον ἕναν ἀπὸ τους δωρητὲς Πέτρο Ράρετς (1527-1538, 1541-1546)] και Ἀλέξανδρο Λαπουσνεάνου (1552-1561, 1564-1568)⁴⁰. Η προσφορά τους περιγράφεται διεξοδικά ἐπίσης ἀπὸ τον Μπάρσκι: *οἱ εὐσεβεῖς αὐθέντες τῆς Βλαχίας Πέτρος και Ἀλέξανδρος ἀνακαινισαν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν τοιχογράφησαν, ὅπως ἐπίσης ἀνακαινισαν καὶ ὀλόκληρο τὸ μοναστήρι*⁴¹. Τέλος, η σειρά των περιγραφῶν συμπληρῶνεται με ὅσα, κάπως ἀσαφῶς, ἔγραψε ο Καισάριος: *δυο Ἀφεντάδες της Βλαχίας ομοῦ και Μολδοβίας, ως φαίνεται ἐξοδιασταὶ ἦταν της ζωγρα-*

35. Π. Μυλωνᾶς, *Βασίλι Γκρηγκόροβιτς Μπάρσκι*, ὁ.π., σ. 509, 519-520. St. Binon, *Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou*, ὁ.π., σ. 146, 152, 170. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ὁ.π., σ. 37-42. Μ. Πολυβίου, *Το καθολικὸ της μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., σ. 21.

36. Γ. Π. Σαββίδης, *Κήπος Χαρίτων*, ὁ.π., σ. 114.

37. Γ. Σμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὀρος*, ὁ.π., σ. 550.

38. Φλ. Μαρινέσκου, *Ρουμανικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὀρους. Ἄρχειο Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, Τόμος πρῶτος, Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν, Ἀθήνα 1997, σ. 6, σμμ. 16.

39. Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, *Προσκυνητᾶριον τοῦ Ἁγίου Ὀρους τοῦ Ἄθωνος*, ὁ.π.

40. St. Binon, *Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou*, ὁ.π., σ. 176, 178. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ὁ.π., σ. 49, 50, 52-55. Μ. Πολυβίου, *Το καθολικὸ της μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., σ. 21-22. Η. Α. Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοὶ στην οθωμανικὴ Χαλκιδικὴ 15ος-16ος αἰῶνες*, ὁ.π.

41. Π. Μυλωνᾶς, *Βασίλι Γκρηγκόροβιτς Μπάρσκι*, ὁ.π., σ. 512.

φίας, ...⁴².

Ανέγερση του καθολικού εκ βάθρων προκύπτει από τα εσωτερικά στοιχεία του φερμανιού που εξέδωσε (Ιανουάριος 1566) ο σουλτάνος Σουλεϊμάν Α΄, ο οποίος και υπέδειξε στον καδή των Σιδηροκασίων τη διενέργεια αυτοψίας για την αποφυγή ανάγερσης κτίσματος μεγαλύτερου σε διαστάσεις από το προηγούμενο⁴³.

Η συστηματική παράθεση των πηγών που αφορούν στην επόμενη φάση του καθολικού έχει αφηγηρία τα πρώτα χρόνια του 17^{ου} αι. Είναι γνωστή η περιορισμένης έκτασης πυρκαγιά που εκτιμάται ότι προκάλεσε φθορές. Ανώνυμη μαρτυρία, την οποία διέσωσε ο Σπυρίδων Λάμπρος, αναφέρει: ... *ἀνηλώθει ὄλον τὸ σκευοφυλάκιον σὺν τῷ τραπεζαρίῳ καὶ ἡ στέγη τῆς ἐκκλησίας σὺν μερικοῖς κελλίοις* ...⁴⁴. Εκτιμάται ότι η πυρκαγιά κατάρσενε τη νότια πτέρυγα της Μονῆς το ἔτος 1614⁴⁵. Η αποκατάσταση του καθολικού αποφασίσθηκε με φερμάνι του σουλτάνου Αχμέτ Α΄ που εκδόθηκε το 1617 και ἀπόκειται στο αρχεῖο της Μονῆς⁴⁶. Ὡς χρόνος εκδήλωσης της πυρκαγιᾶς ἔχει προταθεῖ, ἐπίσης, το ἔτος 1609 ἢ 1610⁴⁷.

Η χρονική πυκνότητα των δεδομένων τείνει, προφανῶς, στη σταδιακή αποκατάσταση των ανακαινίσεων του καθολικού διαχρονικά. Σε ἀγνωστή χρονική στιγμή ἀπὸ την επόμενη περίοδο του 17^{ου} αι. θα πρέπει να επισκευάσθηκε το καθολικό ὡπως προκύπτει ἀπὸ την αναφορά του Ἰωάννη του Κομνηνοῦ το 1701. Εντύπωση προκαλεῖ η περιγραφή ὅτι η Μονή *ἔχει ναὸν μέγιστον καὶ ὠραῖον, ἐπάνωθεν μολυβόσκεπον, ἰστάμενον ἐπάνω εἰς τέσσαρας μαρμαρένιους στύλους τὸ ἔδαφος τοῦ ὄλον λιθόστρωτον ἐκ μαρμάρων παρίων λευκῶν*⁴⁸.

Στο σημεῖο αὐτό, θα πρέπει να σημειωθεῖ ὅτι η προσέγγιση του καθολικού της Μονῆς εἶναι ευχερέστερη στη διάρκεια του 18^{ου} αι., καθὼς τῶρα βεβαιώνεται η σχέση του με φυσικά πρόσωπα χάρι σε μία σειρά ἀλληλένδετων ιστορικών τεκμηρίων. Επιπλέον σημαντικό παράγοντα προς την κατεύθυνση αὐτή αποτελοῦν τα σύγχρονα εικονιστικά τεκμή-

42. Γ. Π. Σαββίδης, *Κήπος Χαρίτων*, ὅ.π.

43. Η. Α. Κολοβός, *Χωρικοί καὶ μοναχοὶ στην οθωμανική Χαλκιδική 15ος-16ος αἰῶνες*, ὅ.π., σ. 154.

44. Σπ. Λάμπρος, *Ἄγιορειτικά, Νέος Ἑλληνομνημίων* 18 (1924), σ. 356. Μ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., σ. 22. Μ. Προβατάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ὅ.π.

45. Μ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π.

46. Η. Α. Κολοβός, *Χωρικοί καὶ μοναχοὶ στην οθωμανική Χαλκιδική 15ος-16ος αἰῶνες*, ὅ.π., σ. 156.

47. Εὐδοκίμου Ξηροποταμίου, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἅθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ὅ.π., σ. 49. Σ. Καδᾶς, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ὅ.π. Θ. Μ. Προβατάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ὅ.π.

48. Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, *Προσκυνητᾶριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους τοῦ Ἄθωνος*, ὅ.π., σ. 75.

ρια. Χάρη σε αυτά, είναι εύκολο να παρατηρήσει κανείς τη διαμόρφωση του καθολικού στο κέντρο του μοναστηριακού συγκροτήματος.

Τέσσερα ομόθεμα πανοράματα της Μονής συνιστούν μία αξιομνημόνευτη ομάδα έργων, αν και προέρχονται από δημιουργούς με χρονική απόσταση μεταξύ τους και αποτελούν διαφορετικά εικαστικά είδη. Πρόκειται για σχέδιο από το περιηγητικό κείμενο του Μπάρσκι (1744) (εικ. 3)⁴⁹, χαλκογραφία (1759) ανώνυμου χαράκτη κατόπιν χορηγίας του Σκοπελίτη αρχιμανδρίτη της Μονής Παρθένιου (εικ. 4)⁵⁰, θωράκιο (1783⁵¹) από το περιστύλιο της Φιάλης της Μονής που έγινε με δαπάνη του Κεφαλληνίου παπα Σεραφείμ (εικ. 5)⁵² και ανυπόγραφη λιθογραφική ανατύπωση (1887) του σχεδίου του Μπάρσκι⁵³. Ειδικά, το έργο του τελευταίου περιηγητή μας φαίνεται μοναδικό βάσει της μεγάλης ακρίβειας στη σχεδιαστική απόδοση των κτισμάτων με τις ορθές αναλογίες και το πλήθος των αρχιτεκτονικών λεπτομερειών τους⁵⁴.

Θα συνεχίσουμε την παρουσίαση του καθολικού στο 18^ο αι. με τις εκτιμήσεις συγχρόνων. Πρώτος ο Μπάρσκι αναφέρει: *Τήν χρονιά πού*

49. Πρβλ. *Τὰ Θαυμαστά Μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθω. Ἐτσι ὅπως τὰ εἶδε καὶ τὰ σχεδίασε μὲ ζήλο καὶ πολλὴ ἐπιμέλεια ὁ εὐλαβὴς ὀδοιπóρος μοναχὸς Ἄσμελ2μος Γρέγορμιτς Μπαρσκι ὅταν περιηγήθηκε τὴν ἱερὴ πολιτεία τοῦ Ἄθω τὸ ἔτος 1744. Τὰ παρουσιάζει καὶ τὰ σχολιάζει ἐδῶ ὁ Ἄντ.-Αἴμ. Ταχιάος, πού περιγράφει καὶ τὴ ζωὴ τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ ἀνθρώπου*, Ἐκδοση Ἁγιορειτικῆ Φωτοθήκη-Perrotine, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 96, 107-108. Π. Μυλωνᾶς, *Βασίλι Γκρηγκόροβιτς Μπάρσκι*, ὅ.π., σ. 498-501.

50. Ντ. Παπαστράτου, *Χάρτινες Εἰκόνες. Ὁρθόδοξα Ὁρθοκεντρικὰ Χαρακτικὰ 1665-1899*, τ. II, Ἀθήνα 1986, ἀριθ. 481, σ. 450-451. Θ. Μ. Προβατάκης, *Χαρακτικὰ Ἑλλήνων Λαϊκῶν Δημιουργῶν. 17^{ος}-19^{ος} αἰῶνας. Συλλογὴ Ἱερᾶς Μονῆς Κυράς Ἀκρωτηριανῆς (Τοπλοῦ) Σητείας Κρήτης. Κατάλογος*, Ἀθήνα 1993, ἀρ. 144, σ. 102-103.

51. Ο St. Binon (*Les origines légendaires de l'histoire de Xéropotamou*, ὅ.π., σ. 179) το χρονολογεῖ στα 1762. Βλ. σχετικὰ Π. Μ. Μυλωνᾶς, *Ἄτλας τῶν εἴκοσι κυρίαρχων μονῶν. Τεῦχος πρῶτο. Τοπογραφία καὶ ἱστορικὴ ἀρχιτεκτονικὴ. Ἐπεξηγηματικὸ κείμενο εἰς τὸν ἄτλαντα*, Deutsches Archäologisches Institut Berlin, Εἰκονογραφημένο Λεξικὸ τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἄθωνος, Bildlexikon des Heiligen Berges Athos, Wasmuth 2000, σ. 133, σημ. 12.

52. Πρβλ. Γ. Σμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ὅ.π., σ. 552. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, Première partie, Bibliothèque des Écoles Françaises d' Athènes et de Rome, fasc. 91, Paris 1904 (ανατύπωση Ἁγιορειτικῆ Ἑστία/ Ἄθωνικὰ Ἀνάλεκτα 1, Θεσσαλονίκη 2004), ἀρ. 554, σ. 188. Π. Μ. Μυλωνᾶς, *Ὁ Ἄθως καὶ τὰ μοναστηριακὰ τοῦ ἰδρύματα μὲς ἀπὸ παλιῆς χαλκογραφίης καὶ ἔργα τέχνης. Ἀφιέρωμα εὐλαβικὸ στὸ Ἅγιον Ὄρος γιὰ τὴν χιλιόχρονη διαδρομὴ τοῦ: 963-1963*, Πρόλογος Ἡλία Βενεξί, Ἀθήνα 1963, σ. 108-109. *Θησαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους*, Ἱερὰ Κοινότης Ἁγίου Ὄρους, Ὁργανισμὸς Πολιτιστικῆς Πρωτεύουσας τῆς Εὐρώπης [κατάλογος ἐκθεσης], Θεσσαλονίκη 1997, ἀρ. 7.3, σ. 254-255 (Α. Ἐ. Φλωράκης). Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ, *Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ὅ.π., σ. 147.

53. Ανήκει στο αρχεῖο του Π. Μυλωνά. Ο ἴδιος, *Ὁ Ἄθως καὶ τὰ μοναστηριακὰ τοῦ ἰδρύματα μὲς ἀπὸ παλιῆς χαλκογραφίης καὶ ἔργα τέχνης*, ὅ.π., σ. 104-105.

54. Σε σχολιασμὸ της σχεδιαστικῆς μεθόδου του Μπάρσκι προχωρᾷ ο Π. Μυλωνᾶς (*Βασίλι Γκρηγκόροβιτς Μπάρσκι*, ὅ.π., σ. 43-45).

βρέθηκα ἐκεῖ, δηλαδή τό ἔτος 1744, ἦταν πάλι σέ μεγάλη ἐξαθλίωση [ἡ Μονή]. Χρειαζόταν ἰσχυρό χέρι βοήθειας γιά ἀνακαίνιση, γιατί ἡ ἐκκλησία ἦταν ραγισμένη σέ πολλές μεριές καί ἐτοιμόρροπη, ...⁵⁵. Καί ο Καισάριος συμπληρώνει: *Εἰς του πενήντα δε κ' ἐπτά, τῆ πρώτῃ τοῦ Μαΐου (1-5-1757), να ἔλθω εσηκώθηκα, θέλημα του Κυρίου δε και ἐκόνησα εἰς το Ξηροποτάμου, δια τον σκευοφύλακα τον φίλον, Ἀρχοντά μου, φίλον και συντοπίτην δε [Ἀνθιμον⁵⁶], και εἰς τὴν Μπογδανίαν ... Οἱ δε Πατέρες τοίμαζαν να στείλουν στην Βλαχίαν, για να ζητήσουν ἔλεος ἀπὸ τὴν Αὐθεντίαν, ν' ἀνακαινίσουν τον Ναόν, να πέση τοιμασμένος, ὄντας σκασμένος προ πολλού, και δυνατά σκασμένος. Ἐχοντες δε στο χέρι τους ἐμένα πλιό πιασμένον, νομίζοντες με εκ Θεοῦ ὡσάν ἀποσταλμένον, δια τὴν δούλευσιν αὐτὴν και τὴν υπηρεσίαν (ὡσάν ὁπού ἐστάθηκα, ὡς εἶπα, στην Βλαχίαν, κ' ἤμουν γνωστός εἰς ὀλονούς, εἰς τον Αὐθέντην μάλλον, τον τότε Κωνσταντίνβοδα, γνωστός υπέρ τιν' ἄλλον), ἔπεσαν εἰς του λόγου μου, ὅλοι παρακαλώντας ν' ἀποδεχθῶ ἐγὼ αὐτό, ἅγιον ὄντας. Εἰ δε να δώσω τῷ Θεῷ δια τὴν Ἐκκλησίαν, ἀς μείνη ἐξ αἰτίας μου, λόγον, ἀπολογίαν.⁵⁷*

Τελικά ο Καισάριος ἀνέλαβε υπέρ τῆς Μονῆς τὴ μεγαλύτερη σὲ διάρκεια ζητεία (συλλογὴ ελαιῶν)⁵⁸ που ἐγίνε ποτέ. Το ταξίδι στις

55. Ο.π., σ. 512.

56. Με τὴν ιδιότητά του ἐμφανίζεται σὲ ἐγγράφα (15 Οκτωβρίου 1761-21 Μαΐου 1766) του ἀρχείου τῆς Μονῆς (Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱεράς Μονῆς Ξηροποτάμου. Ἐπιτομὲς μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων*, Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα 3, Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Ἑρευνῶν/Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν, Ἀθήνα 1993, ἐγγρ. ἀρ. 121-123, 133, 134, 136, σ. 108-110, 115-118) και σὴν κτητορικὴ ἐπιγραφὴ του καθολικοῦ (Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., σ. 69, πίν. 14γ). Βλ. και σὲ αὐτόγραφο κείμενο του Καισάριου με τίτλο: Στίχοι εἰς τὸν λίθον τοῦ μνηματος. Γ. Κεχαγιόγλου, *Ἀνέκδοτα στοιχεῖα γιὰ τὸν Καισάριο Δαπόντε*, ὅ.π., σ. 47.

57. Γ. Π. Σαββίδης, *Κήπος Χαρίτων*, ὅ.π., σ. 79-80. Ε. Legrand, *Ephimerides Daces ou chroniques de la guerre de quante ans (1736-1739) par Constantin Dapontes*, Paris 1880, σ. τῆς. Γ. Κεχαγιόγλου, *Ἀνέκδοτα στοιχεῖα γιὰ τὸν Καισάριο Δαπόντε*, ὅ.π., σ. 47. Σ. Ν. Καδὰς, *Χειρόγραφο με αὐτόγραφες σημειώσεις του Καισάριου Δαπόντε*, ὅ.π., σ. 188. Μ. Πολυβίου, *Το καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., σ. 34, σημ. 121.

58. Σχετικὰ με τὴ ζητεία ὡς πρακτικὴ ἐνίσχυση τῶν μονῶν βλ. Εὐλόγιος Κουρίλας Λαυριώτης, *Ὁ κατάλογος τῶν ἐπισήμων Ἀθωνικῶν ἐγγράφων τοῦ Οὐσπένσκη, Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 8 (1931), σ. 91, 92, 95. Π. Κ. Χρήστου, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἀθωνικὴ Πολιτεία-Ἱστορία, Τέχνη, Ζωή, Πατριαρχικὸν Ἴδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν*, Ἀθήναι 1987, σ. 200. Χρ. Πατρινέλης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἡ νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία. Ἱστορία-Οικονομία-Κοινωνία-Πολιτισμὸς. Ἀ' τόμος Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν τουρκοκρατία*. Ἐπιμέλεια: Ι. Κολιόπουλος-Ι. Χασιώτης, [Θεσσαλονίκη 1992], σ. 123-124. Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τ. 2, 1700-1800, Ἀθήνα 1999, σ. 47. Μ. Πολυβίου, *Το καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., σ. 24, 37-39. Στὴν πρακτικὴ τῆς διοργάνωσης ζητειῶν εκ μέρους τῶν μονῶν ἀναφέρεται ἐντυπωσιασμένος και ὁ Ρώσος V. Davidov το 1835. *Βλαδίμηρος Νταβίντωφ. Ταξιδιωτικὲς Σημειώσεις. Ἀπὸ τα Ἰόνια Νησιά, τὴν Ελλάδα, τὴ Μικρὰ Ἀσία και τὴν Τουρκία στα 1835*. Ἐκδοτικὴ ἐπιμέλεια Α.

Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, στην Κωνσταντινούπολη και σε περιοχές του Ελληνισμού της Μικράς Ασίας και της Ελλάδας διήρκεσε περισσότερο από οκτώ χρόνια. Ο Καισάριος περιγράφει στον Κήπο Χαρίτων: *Από Χριστού γεννήσεως, λοιπόν, εις τους χιλίους χρόνους πενήτηντα επτά με τους επτακοσίους, τη εικοστή δευτέρα δε Μαΐου του ιδίου (22-5-1757) ... και ήλθα εις τον Άθωνα, εν τῷ Αγίῳ Ὄρει, εις τον οποίον κατοικούν Πατέρες θεοφόροι, στους πέντε και εξήκοντα έτους του σωτηρίου, τον μὴν ἄνω του Σταυρού, ένδεκα Σεπτεμβρίου (11-9-1765)⁵⁹. Επίσης, οι ακριβείς ημερομηνίες έναρξης και ολοκλήρωσης της ζητείας με τις προσφορές εις είδος και εις χρήμα δηλώνονται σε δύο αυτόγραφα χειρόγραφα του Δαπόντε που βρίσκονται στο αρχείο της Μονής. Το πρώτο, περισσότερο λεπτομερές, έχει τον τίτλο: *Κατάστιχον τῶν πλέον ἀξιολόγων, καὶ πολυτίμων πραγμάτων, ὁποῦ ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους δυνάμει τοῦ τιμίου Ξύλου, καὶ διὰ χειρός μου τοῦ ἀναξίου ἐστάλησαν κατὰ διαφόρους καιροὺς εἰς τὴν ἱεράν, καὶ βασιλικὴν ἡμῶν μονὴν τοῦ Ξηροποτάμου, εἰς διάστημα ἐτῶν ὀκτώ, καὶ μηνῶν τεσσάρων, ἧτοι ἀπὸ τοῦ ἁψνζου ἔτους, μαΐου κβας, ὁποῦ ἐξήλθον τοῦ μοναστηρίου, ἕως τῆς σήμερον τοῦ τρέχοντος ἁψξεου, σεπτεμβρίου ὅπου σὺν θεῷ ἐν αὐτῇ εἰσῆλθον⁶⁰. Το δεύτερο χειρόγραφο επιγράφεται: *Κατάστιχον τῶν ὄσων ἄσπρων ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ τιμίου ξύλου ... κατὰ διαφόρους καιροὺς ἔστειλα εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς σεβασμίαν, βασιλικὴν καὶ πατριαρχικὴν μονὴν τοῦ Ξηροποτάμου διὰ τὴν ἀνοικοδομὴν τοῦ ἱεροῦ καὶ ὠραιοτάτου αὐτῆς ναοῦ, εἰς διάστημα ἐτῶν ὀκτώ, μηνῶν τριῶν καὶ ἡμερῶν εἴκοσι, ἧγουν ... ἀπὸ τοῦ ἁψνζου ἔτους δηλαδή, μαΐου κβα, ἡμέρας δευτέρας, ... ἕως τοῦ ἁψξεου τοῦ τρέχοντος, σεπτεμβρίου ιαης, ἡμέρας Κυριακῆς⁶¹.***

Υπάρχει σπουδαίος λόγος που διατρέξαμε το έργο *Κήπος χαρίτων* και τα δύο χειρόγραφα του Δαπόντε που βρίσκονται στο αρχείο της Μονής. Μέρος της παράθεσης των δωρητών για την ανέγερση του κα-

Κόκκου, Μ. Κουμβαλάη, Α. Λαμπροπούλου, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2004, σ. 249.

59. Γ. Π. Σαββίδης, *Κήπος Χαρίτων*, ό.π., σ. 80, 83-86, 88, 189-195. Σεισμολογικά έκ τῶν έργων τοῦ Κωνσταντίνου-Καισαρίου Δαπόντε, *Τριακονταπενταετηρίς τοῦ καθηγητοῦ Ν. Κρητικοῦ*, ὑπὸ Νίκου Ἀ. Βέη (Bees), Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 19 (1944), Ἀθήνα 1949, σ. 265. Γ. Κεχαγιόγλου, Ἀνέκδοτα στοιχεῖα γιὰ τὸν Καισάριο Δαπόντε, ό.π. Μ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονῆς Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 39-47. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ, *Ἡ ἐν Αγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερά μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 78-79. Σ. Ν. Καδάς, Χειρόγραφο με αυτόγραφεσ σημειώσεις του Καισαρίου Δαπόντε, ό.π., σ. 188, 192, σημ. 16, 31. Γ. Χρ. Τσιγάρας, *Οι ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Αθανάσιος ἀπὸ τὴν Κορυτσά*, ό.π., σ. 46.

60. Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ό.π., Κώδ. αρ. 4, σ. 165.

61. Ό.π., Κώδ. αρ. 5, σ. 166.

θολικού αποτελεί η απολογιστική ενθύμηση στον *Κήπο χαριτίων* ότι *Σέρραι και Σαλονίκη δε, Σμύρνη και Μιτυλήνη, και άλλοι τόποι, τι θαρρείς, δεν έδωσαν κ' εκείνοι*,⁶².

Ο τρόπος αναφοράς στις Σέρρες στέκεται, προφανώς, αδιάσειστος μάρτυρας μίας ιδιαίτερης σχέσης της πόλης και της ευρύτερης περιοχής με τη Μονή. Είναι πράγματι μεγάλη η έκπληξη από την πληροφορία ότι η σειρά των μεγάλων πόλεων που αναφέρεται ότι διέτρεξε ο Καισάριος αρχίζουν με τις Σέρρες. Αναδεικνύεται ένα κέντρο πρωταρχικής σημασίας. Είναι αλήθεια πως ένας τέτοιος συσχετισμός παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον ως πιθανό τεκμήριο οικονομικής ευρωστίας της πόλης και της ενδοχώρας της. Ωστόσο, η σειρά των ονομάτων είναι, ίσως, απατηλή και αυτό οφείλεται στους κανόνες του ποιητικού μέτρου καθώς ο *Κήπος χαριτίων* είναι μία χρονογραφία γραμμένη σε δεκαπεντασύλλαβο στίχο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η χρήση του πληθυντικού *Σέρραι* δηλώνοντας, προφανώς, τη στενή σχέση της πόλης με την ευρύτερη περιοχή της. Όσοι έχουν υπόψη την τρέχουσα βιβλιογραφία για το θέμα αυτό, γνωρίζουν το ζήτημα της χρήσης του ενικού ή του πληθυντικού αριθμού στην εκφορά του ονόματος⁶³.

Στον προσδιορισμό των επαφών των Σερραίων με τη Μονή βοηθά η συλλογή στοιχείων που προέρχονται από το αρχείο της Μονής. Για το λόγο αυτό, η αναφορά σε ιδιόκτητη εκκλησία της Μονής στην πόλη των Σερρών σε φερμάνι του σουλτάνου Μουράτ Γ' το έτος 1579⁶⁴, είναι

62. Γ. Π. Σαββίδης, *Κήπος Χαριτίων*, ό.π., σ. 88. Βλ. και Μ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 24.

63. Η ταυτόχρονη χρήση των όρων *Σέρραι(ς)* και *Σ(σ)έρρας* εντοπίζεται ευρεία ό-πως στους Παπασυναδινό το 1598-1642 (Πρβλ. Π. Πέννας, *Το Χρονικόν τών Σερρών του Παπασυναδινού, μετ' εισαγωγικής μελέτης, Σερραϊκά Χρονικά 1* (1938), σ. 7-72. Γ. Καφταντζής, *Η Σερραϊκή Χρονογραφία του Παπασυναδινού*, Έκδοση Ίερās Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης, Θεσσαλονίκη 1989. Ρ. Odorico, *Αναμνήσεις και συμβουλές του Συναδινού, ιερέα Σερρών στη Μακεδονία (17ος αιώνας)*. Με τη συνεργασία των Σ. Ασδρακά, Τ. Καραναστάση, Κ. Κωστή, Σ. Πετμεζά), *Textes, documents, études sur le monde byzantin néohellénique et balkanique* υπό τη διεύθυνση των Ε. Μπιμπίκου-Αντωνιάδη, Α. Guillou, Ρ. Odorico, Ι, Association "Pierre Belon", [Αθήνα] 1996) και Π. Ν. Παπαγεωργίου το 1894 (*Αί Σέρραι και τὰ προάστεια, τὰ περι τὰ Σέρρας και ἡ μονή Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (Συμβολή ἱστορική και ἀρχαιολογική)*, Δεύτερη ἔκδοση με εισαγωγή Χαράλαμπου Μπακιτζή, Πανεγυρική ἔκδοση γιὰ τὰ 75 χρόνια ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Σερρῶν ἀπὸ τὸν ξένο ζυγὸ, Θεσσαλονίκη 1988). Τὴν ἐπιλογή τοῦ γραμματικῶς τύπου σχολιάζουν οἱ Ν. Ἐμμ. Πέτροβιτς (*Μιὰ τεσσάρων αἰῶνων ὀνομαστική, Σερραϊκά Χρονικά 2* (1957), σ. 147-152) και Β. Δ. Φόρης, (*Τὰ Σέρρας μία ἀπροσδόκητη ὀνομαστική, Νέα Ἑστία 57*, τεῦχος 665 (15η Μαρτίου 1955), σ. 365-369). Βλ. και Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητική Κατανομή Οικισμῶν της Μακεδονίας. Μεταβολές στον 20ό αἰῶνα*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 334.

64. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερά μονή τοῦ Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 46, 208, ἔγγρ. αρ. 338.

νομιζω, πολύ ουσιαστική.

Ένα έμμεσο αλλά σημαντικό ιστορικό τεκμήριο για τη συμβολή των Σερραίων στην ανέγερση του νέου καθολικού της Μονής προσφέρει ο κώδικας αρ. 2 στο αρχείο της Ξηροποτάμου (εικ. 6). Πρόκειται για ειλητάριο (124X22,5 εκ.) δύο ενωμένων φύλλων χαρτιού. Στο μεγαλύτερο μέρος είναι γραμμένο από το χέρι του μοναχού της Μονής Ιερόθεου και μικρό τμήμα από άγνωστο πρόσωπο. Φέρει τον τίτλο: *Κώνδιξ περιέχων μετὰ συντομίας, τὰς ὁμολογητικὰς ὑποσχέσεις κ(αὶ) τοὺς μάρτυρας τῶν εὐλογημένων χωρίων, ὁποῦ ὑποσχέθησαν καὶ ὑπόσχονται Νὰ πέρνουν τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν, πρὸς ἁγιασμὸν αὐτῶν κ(αὶ) εὐλογίαν τὸν κάθε χρόνον, καὶ τί Νὰ δίδῃ τὸ κατ' ἔτος, εἰς τὸν τίμιον κ(αὶ) ζωοποιὸν σ(αυ)ρὸν (sic)*. Το κείμενο παρουσιάζει πολλαπλό ενδιαφέρον καθώς, μεταξύ άλλων, πρόκειται για τη συγκεντρωτική καταγραφή συλλογικών προσφορών σε χρήματα και σε λάδι, στη βάση ετήσιας σπουδασίας (10 Νοεμβρίου 1736-9 Αυγούστου 1766)⁶⁵. Εξετάζοντας συνοπτικά τις εγγραφές παρατηρεῖ κανείς μια τυποποίηση στη νοηματική και εκφραστική διατύπωσή τους. Από τη διαδοχή τους καταλαβαίνουμε ότι έγινε προσπάθεια να αντιγραφούν σύμφωνα με τη χρονική τους σειρά. Ὅσον αφορά τον τρόπο παράθεσής τους, σημειώνουμε ότι ο Γουναρίδης είδε τα λυτά και ανάριθμα φύλλα των ομολογιῶν στο αρχείο της Μονής, τα οποία και αριθμεί ως λυτά έγγραφα, αλλά μεταγράφει από τα αντίστοιχα χωρία του κώδικα αρ. 2. Στη συνέχεια, οι ομολογίες μεταγράφονται με την ορθογραφία τους από τον ίδιο κώδικα, παραβλέποντας κάποιες φραστικές διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στα πρωτότυπα και τον κώδικα.

Ειδικότερα, η απαρίθμηση των τόπων στον κώδικα αρ. 2 αρχίζει με την ὁμολογία *Τῆς ἄνω κούρσεβας. ... τους ... γέροντες δηλαδὴ καὶ προεστῶτες Τῆς ἄνω κούρσεβας, Νὰ δίδωμεν εἰς τὸν τίμιον σταυρὸν γρό(σια), 20, ἡγουν, εἴκοσι, τὸ κατ' ἔτος, διὰ νὰ ἀνάπτη τὸ κανδίλιον ὁποῦ ἀφιερῶσαμεν εἰς αὐτὸν, διὰ παντοτινὸν μνημόσυνον καὶ βοήθειαν τῆς πολιτείας ἡμῶν. Νὰ δίδωμεν πρὸς ἔτι κ(αὶ) ἄλλα Γρό(σια) 40, ἥτι τεσσαράκοντα, διὰ νὰ ἔρχεται τὸ τίμιον ξύλον τὸν κάθε χρόνον, νὰ μᾶς κάμνη μίαν λειτανίαν κοινήν τῆς πολιτείας μας, κ(αὶ) εἴ τι ἄλλο προαιρεῖται ὁ καθ' εἰς ἐξιδίας του προαιρέσεως, νὰ τὸ δίδῃ ἀνεμποδίστως ὑπότινος. ... ἀψλοστ^ω (1736), ἐν μηνί, Νοεμβρίου 1^η (sic)⁶⁶.*

65. St. Binon, *Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou*, ὁ.π., σ. 156. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ, *Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ὁ.π., ἔγγο. αρ. 181, σ. 75, 188-189. Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., Κώδ. αρ. 2, σ. 163-164, 192, 198, πίν. 19.

66. Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., Κώδ. αρ. 2, σ. 164, πίν. 19.

Δύο σχετικές ομολογητικές υποσχέσεις βρίσκονται στο αρχείο της Μονής. Η αρχική διατύπωση σώζεται, κατά τον Γουναρίδη, σε ανάριθμο δίφυλλο με την ορθή χρονολόγηση: *αψηλ^ο* (1738), *έν μηνι, Νοεμβρίου ι^η67* που μεταγράφηκε σε *αψηλστ^ο* (1736) από τον αντιγραφέα Ιερόθεο σε ανάριθμο μονόφυλλο⁶⁸. Η *Άνω κούρσεβα* είναι η ίδια θέση με τα Άνω Κερδύλιο(α), Άνω Κρούσι(ι)εβο, Άνω Κρούσιοβο(α), Άνω Κρούσοβο της Βισαλτίας. Ο οικισμός καταστράφηκε στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο με αποτέλεσμα τη μετακίνηση των κατοίκων στα Νέα Κερδύλια⁶⁹.

Αμέσως επόμενη είναι η *όμολογία Τῆς χώρας λογγοβίκια ... με τούς πατέρας τῆς ἱεράς μονῆς τοῦ ξηροποτάμου ὅτι ἐρχόμενον τὸ τίμιον ξύλον εἰς ταῖς κούρσεβας νὰ μᾶς ψάλῃ τρεῖς ἁγιασμοὺς κοινούς εἰς τὴν πολιτείαν μας, κ(αὶ) νὰ τοὺς δίδωμεν Γρό(σια) 60, ἤγουν ἐξήκοντα. τὰ μὲν 10, διὰ νὰ καίῃ τὸ ἀργυρὸν κανδίλιον, ὅπου ἀφιερωσαμεν εἰς τὸν τίμιον σταυρὸν ἀενάως, πρὸς ἁγιασμόν, κ(αὶ) στηριγμὸν τῆς πολιτείας μας, τὰ δὲ 50, διὰ τοὺς κοινούς ἁγιασμοὺς ... αψημ^ο* (1740), *αυγούστου κζ^η* (sic). Η ομολογία περιγράφεται, επίσης, από τον Γουναρίδη⁷⁰. Η χώρα λογγοβίκια ταυτίζεται με τον ακατοίκητο, σήμερα, οικισμό Λακοβίκια, Μεσολακκιά, Άνω ή Παλαιά Μεσολακκιά Φυλλίδας στο Οφρύνιο του Παγγαίου⁷¹.

Ακολουθεί η *ὑπόσχεσις τῆς χώρας σοῦρπα*, στην οποία *ἅπαντες οἱ πρωεστοὶ κ(αὶ) ὁ λιπὸς λαὸς τῆς χώρας σοῦρπα, Νὰ ἔχομεν χρέος ἀπαρέτιτον, εἰς τὸν καιρὸν ὅπου ἔρχεται τὸ τίμιον ξύλον εἰς ταῖς κούρσεβες, νὰ τὸ πρὸς καλοῦμεν κ(αὶ) ἡμεῖς εἰς τὴν χώραν μας πρὸς ἁγιασμόν τῆς πολιτείας μας, κ(αὶ) νὰ δίδωμεν Γρό(σια) 40, ἤτοι τεσσαράκοντα, ἀπὸ τὸ κοινὸν, χωρὶς τοὺς ἁγιασμοὺς ὅπου ἤθελε ψάλλει ὁ καθ' εἷς ... αψημ^ο* (1740). *ὀκτωβρίου, ζ^η* (sic). Η ομολογία αναφέρεται από τον Γουναρίδη⁷². Η Σούρπα είναι γνωστή συνοικία της κωμόπολης της Νιγρίτας⁷³, από την οποία ξεχωρίζει με το ρέμα Χρυσορροής⁷⁴

67. Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱεράς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., ἐγγρ. αρ. 73, σ. 77. Εδώ, όμως, ο Γουναρίδης αυθαίρετα διαβάζει 1 και όχι 10 Νοεμβρίου 1738. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ, *Ἡ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Ἄθω ἱερά μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ὁ.π., ἐγγρ. αρ. 226, σ. 194.

68. Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱεράς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., ἐγγρ. αρ. 69, σ. 74.

69. Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητική Κατανομή Οικισμῶν τῆς Μακεδονίας*, ὁ.π., σ. 44.

70. Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱεράς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., ἐγγρ. αρ. 74, σ. 77-78.

71. Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητική Κατανομή Οικισμῶν τῆς Μακεδονίας*, ὁ.π., σ. 199.

72. Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱεράς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., ἐγγρ. αρ. 75, σ. 78.

73. Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητική Κατανομή Οικισμῶν τῆς Μακεδονίας*, ὁ.π., σ. 341.

74. Π. Βλαχάκος, *Τα τοπωνύμια τῆς Νιγρίτας*, *Σίρις* 3 (1992), σ. 90. Ο ίδιος, τοπωνύμια αρχαίας και βυζαντινῆς προέλευσης από την περιοχή τῆς Βισαλτίας, Διεθνὲς Συνέδριο,

ή Κουραδάς και σήμερα βρίσκεται στην ενορία του ναού του Αγίου Αθανασίου⁷⁵.

Άλλη πληθυσμιακή ομάδα, που εντάσσεται στην κοινή τάση δωρεών, είναι η *όμολογία Τῆς χώρας Γαλάτσητας ... καθώς οί γέροντες κ(αι) προεστοί, τῆς χώρας γαλάτσητας ... διὰ νὰ ἔρχεται τὸ τίμιον ξύλον, κ(αι) εἰς τὴν ἐδικὴν μας πολιτείαν, νὰ λαμβάνωμεν ἐυλογίαν ἐξ αὐτοῦ, κ(αι) νὰ τοὺς δίδωμεν Γρό(σια) 50 ἥγουν πεντήκοντα ... αψιμα^ω (1741), Ίουλλίου, κδ (sic). Η αρχική επιστολή διατηρείται αναρίθμητη στο αρχείο της Μονῆς. Η ομολογία μεταγράφεται από τον Γουναρίδη⁷⁶. Ευδιάκριτος είναι ο συσχετισμός με τη γνωστή Γαλάτιστα της Χαλκιδικῆς⁷⁷.*

Ανάλογη είναι η *όμολογία τῆς χώρας πάλτζας* με τη δήλωση που κάνουν οί ὑπὸ κάτωθεν γεγραμμένοι τῆς χώρας πάλτζας, πῶς ἐσυμφωνήσαμεν μὲ τοὺς πατέρες τῆς Ἱερᾶς μονῆς τοῦ ξηροποτάμου νὰ ἔρχεται τὸ τίμιον ξύλον κ(αι) εἰς τὴν ἐδικὴν μας χώραν τὸν κάθε χρόνον, κ(αι) νὰ τοὺς δίδωμεν ἀπὸ τὸ κοινὸν γρόσια 30, ἥγουν τριάκοντα, χωρὶς τοὺς ἁγιασμοὺς ὅπου ἤθελε ψάλῃ ὁ καθ' εἷς ... αψνΓ (1753), Μαΐου, κα (sic). Η πρωτότυπη ομολογία φυλάσσεται αναρίθμητη στο αρχείο της Μονῆς. Η ομολογία περιγράφεται από τον Γουναρίδη⁷⁸. Η δήλωση του τύπου γίνεται με παραφθορά του τοπωνυμίου Μπάλτζ(ι)α, Μπάλτσ(ι)α που είναι το Μελισσοχώρι της Θεσσαλονίκης⁷⁹.

Παράδειγμα που εντάσσεται στην ίδια τάση συλλογικών προσφορών είναι η *όμολογία τοῦ χωρίου βραστὰ* καθώς οί ὑποκάτωθεν γεγραμμένοι τῆς χώρας βραστὰ ... ὅτι εὐγένοντας τὸ τίμιον ξύλον ἔξω εἰς τὰ περὶχωρα, Νὰ πιγένομεν νὰ τὸ προσκαλοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν χώραν μας πρὸς ἁγιασμὸν καὶ εὐλογίαν, κ(αι) νὰ τοὺς δίδωμεν ἀπὸ τὸ κοινὸν γρόσια 30, ἥγουν τριάκοντα, κ(αι) ἀνίσως τὴν μίαν χρονιὰν ἀμελήσωμεν, κ(αι) δὲν πιγένομεν νὰ τὸ προσκαλέσωμεν, νὰ δίδωμεν τὴν ἄλλην τὰ συμφωνηθέντα τριάκοντα γρόσια ... αψνδ^ω (1754), φευβρουαρίου η^η (sic). Η ομολογία αναφέρεται από τον Γουναρίδη⁸⁰. Είναι ακόμα γνωστό ότι ο οικισμός υποδεικνύει τα σύγχρονα Βραστά

Οι Σέρρες και η περιοχή τους. Από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία, Σέρρες 29 Σεπτεμβρίου - 3 Οκτωβρίου 1993, Πρακτικά, Β' Τόμος, Δήμος Σερρών, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 578.

75. Πληροφορία Ι. Τσαρούχα.

76. Π. Γουναρίδης, *Ἄρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., ἐγγρ. αρ. 77, σ. 79.

77. Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητική Κατανομή Οικισμῶν τῆς Μακεδονίας*, ὅ.π., σ. 74.

78. Π. Γουναρίδης, *Ἄρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., ἐγγρ. αρ. 105, σ. 96.

79. Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητική Κατανομή Οικισμῶν τῆς Μακεδονίας*, ὅ.π., σ. 227-228.

80. Π. Γουναρίδης, *Ἄρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., ἐγγρ. αρ. 107, σ. 97.

της Χαλκιδικής⁸¹.

Μία πιο ενδιαφέρουσα πληροφορία μας δίνει η ομαδική δέσμευση των συντεχνιών της πόλης των Σερρών για οικονομική βοήθεια προς τη Μονή (εικ. 7). Τα ονόματά τους παρατίθενται για πρώτη φορά συγκεντρωμένα. Διαβάζουμε: *λαψνδ^ω(1754). Κατάστιχον τῆς πολιτείας σεῤῥῶν. ἀπριλίου, κε^η'''Κατάστιχον ἐνῶ περιέχων τὴν βοήθειαν ὁποῦ ὑποσχέθησαν τὰ εὐλογημένα ῥουφέτια τῆς πολιτείας σεῤῥῶν Νὰ δίδωσι τὸ κατ' ἔτος εἰς τὸ ἱερὸν μοναστήριον τοῦ ξηροποτάμου, χάριν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, εἰς διηνεκεῖ αὐτῶν μνημόσυνον. ὁτοῦῤα κτζίδων (παραγωγοί ρακής). γρόσια, 20. τῶν ἀμπατζίδων (παραγωγοί μάλλινου αμπά για χοντρά πανωφόρια), γρόσι[α] 15. τῶν μασματζίδων (παπουτσήδες), γρόσι[α] 15. τῶν γουναράδων, γρόσι[α] 15. τῶν μπογιατζίδων (βαφείς και πιθανόν ζωγράφοι) γρόσι[α] 7. τῶν μπακάλιδων γρόσι[α] 10. τῶν τακιατζίδων (κατασκευαστές σκούφων), γρόσι[α] 5. τῶν κουγιουμιτζίδων (χρυσοχόοι), γρόσι[α] 5. τῶν ασταρτζίδων (κατασκευαστές φόδρας), γρόσι[α] 5. τῶν παπουτζίδων, γρόσι[α] 3. τῶν παπουτζίδων, τὸ τουρναβίτικον ῥουφέτιον, γρόσι[α] 2. τῶν κοκ[κ]ινάδων, γρόσι[α] 4. τῶν μονταφτζίδων (κατασκευαστές υφασμάτων ἀπὸ γιδότριχα), γρόσι[α] 2. τῶν παπουτζίδων, γρόσι[α] 4. τῶν τξερητζίδων (πλανώδιοι πωλητές⁸²), γρόσι[α] 4. τῶν ψωμάδων, γρόσι[α] 5. τῶν σιμιτζίδων (κουλουράδες), γρόσι[α] 2. τῶν τεμιρτζίδων (σιδηρουργοί), γρόσι[α] 2. τῶν καζαντζίδων (καζανάδες), γρόσι[α] 5. τῶν καλαϊτζίδων (γανωματές), γρόσι[α] 3. τῶν μπουσταντζίδων, γρόσι[α] [...]. τῶν ξένων τζοχατζίδων(παραγωγοί τσόχας), γρόσι[α] 4. τῶν σαμαράδων, γρόσι[α] 1 (sic)⁸³. Η ομολογία παρουσιάζεται ἀπὸ τον Γουναρίδη⁸⁴. Τα παραπάνω, εκτὸς ἀπὸ ιστορικά τεκμηριωμένο γεγονός, πιστεύω ὅτι δείχνουν ἐναργῶς μία πτυχή τῆς κοινωνικῆς δράσης τῶν συντεχνιών. Βέβαια, στὴν περίπτωσή τους εἶχαμε τὴν τύχη νὰ διασταυρώσουμε πληροφορίες γιὰ το γενικότερο χορηγικὸ ἔργο τους μέσω φορητῶν εικόνων και γύψινων κιονοκράνων που κοσμοῦν ἐκκλησίες τῆς πόλης τῶν Σερρών στὴ διάρκεια τοῦ 19^{ου} αἰ.⁸⁵.*

81. Θ. Ι. Βέροου, *Τοπωνύμια και Διοικητική Κατανομή Οικισμῶν τῆς Μακεδονίας*, ὅ.π., σ. 68.

82. Ο Π. Γουναρίδης (*Ἄρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., ἐγγρ. αρ. 109, σ. 98) μεταγράφει *τξερμιτζήδες*.

83. Ν. Μ. Μπονόβας, Προσφορές συντεχνιών σε ναοὺς τῶν Σερρών, *Απὸ τὴ Μεταβυζαντινὴ Τέχνη στὴ Σύγχρονη, 18ος-20ος αἰ.*, Πανελλήνιο Συνέδριο (20-21 Νοε. 1997), Πρακτικά, ἐπιμέλεια ἐκδόσης Δ. Ποιμενίδου, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 201-202.

84. Π. Γουναρίδης, *Ἄρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., ἐγγρ. αρ. 108, σ. 97-98.

85. Ν. Μ. Μπονόβας, Προσφορές συντεχνιών σε ναοὺς τῶν Σερρών, ὅ.π., σ. 202-220.

Μεταξύ των προσφορών είναι και η όμολογία τοῦ χωριῖου γαλαρινοῦ ... όπου ... φανερόνομεν ἡμεῖς οἱ ὑποκάτωθεν γεγραμμένοι ἀπὸ τὸ χωριῖον γαλαρινὸν, ὅτι ἐσυμφωνήσαμεν μὲ τοὺς πατέρας τῆς ἱεραῶς μονῆς τοῦ ξηροποτάμου, διὰ νὰ ἔρχεται τὸν κάθε χρόνον νὰ μας ψάλουν ἕναν ἀγιασμὸν κενὸν, κ(αἰ) νὰ τοὺς δίδωμεν ἀπὸ τὸ κοινὸν γρόσια 15, ἥγουν δέκα πέντε ... αψνδ⁸⁶ (1754), ἰουλίου στⁿ (sic). Η ὁμολογία περιγράφεται ἀπὸ τον Γουναρίδη⁸⁶. Η δήλωση του χωριού αφορά στα Βασιλικά της Θεσσαλονίκης⁸⁷.

Μία ἄλλη προσφορά, αὐτὴ τη φορὰ ἡ ὁμολογία τῆς χώρας ἀήβάτι δείχνει καθαρά την ὑπόσχεση ετήσιας προσφοράς: "Διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν συμφωνητικοῦ γράμματος, φανερόνομεν ἡμεῖς οἱ ὑποκάτωθεν γεγραμμένοι τῆς χώρας ἀήβάτι, πὼς ἐσυμφωνήσαμεν μὲ τοὺς πατέρας τῆς ἱεραῶς μονῆς, τοῦ ξηροποτάμου, ὅτι νὰ ἔρχεται τὸ τίμιον ξύλον κ(αἰ) εἰς τὴν ἐδικὴν μας χώραν τὸν καθ' ἑ χρόνον, κ(αἰ) νὰ τοὺς δίδωμεν ἀπὸ τὸ κοινὸν γρόσια 20 ἥγουν ἥκοσι χωρὶς τοὺς ἀγιασμοὺς ὁποῦ ἤθελε ψάλη ὁ καθ' εἷς ... αψξβ⁸⁸ (1762) αὐγούστου ιζ (sic). Η ὁμολογία μεταγράφεται ἀπὸ τον Γουναρίδη⁸⁸. Το ὄνομα του οικισμοῦ γράφεται Αειβάτι και ταυτίζεται με τη Λητὴ της Θεσσαλονίκης⁸⁹.

Στον κώδικα αρ. 2 ὑπάρχει ἀκόμη ἡ ὁμολογία τῆς χώρας νιγρίτας, στην οποία φανερόνομεν ἡμεῖς οἱ ὑποκάτωθεν γεγραμμένοι τῆς χώρας νιγρίτας το πὼς ἐσυμφωνήσαμεν μὲ τοὺς πατέρας τῆς ἱεραῶς μονῆς τοῦ ξηροποτάμου, ὅτι νὰ ἔρχεται το τίμιον ξύλον κ(αἰ) εἰς τὴν ἐδικὴν μας χώραν το κατ' ἔτος κ(αἰ) νὰ μας κάμνει μίαν λειτανίαν, κ(αἰ) ἕναν κοινὸν ἀγιασμόν, κ(αἰ) νὰ τοὺς δίδωμεν ασ(πρα) -50- ἀπὸ τὸ κοινὸν, ξέχορα τοὺς λοιποὺς ἀγιασμοὺς ... αψξγ⁹⁰ (1763) ἰουνίου 16 (sic). Η ὁμολογία ἀναφέρεται ἀπὸ τον Γουναρίδη⁹⁰. Η Νιγρίτα εἶναι ἡ πρωτεύουσα της επαρχίας Βισαλτίας του νομοῦ Σερρών⁹¹.

Ἀκολουθεῖ ἡ ὁμολογία τῆς χώρας τζερπίστας. Διαβάζουμε: "με το παρόν μας ὁμολογητικὸν γράμμα, φανερόνομεν ἡμεῖς οἱ ὑποκάτωθεν γεγραμμένοι. οἱ γέροντες κ(αἰ) οἱ προεστοὶ τῆς χώρας τζερπίστας πὼς ἐσυμφωνήσαμεν, μὲ τοὺς πατέρας τῆς ἱεραῶς μονῆς τοῦ ξηροποτάμου, ὅτι ἐρχόμενον τὸ τίμιον ξύλον πλησίον εἰς τὴν χώραν μας, νὰ τὸ προ-

86. Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱεραῶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., ἔγγρ. αρ. 109, σ. 98.

87. Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητικὴ Κατανομή Οικισμῶν της Μακεδονίας*, ὁ.π., σ. 73.

88. Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱεραῶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., ἔγγρ. αρ. 124, σ. 110.

89. Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητικὴ Κατανομή Οικισμῶν της Μακεδονίας*, ὁ.π., σ. 26.

90. Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱεραῶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., ἔγγρ. αρ. 127, σ. 112.

91. Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητικὴ Κατανομή Οικισμῶν της Μακεδονίας*, ὁ.π., σ. 268.

σκαλοῦμεν κ(αι) ἡμεῖς μετὰ τῆς προσικούσης εὐλαβείας εἰς τὴν χώραν μας κ(αι) νά μᾶς ψάλη κοινόν ἅγιασμόν εἰς τὴν πολιτείαν μας, κ(αι) νά τοὺς δίδωμεν γρό(σια) 30' ἤγουν τριάκοντα ἀπὸ το κοινον χωρὶς τοὺς ἁΓιασμούς ὅπου ἤθελε ψάλλη ὁ καθ' εἷς ... αψξγ^ο (1763). ἰουλίου I (10) (sic). Ο Γουναρίδης μεταγράφει τὴν ομολογία με ἡμερομηνία 1 Ἰουλίου 1763⁹². Ἡ Τζερπίστα εἶναι ἡ Τερπνὴ τῆς Βισαλτίας⁹³.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελεῖ, ἐπίσης, ἡ ομολογία ἐν ἔτει αψξβ^ο (1762) ἀνγούστου ιβ^η κάτω χώρι κούρσοβει Τὴν σήμερον ἐσυμφωνήσαμεν ἡμεῖς, οἱ ἐν τῇ κάτω χώρᾳ εὐρισκόμενοι χριστιανοὶ ἐξ' ἰδίας θελήσεως, ὅτι νά δίδωμεν, εἰς τὸν τίμιον κ(αι) πανάγιον σταυρὸν, τοῦ ἁγίου κ(αι) ἱεροῦ μοναστηρίου ξηροποτάμου, τοῦ κατὰ τὸ ἅγιον ὄρος τὸν κάθε χρόνον γρό(σια) 15' κ(αι) διὰ τὸ λάδι γρό(σια) 5' διὰ ψυχηκὴν μας σωτηρία ... (sic). Ο Γουναρίδης χρονολογεῖ τὴν ομολογία στα 1764⁹⁴. Ο οικισμὸς προσδιορίζεται σε τόπο με πολλαπλὲς ονομασίες ὡς Κάτω Κρούσ(ι)εβο, Κάτω Κρούσ(ι)οβα(ο), πλησιόχωρα στο Ἄνω Κρούσοβο καὶ βορείως τῶν σημερινῶν Κερδυλίων τῆς Βισαλτίας⁹⁵.

Με ἀντίστοιχη διατύπωση δηλώνεται ὅτι +ἦς τοὺς χηλλιούς^ς ἑπτακοῦσίοῦς ἐξίντα πέντι (1765) νόεμβρίου 15, ἔξιμόφονισαμε, ἡμῆς ἢ ἐν τῇ χώρᾳ ἁγίου μάμαντος ἢ εὐρισκόμενη χριστιάνι ἐξιιδίας μας πρόερέσιος δηὰ νά διώομεν εἰς τὴν ἁγίαν βασίληκὴν κ(αι) πατριᾶρχικὴν μόνην τὴν κατὰ τοῦ ἁγιοΝίμοῦ ὄρος τοῦ ἄθονος τὴν ὀνομαζομένην ξορόπούταμοῦ οτη δηα νά δήνομεν, εἰς τὸν τίμιον κ(αι) ζωῶπιῶν στᾶύρῶν, τὸν καθέκαστον χρόνον γρό(σι) κόσιπέντε λέγῶμὲν 25 κ(αι) πέντι δηα το λάδι ὅπου κῆγων εἰς τὴν κᾶνδήλα του τιμίου στᾶυρος γρό(σια) 5 ... (sic). Ἡ ομολογία περιγράφεται ἀπὸ τὸν Γουναρίδη⁹⁶. Ο οικισμὸς τοῦ ἁγίου Μάμαντα βρίσκεται στα Μουδανιά Χαλκιδικῆς⁹⁷.

Ο κατάλογος τῶν υποσχετικῶν ομολογιῶν γιὰ ετήσια ἐνίσχυση τῆς Μονῆς κλείνει με τὴν προσφορά τριῶν φυσικῶν προσώπων εἰς πολιτείαν Σύρπα το αψξστ (1766) ἀνγούστου θ. Ο Χριστόδουλος τοῦ Κονομοῦδη δίνει 10 γρό(σια), ὁ Κωνσταντῆς, γαμπρὸς τοῦ πρωτοσύγκελου 5 γρό-

92. Π. Γουναρίδης, Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου, ὅ.π., ἐγγρ. αρ. 128, σ. 112.

93. Π. Βλαχάκος, Το μικροτοπωνυμικὸ τοῦ χωριοῦ Τερπνὴ Σερρών (με ἱστορικὴ εἰσαγωγή), Λεύκωμα Φιλολογικῶν Ἐργασιῶν νομοῦ Σερρών 1 (1990), σ. 1-20. Μνήμες ἀπὸ τὴν παλιὰ Τερπνὴ, Φωτογραφικὸ Λεύκωμα, Ἐκδοση τοῦ Συλλόγου Τερπνιωτῶν Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1998. Θ. Ι. Βέρρου, Τοπωνύμια καὶ Διοικητικὴ Κατανομή Οικισμῶν τῆς Μακεδονίας, ὅ.π., σ. 360.

94. Π. Γουναρίδης, Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου, ὅ.π., ἐγγρ. αρ. 131, σ. 114.

95. Θ. Ι. Βέρρου, Τοπωνύμια καὶ Διοικητικὴ Κατανομή Οικισμῶν τῆς Μακεδονίας, ὅ.π., σ. 163.

96. Π. Γουναρίδης, Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου, ὅ.π., ἐγγρ. αρ. 135, σ. 116.

97. Θ. Ι. Βέρρου, Τοπωνύμια καὶ Διοικητικὴ Κατανομή Οικισμῶν τῆς Μακεδονίας, ὅ.π., σ. 22.

σια, και ο Αποστόλης Τζοχατζής 2 γρόσια. Η ομολογία αναφέρεται από τον Γουναρίδη, ο οποίος μεταγράφει Σύρκρα και 8 γρόσια δίπλα στον Χριστόδουλο του Κονομούδη⁹⁸. Τα τοπωνύμια Σύρπα⁹⁹ και Σύρκρα αποτελούν παραφράσεις του Σούρπα που δηλώνει τη γνωστή συνοικία της Νιγρίτας.

Οι ομολογίες του *Κώνδικα* ακολουθούν τον ίδιο εκφραστικό και νοηματικό τύπο, παρά τις διαφορές κάθε φορά στα προσφερόμενα ποσά και στις μεμονωμένες απηχήσεις των δωρητών για διεκδίκηση του Τιμίου Σταυρού σε τόπο και χρόνο:

α/α	Τόπος	ποσό σε γρόσια	Χρονολογία
1	Άνω Κούρσεβα	60	10 Νοεμβρίου 1736/8
2	Λογγοβίκια	60	27 Αυγούστου 1740
3	Σ(ο)ύρπα	40	7 Οκτωβρίου 1740
4	Γαλάτζητα	50	24 Ιουλίου 1741
5	Πάλτζα	30	21 Μαΐου 1753
6	Βραστά	30	8 Φεβρουαρίου 1754
7	Σέρρες	125	25 Απριλίου 1754
8	Γαλαρινός	15	6 Ιουλίου 1754
9	Αηβάτι	20	17 Αυγούστου 1762
10	Νιγρίτα	60	16 Ιουνίου 1763
11	Τζερίπιστα	30	10 Ιουλίου 1763
12	Κάτω Κούρσοβει	20	12 Αυγούστου 1762
13	Άγιος Μάμας	30	15 Νοεμβρίου 1765
14	Σύρπα	17	9 Αυγούστου 1766

Ως τρέχουσα πραγματική μονάδα κυριαρχεί το γρόσι, αν και το άσπρο είναι η λογιστική μονάδα από τον 14^ο αι.¹⁰⁰. Το γρόσι καθιερώνεται, ωστόσο, ευρέως στις συναλλαγές τον 17^ο αι.¹⁰¹. Από αναφορές στο αρχαιολογικό μας υλικό για το ένα ή το άλλο γίνεται φανερό ότι το γρόσι έχει ίση αξία, δίχως νομισματοδιαφορά με το άσπρο. Στις ομολογίες,

98. Π. Γουναρίδης, *Άρχαιο της Ίεράς Μονής Ξηροποτάμου*, ό.π., έγγρ. αρ. 137, σ. 118.

99. Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητική Κατανομή Οικισμών της Μακεδονίας*, ό.π., σ. 347.

100. Ε. Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένονν γρόσια σαράντα. Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15^{ος}-19^{ος} αι.*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Αθήνα 1996, σ. 98-99. Δ. Νικολετόπουλος, *Οι νομισματικές συνθήκες στον ελληνικό χώρο στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, Νομίσματα καί Χάρτες στον Έλληνικό χώρο 1204-1900, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος*, κατάλογος, Μουσείο Μπενάκη, Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών, Αθήνα 1983, σ. 81.

101. Ε. Δ. Λιάτα, *Φλωρία δεκατέσσερα στένονν γρόσια σαράντα*, ό.π., σ. 20, σημ. 31- 55, σημ. 9 κυρίως σ. 99 κ.ε. Η ίδια, *Τα νομίσματα του Βενετοκρατούμενου και Τουρκοκρατούμενου Ελληνικού χώρου (15^{ος}-18^{ος} αι.)*, *Η ιστορική διαδρομή της νομισματικής μονάδας στην Ελλάδα*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2002, σ. 87.

ωστόσο, καθιερώνεται το γρόσι, ενώ το άσπρο συναντάται μόνο στον κώδικα των εσόδων του Καισάρου σε μετρητά¹⁰² και στο υποσχετικό ομόλογο της *χώρας της Νιγρίτας*¹⁰³.

Ας εξετάσουμε, όμως, ενδεικτικά τη συμβολή των κατοίκων των διαφόρων τόπων. Είναι αναμφισβήτητο ότι οι αστοί τεχνίτες της πόλης των Σερρών, οργανωμένοι σε συντεχνίες¹⁰⁴, είναι η βασικότερη πηγή αντιστοιχώντας στο 1/6 περίπου των εσόδων της Μονής από ετήσια θεσμοθετημένες λιτανείες, αγιασμούς και δωρεές στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών. Άλλη πηγή εσόδων με την ίδια προέλευση αποδίδεται στην εκμετάλλευση ακίνητης περιουσίας μετά την προσήλωσή της στη Μονή¹⁰⁵.

Εντύπωση προκαλεί, γενικότερα, ότι δεν λείπει και κάποια, αφελής ίσως, αδεξιότητα στη διατύπωση της επιθυμίας πρόσκλησης κατά σύγκριση με άλλους τόπους, όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις *Τῆς χώρας λογγοβίγια, τῆς χώρας σοῦρπα και τῆς χώρας σοῦρπα ... εἰς τὸν καιρὸν ὁποῦ ἔρχεται τὸ τίμιον ξύλον εἰς ταῖς κούρσεβες*. Ανάλογη είναι και η περίπτωση της Νιγρίτας, οι κάτοικοι της οποίας δηλώνουν: *να ἔρχεται τὸ τίμιον ξύλον κ(αὶ) εἰς τὴν ἐδικὴν μας χώραν*. Συγχρόνως, παρατηρεῖται εμμονή στις ορθόδοξες αντιλήψεις Στην περίπτωση *τῆς χώρας τζερπίστας* αναφέρεται χαρακτηριστικά: *ὅτι ἐρχόμενον τὸ τίμιον ξύλον πλησίον εἰς τὴν χώραν μας, νά τὸ προσκαλοῦμεν κ(αὶ) ἡμεῖς μετὰ τῆς προσικούσης εὐλαβείας εἰς τὴν χώραν μας*. Το γεγονός αυτό είναι δηλωτικό μίας συντηρητικής αγροτικής κοινωνίας του 18^{ου} αἰ., για να περιορισθούμε στην περιοχή των Σερρών, όπου εντοπίζονται οι οκτώ από τις δεκατέσσερις συνολικά ομολογίες του κώδικα αρ. 2.

Οι επτά τόποι (εικ. 8) και οι χρόνοι υπογραφής των ομολογητικών υποσχέσεων φανερώνουν ότι οι περιοδεῖς των μοναχών της Μονής αρχίζουν να καθιερώνονται μέσα στο ίδιο θρησκευτικό κλίμα και ενοποιημένο χώρο σταδιακά: Άνω Κούρσεβα (1), Λογγοβίγια (2), Σ(ο)ύρπα (3, 14), πόλη των Σερρών (7), Νιγρίτα (10), Τζερπίστα (11), Κάτω Κούρσοβι

102. Π. Γουναρίδης, *Άρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμιου*, ὁ.π., Κώδ. αρ. 5, σ. 166.

103. Ο Π. Γουναρίδης (*Άρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμιου*, ὁ.π., ἔγγρ. αρ. 127, σ. 112) μεταγράφει ἄσλάνια.

104. Διεξοδικές αναφορές στην ὑπαρξη και ποικίλη δράση τους κάνουν οι Χ. Βουρουτζίδης (*Συντεχνίες και επαγγέλματα των Σερρών από τα τέλη του 15ου αιώνα ἕως και τις αρχές του 20ου αιώνα*. Με την ευγενική χορηγία του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Σερρών. Έκδοση περιοδικού ΓΙΑΤΙ-αριθ. 18, Σέρρας 1995) και Γ. Καφταντζής (*Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της. Τόμος τρίτος. Βυζαντινή περίοδος-Τουρκοκρατία, νεότεροι χρόνοι*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 324-332).

105. Εὐδοκίμου Ξηροποταμινοῦ, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὁρει Ἄθῳ ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμιου*, ὁ.π., σ. 74. Μ. Δ. Πολυβίου, *Τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμιου*, ὁ.π., σ. 24.

(12). Από την καταγραφή των οικονομικών δεδομένων των παραπάνω τόπων για λογιστικούς λόγους στον κώδικα στο αρχείο της Μονής ανιχνεύεται η χάραξη ενός δρομολογίου σε διάστημα τουλάχιστον τριάντα περίπου χρόνων από το 1736/8 έως το 1766.

Η διαδρομή στην πεδιάδα των Σερρών είναι θεμελιωμένη σε περιοδεία οικισμών νότια-νοτιοδυτικά της εκτεταμένης Κερκινίτιδας λίμνης. Από τους ίδιους σταθμούς είναι πολύ πιθανό ότι πέρασε και ο Καισάριος στα τέλη Μαΐου με αρχές Ιουνίου του 1757. Στους ήδη γνωστούς επτά σταθμούς προστίθενται δύο ακόμη αποφασιστικής σημασίας κατά τη διάρκεια του σύντομου διάπλου της λίμνης του Αχινού για τη μετάβαση στην πόλη των Σερρών. Πρόκειται για τα παρόχθια χωριά Αχινός και Πεθελινός στη δυτική και ανατολική πλευρά της λίμνης αντίστοιχα¹⁰⁶.

Εκτός από χρηματικές προσφορές, σαφείς πληροφορίες για έσοδα και ακίνητα (οικίες, αμπέλια, ελιές και αγρούς) μεταδίδει πρώτος ο Προηγούμενος της Μονής Ευδόκιμος Ξηροποταμίνος που παραθέτει και ενδεικτικούς τόπους, με αναφορά *εις Σέρρας καί εις πολλά της Ἐπαρχίας ταύτης Χωριά*¹⁰⁷. Αρχίζοντας με τις προσηλωσεις οικιών στη Μονή από κατοίκους της πόλης των Σερρών, είναι γνωστές οι περιπτώσεις του πρώην Ξηροποταμινού μοναχού Δανιήλ μέσω διαθήκης στις 1¹⁰⁸ ή 10¹⁰⁹ Μαρτίου 1764 και της Πολυξένης, χήρας του χατζη Ζακχαίου, μετά από αφιέρωση στις 1¹¹⁰ ή 7¹¹¹ Μαρτίου 1777. Ανάλογη περίπτωση συνιστά η οικία του Βαγγέλη Σαμαρά, γιου του Αποστόλη, στη Νιγρίτα στις 4 Ιανουαρίου 1775¹¹². Συνεχίζουμε με μία σειρά ιδιοκτησιών στο χωριό Άνω Κρούσοβο. Είναι γνωστά πωλητήρια χωραφίου από τον Θεοδωρή με τη γυναίκα του Χιμού στις 20 Ιουνίου¹¹³ ή 30

106. Περισσότερα για τη λίμνη και τη διαδρομή βλ. πρόχειρα Γ. Μπαρτζουδης, Αναφορά στις λίμνες του Στρυμόνα, *Χρονικά Πεθελινού* 1 (1996), σ. 13-16. Π. Κ. Σαμσάρης, Ο παρόχθιος αρχαίος οικισμός του Πεθελινού και η ναυσιπλοία στην Κερκινίτιδα λίμνη, *ό.π.*, κυρίως σ. 29-31.

107. Ευδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὅρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, *ό.π.*, σ. 74.

108. Ευδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὅρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, *ό.π.*, ἔγγρα. αρ. 210, σ. 193.

109. Π. Γουναριδής, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, *ό.π.*, ἔγγρα. αρ. 129, σ. 112-113.

110. Π. Γουναριδής, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, *ό.π.*, ἔγγρα. αρ. 153, σ. 127-128.

111. Ευδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὅρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, *ό.π.*, ἔγγρα. αρ. 211, σ. 193.

112. Ευδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὅρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, *ό.π.*, ἔγγρα. αρ. 205, σ. 192. Π. Γουναριδής, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, *ό.π.*, ἔγγρα. αρ. 149, σ. 125-126.

113. Ευδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὅρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*,

Ιουνίου¹¹⁴ 1755 και οικίας κάποιου Χρήστου στις 22 Δεκεμβρίου 1766¹¹⁵. Οι αφιερώσεις στο Άνω Κρούσοβο αριθμούν, επίσης, από ένα χωράφι κάποιου ανώνυμου επιτρόπου του ναού και του Γεώργιου Λιβιτούδη στις 1 Σεπτεμβρίου 1783¹¹⁶. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει συλλογικό έγγραφο, το οποίο ο Ευδόκιμος Ξηροποταμινός χαρακτηρίζει ως αφιερωτήριο παρά πωλητήριο. Το δεύτερο ενδεχόμενο δεν αποκλείει ο Γουναρίδης που επίσης εντοπίζει τα χωράφια μέχρι το χωριό Τζίντζος (Σιτοχώρι της Βισαλτίας¹¹⁷) και χρονολογεί το έγγραφο βάσει εσωτερικών στοιχείων γύρω στα 1783. Αναφέρονται οι μεταβιβάσεις διαφόρων χωραφιών από τον Χαρίτωνα του Πλούμη, τον Χαριστό, τον Θεοχάρη του Πτεκούδη, τον Βαρσάμη του Πέτκου, τη Θανάσαινα του χατζη Πούλιου, τη Σταζινάδα του γερο Γιάννη και τους αδερφούς Δημητράκη και Μιχαλάκη τα Αλεξούδια¹¹⁸.

Από τη συνολική επισκόπηση των προσφορών Σερραίων σε χρήματα και ακίνητη περιουσία προκύπτει ότι όλα αυτά προσδιορίζονται μέσω αρχειακών δεδομένων στο χρονικό διάστημα από το 1736/38 έως το 1783, καλύπτοντας ένα χρονικό διάστημα πριν από τη διενέργεια της ζητείας του Kaisáριου (22-5-1757 έως το 11-9-1765). Οι προσφορές εντοπίζονται τουλάχιστον μέχρι τα μέσα του δεύτερου μισού του 19^{ου} αι., όπως προκύπτει από αναφορά του Ευδόκιμου Ξηροποταμινού στην περιοδεία των μοναχών της Μονής με το Τίμιο Ξύλο στην επαρχία των Σερρών το 1875¹¹⁹.

Επανερχόμενοι τώρα σε προσφορές Σερραίων της ίδιας περιόδου για την ανέγερση του καθολικού, μπορεί να αναφερθεί η επιστολή (31 Απριλίου 1759) του βοεβόδα της Βλαχίας Σκαρλάτου Γρ. Γκίκα προς τους υπηκόους του σχετικά με την άφιξη του Kaisáριου με τον Τίμιο Σταυρό στο Βουκουρέστι και την προτροπή οικονομικής ενίσχυσης της ολοκλήρωσης του νέου καθολικού της Μονής¹²⁰. Ο ίδιος ο Kaisáριος

ό.π., έγγρ. αρ. 227, σ. 194.

114. Π. Γουναρίδης, *Άρχείο της Ιεράς Μονής Ξηροποτάμου*, ό.π., έγγρ. αρ. 110, σ. 98-99.

115. Ευδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὁρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ό.π., έγγρ. αρ. 230, σ. 194.

116. Ό.π., έγγρ. αρ. 229, σ. 194.

117. Μ. Ζαφειρίου, Ζητινός-Ζίντζος-Τζίντζ(ι)ος-Σιτοχώρι. Ιστοριογεωγραφικά της νοτιοανατολικής Βισαλτίας Σερρών, *Ιστοριογεωγραφικά* 7 (1997-98), σ. 9-120. Θ. Ι. Βέρρου, *Τοπωνύμια και Διοικητική Κατανομή Οικισμών της Μακεδονίας*, ό.π., σ. 360.

118. Ευδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὁρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ό.π., έγγρ. αρ. 228, σ. 194. Π. Γουναρίδης, *Άρχείο της Ιεράς Μονής Ξηροποτάμου*, ό.π., έγγρ. αρ. 161, σ. 133-134.

119. Ευδοκίμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὁρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 128-131.

120. Φλ. Μαρινέσκου, *Ρουμανικά έγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, ό.π., αρ. 354, σ. 271.

αναφέρει: *Η Μπογδανία έδωκε με όλην την ψυχήν της, η δε Βλαχία χάρισε με όλην την δύναμίν της*¹²¹.

Σύντομο ιστορικό με τα σημαντικότερα πρόσωπα που διαδραματίσαν σημαντικό ρόλο στην ανέγερση του καθολικού δίνεται στη μαρμάρινη κτητορική επιγραφή που βρίσκεται εντοιχισμένη στο υπέρθυρο της εισόδου από τον νάρθηκα στη λιτή του ίδιου μνημείου:

*Ἡ Πουλχερία βασιλις θυγάτηρ Ἀρκαδίου, τὴν ἱερὰν ταύτην μονὴν
ἔκτισ' ἐκ θεμελίου.*

*Δεύτερον δὲ ὁ Ῥωμανός, ὁμοῦ καὶ) Κωνσταντίνος, τοῦ σοφοῦ
Λέοντος Υἱός, θεοστεφῆς ἐκείνος.*

*Τρίτον παρὰ τῶν ἐν αὐτῇ πατέρων ἀνεκτίσθη ἐπὶ τῆς τοῦ σουλτὰν
Σελήμι, καθὼς ἐχρηματίσθη.*

*Τέταρτον πάλιν παρ' αὐτῶν συνάξει Κ(αι)σαρίου ἐκ διαφόρων
τόπων γῆς, συνάρσει τοῦ Κυρίου,*

5 *συνοδοιπόρον ἔχοντος ταὸ Τίμιον τὸ Ξύλον, τὸ ἱερὸν ἀνάθημα
τοῦ Ῥωμανοῦ, ὡς δῆλον,*

*Ἀνθίμου σκευοφύλακος καλῆ ἐπιστασία, Ἱεροθέου ὄντος δὲ ἐν τῇ
ἡγουμενία,*

*συμπολιτῶν καὶ) ταῶν τριῶν ὄντων ἐκ τῆς Σκοπέλου, ὁ γὰρ
Θεός, δι' οὗ τὸ πᾶν, οὕτως ἐφάνη θέλων,*

*ἀπὸ Χ(ριστο)ῦ γεννήσεως χρόνους εἰς τοὺς χιλίους ἐξήκοντα καὶ)
τρεῖς ὁμοῦ ἐπὶ ἑπτακοσίους.¹*

Η επιγραφή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την απαρίθμηση των παλαιότερων όσο και των νεότερων κτητόρων της Μονής. Διαπιστώνεται εντονότερη διάθεση προβολής για τη δεύτερη ομάδα, η οποία αποτελείται από τον Καισάριο, τον σκευοφύλακα Ἀνθιμο και τον ηγούμενο της Μονής Ιερόθεο που θεωρούνται πρωτεργάτες στην «ανακαίνιση» του καθολικού.

Το νέο καθολικό κτίσθηκε στη θέση του παλαιού, αλλά με προσανατολισμό βορρά-νότο εξαιτίας του σαθρού εδάφους. Μνεία των εργασιών γίνεται σε ενθύμηση Νομοκάνονα (1619) στον κώδικα αρ. 206 της Μονής: *Εἰς τοὺς αψξβ' (1762) μαρτίου θ' τὸν ἅγιον μ' μαρτίρον, ἀρχοῖσσαι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ μοναστηρίου μας νὰ τὴν χαλάσσομε καὶ τὸν ἰούλιον μίναν ἐβάλαμε τὰ θεμέλια ... Χριστόφορος ἰ(ε)ρ(ομόναχος)*¹²². Στα εξοδολόγια του Καισάριου σώζονται λεπτομέρειες για την πορεία του έργου μεγάλης κλίμακας που ολοκληρώθηκε μέσα στα 1764 όπως προκύπτει από χάραξη σε λίθινο μέλος τόξου στη δυτική πλευρά του

121. Ο.π., σ. 9.

122. Σ. Ν. Καδᾶς, Σημειώματα χειρογράφων τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους-Μονῆ Ἐηροποτάμου, *Βυζαντινα* 14 (1988), σ. 345. Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονῆς Ἐηροποτάμου*, ὁ.π., σ. 73-74.

καθολικού. Η ανέγερση έγινε στον τύπο του αθωνικού σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού (εικ. 9)¹²³. Ο αρχιτεκτονικός τύπος του κτίσματος μορφοπλαστικά παρουσιάζει μεγάλες αποκλίσεις από το ξύλινο πρόπλασμα (εικ. 10) που ετοίμασε ο ορθόδοξος και Έλληνας αρχιτέκτονας Κωνσταντίνος στην Κωνσταντινούπολη στις 13 Απριλίου 1762 και στάλθηκε στη Μονή μετά από προσωπική παραγγελία του Kaisáριου¹²⁴.

Εκφραστική πρωτοτυπία έχει και η γραπτή επιγραφή της τοιχογράφησης στο εσωτερικό υπέρθυρο της εισόδου από τη λιτή προς τον κυρίως ναό:

*Οὗτος ὁ ναὸς ὁ θεῖος, τῶν δις εἴκοσι μαρτύρων, καλλονῆς ταῆς
θαυμασίας τῆς διὰ ταῆς ζωγραφίας
ἔτυχε φιλοτιμία τοῦ ἐν ἱερομονάχοις Χριστοφόρου τοῦ ἐκ ταῆσδε
τῆς μονῆς, ἐκ βοηθείας
τῶν ἐν τῇ Στεφανουπόλει ἐμπόρων, καὶ Ἰγνατίου εἰσφορᾶ ἐκκλη-
σιάρχου ἐξ ἰδίων, καὶ τῶν δύο
ἐν προσκυνηταῖς τιμίων ἀνταδέλφων ἐκ Βιδίνης, κὺρ Θωμᾶ, καὶ
τῶν ὑῶν τοῦ Χατζητζένου-
5 σκευοφύλακος συνάρσει, καὶ καλῆ ἐπιστασία Βενεδίκτου, καὶ
δικαίου γέροντος Ἀνατολίου,
καὶ πάντων τῶν εὐρεθέντων συνδρομῇ τῇ δε πατέρων, σπουδῇ
καὶ ἐπιμελείᾳ τῶν ὀρθοδόξων ζωγράφων
τοῦ τιμίου Κωνσταντίνου, καὶ κυροῦ Ἀθανασίου, καὶ Ναοῦμ
λογιωτάτου τῶν ἐκ Κορτζᾶς τελοῦντων.
ἐν χιλιοστῶ τῷ ἔτει ὀγδοηκοστῷ τε τρίτῳ τοῖς ἑπτακοσίοις (1783).
Σεπτεμβρίου τῇ τετάρτῃ.²*

Η ζωγραφική του καθολικού της μονῆς Ξηροποτάμου είναι σημαντική για την εποχή της. Φαίνεται πως με το πλούσιο εικονογραφικό της πρόγραμμα μας εισάγει μέχρι ένα βαθμό στην προσπάθεια αναβίωσης της καλλιτεχνικής παράδοσης των μεγάλων εντοιχίων συνόλων του 16^{ου} αι. στο Άγιον Όρος¹²⁵. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι μοναδική είναι η σειρά των νεομαρτύρων στη λιτή, ορισμένους από τους οποίους είχε γνωρίσει ο Kaisáριος κατά τον εγκλεισμό του στη φυλακή στην Κωνσταντινούπολη τα έτη 1748/49¹²⁶.

123. Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., σ. 69-107, εικ. 15, 92, πίν. 11α-β.

124. Ό.π., σ. 49-64, πίν. 3-6, 8-10, 22. Η. Α. Κολοβός, *Χωρικοί και μοναχοί στην οθωμανική Χαλκιδική 15ος-16ος αιώνας*, ὅ.π., σ. 157-158.

125. Γ. Χρ. Τσιγάρας, *Οι ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Αθανάσιος από την Κορτσά*, ὅ.π., σ. 293 κ.ε.

126. Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., σ. 112. Ο ίδιος, Ο Kaisáριος Δαπόντες και η μαρτυρολογική συλλογή του, *Αρχαίο Θεσσαλικών Μελετών*

Σημαντική θέση στην ιστορία του καθολικού της Μονής κατέχει το συμφωνητικό της τοιχογράφησης του. Μετά την ανοικοδόμηση έπρεπε να υπάρξει φροντίδα για τη διακόσμηση. Η αδελφότητα και οι ζωγράφοι αδελφοί κατά σάρκα Αθανάσιος και Κωνσταντίνος με τον γιο του δευτέρου Ναούμ συμφώνησαν τα ακόλουθα: *ἰδιὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν συμφωνητικοῦ καὶ ἐνυπογράφου γράμματος δηλοποιοῦμεν ἡμεῖς οἱ ὑποκάτωθεν ὑπογεγραμμένοι δύο ἀδελφοὶ Κωνσταντίνος καὶ Ἀθανάσιος, οἱ διδάσκαλοι τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ὅτι εἰς τὴν δόξαν τοῦ ἁγίου Θεοῦ καὶ διὰ πρεσβειῶν τῶν ἁγίων αὐτοῦ Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, ἐπιχειρήσθημεν νὰ ἱστορήσωμεν τὸν θεῖον καὶ ὑπερμέγιστον ναὸν τῆς ἱερᾶς βασιλικῆς καὶ πατριαρχικῆς μονῆς τοῦ Ξηροποτάμου, ὅθεν καὶ ἐσυμφωνήσαμεν μὲ τοὺς ἁγίους προεστώτας τῆς ἱρηθείσης μονῆς διὰ νὰ μᾶς δώσουν διὰ τὴν ἱστορίαν ἅπασαν τῆς ἐκκλησίας, ἥτοι τοῦ καθολικοῦ, τῶν δύο παρεκκλησίων, καὶ τῶν δύο ναρθήκων, γρόσια 8.000, ἥτοι ἑκατὰ χιλιάδες ὀκτώ, καὶ ὅσον μάλαμα ἤθελεν ὑπάγει νὰ εἶναι τοῦ μοναστηριοῦ, οἱ δὲ ἴμογιές νὰ εἶναι ὅλες ἐδικές μας, καὶ τὰ ἄλλα τῆς τέχνης μας, ὅσα μᾶς χρειάζονται. Ὅθεν καὶ εὐχαριστήθημεν εἰς τὴν ποσότητα ὅπου ἔγινεν τὸ παζάρι μας πλὴν ὑποσχέθημεν καὶ ἡμεῖς νὰ δεῖξομεν κάθε ἐπιμέλειαν, καὶ ἐπιτηδεικότητα καὶ ἄλλα κεκρυμμένα ὅπου ἔχωμεν, τρόπον τινὰ ὅπου νὰ ἔχει διαφορὰ αὐτὴ ἢ ἱστορία ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐκκλησίαν ὅπου πρότερον ἱστορήσαμεν ἐδῶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, δίδοντάς μας καὶ οἱ προεστοὶ τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου ἔν κατάστιχον ἐορτῶν σχεδιασθὲν παρὰ τοῦ κυρ Καισάρου, καὶ κατ' αὐτὸ νὰ γένουν αἱ ἐορτὲς εἰς ἐκεῖνον τὸ μέρος ὅπου στοχάζονται οἱ διδάσκαλοι ὅπου συμφέρον. Ὅθεν εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν ἔγινε τὸ παρὸν τῆ βεβαιώσει τῶν ὑποκάτωθεν ὑπογεγραμμένων σεβασμιωτάτων πατέρων ἁγίων προεστώτων τοῦ Ἁγίου Ὅρους καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν. Αψπβ' (1782) Μαΐου η'. Κωνσταντίνος ὁ ζωγράφος στέργω ὡς ἄνωθεν καὶ ἐγὼ ὁ Ἀθανάσιος ὑπόσχομαι ὡς ἄνωθεν ὁ προηγούμενος Λαύρας Γεράσιμος μάρτυς ὁ σκευοφύλαξ τοῦ Βατοπεδίου Φιλόθεος μάρτυς ὁ σκευοφύλαξ τῶν Ἰβήρων Φιλάρετος ὁ προηγούμενος τοῦ Χιλανδαρίου Δανιὴλ ὁ σκευοφύλαξ τοῦ Ζωγράφου Κωνσταντίνος μάρτυς ὁ ἐπιστάτης τοῦ Ἁγίου Ὅρους Κωνσταντίνος ἐκ τοῦ Ξενοφώντος μάρτυς¹²⁷. Η διατήρηση ομόθεμου συμφωνητικού με την ημερομηνία αψπβ' (1782) Μαΐου*

17 (2007), σ. 183-200.

127. Μ. Δ. Πολυβίου, *Ανέκδοτο συμφωνητικό σχετικά με την αγιογράφηση του καθολικού της μονής Ξηροποτάμου, ΣΤ' Συμπόσιο Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης*. Πρόγραμμα. Περιλήψεις εισηγήσεων καὶ ἀνακοινώσεων, Ἀθήνα 1986, σ. 56-57. Ο ἴδιος, *Τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Ξηροποτάμου*, ὅ.π., σ. 107-108. Γ. Χρ. Τσιγάρας, *Οἱ ζωγράφοι Κωνσταντίνος καὶ Αθανάσιος ἀπὸ τὴν Κορυτσά*, ὅ.π., σ. 47-48.

κ' στο αρχείο της Μονής (εικ. 11)¹²⁸ θέτει το ζήτημα της κατοχής ενός αντιγράφου από κάθε συμβαλλόμενη πλευρά, δεδομένου ότι η εγγύηση δέσμευσης των προσώπων ήταν συνηθισμένη και της παράδοσης του ενός από τους ζωγράφους στο αρχείο της Μονής μετά την ολοκλήρωση του έργου.

Στεκόμαστε στη συνέχεια σε έναν από τους όρους του συμφωνητικού που είναι εκφραστικός και συγχρόνως γοητευτικός για την έρευνα. Καταρχήν εκείνο που εντυπωσιάζει και ίσως ξενίζει με την πρώτη ματιά είναι η δήλωση ότι *ἔγινεν τὸ παζάρι*. Η διατύπωση παρουσιάζει την επιδίωξη της αδελφότητας της Μονής και τη σύμφωνη γνώμη των ζωγράφων που δηλώνουν ότι θα *δείξωμεν κάθε ἐπιμέλειαν, καὶ ἐπιτηδεικότη τα καὶ ἄλλα κεκρυμένα ὁποῦ ἔχωμεν, τρόπον τινὰ ὁποῦ νὰ ἔχει διαφορὰ αὐτὴ ἢ ἱστορία ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐκκλησίαν ὁποῦ πρότερον ἱστορήσαμεν ἐδῶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος*. Με μία έκφραση εννοούνται το καθολικό της μονής Φιλοθέου (1752, 1765), το κυριακό της σκήτης Αγίας Άννας (1757) και το κυριακό της σκήτης Ξενοφώντος (1766)¹²⁹, στα οποία οι Κορυτσαίοι ζωγράφοι μας είχαν ολοκληρώσει γνωστά σύνολα εντοίχια πριν από το αντίστοιχο του καθολικού της μονής Ξηροποτάμου και ήταν γνωστά στους μάρτυρες του συμφωνητικού¹³⁰.

Οι ενδείξεις συντείνουν προς την άποψη ότι το γενικότερο γλαφυρό όσο και λαϊκό ύφος μαζί με τις εκφραστικές ιδιοτυπίες σπάνιας έκφρασης βοηθούν στον χαρακτηρισμό του εγγράφου ως δεσμευτικού από την πλευρά των ζωγράφων. Ταυτόχρονα, γίνεται σαφές ότι οι τοιχογραφίες των Κορυτσαίων ζωγράφων στο καθολικό της Μονής αποτελούν ένα μοναδικό στο είδος τους παράδειγμα για το υψηλό επίπεδο της τέχνης όσο και το μέγεθος του εικονογραφικού προγράμματος γενικά στον χώ-

128. Μ. Δ. Πολυβίου, Άλλα αρχειακά στοιχεία σχετικά με την αγιογράφηση του καθολικού της μονής Ξηροποτάμου, *Ζ' Συμπόσιο Βυζαντινής καὶ Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας καὶ Τέχνης*. Πρόγραμμα καὶ περιλήψεις ἀνακοινώσεων, Ἀθήνα 1987, σ. 67-68. Ο ίδιος, *Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου*, ὁ.π., σ. 108. Π. Γουναρίδης, *Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ξηροποτάμου*, ὁ.π., αρ. 154, σ. 128-130, πίν. 16. *Θησαυροὶ Ἁγίου Ὁρους*, ὁ.π., αρ. 13.54, σ. 468-469 (Κρ. Χρυσοχοϊδης). Γ. Χρ. Τσιγάρας, *Οἱ ζωγράφοι Κωνσταντίνος καὶ Αθανάσιος ἀπὸ τὴν Κορυτσά*, ὁ.π., σ. 49.

129. Γ. Χρ. Τσιγάρας, *Οἱ ζωγράφοι Κωνσταντίνος καὶ Αθανάσιος ἀπὸ τὴν Κορυτσά*, ὁ.π., σ. 39-41, 44-45.

130. Μία ἀνάλογη, ἀλλὰ ἥσσονος σημασίας περίπτωση ἀφορᾶ τὶς τοιχογραφεῖς στο κονάκι τῆς Μεγίστης Λαύρας σὲς Καρυές Ἁγίου Ὁρους. Στὸ συμφωνητικὸ, ποὺ υπογράφηκε ἀπὸ τὴν μονὴ καὶ τὸν Θάσιο ζωγράφο Μιχαὴλ Εὐαγγελίδη τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1883, εἶχε διατυπωθεῖ: *θέλει εἶσθαι ἀπομίμησις ἀρχαίας Βυζαντινῆς τέχνης*. Βλ. σχετικὰ Ι. Α. Παπαγγέλος, *Ἡ ἐργασία θέλει εἶσθαι ἀπομίμησις Βυζαντινῆς τέχνης*, Γ' Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο Ἀγιορειτικῆς Ἑστίας, *Ἀπὸ τὸν Διονύσιο ἐκ Φουρνά στον Φῶτη Κόντογλου καὶ στα σύγχρονα Εἰκονογραφικὰ Ἐργαστήρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους*. Περιλήψεις ἀνακοινώσεων, 7, 8 καὶ 9 Νοεμβρίου 2008, Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη, Ἐθνικῆς Ἀμύνης 27, Θεσ/νίκη 2008, σ. 7.

ρο της μοναστικής πολιτείας του Αγίου Όρους, όπως επισημίναμε σε προηγούμενη εργασία μας¹³¹.

Μια διατύπωση του ίδιου ζητήματος από άποψη κατάταξης στη σειρά των μεγαλύτερων ζωγραφικών συνόλων σε καθολικά του Αγίου Όρους αποτελεί, επίσης, χρήσιμη άσκηση. Η σύγκριση αφορά στον καλλωπισμό τριών καθολικών ισάριθμων μονών ενταγμένων στην πρακτική της επίσημης καλλιτεχνικής πολιτικής για οργανωμένη εγκατάσταση ζωγράφων και τοιχογράφηση. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο επιλέγονται τα καθολικά των μονών Μεγίστης Λαύρας, Βατοπεδίου και Ιβήρων (εικ. 12).

Στη συνέχεια απαριθμούνται οι γνωστές εργασίες τοιχογράφησης στο κάθε ένα από τα τρία καθολικά βάσει χρονικών ενδείξεων, από τις οποίες προβάλλεται ο αποσπασματικός χαρακτήρας των εντοίχιων συνόλων:

α. καθολικό Μεγίστης Λαύρας κυρίως ναός, ζωγράφος Θεοφάνης (1535)¹³² τρούλος, άγνωστος ζωγράφος (1584)¹³³ λιτή, ζωγράφος Μανουήλ Γεωργίου από τη Ζέλιτσα της επαρχίας Σισανίου (2 Μαΐου 1854)¹³⁴ υαλόφρακτος εξωνάρθηκας, ζωγράφος Zachari Zograph Christovitch με συνεργάτες τον πατέρα του Christo Dimitrov, τον μεγαλύτερο αδερφό του Dimityr Zograph και του γιους του τελευταίου Stanislav και Ivan Dospevski από το Σαμάκοβο (1854)¹³⁵ παρεκκλήσι

131. Ν. Μ. Μπονόβας, *Όψιμη μεταβυζαντινή ζωγραφική στο Άγιον Όρος. Το εργαστήριο των Καρπενησιωτών ζωγράφων (1773-1890)*, Α΄ κείμενο, Θεσσαλονίκη 2009 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), σ. 103.

132. *Ιστορικόν Προσκυνητάριον τῆς βασιλικῆς, πατριαρχικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς ἱεράς μονῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους*. Συγγραφέν ὑπὸ Προηγουμένου Καλλιστράτου Λαυριώτου τοῦ ἐκ Λέσβου καὶ εἰς τύπους ἐκδοθὲν δαπάναις Βασιλείου Προηγουμένου Λαυριώτου τοῦ ἐκ Καρδίτσης, Ἀθῆναι 2^η 1976, σ. 32. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ὁ.π., αρ. 339, σ. 110-111. Για τον ζωγράφο, το έργο του στη Λαύρα και γενικότερα στο Άγιον Όρος βλ. ενδεικτικά Μ. Chatzidakis, *Recherches sur le peintre Théophane le Crétois*, *Dumbarton Oaks Papers* 23-24 (1969-1970), σ. 309- 352, (ανατύπωση, *Études sur la peinture postbyzantine, Variorum Reprints* V (London 1976), V). Π. Α. Βακοτόπουλος, *Μνημειακή ζωγραφική τοῦ Ἁγίου Ὁρους, 11ος-19ος αἰώνας, Θησαυροὶ Ἁγίου Ὁρους*, ὁ.π., σ. 36.

133. Καλλιστράτος Λαυριώτης, *Ιστορικόν Προσκυνητάριον*, ὁ.π., σ. 43-44.

134. Ο.π.

135. Γ. Σμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὁρος*, ὁ.π., σ. 384. Καλλιστράτος Λαυριώτης, *Ιστορικόν Προσκυνητάριον*, ὁ.π., σ. 43. Σ. Καδάς, *Τὸ Ἅγιον Ὁρος*, ὁ.π., σ. 37. Α. Boschkov, *La Peinture Bulgare des origines au XIXe siècle*. Photos par Julian Tomanov, Recklinghausen 1974, σ. 188. Μ. Ένεφ, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη. Τοιχογραφίες σε μοναστήρια της Ορθοδοξίας*. Απόδοση Θ. Ιωαννίδης, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 26. Ο ίδιος, *Mount Athos. Zograph Monastery*, Kibela Publishers Sofia, Sofia 1994, σ. 97, 105, 109, 111-112, 116-119, εικ. 91, 93, 95, 101-105. Ε. Popova, *Zograf 't Hristo Dimitrov of Samokov*, Sofia 2001, σ. 308. Sokolova, 2001, σ. 23-24, 64. *Το Άγιον Όρος στην ελληνική τέχνη*. Επιμέλεια έκθεσης Μ. Καμπάνης, Ι. Μαντζαβίνου, Κ. Κίλεσοπούλου, Δ. Παυλόπουλος, ΜΙΕΤ, Αθήνα

Αγίου Νικολάου, ζωγράφος Φράγκος Κατελάνος (1560)¹³⁶. παρεκκλήσι Σαράντα Μαρτύρων, άγνωστος ζωγράφος (1571), Μανουήλ Γεωργίου (30 Σεπτεμβρίου 1854)¹³⁷.

β. καθολικό Βατοπεδίου κυρίως ναός, Πανσέληνος(;) (13120¹³⁸, 1652¹³⁹, 1739)¹⁴⁰. εσωνάρθηκας (μεσονυκτικό) (1760)¹⁴¹. εξωνάρθηκας (1704)¹⁴². ημιυπαίθριο προστώο, ζωγράφοι Βενιαμίν, Ζαχαρίας, Μακάριος Β' από τη Γαλάτιστα της Χαλκιδικής (1819)¹⁴³. διαβατικό Παναγίας της Αντιφωνήτριας, ζωγράφος Νικηφόρος Β' από το Καρπενήσι (1858)¹⁴⁴. παρεκκλήσι Παναγίας της Παραμυθίας (1677/78, 1846)¹⁴⁵. παρεκκλήσι Αγίου Δημητρίου (1721, 1791)¹⁴⁶. παρεκκλήσι Αγίου Νικολάου (1780,

2007, σ. 14. D. Sokolova, Risunkite na Dospevski-mehdu srednovekovieto I novoto vreme, *Problemi na Izkustvoto. Izvunreden broi 1* (2001), σ. 23-24, 64.

136. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 373, σ. 122. A. Semoglou, *Le décor mural de la chapelle athonite de Saint-Nicolas (1560). Application d' un nouveau langage pictural par le peintre thébain Frangos Catellanos*, Paris 1992.

137. Καλλιστράτος Λαυριώτης, *Ιστορικόν Προσκυνητάριον*, ό.π., σ. 39-40. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 370, σ. 121. Σ. Καδάς, *Τό Άγιον Όρος*, ό.π.

138. E. N. Τσιγαρίδας, *Τά ψηφιδωτά καί οί βυζαντινές τοιχογραφίες, Τερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου. Παράδοση-Ιστορία-Τέχνη*, τ. Α', Άγιον Όρος 1996, σ. 235 κ.ε.

139. E. N. Τσιγαρίδας, *Τά ψηφιδωτά καί οί βυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π., σ. 235. Ί. Α. Παπάγγελος, *Οί μεταβυζαντινές τοιχογραφίες, Τερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου. Παράδοση-Ιστορία-Τέχνη*, τ. Α', Άγιον Όρος 1996, σ. 287. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 55, σ. 18.

140. Ί. Α. Παπάγγελος, *Οί μεταβυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π., σ. 290-291. Γ. Σμυρνάκης, *Τό Άγιον Όρος*, ό.π., σ. 433. E. N. Τσιγαρίδας, *Τά ψηφιδωτά καί οί βυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π.

141. Ί. Α. Παπάγγελος, *Οί μεταβυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π., σ. 292-293. E. N. Τσιγαρίδας, *Τά ψηφιδωτά καί οί βυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 51, σ. 16-17.

142. Ί. Α. Παπάγγελος, *Οί μεταβυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π., σ. 289-290. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 50a, σ. 16.

143. Ί. Α. Παπάγγελος, *Οί μεταβυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π., σ. 301-303, εικ. 268. Ο ίδιος, *Περί τών Γαλατσιάνων ζωγράφων τοῦ Άγίου Όρους, Από τη Μεταβυζαντινή Τέχνη στη Σύγχρονη, 18ος-20ος αι.*, Πανελλήνιο Συνέδριο (20-21 Νοε. 1997), Πρακτικά, επιμέλεια έκδοσης Δ. Ποιμενίδου, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 259, σημ. 42. Γ. Σμυρνάκης, *Τό Άγιον Όρος*, ό.π., σ. 432. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 48, σ. 15-16. E. N. Τσιγαρίδας, *Τά ψηφιδωτά καί οί βυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π.

144. N. M. Μπονόβας, *Όψιμη μεταβυζαντινή ζωγραφική στο Άγιον Όρος*, ό.π., σ. 93. Παπάγγελος, ό.π., σ. 306, 345, σημ. 85. Ί. Α. Παπάγγελος, *Οί μεταβυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π., σ. 302.

145. Ί. Α. Παπάγγελος, *Οί μεταβυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π., σ. 287. Γ. Σμυρνάκης, *Τό Άγιον Όρος*, ό.π., σ. 435. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 92, σ. 30.

146. Ί. Α. Παπάγγελος, *Οί μεταβυζαντινές τοιχογραφίες*, ό.π., σ. 290-291, 297-298.

1802)¹⁴⁷. Φιάλη (1842)¹⁴⁸.

γ. καθολικό Ιβήρων κυρίως ναός¹⁴⁹, ζωγράφος Μάρκος ο Ίβηρας (τέλη 16^{ου} αι.)¹⁵⁰, επιζωγραφήσεις (1739)¹⁵¹, ζωγράφοι Ιωάσαφ και Νικηφόρος Β΄ από το Καρπενήσι, Άνθιμος από την Περίσταση των Δαρδανελίων (1841/42)¹⁵² εσωνάρθηκας, ζωγράφος Νικηφόρος Β΄ από το Καρπενήσι (1846)¹⁵³ εξωνάρθηκας, επιζωγραφήσεις (1721¹⁵⁴, 1739¹⁵⁵)· υαλόφρακτο προστώο (1718¹⁵⁶, 1768¹⁵⁷), ζωγράφοι Νικηφόρος Α΄ από

147. Ο.π., σ. 293-294, 300. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de Ἱ Athos*, ό.π., αρ. 89-90, σ. 30.

148. Ἱ. Ἀ. Παπάγγελος, Οί μεταβυζαντινές τοιχογραφίες, ό.π., σ. 286, 303. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de Ἱ Athos*, ό.π., αρ. 112, σ. 35.

149. Αναδρομή στη τοιχογράφηση κάνει ο Ε. Ν. Τσιγαρίδας (Ο ζωγράφος Μάρκος ο Ίβηρ στη μονή Ιβήρων του Αγίου Όρους, *Δελτίο της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, περ. Δ΄, τ. 24 (2003), σ. 278, σημ. 14) επισημαίνοντας την άποψη του Μ. Χατζηδάκη (*Recherches sur le peintre Théophile le Crétois*, ό.π., σ. 309- 352) για χρονολόγηση στον πρώιμο 16^ο αι.

150. Για την εργασία και το ολόσωμο πορτραίτο του ζωγράφου βλ. Ε. Ν. Τσιγαρίδας, Ο ζωγράφος Μάρκος ο Ίβηρ, ό.π., σ. 276-278, εικ. 1, 2, 4. Πρβλ. Κ. Βλάχος, *Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω*, ό.π., σ. 201. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de Ἱ Athos*, ό.π., αρ. 232, σ. 71. Μ. Ἱ. Γεδεών, *Ὁ Ἄθω*, Ἀθήνα (ανατύπωση Ερμής) 21990, σ. 14-15. Μ. Χατζηδάκης, Ε. Δρακοπούλου, *Ἑλληνες Ζωγράφοι μετά τήν Ἄλωση (1450-1830)*, τ. 2, Καβαλλάρος-Ψαθόπουλος, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών αρ. 62, Ἀθήνα 1997, σ. 172.

151. Σ. Καδάς, *Τό Ἁγιον Ὁρος*, ό.π.

152. Ε. Ν. Τσιγαρίδας, Ο ζωγράφος Μάρκος ο Ίβηρ, ό.π., σ. 278. Ν. Μ. Μπονόβας, *Ὁψιμη μεταβυζαντινή ζωγραφική στο Ἁγιον Ὁρος*, ό.π., σ. 101. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de Ἱ Athos*, ό.π., αρ. 234, σ. 72.

153. Ν. Μ. Μπονόβας, *Ὁψιμη μεταβυζαντινή ζωγραφική στο Ἁγιον Ὁρος*, ό.π., σ. 103. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de Ἱ Athos*, ό.π., αρ. 227, σ. 69. Κ. Βλάχος, *Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω*, ό.π., σ. 201.

154. Πρβλ. Ρ. Uspenskij, *Vostok christianskij. Afon: Istorija Afona. Castj III.2. Afon monaseskij. I. Soudba Jego s 911 po 1861 God. Otdelenije vtoroje*, Sankt Peterburg 1892, (μετάφραση Μιροσλάβας Δημητρίου), σ. 415, 420. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de Ἱ Athos*, ό.π., αρ. 223, σ. 68. Μ. Γεδεών, *Χρονογραφία τῆς ἐν Ἄθω Μονῆς τῶν Ἱβήρων. Ανατύπωσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀλήθειας*, ἐν Κωσταντινουπόλει 1906, σ. 25. Ο ίδιος, *Ὁ Ἄθω*, ό.π., σ. 329. Γ. Σμυρνάκης, *Τό Ἁγιον Ὁρος*, ό.π., σ. 469. Καδάς, 1984, σ. 54. Ντ. Παπαστράτου, *Χάρτινες Εἰκόνες. Ὁρθόδοξα Ἐρησκεντικά Χαρακτικά 1665-1899*, ό.π., II, αρ. 508, σ. 478. Μ. Χατζηδάκης, Ε. Δρακοπούλου, *Ἑλληνες Ζωγράφοι μετά τήν Ἄλωση (1450-1830)*, ό.π., σ. 233.

155. Σ. Καδάς, *Τό Ἁγιον Ὁρος*, ό.π.

156. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de Ἱ Athos*, ό.π., αρ. 225, σ. 68.

157. Ο.π., αρ. 229, σ. 69.

το Καρπενήσι (1795)¹⁵⁸, Μιχαήλ Προδρομίτης (1888)¹⁵⁹.

Μετά την αναφορά των διαδοχικών ζωγραφικών επεμβάσεων στους χώρους από τα καθολικά των μονών Μεγίστης Λαύρας, Βατοπεδίου και Ιβήρων, καθίσταται πλέον σαφής η εκτίμηση για το μέγεθος του εντοίχιου ζωγραφικού συνόλου στο καθολικό της μονής Ξηροποτάμου. Είναι εύκολο να διαπιστωθεί ότι το τελευταίο έργο είναι το μεγαλύτερο κατ' απόλυτο μέγεθος στο είδος του σε ναό της μοναστικής πολιτείας. Η εκτίμηση καλύπτεται, νομίζω επιπλέον, από την παράθεση των κατόψεων και τομών των τεσσάρων καθολικών σε κοινή κλίμακα (1:500)¹⁶⁰. Επιπλέον, στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να επισημανθεί ότι το εντοίχιο σύνολο της μονής Ξηροποτάμου συγκρίνεται με τα τρία μεγαλύτερα αρχιτεκτονικά σύνολα καθολικών στο Άγιον Όρος.

Η υπόθεση αποδεικνύεται σίγουρα στην περιγραφή της έκτασης της εργασίας των Κορυτσαίων ζωγράφων Αθανασίου, Κωνσταντίνου και Ναούμ. Κάτι τέτοιο δηλώνεται, άλλωστε, ως όρος στο συμφωνητικό της τοιχογράφησης του καθολικού της Μονής: *ιστορίαν άπασαν τής έκκλησίας, ήτοι του καθολικού, των δύο παρεκκλησιών, και των δύο ναρθήκων που υπογράφηκε μεταξύ των Προϊσταμένων της Μονής και των ζωγράφων στις 8 Μαΐου 1782*¹⁶¹.

Ο πλούτος των εκφραστικών μέσων που παρατηρείται στη διάρθωση των αρχιτεκτονικών τμημάτων και των ζωγραφικών επιφανειών του καθολικού της Ξηροποτάμου ικανοποίησε τον Καισάριο που σημείωσε: *Έγινε δε αληθινά Ναός υπέρ πάντ' άλλον, ως είπ', Αγιορείτικον,*

158. Ν. Μ. Μπονόβας, *Όψιμη μεταβυζαντινή ζωγραφική στο Άγιον Όρος*, ό.π., σ. 80. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 224, σ. 68. Μ. Γεδεών, *Χρονογραφία τής έν Άθω Μονής των Ιβήρων*, ό.π., σ. 30. Γ. Σιμυρνάκης, *Τό Άγιον Όρος*, ό.π., σ. 469. Κ. Βλάχος, *Η χειρσόνησος του Άγίου Όρους Άθω*, ό.π., σ. 202. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 223, σ. 68. Θ. Μ. Προβατάκης, *Τό Άγιον Όρος*, ό.π., σ. 43.

159. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 224, σ. 68. Μ. Γεδεών, *Χρονογραφία τής έν Άθω Μονής των Ιβήρων*, ό.π., σ. 30. Γ. Σιμυρνάκης, *Τό Άγιον Όρος*, σ. 469. Κ. Βλάχος, *Η χειρσόνησος του Άγίου Όρους Άθω*, ό.π., σ. 202. Θ. Μ. Προβατάκης, *Τό Άγιον Όρος*, ό.π., σ. σ. 43. Ν. Μ. Μπονόβας, *Όψιμη μεταβυζαντινή ζωγραφική στο Άγιον Όρος*, ό.π.

160. Βλ. συγκριτική παράθεσή τους με εκείνο της Ξηροποτάμου. Deutsches Archäologisches Institut Berlin. *Εικονογραφημένο λεξικό του Άγίου Όρους Άθωνος. Bildlexikon des Heiligen Berges Athos*. Ύπό Παύλου Μ. Μυλωνά. Τόμος πρώτος, μέρος πρώτο. Άτλας των είκοσι κυριάρχων μονών. Τεύχος πρώτο. Τοπογραφία και ιστορική αρχιτεκτονική. Έπεξηγηματικό κείμενο εις τόν άτλαντα, Γερμανικό Αρχαιολογικό Ίνστιτούτο Βερολίνο και Παύλος Μ. Μυλωνάς, Άθήνα. Άποκλειστική πώληση: Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, Wasmuth 2000, σ. 78, σχ. 5.

161. Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 108. Γ. Χρ. Τσιγάρας, *Οι ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Αθανάσιος από την Κορυτσά*, ό.π., σ. 48.

μικρόν τε και μέγáλον, του Άθωνος ευπρέπεια, του Όρους ωραιότης, των δε Ξηροποταμινών καύχημα και λαμπρότης, των παλαιών Ναών στολή, ξόμπλι δε των μελλόντων, θέαμα ωραιότατον και πάντων των ορώντων¹⁶².

Στο ίδιο κλίμα θετικής αποτίμησης μας εισάγει η καταγραφή μίας σειράς ομοειδών εντυπώσεων από επισκέπτες της Μονής. Μαρτυρία ανωνύμου αφορά στο τοσοῦτον περικαλλή και όρώμενον καθολικό γύρω στα 1770¹⁶³, δηλαδή δεκατρία χρόνια πριν από την τοιχογράφησή του.

Ο μνημειακός χαρακτήρας του καθολικού δημιούργησε θετική εντύπωση σε μία ακόμη περίπτωση, στο Ρώσο περιηγητή Βλαδίμηρο Νταβίντωφ. Αυτός σημείωσε το 1835: *Αρχίσαμε κανονικά από την επίσκεψη του καθολικού είναι πολύ πλούσιο και ευρύχωρο, με μαρμάρινους κίονες και θαυμάσιο μαρμάρινο δάπεδο. Απ' όλες τις εκκλησίες που είχα δει μέχρι τότε στον Άθω, μου φάνηκε η πιο όμορφη και η πιο μεγάλη*¹⁶⁴. Το πλούσιο δάπεδο με την ποικιλία στα μεγέθη και τα χρώματα των μαρμάρων (1762-63)¹⁶⁵ αποτελεί δείγμα όψιμης παράδοσης ανάλογων βυζαντινών έργων (10^{ος}-11^{ος} αι.) σε καθολικά αγιορείτικων μονών¹⁶⁶. Επιπλέον, η σύντομη περιγραφή συμβάλλει στην αποκατάσταση της γενικότερης εικόνας του καθολικού. Για το λόγο αυτό είναι ουσιαστική η κατ' εκτίμηση εξαγωγή συμπερασμάτων για τις τοιχογραφίες με τα ζωηρά χρώματα και τις χρυσογραφίες.

Ανάλογος εκφραστικός δυναμισμός χαρακτηρίζει την περιγραφή του καθολικού της μονής Ξηροποτάμου από τον Karl Eduard Zachariä von Lingenthal, Γερμανό καθηγητή της Νομικής στα πανεπιστήμια των πόλεων Λειψίας, Βερολίνου και Χαϊδελβέργης. Ο von Lingenthal επισκέφθηκε τη μονή Ξηροποτάμου στα 1838, στο πλαίσιο του ταξιδιού του

162. Γ. Π. Σαββίδης, *Κήπος Χαρίτων*, ό.π., σ. 89. Επίσης βλ. Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 73-77, 122.

163. Ήλ. Κολοβοῦ, Νέα στοιχεία για την ιστορία του καθολικού της μονής Ξηροποτάμου, *Κληρονομία* 29, τεύχη Α'-Β' (Ιούνιος-Δεκέμβριος 1997), σ. 121.

164. Α. Κόκκου, Μ. Κουμβακάλη, Α. Λαμπροπούλου, *Βλαδίμηρος Νταβίντωφ. Ταξιδιωτικές Σημειώσεις*, ό.π., σ. 261.

165. Δ. Α. Λιάκος, Το βυζαντινό μαρμαροθετημένο δάπεδο του καθολικού της μονής Ιβήρων Αγίου Όρους στο Ν. Alexiou, *The end*. Curated by Y. Tzirilakis, 52^η Διεθνής Έκθεση Τέχνης Biennale της Βενετίας, Ελληνική συμμετοχή, 10 Ιουνίου-21 Νοεμβρίου 2007, ΥΠΠΟ, [Αθήνα 2007], σ. 49.

166. Μονές Βατοπεδίου, Μεγίστης Λαύρας, Χιλανδαρίου, Ξενοφώντος, Καρακάλλου, Ιβήρων, στον κυριακό ναο της βατοπεδινής σκήτης του Αγίου Δημητρίου και στον ναό του μονυδρίου του Αγίου Βασιλείου της μονής Χιλανδαρίου. Δ. Α. Λιάκος, Το βυζαντινό μαρμαροθετημένο δάπεδο του καθολικού της μονής Ιβήρων Αγίου Όρους στο Ν. Alexiou, *The end*. Curated by Y. Tzirilakis, 52^η Διεθνής Έκθεση Τέχνης Biennale της Βενετίας, Ελληνική συμμετοχή, 10 Ιουνίου-21 Νοεμβρίου 2007, ΥΠΠΟ, [Αθήνα 2007], σ. 48-49.

στην Αυστρία, Ιταλία, Ελλάδα και Τουρκία. Η διατύπωση: *τα κτίρια είναι κανονικά και πολυτελή*¹⁶⁷ χρησιμοποιείται αποκλειστικά για τη Μονή στο πλαίσιο των προσωπικών περιγραφών του von Lingenthal για τις αγιορείτικες μονές και σκήτες¹⁶⁸. Προβάλλεται ένα πολύ συγκεκριμένο και καθορισμένο πλαίσιο του αρχιτεκτονικού συνόλου της Μονής με το καθολικό που είναι αξιοπρόσεκτο.

Τέλος, σχετική είναι και η περιγραφή του συγγραφέα Γ. Θεοτοκά αρκετά μεταγενέστερα, το 1961: *Μᾶς παρέλαβε ὁ «ἐκκλησιαστικός», ὁ μοναχὸς ποῦ ἔχει τὴ φροντίδα τοῦ ναοῦ καὶ ποῦ κρατᾷ τὰ κλειδιά του, καὶ μᾶς ἔδειξε τὸ καθολικό. Εἶναι ἀπὸ τὰ πιδὸ καινούρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους, χτισμένο καὶ τοιχογραφημένο στὸ 18ο αἰῶνα, σὲ μιὰν ἐποχῆ, ὡστόσο, ὅπου ἡ βυζαντινὴ καλλιτεχνικὴ παράδοση εἶταν ἀκόμα ζωντανὴ καὶ ἀκμαία*¹⁶⁹. Οι λέξεις που χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν τον αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα του μνημείου από άποψη αρχιτεκτονικής και ζωγραφικής, έχουν την έννοια σήματος.

Οι εκφράσεις θαυμασμού για το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου είναι ασυνήθεις. Αν δόθηκαν από τους επισκέπτες, τότε είναι σημάδι ότι η υπόσχεση των Κορυτσαίων ζωγράφων: *ὅπου νὰ ἔχει διαφορὰ αὐτὴ ἡ ἱστορία ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐκκλησίαν ὅπου πρότερον ἱστορήσαμεν ἐδῶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος*, ήταν αληθινή. Οι τοιχογραφίες ως ένα εντυπωσιακό έργο με την πιο δυναμική εντύπωση εικαστικού είδους στο Άγιον Όρος, θα ήταν εύκολο να προσγραφούν στην τέχνη που αναπτύχθηκε στη μονή Ξηροποτάμου το 18^ο αι. Ως μία προϋπόθεση για αυτή την τέχνη γνωρίζουμε τις προσφορές των Σερραίων.

Οι ομολογίες του κώδικα αρ. 2 της μονής Ξηροποτάμου παρέχουν λεπτομερείς πληροφορίες και οδηγούν αβιάστα στο συμπέρασμα για τις συστηματικές προσφορές Σερραίων σε μία περίοδο πριν ακόμη αποφασισθεί και τεθεί σε εφαρμογή το σχέδιο ανοικοδόμησης του μνημειώδους καθολικού της Μονής. Το σύνολο των ομολογιών αποτελεί έκφραση σταθερής και μόνιμης επιθυμίας, αποβλέποντας στην οικονομική ενίσχυση της Μονής και κατ' επέκταση του οικοδομικού της προγράμματος, παράλληλα με την εξυπηρέτηση θρησκευτικών αναγκών των Σερραίων. Θα ήταν, πάντως, σφάλμα να θεωρηθεί ότι δεν υπήρξαν άλλα παραδείγματα στην περιοχή των Σερρών. Μία γνωστή περίπτωση κατοίκων χωριού, που επέλεξαν να καλούν το Τίμιο Ξύλο σε τακτά χρονικά δια-

167. E. Zachariä, *Reise in den Orient in den Jahren 1837 und 1838 über Wien, Venedig, Florenz, Rom, Neapel, Malta, Sicilien und Griechenland nach Saloniki, dem Berge Athos, Konstantinopel und Trapezunt*. Mit einer Karte des Berges Athos, J. C. B. Mohr, Heidelberg 1840, ανατύπωση Elibron Classics, Leipzig 2006, σ. 263.

168. Ό.π., σ. 260-271.

169. Γ. Θεοτοκάς, *Ταξίδι στη Μέση Ανατολή και στο Άγιον Όρος*, ό.π., σ. 108.

στήματα, εντοπίζεται στα σημερινά Βρασνά το 1875¹⁷⁰.

Συνεπώς, η μελέτη των προσφορών από τον αστικό και επαρχιακό χώρο των Σερρών, που χρονολογούνται με ασφάλεια από τις 10 Νοεμβρίου 1736 έως τις 9 Αυγούστου 1766, μας εισάγουν στην περίοδο της συστηματικής οικονομικής ενίσχυσης της Μονής, ως το παλαιότερο και μοναδικό έργο αυτού του είδους, που συμπίπτει με την ανέγερση του καθολικού της. Μέσα από τις καταγραφές στον κώδικα αρ. 2 καθορίζεται η αρχή ενός χορηγικού φάσματος στις Σέρρες και στη διεύρυνση και μετατόπισή του προς όμορες και ευρυστώτερες κάποτε οικονομικά περιοχές και ορισμένες κοινωνικές ομάδες. Παρόμοιες υποχρεώσεις προς τη Μονή είναι γνωστές χάρη στις συγκεντρωτικές αναφορές του Προηγούμενου Ευδόκιμου του Ξηροποταμινού. Στο έργο της οικονομικής ενίσχυσης της Μονής συνέβαλαν πληθυσμοί από την πόλη και την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, το Αρδαμερί, την Ιερισσό, τη χερσόνησο της Κασσάνδρας και άλλες περιοχές της Χαλκιδικής (1725), τον Σωχό (1875), τα Ραβνά (1725, 1839) και τις Μαριές της Θάσου (1806)¹⁷¹ μέχρι τον προχωρημένο 20^ο αι.¹⁷².

Είναι φανερό ότι δε χρειάζονται άλλες συγκρίσεις, για να διαπιστωθεί σε ποιο βαθμό η επιδίωξη των Σερραίων για επαφές με τη μονή Ξηροποτάμου βρήκε μιμητές. Η θεσμοθετημένη συμβολή των Σερραίων μέσω δωρεών από τα μέσα του 18^{ου} αι. στον Τίμιο Σταυρό της μονής Ξηροποτάμου αποτελεί δείγμα ευσέβειας θυμίζοντας φευγαλέα τις ανάλογες πράξεις προς τη Μονή από κατοίκους άλλων περιοχών. Οι Σερραίοι με τη μαζικότητα και τη διάρκεια της συμβολής, που τους χαρακτηρίζει, άφησαν το στίγμα της παρουσίας και της συμβολής τους στο μεγαλύτερο σύνολο εντοίχιας ζωγραφικής στο Άγιον Όρος.

(Footnotes)

1. Ευδόκιμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 142. Γ. Σμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ό.π., σ. 546. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 541, σ. 182-183. Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 69, πίν. 7, 14γ. Γ. Χρ. Τσιγάρας, *Οι ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Αθανάσιος από την Κορυτσά*, ό.π., σ. 46.

2. Γ. Χρ. Τσιγάρας, *Οι ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Αθανάσιος από την Κορυτσά*, ό.π., σ. 46-47. Ευδόκιμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 142. Γ. Σμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ό.π., σ. 546. G. Millet, J. Pargoire, L. Petit, *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*, ό.π., αρ. 542, σ. 183-184. Μ. Δ. Πολυβίου, *Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 107, πίν. 41β.

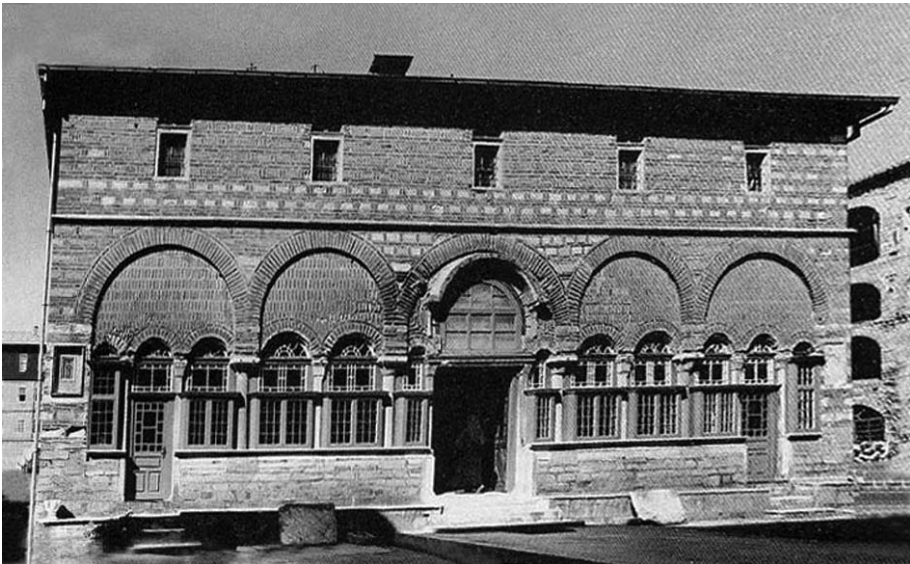
170. Ευδόκιμου Ξηροποταμινού, *Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Ἄθω ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου*, ό.π., σ. 128.

171. Γ. Σμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, ό.π., σ. 547.

172. Ό.π., σ. 127-128, 145.

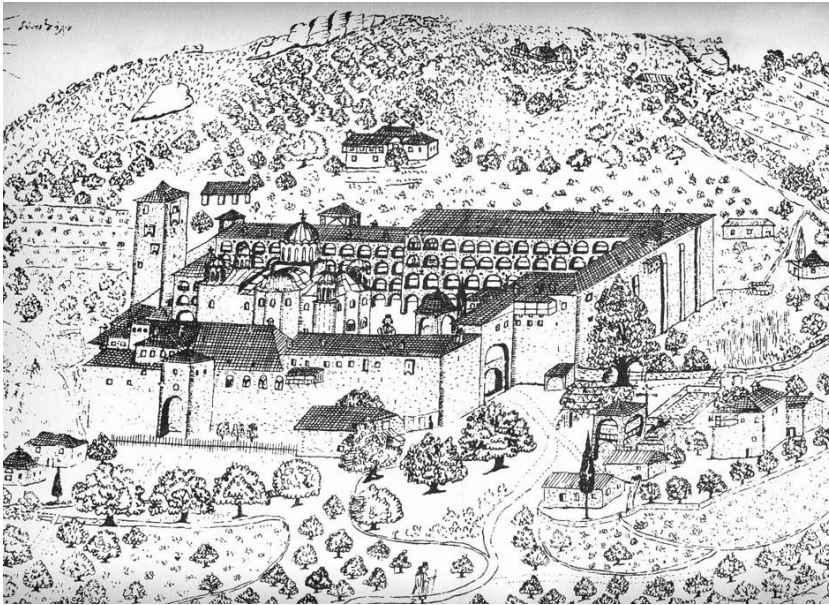

Εικ. 1. Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου. Φωτογραφία Μ. Πολυβίου.

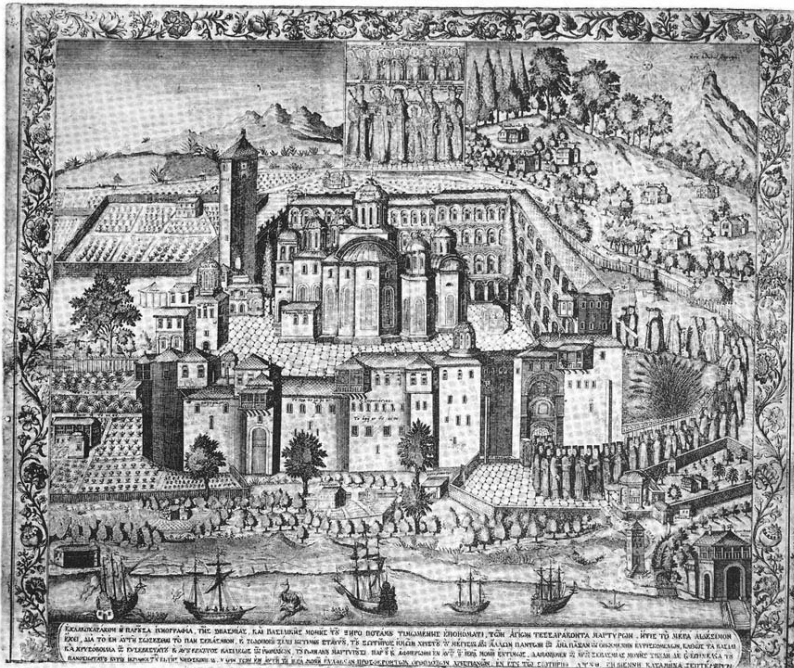

Εικ. 2. Το καθολικό της μονής Ξηροποτάμου. Φωτογραφία Μ. Πολυβίου.

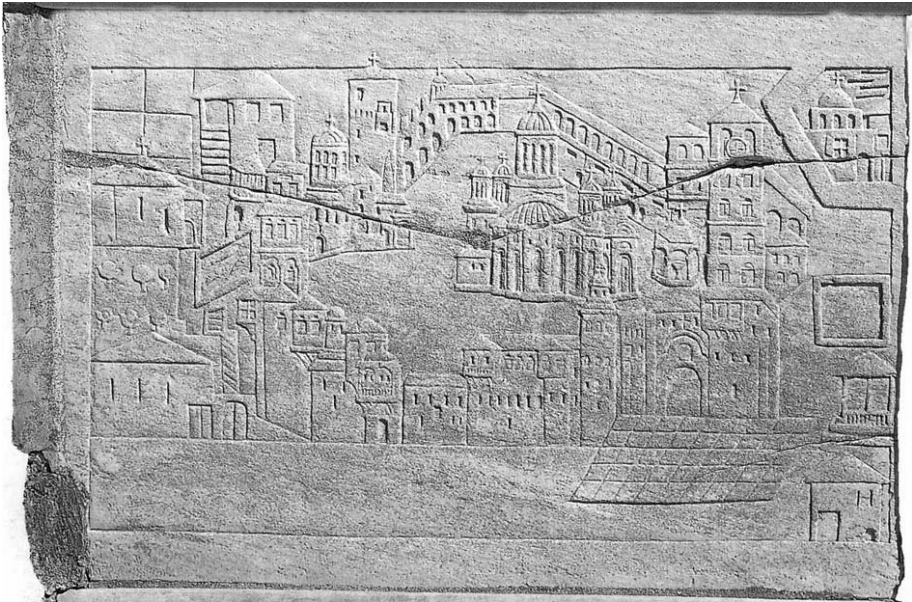

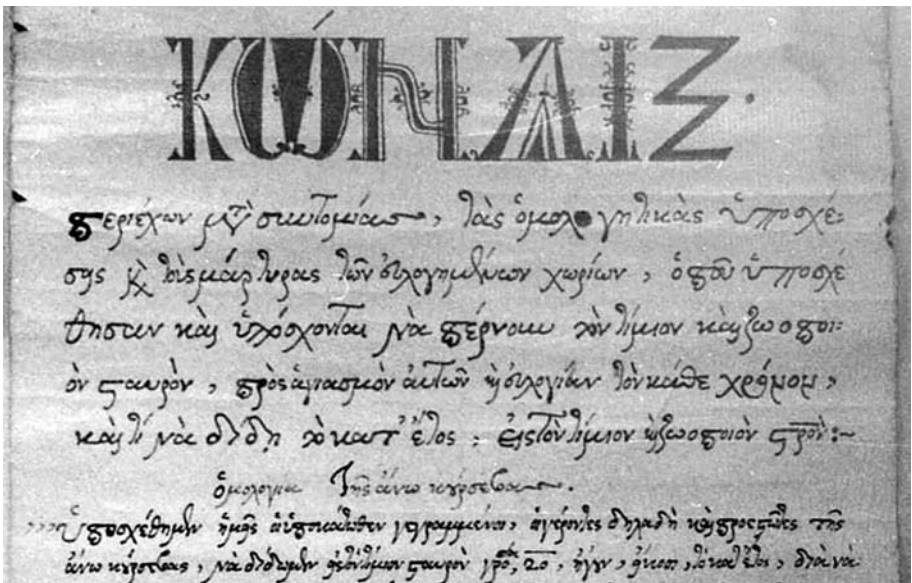
Εικ. 3. Η μονή Ξηροποτάμου, σχέδιο του Μπάροκι, 1744.

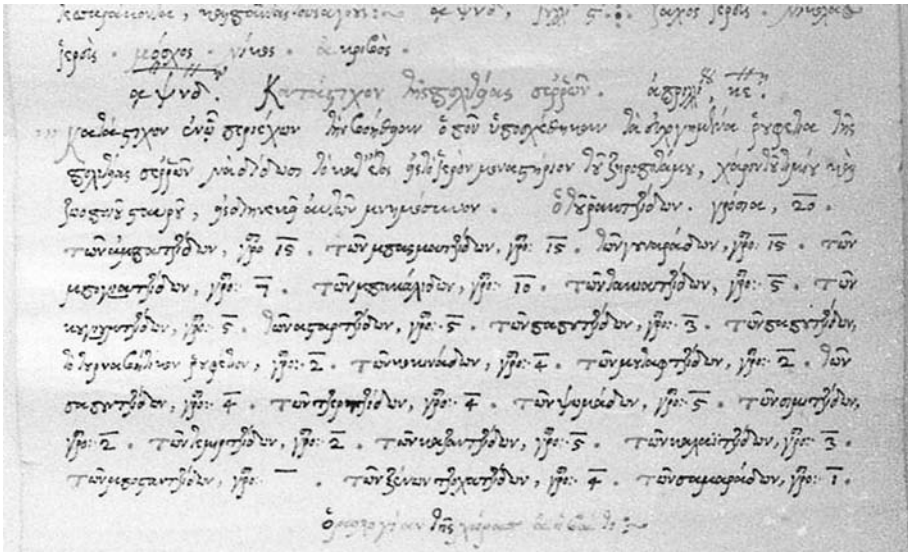
Εικ. 4. Η μονή Ξηροποτάμου, χαλκογραφία ανωνύμου, 1759.

Εικ. 5. Η μονή Ξηροποτάμου, μαρμάρινο θωράκιο στη Φιάλη της, 1783.

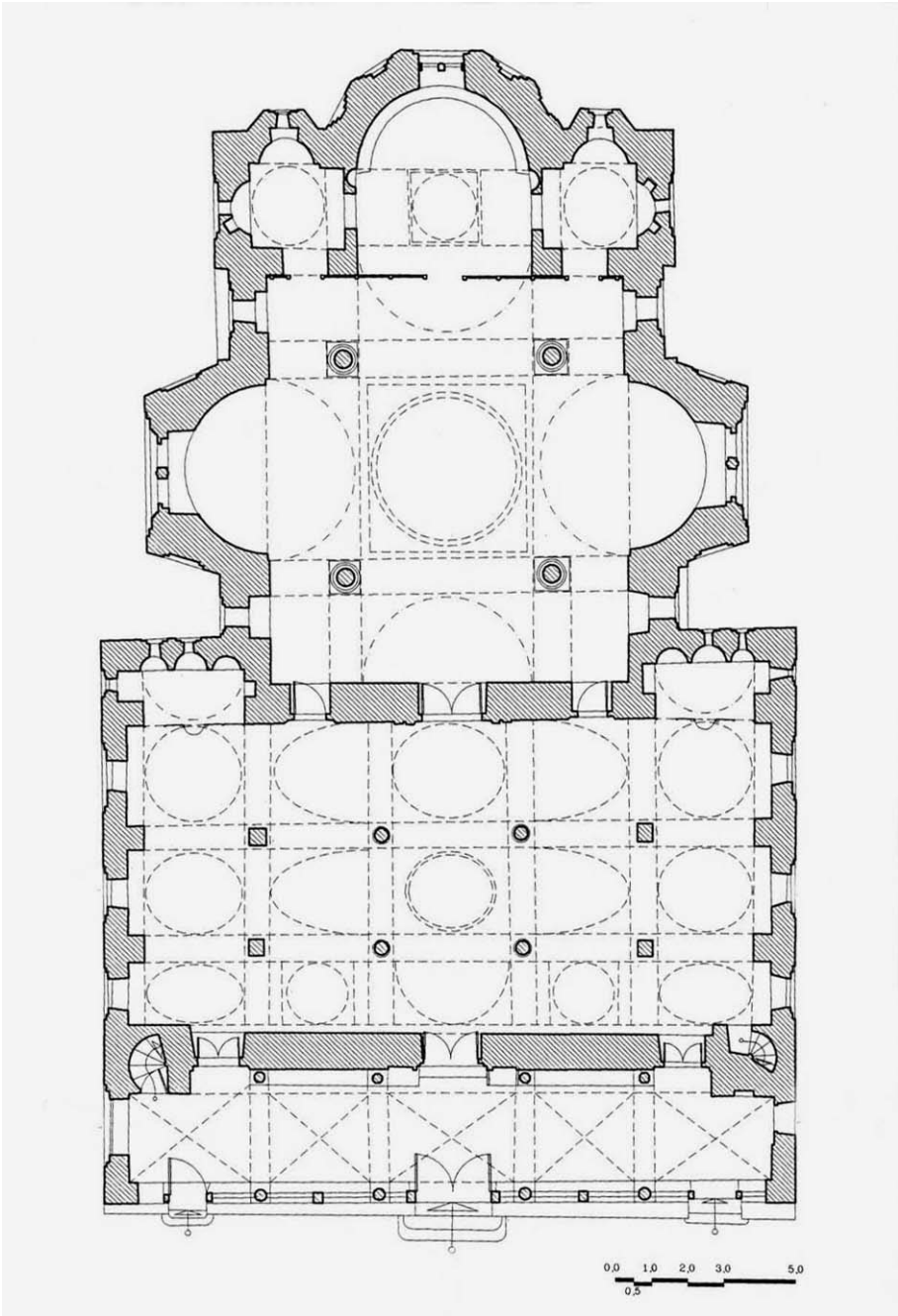
Εικ. 6. Η αρχή του κώδικα αρ. 2 στο αρχείο της μονής Ξηροποτάμου, 1736-1765.

Εικ. 7. Οι προσφορές συντεχνιών της πόλης των Σερρών στον κώδικα αρ. 2 της μονής Εηροποτάμου, 25 Απριλίου 1754.

Εικ. 8. Τόποι σύναψης ομολογιών για εισφορές στη μονή Εηροποτάμου κατά χρονική σειρά: 1.Άνω Κούρσεβα, 2.Λογγοβίκια, 3, 14.Σ(ο)ύρπα, 7.Σέρρες, 10.Νιγρίτα, 11.Τζεργίστα, 12.Κάτω Κούρσοβι, 1736-1765.

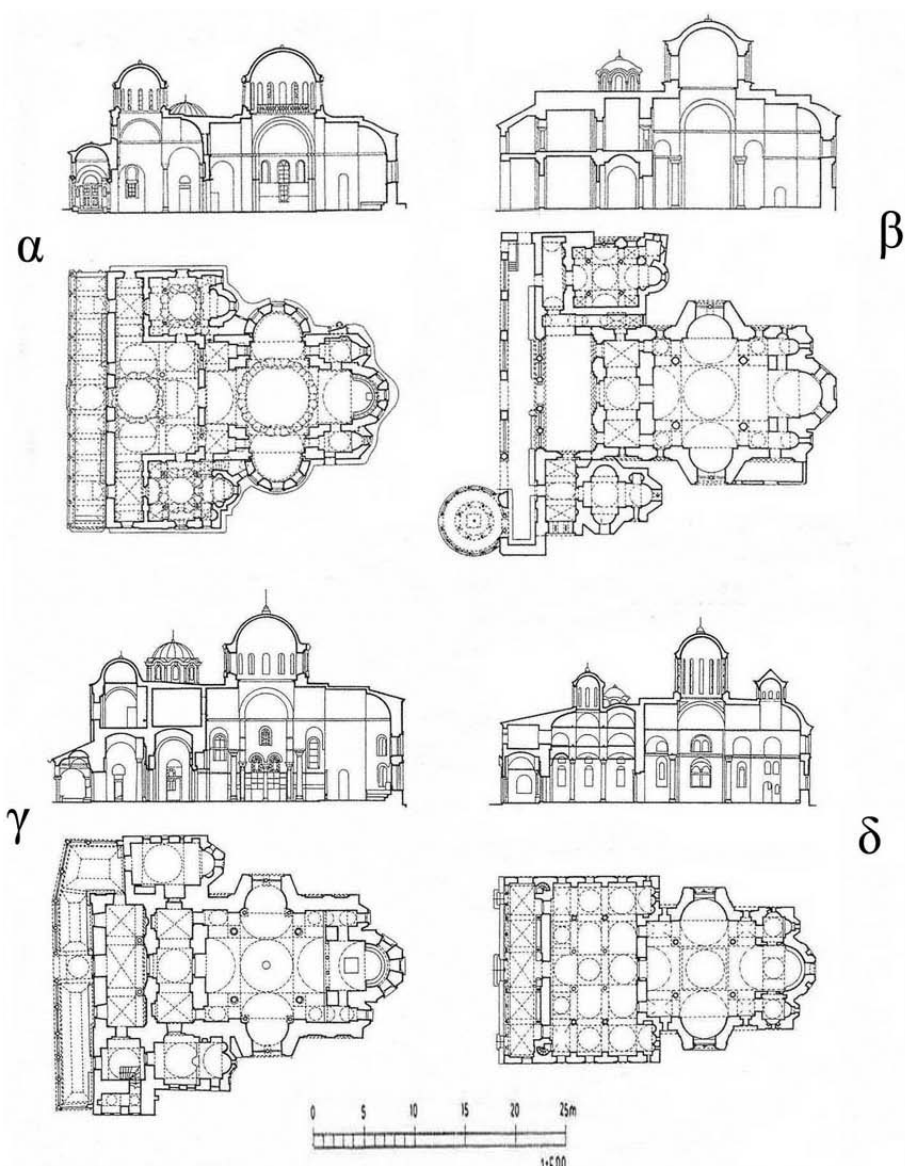

Εικ. 9. Κάτοψη του καθολικού της μονής Ξηροποτάμον, 1763. Σχέδιο Π. Μυλωνά.

*Εικ. 10. Το πρόπλασμα του καθολικού της μονής Ξηροποτάμου, 1762.
Φωτογραφία Μ. Πολυβίου.*

Εικ. 12. Κατόψεις και επιμήκεις τομές υπό κοινή κλίμακα (1:500) των καθολικών των μονών Μεγίστης Λαύρας (α), Βατοπεδίου (β), Ιβήρων (γ) και Ξηροποτάμου (δ). Σχέδια Π. Μυλωνά.

Εικ. 13. Μονή Ξηροποτάμου. Φορητή εικόνα (43X32 εκ.) του Αγίου Παύλου του Ξηροποταμηνού, ζωγράφος Β. Ιερομόναχος, 1870.

ΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΟΝΟΜΑ ΒΑΛΣΑΜΗΣ

Στην παρούσα εργασία ερευνάται η πηγή της δημιουργίας και επισημαίνονται οι περιοχές διαδόσεως του νεοελληνικού ονόματος Βαλσάμης. Υποστηρίζεται η άποψη ότι πρόκειται κυρίως για απλοποιημένη μορφή βαφτιστικών του χριστιανικού εορτολογίου, η οποία λόγω εσωτερικής εξελίξεως κατήντησε στην καθημερινή επικοινωνία άνευ νοήματος και παράλληλα πλησίασε το ομόηχο φυτό βάλσαμο, και βάρσαμο, και μπάλσαμο¹, με το οποίο ταυτίστηκε λόγω φωνητικής συγγένειας. Ένεκα αυτής της συμπτώσεως δημιουργήθηκε η εσφαλμένη εντύπωση ότι οι άνθρωποι ονοματοδότησαν εμπνεόμενοι από τις αρωματικές και ιαματικές του ιδιότητες².

Το νεοελληνικό βαφτιστικό Βαρσάμης, Βαλσάμης, γυναικείο Βαρσάμω, Βαλσάμω³, είναι τοπικού χαρακτήρα και σχετικά σπάνιο. Μαρτυρείται σε κάποιες περιοχές του ελλαδικού χώρου, ενώ απουσιάζει εντελώς από άλλες. Με βάση τα στοιχεία που διαθέτουμε στο προσωπικό μας αρχείο βαφτιστικών και επωνύμων το συναντούμε συχνά στην Ήπειρο και την Θεσσαλία⁴. Περαιτέρω απαντάται στον ευρύτερο βορειοελλαδικό χώρο μέχρι τα παράλια της Μικράς Ασίας. Είναι γνωστό επίσης από την Πελοπόννησο⁵, ενώ απουσιάζει από τον Πόντο.

Σε 53.290 επώνυμα από Δημοτολογία γεννηθέντων κατά τον 19ο αιώνα - 1913 από όλες τις περιοχές του ελλαδικού χώρου η μορφή εκπροσωπείται ως εξής: Το επώνυμο Βαλσαμάκης φέρουν συνολικά 10 προσφυγικές οικογένειες, εκ των οποίων οι 6 από την Ανατολική Θράκη, οι 3 από την Ανατολική Ρωμυλία και η 1 από τη Μικρά Ασία. Το επώνυ-

---

1. Ιω. Δρ. Σταματάκου, *Λεξικόν της Νέας Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήνα, άνευ έτους εκδόσεως, στη λ.

2. Αθ. Χ. Μπούτουρας, *Τά νεοελληνικά κύρια ονόματα γλωσσικώς και ιστορικώς ερμηνευόμενα*, Αθήνα 1912, 136.

3. Ομόηχοι τύποι μαρτυρούνται ήδη από την υστεροβυζαντινή περίοδο, βλ. E. Trapp κ.ά., *Prosopografisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Βιέννη 1976-1994, τχ.2, σελ. 9-12, όπου παρατίθεται ανάμεσα στις άλλες και η πιθανότατα εξευγενισμένη μορφή Βαλσαμών.

4. Για το αρχείο βλ. αναλυτικά Νικ. Ταχिनολής, *Μορφές του Κωνσταντίνου* (Διδακτορική διατριβή, Παν. Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή 2005), σελ. 17-18.

5. Τ. Γριτσόπουλος, «Βαπτιστικά ονόματα εκ Πελοποννήσου των χρόνων της τουρκοκρατίας», *Λαογραφία* 16 (1956/1957) 337-374, εδw 368, όπου παρατίθενται οι μορφές Βαλσάμω, Βαλσαμίνα.

μο Βαλσαμῆς φέρει 1 προσφυγική οικογένεια από την Μικρά Ασία, το επώνυμο Βαλσάμου 1 προσφυγική οικογένεια από τη Μικρά Ασία, το επώνυμο Βαλσαμούλης 1 οικογένεια από την Πελοπόννησο⁶, το επώνυμο Βαλσαμάρας 1 οικογένεια από την Κρήτη⁷. Βαλσαμίδης ονομάζονται 12 οικογένειες, εκ των οποίων οι 3 είναι ντόπιες⁸, 2 είναι Θρακιώτικες, 1 κατάγονταν από την Ανατολική Ρωμυλία και 6 από την Μικρά Ασία. Συνολικά 26 οικογένειες.

Το επώνυμο Βαρσάμης φέρουν 19 οικογένειες, εκ των οποίων οι 12 είναι ντόπιες⁹, οι 4 είναι βλαχικής καταγωγής¹⁰ και οι 3 είναι Θρακιώτικες. 2 ντόπιες οικογένειες ονομάζονται Βαρσαμούδης¹¹, 1 Θρακιώτικη και 1 Μικρασιάτικη Βαρσαμίδης. Συνολικά 23 οικογένειες.

Σε 223.841 βαφτιστικά ανδρών και γυναικών από την ίδια εποχή 3 Θρακιώτες ονομάζονται Βαλσάμης, 2 Βαλσαμάκης, 2 Βαρσαμῆς, 8 Θρακιώτισσες ονομάζονται Βαλσάμω, 1 Βαλσαμή, 1 Βαλσαμίνα, 1 Βαλσαμέλη, 2 Βαρσαμέλη, 8 Βαρσάμω, 1 Βαρσάμου και 1 Βαρσαμίνα. 4 Μικρασιάτες ονομάζονται Βαλσαμῆς, 1 Βαλσάμης, 1 Μικρασιάτισσα Βαλσάμω. 2 ντόπιοι ονομάζονται Βαλσάμης¹², 3 Βαρσάμης¹³, 11 ντόπιες ονομάζονται Βαλσάμω¹⁴, 8 Βαρσαμίνα¹⁵, 1 Βαρσαμῶ¹⁶ και 1 Βαρσάμω¹⁷. Συνολικά το βαφτιστικό φέρουν 62 άνδρες και γυναίκες.

Παρατηρούμε ότι οι τύποι με /I/ στο θέμα τους είναι κάπως συχνό-

6. Δεν γνωρίζω αν η οικογένεια είναι ντόπια πελοποννησιακή ή προσφυγική. Ο Σπυρίδων (1899) μετοίκησε στις Σέρρες από την Καλαμάτα.

7. Δεν γνωρίζω αν η οικογένεια είναι ντόπια κρητική ή προσφυγική. Ο Κωνσταντίνος (1898) μετοίκησε από τον Άγιο Νικόλαο στην Πρώτη του Παγγαίου.

8. 2 στο Παλιοχώρι της Καβάλας και 1 στην Κρηνίδα του Παγγαίου.

9. 1 στην Κρήμνη της Χακιδικής, 1 στην Αρναία της Χαλκιδικής με καταγωγή από την Κρήμνη, 1 στον Άνω Σταυρό Θεσσαλονίκης, 1 στις Σέρρες με καταγωγή από το Νεστόριο Καστοριάς, 1 στην Παλιοκόμη του Παγγαίου, 3 στην Πεντάπολη της επαρχίας Σερρών, 1 στο δίγλωσσο Μελενικίτσι της επαρχίας Σερρών, 1 στο Κηπουρείο Γρεβενών και 2 στη δίγλωσση Όσσα της επαρχίας Λαγκαδά Θεσσαλονίκης.

10. 1 στο βλαχοχώρι Κοκκινοπλός του Ολύμπου, 2 στο βλαχοχώρι Σαμαρίνα των Γρεβενών και 1 στο βλαχοχώρι Αμπελοχώρι των Τριγάλων.

11. 1 στη Βέργη και 1 στη Νικόκλεια της επαρχίας Νιγρίτας.

12. 1 στο Μύρκινο με καταγωγή από το γειτονικό Καστρί της επαρχίας Νιγρίτας, 1 στην Ουρανούπολη Χαλκιδικής με καταγωγή από τον Άγιο Νικόλαο.

13. 1 στην Κρηνίδα του Παγγαίου, 1 στο Χουμνικό και 1 στη Νικόκλεια της επαρχίας Νιγρίτας.

14. 10 στη Νιχήσιανη και 1 στο Παλιοχώρι του Παγγαίου,

15. 5 στη Μεσορρόπη του Παγγαίου, 1 στην Τερπνή, 1 στη Νικόκλεια και 1 στη Βέργη της επαρχίας Νιγρίτας.

16. 1 στο Ροδολίβος του Παγγαίου. Βαρσαμῶ ονομάζεται ωςμητέρα στην οικογενειακή μερίδα του γιου της Ιωάννης (1880) Κεραμιδά, στη μερίδα του γιου της Γεωργίου (1875) ονομάζεται Βαρσάμω.

17. 1 στο Ροδολίβος του Παγγαίου.

τεροι από αυτούς με /r/. Αυτό δεν ισχύει σε παλιότερες εποχές. Στις εργασίες του Κων. Σπανού και των συνεργατών του για τον ηπειροθεσσαλικό χώρο μαρτυρούνται αποκλειστικά οι τύποι με /r/, ενώ οι με /l/ είναι άγνωστοι¹⁸. Σε κάποιες περιπτώσεις η παρουσία του σχετικά σπανίου βαφτιστικού είναι ιδιαίτερα έντονη: Σε 4.713 βαφτιστικά ανδρών και γυναικών από μια πρόθεση του 1774 της περιοχής Αλμυρού Βόλου 1 άντρας ονομάζεται Βαρσαμάς, 1 γυναίκα Βαρσαμή, 20 Βαρσάμω και 2 Βαρσάμου¹⁹. Η μαρτυρία του στην ανωτέρω περιοχή γίνεται ακόμη πιο έντονη, αν λάβουμε υπόψη μας ότι σε 8.230 οικογενειακά ονόματα με 22.104 βαφτιστικά ανδρών και γυναικών από τον Πόντο γεννηθέντων κατά τον 19ο αιώνα - 1913 κανείς δεν το φέρει ούτε ως βαφτιστικό ούτε ως επώνυμο.

Φωνητικά κοντά προς τις μορφές που θυμίζουν το ομόηχο φυτό βρίσκεται και το επώνυμο Βαρσάνης. Στη συλλογή μας των επωνύμων το φέρουν 16 οικογένειες, εκ των οποίων οι 13 στο βλαχοχώρι της Ηλείου Ανήλιο και η 1 στο γειτονικό, επίσης βλαχοχώρι, Μέτσοβο. Περαιτέρω το φέρουν 2 ντόπιες οικογένειες²⁰. Η μορφή μαρτυρείται και ως γυναικείο, Βαρσάνω²¹, Βαρσάνου²², Βαρσανού²³, και ανδρικό βαφτιστικό, Βαρσανής²⁴.

Το γυναικείο βαφτιστικό Βαρσανού παραθέτει και ο Μπούτουρας, ο οποίος το θεωρεί μια εξέλιξη του Βαρσάμης με τροπή /m/ > /n/. Θεωρητικά κάτι τέτοιο είναι βέβαια δυνατό, όμως πιο συνηθισμένη είναι η τροπή /n/ > /m/, πολύ περισσότερο που στην προκειμένη περίπτωση υπάρχει και δεύτερο χειλικό στην αρχή του ονόματος. Γύ αυτό εμείς πιστεύουμε ότι προηγήθηκε η άνευ νοήματος Βαρσάνης και υποθέτουμε ότι και σ' αυτή το τελευταίο τμήμα είναι το επίθημα -άνης²⁵.

18. Κυρίως στο Θεσσαλικό Ημερολόγιο, Λάρισα 1980 κ.ε., αλλά και σε άλλα περιοδικά.

19. Κ. Σπανός, «Τα ονόματα των αφιερωτών στην παρρησία 9 της Μονής Ξενιάς του 1774», *Αχαιοφθιωτικά Β' (Πρακτικά του β' συνεδρίου αλμυριωτικών σπουδών, 3-4 Ιουνίου 1995)*, Αλμυρός 1997, σελ. 235, 247.

20. Στη δίγλωσση Ξυλούπολη της επαρχίας Λαγκαδά Θεσσαλονίκης.

21. Κ. Σπανός, «Τρικαλινά ονόματα του 1740», *Μετέωρα* 51-52 (1998/99) 137-145, εδώ 142.

22. Κ. Σπανός, «Η ανέκδοτη πρόθεση 291 της μονής Βαρλαάμ (18ος αιώνα)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 17 (1990) 49-76, εδώ 60.

23. Μπούτουρας, ό.π. (σημ. 2) 137.

24. Στ. Ανδρώνης, «Βαφτιστικά και επώνυμα του Πυθίου, του Δρυμού και του Ελευθεροχωριού της Ελασσόνας (1602-1798)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 12 (1987) 234-37, εδώ 234.

25. Για το επίθημα βλ. πρόσφατα Χ.Π.Συμεωνίδη, *Η ελληνική γλωσσική επίδραση στο σύστημα κυρίων ονομάτων της Παλαιοσλαβικής και ιδιαίτερα της Βουλγαρικής*, Λευκωσία 2001, σελ. 19, 25.

Θεωρούμε συνεπώς πρωταρχικές τις μαρτυρημένες μορφές Βάρσος²⁶, γυναικεία Βάρσω²⁷. Την υπόθεσή μας για μια τέτοια εξέλιξη επιβεβαιώνει και η μαρτυρία των επωνύμων Βαρσόπουλος, Βαρσάκης, Βαρσακέλης, Βαρσακόπουλος, οι οποίες είναι κατά τη γνώμη μας ίδιας αρχής με προσθήκη διαφορετικών καταλήξεων²⁸.

Εφόσον η υπόθεσή μας ευσταθεί και η μορφή Βάρσος, Βάρσω είναι η πηγή της δημιουργίας, θα πρέπει αυτή να είναι μια εξέλιξη ενός σχετικά αγαπητού βαφτιστικού του χριστιανικού εορτολογίου. Επειδή παραμένει άνευ νοήματος, σκεφτόμαστε μήπως κάποιο στοιχείο είναι πρόσθετο και συσκοτίζει την προέλευσή της. Αυτό νομίζουμε πως είναι ο φθόγγος /r/ ο οποίος αναπτύχθηκε προ του εξακολουθητικού /s/ από επίδραση υγρού γειτονικής συλλαβής²⁹. Η ανάπτυξη του φθόγγου γίνεται κατά την προσφώνηση ενός ενήλικα, κυρ - Βάσο > κυρ - Βάρσο, κυρα - Βάσω > κυρα - Βάρσω. Οι Βάσος, Βάσω πλησιάζουν φωνητικά τα βαφτιστικά Βασίλειος, Βασιλική και πιστεύουμε ότι στην πλειονότητά τους είναι απλοποιημένες μορφές αυτών. Περαιτέρω υποθέτουμε ότι εν μέρει είναι μόνον γραπτές σε μια προσπάθεια εξευγενισμού μιας λαϊκότροπης μορφής, κατά την οποία το σύμπλεγμα μπ- αποδόθηκε με β-, διότι ο φθόγγος /b/ θεωρήθηκε μη γνήσιος ελληνικός³⁰, δηλαδή Βάσιος

26. Κ. Σπανός, «Η ανέκδοτη πρόθεση 39 της μονής του Δούσιου (16ος-17ος αι.)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 20 (1991) 33-49, του ιδίου, «Τα ονόματα των Λαρισαίων ραφτάδων της περιόδου 1716-1732, στον κώδικα 8 της μονής Άγιος Στέφανος των Μετεώρων» (*Πρακτικά β' συνεδρίου λαρισαϊκών σπουδών, Λάρισα 20-21 Μαρτίου 1993*), Λάρισα 1994, σελ. 81-106, εδώ 93, του ιδίου, «Οικισμοί και ονόματα 421 του Μεγ. Μετεώρου», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 33 (1998) 61, του ιδίου, «Ονόματα Υπαταίων», *Υπάτη* (1993/94) 30, του ιδίου, «Οι θεσσαλικοί οικισμοί στον ιεροσολυμιτικό κώδικα 509, 1649-1669», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 40 (2001) 325. Συνολικά 8 φορές.

27. Η μορφή Βάρσω είναι πολύ πιο συχνή από την ανδρική, βλ. λ.χ. Κ. Σπανού, ό.π. (σημ. 26), 330, όπου σε σύνολο 1086 γυναικείων βαφτιστικών στον ιεροσολυμιτικό κώδικα το φέρουν 8 γυναίκες. Στα Δημοτολόγια το φέρουν 2 ντόπιες στο Παλιοχώρι και 5 στη Μεγάλη Παναγία της Χαλκιδικής. Ο Μπούτουρας, ό.π. (σημ. 2) 137, θεωρεί τη μορφή συντετμημένη του γυναικείου Βαρσάμω.

28. Τα επώνυμα βρίσκω στον ΟΤΕ, έκδοση 1998β.

29. Γ. Ν. Χατζηδάκης, *Γλωσσολογικά Έρευναι*, τ. Α', Αθήνα 1934, σελ. 145, σημ. 1.

30. Μαν. Τριανταφυλλίδης, *Τα οικογενειακά μας ονόματα*, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 126 κ.ε.

και < Μπάσιος < Πάσιος³¹, Βάσω και < Μπάσω < Πάσω³², πρβ. και βαφτιστικά Μπασούλος³³, Μπασούλω, Μπασούλου³⁴. Η τροπή /p/ > /b/ με επίδραση του /n/ του άρθρου στην αιτιατική, του Πάσιο > το Μπάσιο > ο Μπάσιος³⁵.

Όσο γνωρίζουμε, δεν υπάρχει καμία ειδική μελέτη για το ανωτέρω φαινόμενο στα ονόματα, όμως ήδη ο Μπούτουρας³⁶, επισήμανε την ανάπτυξη του /r/ προ του /s/ εντός ονόματος και συνέδεσε τα γυναικεία βαφτιστικά Ταρσή, Ταρτσή, Ταρσία, Ταρσίνα, Ταρσώ με την Αναστασία και όχι με την ομόηχη πόλη της Φοινίκης. Την ταύτιση Ταρσία < Αναστασία διαπιστώσαμε και εμείς κατά την έρευνά μας στα Δημοτολόγια των Σερρών. Η σύζυγος του Ξενοφώντα (1864) Κυριακόπουλου, ο οποίος μετοίκησε στις Σέρρες από την Ήπειρο, ονομάζονταν Αναστασία. Το βαφτιστικό αυτό φέρει στην οικογενειακή μερίδα του γιου του Νικολάου (1888) στο εν χρήσει Δημοτολόγιο, όμως στην οικογενειακή μερίδα της κόρης του Όλγας (1879) στο Δημοτολόγιο του 1934 ονομάζεται Ταρσία. Σε παλιότερη εργασία μας επισημάναμε τη σχέση της μορφής Αρσένη με το γυναικείο βαφτιστικό Ασένη, το βαφτιστικό Αργυρή με τη μορφή Γκίρα³⁷. Στο μικρασιατικό χώρο είναι γνωστό το γυναικείο βαφτιστικό Ερσαία, το οποίο ταυτίζεται με το όνομα του προφήτη Ησαΐα³⁸. Το ανδρικό βαφτιστικό Ερσαΐας μαρτυρείται και από τη μακρινή Καππαδοκία. Ταυτίζεται επίσης με το όνομα του προφήτη Ησαΐα³⁹.

31. Το βαφτιστικό φέρει στον εκλογικό κατάλογο του 1914 ο Πάσιος (1839) Πασχάλης του Δημητρίου στο δήλωσσο χωριό Καλά Δένδρα της επαρχίας Σερρών. Πάσιος ονομάζεται ο πατέρας του εκλογέα Κόπρουβαλη (1864) Μανασονή (sic) στη δήλωση Καρπερή της επαρχίας Σερρών και του Νικολάου (1849) Μαυρικού στις Σέρρες. Πρβ. επίσης βαφτιστικό Πάσος από την Ανατολική Θράκη, βλ. Πην. Στάθη, «Το ανέκδοτο Οδοιπορικό του Χρύσανθου Νοταρά», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 1 (1984) 127-280, βουλγαρικά βαφτιστικά Pása, Páse, Pasíl, Pasín, Pasína, Pasún, Pasúnko, βλ. J. Zaimov, *Bǎlgarski Imennik*, Σόφια 1988, 177, ο οποίος τα ταυτίζει με το βαφτιστικό Spás, μετάφραση στη βουλγαρική του ελληνικού Σωτήριος.

32. Μπούτουρας, ό.π. (σημ. 2), 36, ο οποίος ταυτίζει τη μορφή, όπως και τις ομόηχες Πασία, Πασιούλα, με το αρχαιοελληνικό βαφτιστικό Ασπασία. Παραθέτει επίσης, σελ. 96, το γυναικείο Πασού < Παράδεισος .

33. Κ. Σπανός, «Ονόματα Λαμιέων», *Φθιωτικά Χρονικά* 1997, 80.

34. Κ. Σπανός, ό.π. (σημ. 19), 248.

35. Ταχινουσίης, ό.π. (σημ. 2), πολλαχού.

36. Ό.π. (σημ. 2), 56.

37. Ταχινουσίης, ό.π. (σημ. 4), 55, 110.

38. Α.Α. Παπαδόπουλος, «Επώνυμα Χαλδίας κατά τον 18ο αιώνα», *Αρχείον Πόντου* 8 (1938) 3-17, εδώ σελ. 8, σημ.1.

39. Φ. Αποστολόπουλος - Δ. Ανδρεάδης, «Τα βαφτιστικά ονόματα ανδρών και γυναικών της Καππαδοκίας», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 1 (1977) 89-135, εδώ 107.

Από την Πελοπόννησο είναι γνωστή η σπάνια μορφή Παρσαμίνα⁴⁰, η οποία θεωρείται μια περαιτέρω εξέλιξη της Βαρσαμίνα. Το βαφτιστικό Παρσαμίνα είναι πιθανόν ίδιας προελεύσεως με διαφορετική κατάληξη⁴¹, οι Παρσή, Παρσούδα, Παρσίνα οι απλοποιημένες μορφές⁴², καθώς επίσης η Παρσώ⁴³, με μετακίνηση του /r/ η Πρασίνη⁴⁴. Ως επώνυμο βρίσκω και τις μορφές Παρσάς⁴⁵, Παρσάνης⁴⁶, Παρσανάς⁴⁷, Παρσενάκης⁴⁸, Παρσινάς⁴⁹.

Η διάδοση του βαφτιστικού Περσεφόνη μπορεί να ερμηνευθεί, τουλάχιστον εν μέρει, ως αυθαίρετη ταύτιση τέτοιων μορφών προς το αρχαιοελληνικό πρότυπο με επίδραση της παιδείας, καθώς το /a/ κοντά στο χειλικό /p/ ακούγονταν πιο κλειστά. Στο αρχείο μας των ονομάτων 2 Θρακιώτισσες ονομάζονται Παρσία, 2 Παρσένη και 3 Παρσένια, ενώ 17 Θρακιώτισσες φέρουν το βαφτιστικό Περσεφόνη. Από τη Θεσσαλία μαρτυρείται και το βαφτιστικό Περσένης⁵⁰.

Δεν γνωρίζω σε πιο βαθμό μορφές ηχητικά όμοιες προς τις ανωτέρω ταυτίστηκαν με το χαρακτηριστικό του μικρασιατικού χώρου γυναικείο όνομα Παρθένα, όπου η Παρσένα ταυτίζεται με το βαφτιστικό Παρθενία⁵¹. Ωστόσο η ποικιλία στην ταύτιση μάς βοηθά να αντιληφθούμε ότι οι εκκλησιαστικοί τύποι επελέγησαν πολλές φορές αυθαίρετα και αντικατοπτρίζουν την έντονη τάση εξελληνισμού κατά τον 19ο αιώνα⁵². Στο Δημοτολόγιο των Σερρών είναι εγγεγραμμένη η Παρσιόνα (1907), κόρη του Νικολάου Αναστασίου, η οποία κατάγονταν από το τουρκόφωνο χωριό Εϊνεσί της Προύσας. Οι συνομιλητές

40. Γριτσόπουλος, ό.π. (σημ. 5), 368.

41. Κ. Σπανός, «Τα ονόματα των Λαρισίων αμπατζήδων στον κώδικα 8 του Αγίου Στεφάνου των Μετεώρων 1714-1784», *Μετέωρα* 50 (1997) 33-39.

42. Μπούτουρας, ό.π. (σημ. 2), 174.

43. Κ. Σπανός, «Οι θεσσαλικοί οικισμοί και τα ονόματα των αφιερωτών τους στην πρόθεση 215 της μονής Βαρολάμι (1613/14- 19ος αι.)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 24 (1993) 112-180, εδώ 130.

44. Πηνελόπη Στάθη «Το ανέκδοτο Οδοιπορικό του Χρύσανθου Νοταρά, *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 1 (1984) 127-280». Η μορφή είναι από την περιοχή των νησιών του Αιγαίου.

45. Το επώνυμο φέρουν 4 ντόπιες οικογένειες στη Μεσορρόπη του Παγγαίου.

46. Μικρασιατική οικογένεια από τα Κιουπλιά της περιοχής Προύσας.

47. Το επώνυμο φέρει 1 οικογένεια με καταγωγή από τα Κιουπλιά της Μικράς Ασίας.

48. Το επώνυμο φέρει 1 οικογένεια με καταγωγή από το Σελτζιζιούι της Ανατολικής Θράκης.

49. Το επώνυμο φέρει 1 οικογένεια με καταγωγή από την Ανατολική Θράκη.

50. Ευάγγ. Σκουβαράς, «Ολυμπιώτισσα», *Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού*, Αθήνα 1967, σελ. 205, σημ. 1.

51. Αποστολόπουλος - Ανδρεάδης, ό.π. (σημ. 39), 114.

52. Τριανταφυλλίδης, ό.π. (σημ. 30).

μάς ταύτιζαν τη μορφή άλλος με το βαφτιστικό Παρθένα, άλλος με το βαφτιστικό Παρασκευή. Από την ίδια περιοχή μαρτυρείται και η μορφή Παρσόνα < Κυπαρισσώνα⁵³. Η σύζυγος του Γεωργίου (1870) Λάρη από το Τεπετζίκ της Μικράς Ασίας είναι καταχωρημένη ως χήρα στο Δημοτολόγιο του 1934 του Σιδηροκάστρου ως Παρσονίτσα στο εν χρήσει ως Παρσενίτσα.

Στον εκλογικό κατάλογο του 1914 είναι εγγεγραμμένοι στη δίγλωσση Καρπερή της επαρχίας Σερρών ο Δημήτριος (1855) και ο Αθανάσιος (1862) Βαρσάνη, γιοι του Γεωργίου. Στην καθημερινή επικοινωνία η οικογένεια ήταν γνωστή ως Βρασάνης. Αυτή δημιουργήθηκε με μετακίνηση του /r/, το οποίο είναι ένα πολύ συνηθισμένο φαινόμενο. Η παράξενη μορφή Βαρσαλού, την οποία φέρει στα Δημοτολόγια μια Μικρασιάτισσα⁵⁴, είναι το γυναικείο μιας Βαρσάνης με τροπή /n/ > /l/. Δίχως το επίθημα -άνης με παράλληλη τροπή /r/ > /l/ είναι δυνατόν μια μορφή Βρασάνης, πρβ. επώνυμα Βράσκος, Βρασιδίης⁵⁵, να εξελίχθηκε, τουλάχιστον εν μέρει, σε Βλάσης, Βλάσκος, Βλασάκης κλπ., οι οποίες ταυτίζονται με τον άγιο Βλάσιο⁵⁶. Τις βρίσκω πολύ συχνά σε πρόσφυγες από την Ανατολική Ρωμυλία και την Ανατολική Θράκη.

Την πηγή της δημιουργίας σποραδικά μαρτυρημένων βαφτιστικών που συναντώνται στον ευρύτερο βορειοελλαδικό χώρο μπορούμε να την αντιληφθούμε, αν υποθέσουμε μετακίνηση των υγρών και διαφορετική προφορά του /a/ κατά την επικοινωνία των διαφόρων γλωσσών. Για το βαφτιστικό Βαρσαβή⁵⁷ σκεφτόμαστε περαιτέρω εξέλιξη μιας αρχικής Βάρσω με την προσθήκη της καταλήξεως -άδα > -άβα, πρβ. βαφτιστικά Βεργινάδα⁵⁸, Αντρωνάδα⁵⁹, Φεργάδα, Φρυγάδα⁶⁰. Με μετακίνηση του

53. Ν. Βασ. Δελιγιάννης, *Τα Κουβούκλια (μία εγκαταλειφθείσα ελληνική κομόπολις της Μικράς Ασίας)*, Σέρρες 1956, σελ. 8, ο οποίος παραθέτει και τη μορφή Παρσονή.

54. Υπήρξε μητέρα του Ιωάννη (1902) Αραμπατζίδη, ο οποίος μετοίκησε από το χωριό Αϊνάτος της Μικράς Ασίας στο Ψυχικό της επαρχίας Σερρών.

55. Τα επώνυμα βρίσκω στον ΟΤΕ.

56. Μπούτουρας, ό.π. (σημ. 2), 60.

57. Μ.-Χ. Χατζηιωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία. Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας*, Αθήνα 2000, σελ. 276. Συνολικά 8 φορές. Κ. Σπανός, «Τυρναβίτικα ονόματα του 18ου αι.», *Ονόματα* 13 (1989/1990) 256. Συνολικά 9 φορές. Στις εργασίες που έχω υπόψη μου από τον ανωτέρω χώρο συνολικά 33 φορές. Περαιτέρω στα Δημοτολόγια 1 Θρακιώτισσα ονομάζεται Βαρσαβή και 1 Βαρσαβούλα. Μου είναι άγνωστο από άλλου.

58. Σπανός, ό.π. (σημ. 19), 247.

59. Κ. Σπανός, «Τα ονόματα των Λαρισαίων και των Τρικαλινών παντοπωλών από το 1724 έως το 1732 στον κώδικα 8 της Μονής Άγιος Στέφανος των Μετεώρων», *Μετέωρα* 44/45 (1990-91) 42-45.

60. Τα βαφτιστικά φέρουν στα Δημοτολόγια 2 Θρακιώτισσες.

τόνου ἐξελίχθηκε σε Βαρσαβή, ὅπως Λισαβή < Ελισσάβετ, Μπαρσαβή⁶¹. Εἶναι ἀπίθανο το βαφτιστικό Βρύση να ἔχει κάποια σχέση με το ὀνόματι προσηγορικό⁶² ἢ ὅτι για τις μορφές Βρυσίδα⁶³, Βρυσίδου⁶⁴, Βρυσίδω⁶⁵, Βρυσήϊς⁶⁶ οἱ ὀνοματοδότες εἶχαν κατά νουν την ὀμηρική Βρυσίδα⁶⁷. Πιο πολὺ υποθέτουμε ἐπέμβαση του γραφέα της Μονῆς, ὁ ὀποῖος ἐξευγένησε λαϊκότερες μορφές, που ἀκούσε ἀπὸ τους ἐπισκέπτες.

---

61. Κ. Σπανός, «Ἐνα μετεωρίτικο χειρόγραφο του 18ου αἰῶνα», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο* 8 (1985) 24-46.

62. Μπούτουρας, ὀ.π. (σημ. 2) 151, διὰ το ρέον ἐξ αὐτῆς δροσερόν ὕδωρ. Ἐκτός ἀπὸ τη μαρτυρία αὐτή ἀπὸ την Αἶνο της Ἀνατολικῆς Θράκης βρῖσκω τη μορφή Βρυσούλλα, Βρυσουλλάκι, βλ. Μ.Ε. Σκανδαλίδη, «Συμβολή στα ὀνοματολογικά Χάλκης Δωδεκανήσων», *Δωδεκανησιακά Χρονικά* 11 (1986) 35-90, ἐδῶ 74, και την μορφή Βρυσούδα, βλ. Χρ. Νικ. Ἀλιπράντη, «Ποικίλα Γλωσσικά ἐκ Πάρου», *Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν* 11 (1979/1984) 9-151, ἐδῶ 101.

63. Κ. Σπανός, «Ἡ πρόθεση της μονῆς Ἀγία Τριάδα της Δρακότρυπας (μέσα του 18ου αἰῶνα)», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο* 11 (1987) 113-132, ἐδῶ 123.

64. Σπανός, ὀ.π. (σημ. 22), 60.

65. Κ. Σπανός, «Δυτικοθεσσαλικά ὀνόματα του 18ου αἰῶνα», *Γνώση και Γνώμη* 6 (1987), 120- 123.

66. Κ. Σπανός, «Οἱ θεσσαλικοί ὀικισμοί και τα ὀνόματα των ἀφιερῶτων τους στην πρόθεση 215 της μονῆς Βαρωλάμ 1613/14 - 19ος αἰῶνας», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο* 24 (1993) 112-180, ἐδῶ 128.

67. Στα Δημοτολόγια Βρυσήϊς (1904) ὀνομάζεται μια κόρη του Παναγιώτη Γκόγκογλου, ἡ ὀποία ἐξῆσε στο Ροδολίβος του Παγγαίου, Βρυσίδα (1899) μια κόρη του Παν. Κρητικού, ἡ ὀποία μετοίκησε ἀπὸ τη Μ. Ἀσία στην Ουρανούπολη της Χαλκιδικῆς.

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΣΤΟ ΑΓΚΙΣΤΡΟ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ

Ο ιερός ναός του Αγίου Αθανασίου βρίσκεται λίγα χιλιόμετρα βορειοδυτικά πριν φτάσουμε στο χωριό Άγκιστρο του νομού Σερρών¹ (πίν. 1). Πρόκειται για μια συνηθισμένη παραδοσιακή και ευρύχωρη τρίκλιτη βασιλική, χτισμένη στην κορυφή ενός λόφου, πολύ κοντά στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα.

Η αρχιτεκτονική. Η κάτοψη του ναού έχει σχήμα ορθογώνιου παραλληλογράμμου με διαστάσεις 11,75μ. πλάτος X 17,54μ. μήκος, χωρίς την κεντρική αψίδα του ιερού. Σ' αυτήν τοποθετούνται το ιερό και ο κυρίως ναός. Νάρθηκας δεν υπάρχει. Δύο σειρές από τέσσερις κίονες χωρίζουν τον κυρίως ναό σε τρία κλίτη. Οι κίονες γεφυρώνονται με ημικυκλικά τόξα.

Στο μέσον της δυτικής πλευράς εξέχει το πυργοειδές κωδωνοστάσιο. Η κάτοψη του ισογείου είναι ορθογώνιο παραλληλόγραμμο με μπροστινή πλευρά 3,70μ και πλαϊνή 2,84μ. Αποτελείται από τέσσερις ορόφους. Οι δύο πρώτοι όροφοι έχουν ένα άνοιγμα. Στους δύο ανώτερους ορόφους διαμορφώνονται από δύο εφαπτόμενα τοξωτά ανοίγματα, μορφή που έχει την καταγωγή της στα δίλοβα βυζαντινά παράθυρα. Εξωτερικά μια σιδερένια σκάλα ανεβάζει στον δεύτερο όροφο. Στον τελευταίο όροφο υπάρχει καμπάνα με σλαβική επιγραφή. Η σλαβική - βουλγαρική καμπάνα αποτελεί αδιάψευστο στοιχείο της έντονης διαμάχης ανάμεσα στους ελληνόφωνους και σλαβόφωνους κατοίκους κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, που είχε σαν αποτέλεσμα τις σφαγές, τις εθελούσιες ή βίαιες μετακινήσεις των κατοίκων, καθώς και τη χρήση των τοπικών εκκλησιών άλλοτε από πατριαρχικούς και άλλοτε από σχισματικούς².

---

1. Η επίσκεψή μου στο ναό έγινε μετά από προτροπή της αείμνηστης γερόντισσας Αικατερίνης Μόκκα (1916-2005), η οποία καταγόταν από το Άγκιστρο και συχνά αναφερόταν με ιδιαίτερη ευλάβεια στο ναό. Το παρόν άρθρο αφιερώνεται ταπεινά στη μνήμη της.

2. Για τις προσπάθειες των Βουλγάρων κατά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα να ιδρύσουν αυτοκέφαλη εκκλησία και στη συνέχεια βουλγαρικό κράτος βλ. Κ. Βακαλόπουλος, Μακεδονία και Τουρκία 1830-1878, Θεσσαλονίκη 1987, σποραδικά, και ο ίδιος, Νεότερη

Παρόμοια πυργοειδή κωδωνοστάσια στο μέσον της δυτικής πλευράς παρατηρούνται σε αρκετούς ναούς του 19^{ου} αιώνα, όπως για παράδειγμα στο ναό των Ταξιαρχών στο Ακρινό του νομού Δράμας³, καθώς και σε αρκετούς ναούς του νομού Φλώρινας, όπως για παράδειγμα στον Άγιο Νικόλαο στο χωριό Αμμοχώρι (1860), στον Άγιο Νικόλαο στο Τρίγωνο (1866), στην Κοίμηση της Θεοτόκου στη Σκοπιά (1911 - 1912), στην Αγία Τριάδα στις Άνω Κλεινές (1926)⁴.

Στη δυτική πλευρά υπάρχει ξυλόπηκτο προστώο (στοά), ή «χαγιατί» (υπόστεγο), το οποίο αρχίζει από το κωδωνοστάσιο και συνεχίζει στη νότια πλευρά, με πλάτος στη νότια πλευρά 3,02μ. και 2,90μ. στη δυτική πλευρά. Στη στοά υπάρχει πέτρινο πεζούλι, το οποίο διατρέχει εκατέρωθεν όλο το μήκος της. Σύμφωνα με τη Θάλεια Μαντοπούλου - Παναγιωτοπούλου, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα εγκαταλείπεται ο κλειστός χαρακτήρας στους ορθόδοξους ναούς και επιχειρείται το άνοιγμά τους προς το περιβάλλον. Κυριότερο μέσο είναι η απόκτηση ημιυπαίθριου χώρου, δηλαδή στοάς⁵ ή χαγιατιού⁶. Θα μπορούσαμε να πούμε, ωστόσο, ότι η ύπαρξη της στοάς μπορούσε να εξυπηρετήσει μεγαλύτερο αριθμό πιστών, ιδιαίτερα κατά τα πανηγύρια. Παρόμοιο σκέπαστρο (χαγιατί) - το οποίο διατρέχει τη δυτική και νότια πλευρά - παρατηρείται στην Καστοριά, σ' ένα ναό των μέσων του 19^{ου} αιώνα, στο ναό της Αγίας Παρασκευής της συνοικίας Οικονόμου (1846)⁷.

Ο ναός έχει δύο εισόδους, μια στη δυτική και μια στη νότια πλευρά. Πάνω από τη νότια είσοδο υπάρχει κόγχη, όπου ιστορείται ο τιμώμενος

ιστορία της Μακεδονίας (1830-1912), Θεσσαλονίκη 1986, σ. 49 - 70.

3. Με επιγραφή ανέγερσης «1884 ΜΑΗΟΣ 23». Α. Τσιτουρίδου-Τουρμπιέ, Παρατηρήσεις στις τοιχογραφίες του ανατολικού τμήματος της εκκλησίας των Ταξιαρχών στο Ακρινό Δράμας, Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και πολιτισμός. Πρακτικά β' επιστημονικής συνάντησης Δράμα 18 - 22 Μαΐου 1994, Δράμα 1998, σ. 297, εικ. 1.

4. Ν. Μουτσόπουλος, Εκκλησίες του νομού Φλώρινης, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 43, εικ. 157, σ. 18, εικ. 88, σ. 39, εικ. 143, σ. 26, εικ. 109 αντίστοιχα.

5. Η στοά αυτή θα μπορούσε να χρησιμεύει και ως τόπος συγκέντρωσης των κατοίκων, κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, για να συζητήσουν τα τρέχοντα θέματα της κοινότητας. Λ. Σιάνος, Καστοριανές εικόνες, παλιά Καστοριά - λαογραφία, Καστοριά 1988, εικ. 6, λεξάντα. Λειτουργούσε επίσης και ως τόπος συγκέντρωσης των κατοίκων κατά τις βροχερές μέρες του χειμώνα, καθώς και ως ο χώρος όπου οι γεροντότερες προετοίμαζαν τα συνοικέσια και μετέδιδαν στις νέες όλες τις κοινωνικές και τις ιατρικές τους γνώσεις και εμπειρίες εκεί μεταδίδονταν τέλος οι τοπικές παραδόσεις και γινόταν η αδέκαστη κριτική της ηθικής της τοπικής κοινωνίας. Ν. Μουτσόπουλος, Καστοριά. Τα αρχοντικά, Αθήνα 1962, σ. 14.

6. Θ. Μαντοπούλου - Παναγιωτοπούλου, Θρησκευτική αρχιτεκτονική στη Θεσσαλονίκη κατά την τελευταία φάση της Τουρκοκρατίας (1839-1912), Θεσ/νίκη 1989, σ. 451.

7. Θ. Ζήκος, Ο ναός της Αγίας Παρασκευής Οικονόμου στην Καστοριά και ο ζωγράφος Αθανάσιος Παναγιώτου (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), Θεσ/νίκη 2003, σ. 70.

άγιος. Σύμφωνα με την άποψη του καθηγητή κ. Ν. Μουτσόπουλου, η δυτική είσοδος εξυπηρετούσε τις γυναίκες που έμπαιναν στον γυναικωνίτη, και η είσοδος στη νότια πλευρά εξυπηρετούσε τους άνδρες⁸. Στη βόρεια πλευρά δεν υπάρχουν παράθυρα, στη νότια πλευρά υπάρχουν πέντε μικρά παράθυρα (πάνω από το σκέπαστρο), στη δυτική πλευρά υπάρχει ένα παράθυρο και στην ανατολική πλευρά υπάρχει ένα παράθυρο, πάνω από την κόγχη του ιερού βήματος.

Ανατολικά το ιερό βήμα είναι υπερυψωμένο κατά ένα σκαλοπάτι⁹ και καταλήγει σε τρεις ημικυκλικές κόγχες. Εξωτερικά προβάλλει μόνο η κεντρική αψίδα, το άνοιγμα της οποίας είναι αρκετά μεγάλο και καλύπτει ολόκληρο το πλάτος του μεσαίου κλίτους. Οι υπόλοιπες παράπλευρες κόγχες, δηλαδή της προθέσεως και του διακονικού, ενσωματώνονται στο πάχος του τοίχου¹⁰. Ημικυκλική κόγχη παρατηρείται επίσης στην βόρεια πλευρά του ιερού, ενσωματωμένη στο πάχος του τοίχου. Στη νότια πλευρά του ιερού υπάρχει κόγχη, που χρησιμεύει ως ερμάριο. Η τοιχοποιία του ναού είναι απλή και αρκετά στερεή, αποτελούμενη από πελεκημένες πέτρες και κονίαμα.

Ο ναός είναι βαμμένος λευκός. Η στέγη του ναού δεν είναι ενιαία, αλλά στα δυο πλάγια κλίτη είναι ριχτή και στο μεσαίο είναι ημικυκλική¹¹. Η αρχιτεκτονική του ναού μας παραπέμπει στους τυπικούς μεταβυζαντινούς ναούς του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα.

Ο ζωγραφικός διάκοσμος. Στη δυτική πλευρά, πάνω από την είσοδο, ανοίγεται αβαθές ανακουφιστικό αψίδωμα, στο οποίο τοποθετείται η μορφή του τιμώμενου αγίου. Ο Άγιος εικονίζεται με αρχιερατική στολή και σταυρό, κρατώντας Ευαγγέλιο και ευλογώντας. Η παράσταση αυτή είναι αρκετά κατεστραμμένη.

Εσωτερικά ο ναός φέρει ζωγραφική διακόσμηση σε όλους τους τοίχους. Σπαράγματα τοιχογραφιών διακρίνονται στον βόρειο τοίχο - πάνω από το παράθυρο - όπου διακρίνεται μια παράσταση, στην οποία εικονίζεται μια μορφή καθισμένη σε ψηλό θρόνο και εκατέρωθεν δύο στρατιώτες. Η παράσταση είναι αρκετά κατεστραμμένη. Στο κάτω μέρος τοποθετούνται σφαγμένα βρέφη και γυναίκες που θρηνούν. Πρόκειται για την παράσταση της Βρεφοκτονίας¹². Στη νοτιοδυτική πλευρά μόλις

8. Ν. Μουτσόπουλος, Εκκλησίες του νομού Φλωρίνης, ό.π., σ. 74.

9. Πρωτοπρεσβύτερου Κωνστ. Καλλίνικου, Ο χριστιανικός ναός και τα τελούμενα εν αυτώ, Αθήναι 1969⁴, σ. 114.

10. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται και σε αρκετούς ναούς του νομού Φλώρινας. Ν. Μουτσόπουλος, Εκκλησίες του νομού Φλωρίνης, ό.π., σ. 74.

11. Παλαιότερα (2002) η στέγη ήταν σκεπασμένη με κεραμίδια, ενώ σήμερα (2007) έχουν γίνει επιδιορθωτικές επεμβάσεις και είναι σκεπασμένη με μονωτικό υλικό.

12. Διονυσίου εκ Φουρνά, Ερμηναία της ζωγραφικής, Έκδοση Α. Παπαδοπούλου -

διακρίνεται μια τελείως κατεστραμμένη παράσταση.

Στο βόρειο τοίχο, από δυτικά προς ανατολικά, εικονίζεται ένας ασκητής γυμνός, φορώντας μόνο περιζώμα στη μέση, με μακριά λευκή γενειάδα. Στο δεξί χέρι κρατεί σταυρό και στο αριστερό ανοικτό ειλητάριο. Η επιγραφή πάνω από το κεφάλι του, όπως και η επιγραφή στο ειλητάριο είναι σβησμένες. Πρόκειται πιθανότατα για τον άγιο Ονούφριο, σύμφωνα με την περιγραφή που μας δίνει η «*Ερμηνεία*» του Διονυσίου εκ Φουρνά¹³. Στη συνέχεια ακολουθεί η παράσταση του αρχάγγελου Μιχαήλ, ο οποίος κρατεί ρομφαία και πατάει πάνω σε ψυχοραγούντα ηλικιωμένο άνδρα (πίν. 2). Στη σκηνή απεικονίζεται το γνωστό θέμα του θανάτου του αμαρτωλού¹⁴. Ο αρχάγγελος ντυμένος με στρατιωτική περιβολή, εικονίζεται με ανοικτές φτερούγες, όρθιος. Το κόκκινο αναπετάρι του αναδιπλώνεται προς τα πίσω. Στο αριστερό χέρι κρατεί την ψυχή του άνδρα και ζυγό, ενώ πάνω από το κεφάλι του εικονίζονται δαίμονες, οι οποίοι προσπαθούν να τραβήξουν το ζυγό προς το μέρος τους. Ο ρόλος του τιμωρού αγγέλου αποδίδεται με το υψωμένο σπαθί, το πρόσωπο όμως της μορφής του ήρεμο, σχεδόν χαμογελαστό. Στα πόδια του αγγέλου εικονίζονται τρεις γυναίκες που θρηνούν, πίσω από τον άνδρα διακρίνεται ανοικτός τάφος και στο βάθος τοποθετείται τρουλαίος ναός. Ιδιαίτερη εντύπωση προξενεί η διακόσμηση του θώρακα του αγγέλου, με μια αποτροπαϊκή μορφή, ενώ παρόμοιες αποτροπαϊκές μορφές παριστάνονται και στις περικνημίδες. Κάτω από τον αρχάγγελο διακρίνεται δυσανάγνωστη και μισοσβησμένη επιγραφή. Στη συνέχεια από δυτικά προς τα ανατολικά τοποθετείται η παράσταση της Τελικής Κρίσης (επιγραφή: Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ // ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ)¹⁵ (πίν. 3). Ο Χριστός εικονίζεται με αρχιερατική στολή καθισμένος σε θρόνο και εκατέρωθεν τοποθετούνται η Θεοτόκος και ο άγιος Ιωάννης Πρόδρομος. Πάνω σε νέφη εικονίζονται γονατιστοί οι απόστολοι. Κάτω από το θρόνο τοποθετείται ο Σταυρός πάνω σε τράπεζα με ανοικτό Ευαγγέλιο (η επιγραφή: ΚΑΙ ΕΚΡΙΘΗΣΑΝ ΟΙ ΝΕΚΡΟΙ

Κεραμέως, Πετρούπολη 1909, σ. 87 – 88.

13. Διονυσίου εκ Φουρνά, *Ερμηνεία της ζωγραφικής*, ό.π., σ. 165.

14. Εντοπίζονται αρκετές φορητές εικόνες με το θέμα. Για παράδειγμα αναφέρουμε τη φορητή εικόνα στο ναό του Αγίου Γεωργίου στη Βέροια (1778). Χρ. Μαυροπούλου – Τσιούμη, *Βυζαντινές και Μεταβυζαντινές εικόνες της Βέροιας, Θεσσαλονίκη – Βέροια 2003*, σ. 166 – 167.

15. Για το εικονογραφικό θέμα της Δευτέρας Παρουσίας βλ. Μ. Κ. Garidis, *Études sur le Jugement Dernier postbyzantin du XV a la fin du XIXe siècle, Iconographie – Esthétique*, Θεσσαλονίκη 1985. Βλ. επίσης Διονυσίου εκ Φουρνά, *Ερμηνεία της ζωγραφικής*, ό.π., σ. 140 – 142.

ΕΚ ΤΩΝ ΓΕΓΡΑΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΟΙΣ¹⁶ // ΚΑΙ ΕΙ ΤΙΣ ΟΥΧ ΕΥΡΕΘΗ ΕΝ ΤΗ ΒΙΒΛΩ ΤΗΣ ΖΩΗΣ¹⁷). Το θέμα της Δευτέρας Παρουσίας είναι αρκετά συνηθισμένο στην εικονογράφηση των ναών¹⁸. Ακολουθεί προς τα ανατολικά η παράσταση της Ουρανοδρόμου Κλίμακας του Ιωάννου¹⁹, στην οποία ανεβαίνουν μοναχοί, νέοι αλλά και γέροντες. Δεξιά τοποθετείται μια ομάδα λαϊκών και κληρικών και πίσω τους κτίρια. Αριστερά εικονίζεται ο Δράκος με ανοικτό στόμα να καταβροχθίζει γενειοφόρο άνδρα. Πάνω δεξιά τοποθετείται ο Χριστός, μέσα σε φωτεινή δόξα, να υποδέχεται κάποιον μοναχό, σύμφωνα με την περιγραφή του Διονυσίου εκ Φουρνά. Στην παράσταση μόλις διακρίνεται η επιγραφή με λευκά γράμματα: Η ΚΛΙΜΑΞ ΤΟΝ ΟΥΡΑΝΩΝ. Ο ζωγράφος έχει στη διάθεσή του έναν αρκετά μεγάλο ελεύθερο χώρο – ο οποίος δε διακόπτεται από παράθυρα – γεγονός που εκμεταλλεύεται κατάλληλα αναπτύσσοντας μεγάλες συνθέσεις.

Η πολυσύνθετη παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας αποτελεί ένα αρκετά δημοφιλές θέμα στην εικονογράφηση των ναών. Το 19^ο αιώνα γνωρίζουμε ότι εικονογραφείται κυρίως σε νάρθηκες καθολικών μονών, όπως για παράδειγμα στη μονή Μεγίστης Λαύρας Αγίου Όρους (1852)²⁰ και στη μονή της Ρίλας (1847)²¹. Στην περιοχή των Σερρών αυτό τον αιώνα απαντάται στον εξωνάρθηκα της μονής Τιμίου Προδρόμου (1852)²².

Η ιστόρηση του νότιου τοίχου χωρίζεται σε τρεις επάλληλες ζώνες. Πάνω από την είσοδο τοποθετείται ένας μεγαλόσχημος μοναχός ασκητής, με λευκή γενειάδα, ο οποίος φοράει χιτώνα, μανδύα και κονκούλιο στο κεφάλι. Με το δεξί χέρι ευλογεί και στο αριστερό κρατεί ανοικτό ειλητό²³. Η συνοδευτική επιγραφή είναι φθαρμένη και αδιάγνωστη. Από τα δυτικά προς τα ανατολικά παριστάνεται ένας ασκητής, ο οποίος με το δεξί χέρι ευλογεί και στο αριστερό κρατεί βακτηρία, και ο άγιος Θεόδωρος, όπως διαβάζουμε στη συνοδευτική επιγραφή. Φαίνεται καθαρά ότι και οι δύο συνοδευτικές επιγραφές έχουν σβηστεί και έ-

16. Αποκ. 20, 12.

17. Αποκ. 20, 15.

18. Για παράδειγμα αναφέρουμε τους ναούς τις Καστοριάς, όπου το θέμα της Δευτέρας Παρουσίας συναντάται σε επτά ναούς της πόλης. Μελαχροινή Παϊσίδου, Οι τοιχογραφίες του 17^{ου} αιώνα στους ναούς της Καστοριάς, Αθήνα 2002, σελ. 171 κ. ε. όπου αναφέρονται οι ναοί.

19. Διονύσιος εκ Φουρνά, Ερμηνεία της ζωγραφικής, ό.π., σ. 211.

20. M. Enev, Mount Athos. Monastery Zograf, Σόφια 1994, σ. 114, εικ. 54.

21. T. Kamenova, Rilksijat Manastir, Σόφια 1988, εικ. σ. 25, 39, 100, 101.

22. Αγγελική Στρατή, Η ζωγραφική στην Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών (14^{ος} - 19^{ος} αιώνας), Θεσσαλονίκη 2007, εικ. 123, 124, σ. 148.

23. Η επιγραφή φαίνεται να έχει σβηστεί και είναι ξαναγραμμένη στα σλαβικά.

χουν ξαναγραφεί πρόχειρα στα σλαβικά, με αποτέλεσμα να μη διαβά-
ζεται καθαρά το όνομα του ασκητή (πίν. 4). Στη δεύτερη ζώνη, πάνω
από την προηγούμενη παράσταση, τοποθετείται το θαύμα της ίασης
του δαμιονισμένου²⁴. Στο αριστερό μέρος εικονίζεται ο Χριστός με τα
χέρια απλωμένα και πίσω του τέσσερις μαθητές, στους οποίους ανα-
γνωρίζουμε τον Πέτρο. Απέναντι από τον Χριστό και γυρτός προς τα
πίσω ιστορείται ο δαμιονισμένος νέος και πίσω του ένα κοπάδι χοίροι²⁵.
Στο βάθος δεξιά διακρίνεται μια ανδρική μορφή με σταυρωτά τα χέρια.
Στην ανώτερη ζώνη τοποθετείται ένα θαύμα του Ιησού. Εικονίζεται ο
Ιησούς ακολουθούμενος από τους μαθητές του να επιθέτει τα χέρια του
στα μάτια ενός ανθρώπου, προφανώς τυφλού. Όπως μπορούμε να κατα-
λάβουμε πρόκειται για την ίαση του εκ γενετής τυφλού²⁶. Στο αριστερό
μέρος απεικονίζεται μια πόλη και Ιουδαίοι. Η παράσταση τοποθετείται
σε ορεινό τοπίο, όπως εικονίζεται σε αρκετές μονές του Αγίου Όρους²⁷.
Το 18^ο αιώνα η παράσταση αναπτύσσεται στο καθολικό της αθωνικής
μονής Ξηροποτάμου (1783)²⁸. Στο διάζωμα του παραθύρου εικονίζονται
ένας στρατιωτικός άγιος να κρατεί δόρυ και το σταυρό του μαρτυρίου
και ένας μάρτυρας, επίσης κρατώντας σταυρό στο δεξί χέρι. Οι συνο-
δευτικές επιγραφές είναι σβησμένες.

Κάτω από το παράθυρο, προς τα ανατολικά, ακολουθεί η παρά-
σταση με τους αποστόλους Πέτρο και Παύλο²⁹ (πίν. 5). Οι δυο απόστο-
λοι εικονίζονται να κρατούν το ομοίωμα μιας εκκλησίας με τρούλο³⁰.
Αριστερά βρίσκεται ο απόστολος Πέτρος³¹ βαστώντας κλειδιά και δεξιά
ο απόστολος Παύλος³² βαστώντας βιβλίο με τις επιστολές του.

Στη συνέχεια στην κατώτερη ζώνη τοποθετούνται δυο ιεράρχες φο-
ρώντας αρχιερατικές μήτρες. Αριστερά ο πρώτος ιεράρχης εικονίζεται

24. Μτ. 8, 28 – 33.

25. Διονύσιος εκ Φουρνά, Ερμηνεία της ζωγραφικής, ό.π., σ. 93.

26. Ιω., 9, 1 – 7.

27. Στη Μεγίστη Λαύρα, στη Μολυβοκκλησιά, στην τράπεζα της μονής Διονυσίου
στη μονή Σταυρονικήτα, στη μονή Δοχειαρίου και στη μονή Ξηροποτάμου (1783). Γ.
Τσιγάρας, Οι ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Αθανάσιος από την Κορυτσά. Το έργο τους
στο Άγιον Όρος (1752 – 1783), Αθήνα 2003, σ. 114, σημ. 619.

28. Γ. Τσιγάρας, Οι ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Αθανάσιος, ό.π., σ. 114, εικ. 68.

29. Διονύσιος εκ Φουρνά, Ερμηνεία της ζωγραφικής, ό.π., σ. 150.

30. Για την εικονογραφία των δυο αποστόλων γενικά βλ. Θ. Ζήκος, Οι πρωτοκο-
ρυφαίοι Απόστολοι Πέτρος και Παύλος στην εικονογραφία, εφημ. «Καστοριανός
Πολίτης», 27 – 6 – 2001, σ. 7 – 10.

31. Επιγραφή: ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΕΤΡΟΣ.

32. Μόλις διακρίνεται η επιγραφή: [Π]ΑΥΛΟΣ.

με κοντή μαύρη γενειάδα³³ και μαύρα μαλλιά και δεξιά ο δεύτερος με λευκή γενειάδα και μαλλιά³⁴, ο οποίος κρατεί ειλητό με την επιγραφή: ΕΞΑΙΡΕΤΩΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓ- / ΙΑΣ ΑΧΡΑΝΤΟΥ. Και οι δύο κρατούν ανοικτό ειλητό με οκτώ σειρές, στο οποίο διαβάζεται μόνο η πρώτη σειρά: ΟΙ ΛΕΓΟΝΤΕΣ... Ακολουθεί στη μεσαία ζώνη η σκηνή της συνάντησης του Χριστού με τη Σαμαρείτιδα³⁵. Αριστερά απεικονίζεται ο Χριστός συνοδευόμενος από τους μαθητές του και δεξιά η Σαμαρείτιδα μπροστά στο φρέαρ του Ιακώβου, η οποία προσφέρει ένα κανάτι νερό στο Χριστό³⁶. Στην παράσταση διακρίνεται επιγραφή στα σλαβικά αρκετά φθαρμένη. Στην τρίτη ζώνη ιστορείται το θαύμα της θεραπείας του παραλύτου³⁷. Ο Χριστός εικονίζεται δεξιά με τους μαθητές του και μπροστά τοποθετείται ο παράλυτος βαστάζοντας το κρεβάτι του.

Στη συνέχεια, κάτω από το παράθυρο εικονίζονται οι άγιοι Κοσμάς και Δαμιανός³⁸. Οι δύο ιαματικοί άγιοι ιστορούνται κρατώντας τα σύνεργα της ιδιότητάς τους, από μια λαβίδα και ένα δοχείο με φάρμακα. Αριστερά διακρίνεται η λέξη: ΑΓΙΟΣ και δεξιά το όνομα του δευτέρου: ΔΑΜΙΑΝΟΣ, ενώ ανάμεσα έχουν γραφεί τα ονόματά τους στα σλαβικά: ΚΟΖΜΑ ΔΑΜΙΑ. Στο διάζωμα του παραθύρου εικονίζεται δεξιά η αγία Αικατερίνη³⁹ και αριστερά ο άγιος Τρύφων⁴⁰.

Στη συνέχεια προς τα ανατολικά τοποθετούνται στην κατώτερη ζώνη ένας ιεράρχης⁴¹ και ο άγιος Χριστόφορος⁴². Στη μεσαία ζώνη εικονίζεται η ψηλάφηση του Θωμά⁴³. Η σκηνή φαίνεται να μη συμφωνεί με το ευαγγελικό κείμενο – που θέλει να λαμβάνει χώρα σε κλειστό χώρο⁴⁴ – και αναπτύσσεται μπροστά σε κτίρια. Η σκηνή αποδίδεται αφηγηματικά. Στο αριστερό μέρος ο Ιησούς προχωρεί ακολουθούμενος από τους μαθητές του. Στον μέσον ο Θωμάς, γονατιστός από αριστερά αγγίζει με δέος την πληγή και στο δεξί μέρος της παράστασης οι μαθητές – με προεξάρχοντα τον Πέτρο – θαυμάζουν το γεγονός. Ακολουθεί στην τρίτη

33. Πιθανότατα ο άγιος Γρηγόριος.

34. Πιθανότατα ο άγιος Βασίλειος.

35. Ιω. 4, 4 - 42.

36. Διονύσιος εκ Φουρνά, Ερμηνεία της ζωγραφικής, ό.π., σ. 90.

37. Μτ. 9, 1 - 8. Διονύσιος εκ Φουρνά, Ερμηνεία της ζωγραφικής, ό.π., σ. 93.

38. Διονύσιος εκ Φουρνά, Ερμηνεία της ζωγραφικής, ό.π., σ. 161.

39. Η επιγραφή ξαναγραμμένη στα σλαβικά: СВ. ЕКАТЕРИНА.

40. Η επιγραφή ξαναγραμμένη στα σλαβικά: СВ. ТР[И]ФОН.

41. Η επιγραφή – ξαναγραμμένη στα σλαβικά – είναι δυσανάγνωστη.

42. Η επιγραφή ξαναγραμμένη στα σλαβικά: СВ. ХРИСОФОРЪ.

43. Η επιγραφή ξαναγραμμένη στα σλαβικά: НЕВЕРНИ ТОМА (ο άπιστος Θωμάς).

44. Έρχεται ο Ιησούς των θυρών κεκελισμένων. Ιω., 20, 26.

ζώνη το Χαίρε των Μυροφόρων⁴⁵. Ο Ιησούς ανάμεσα σε δυο γυναίκες εικονίζεται να ευλογεί με τα δυο χέρια. Η παράσταση είναι συνηθισμένη στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή τέχνη⁴⁶. Η πρωτοτυπία της παράστασης έγκειται στο γεγονός ότι πίσω από τη γονατιστή γυναίκα στα δεξιά εικονίζεται μια γυναίκα όρθια, πιθανότατα η Θεοτόκος. Η παράσταση είναι αρκετά φθαρμένη στο πάνω μέρος. Στο διάζωμα του παραθύρου τοποθετείται δεξιά ο άγιος Παντελεήμων⁴⁷ και αριστερά ο άγιος Μηνάς⁴⁸ με στρατιωτική περιβολή, κρατώντας δόρυ και σταυρό του μαρτυρίου.

Στο στενό χώρο που μεσολαβεί μέχρι το τέμπλο ιστορείται ορεινό τοπίο με θάμνους και δένδρο. Η παράσταση αυτή θα πρέπει να αναφερθεί ότι συνεχίζεται και στον χώρο του ιερού βήματος.

Στο νότιο τοίχο του ιερού βήματος ιστορείται στην κατώτερη ζώνη ένας διάκονος και στην ανώτερη ζώνη ένας ανεπίγραφος ιεράρχης. Δεξιά από το πρόσωπο του διακόνου – στο ύψος του ώμου – διαβάζεται η επιγραφή: ΜΕΛΩΔΟΣ. Πρόκειται για τον διάκονο Ρωμανό τον Μελωδό⁴⁹. Πάνω από το κεφάλι του η σλαβική – προφανώς – επιγραφή είναι σβησμένη. Σε εσοχή του τοίχου σχηματίζεται ερμάριο, στην πόρτα του οποίου υπάρχει μια παράσταση με δυο λευκοφόρους αγγέλους, στραμμένους στην Αγία Τράπεζα, όπου είναι τοποθετημένος ένας μεγάλος σταυρός και Ευαγγέλιο. Στο πάνω μέρος μέσα από σύννεφα ξεπροβάλλουν φωτεινές δέσμες. Στο διάζωμα του παραθύρου τοποθετούνται δεξιά ένας ιεράρχης με λευκή γενειάδα και αριστερά ένας ιεράρχης με μαύρη γενειάδα. Στο στενό χώρο μέχρι τον ανατολικό τοίχο του ιερού επιλέγεται από τον ζωγράφο η λύση της ιστόρησης φυσικού τοπίου, παρόμοιου με το φυσικό τοπίο που αναφέρθηκε παραπάνω.

Στον ανατολικό τοίχο του ιερού βήματος τοποθετούνται σε τρεις επάλληλες ζώνες θέματα από την Παλαιά Διαθήκη, θέματα από την Καινή Διαθήκη καθώς και αγιολογικά θέματα. Στην πρώτη ζώνη της νοτιοδυτικής γωνίας εικονίζεται η οσία Μαρία η Αιγύπτια με τον αββά Ζωσιμά⁵⁰ (πίν. 6) και δίπλα στην κόγχη του ιερού ένας ιεράρχης, πιθανότατα ο άγιος Σπυρίδωνας⁵¹. Η κοινωνία της οσίας Μαρίας από

45. Μτ., 28, 1.

46. Βλ. Γ. Τσιγάρας, Οι ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Αθανάσιος, σ. 153, όπου παραδείγματα και η σχετική βιβλιογραφία.

47. Η επιγραφή ξαναγραμμένη στα σλαβικά: СВ. ПАНТЕЛЕИМОН.

48. Η επιγραφή ξαναγραμμένη στα σλαβικά: СВ. ...

49. Διονύσιος εκ Φουρνά, Ερμηνεία της ζωγραφικής, ό.π., σ. 157.

50. Η συνοδευτική επιγραφή της παράστασης του αββά Ζωσιμά έχει καλυφθεί με γαλάζιο χρώμα, για να σκεπαστεί προφανώς η ξαναγραμμένη βουλγαρική επιγραφή.

51. Μόλις διακρίνεται η ξαναγραμμένη στα σλαβικά επιγραφή: .. СП..

τον αββά Ζωσιμά τοποθετείται συνήθως στους νάρθηκες και τις λιτές των μοναστηριακών ναών⁵². Στη δεύτερη ζώνη ιστορείται η Μετάδοση των μαθητών, με τον Ιούδα στην άκρη δεξιά να φέρει στον ώμο του ένα μαύρο δαίμονα. Στην τρίτη ζώνη απεικονίζεται η Φιλοξενία του Αβραάμ και η προσευχή στη Γεσθημανή. Στην κόγχη του διακονικού εικονίζεται ο Χριστός ως ο Αμνός του Θεού, κρατώντας στους ώμους ένα πρόβατο⁵³. Δεξιά και αριστερά στο ύψος των ποδιών εικονίζονται μικρές κεφαλές αγγέλων.

Στο μέτωπο της κόγχης του ιερού τοποθετείται η παράσταση της Αγίας Τριάδας. Εκατέρωθεν του παραθύρου εικονίζεται αριστερά ο Χριστός και δεξιά μόλις διακρίνεται ο Θεός Πατήρ. Στην κορυφή θα πρέπει να υποθέσουμε ότι απεικονίζονταν το Άγιο Πνεύμα, παράσταση η οποία σήμερα έχει καταστραφεί. Στο ίδιο σημείο του ιερού η παράσταση της Αγίας Τριάδας απαντάται στο ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στα Χάλαρα του νομού Φλώρινας⁵⁴. Το 19^ο αιώνα η παράσταση της Αγίας Τριάδας εντοπίζεται στην κόγχη του ιερού στο ναό της Αγίας Παρασκευής Οικονόμου στην Καστοριά (1884)⁵⁵.

Στην κόγχη του ιερού απεικονίζεται η Θεοτόκος Πλατυτέρα των Ουρανών, στον τύπο της Βλαχερνίτισσας, με τον μικρό Χριστό να ευλογεί με τα δυο χέρια⁵⁶ (πίν. 7). Εντυπωσιάζει το γεμάτο γλυκύτητα και ηρεμία πρόσωπο του Χριστού. Δεξιά και αριστερά τοποθετούνται δυο άγγελοι γονατιστοί πάνω σε σύννεφα να κρατούν ανοικτά ειλητά. Αριστερά εικονίζεται ένας ιεράρχης με λευκή γενειάδα. Διαβάζουμε τη μισοσβησμένη σλαβική επιγραφή: СВ... / БОГОСЛ.. Πρόκειται προφανώς για τον άγιο Γρηγόριο το Θεολόγο. Δεξιά απεικονίζονται ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος και ο Μέγας Βασίλειος, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τις ξαναγραμμένες σλαβικές επιγραφές. Οι ιεράρχες εικονίζονται μετωπικοί να ευλογούν, ενώ στο αριστερό χέρι κρατούν κλειστό Ευαγγέλιο.

Αριστερά από την κόγχη στην κατώτερη ζώνη απεικονίζεται ένας ιεράρχης με ανοικτό ειλητό. Στην κόγχη της πρόθεσης παριστάνεται η

52. Θ. Λίβα - Ξανθάκη, Οι τοιχογραφίες της μονής Ντίλιου, Ιωάννινα 1980, σ. 162. Στην Καστοριά το θέμα αυτό συναντάται στον χώρο του κυρίως ναού, στο ναό του Αγίου Ιωάννου Προδρομού στο Απόζαρι (1727) και αργότερα στο ναό της Ζωοδόχου Πηγής της συνοικίας Εβραΐδας (μέσα 19^{ου} αιώνα).

53. Η ξαναγραμμένη σλαβική επιγραφή σήμερα έχει καλυφθεί με γαλάζιο χρώμα.

54. Ε. Μηλιατζίδου - Ιωάννου, Εκκλησιαστική ζωγραφική στην περιοχή της Φλώρινας στα τέλη του 19^{ου} - αρχές του 20^{ου} αι., στον τόμο *Από την Μεταβυζαντινή τέχνη στη σύγχρονη 18^{ος} - 20^{ος} αι.*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 171, εικ. 24.

55. Θ. Ζήκος, Ο ναός της Αγίας Παρασκευής Οικονόμου, ό.π., σ. 140, πίν. 26α.

56. Η συνοδευτική επιγραφή της παράστασης σήμερα έχει σβηστεί.

σκηνή της Αποκαθήλωσης και στη συνέχεια το όραμα του αγίου Πέτρου Αλεξανδρείας. Ο άγιος Πέτρος εικονίζεται στραμμένος προς τα αριστερά, κρατώντας ανοικτό ειλητό⁵⁷. Το θέμα έχει ευχαριστιακή σημασία και τοποθετείται στο χώρο του ιερού βήματος ήδη από το 13^ο αιώνα. Στη δεύτερη ζώνη τοποθετείται η Μετάληψη των μαθητών⁵⁸ και στην ανώτερη ζώνη το θαύμα του πολλαπλασιασμού των άρτων⁵⁹.

Στο βόρειο τοίχο του ιερού, μέσα σε κόγχη ιστορείται το επεισόδιο του Νιπτήρα. Στη βορειοανατολική γωνία ο Χριστός πάνω στην Αγία Τράπεζα, σε παιδική ηλικία με σχισμένο λευκό χιτώνα, κρατεί ειλητό⁶⁰, και αριστερά – δίπλα στην πόρτα του ιερού – απεικονίζεται ένας αδιάγνωστος ιεράρχης με ανοικτό ειλητό⁶¹. Στη δεύτερη ζώνη δεξιά τοποθετείται μια ομάδα ανθρώπων, οι οποίοι είναι γονατιστοί και αποτελούν συνέχεια του θαύματος του πολλαπλασιασμού των άρτων. Στη συνέχεια εικονίζεται το μαρτύριο του αγίου Ιγνατίου⁶². Ο ιεράρχης εικονίζεται όρθιος και μετωπικός. Αριστερά και δεξιά δυο λιοντάρια επιτίθενται στο ύψος των ώμων⁶³. Η παράσταση είναι αρκετά κατεστραμμένη. Στον στενό χώρο, όπου ακουμπά το τέμπλο, μέσα σε διάχωρα η επιφάνεια είναι βαμμένη με πράσινο χρώμα.

Το φαινόμενο των σβησμένων επιγραφών – όπως σημειώσαμε – στις τοιχογραφίες του Αγίου Αθανασίου είναι αποτέλεσμα της βουλγαρικής προπαγάνδας. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται σε αρκετούς ναούς του 19^{ου} αιώνα στη Μακεδονία: από την περιοχή της Δράμας (στο καθολικό της μονής Αγίου Δημητρίου Πανοράματος⁶⁴), μέχρι την Καστοριά (στον άμβωνα του Αγίου Ιωάννη Θεολόγου της συνοικίας Σερβιώτη)⁶⁵.

57. Η επιγραφή στο ειλητό: ΤΙΣ ΣΟΙ ΤΟΝ ΧΙΤΩΝΑ ΔΙΕΙΛΕ ΣΩΤΕΡ.

58. Πάνω στην Αγία Τράπεζα τοποθετείται ανοικτό το Ευαγγέλιο, όπου διαβάζουμε: ΠΙΕΤΕ ΕΞ ΑΥΤΟΥ ΠΑΝΤΕΣ / ΤΟΥΤΟ ΕΣΤΙ ...

59. Μτ. 15, 30 – 39. Η επιγραφή: Ο ΧΡΙΣΤΟΣ/ ΕΥΛΟΙ[Ω]Ν ΤΟΥΣ/ ΕΠ[Τ]Α ΑΡΤΟΥΣ. Διονύσιος εκ Φουρνά, Ερμηνεία της ζωγραφικής, ό.π., σ. 97.

60. Η επιγραφή στο ειλητό: ΑΥΤΟΣ Ο ΑΡΕΙΟΣ. Διονύσιος εκ Φουρνά, Ερμηνεία της ζωγραφικής, ό.π., σ. 154 – 155.

61. Η επιγραφή στο ειλητό είναι ξαναγραμμένη στα σλαβικά.

62. Διονύσιος εκ Φουρνά, Ερμηνεία της ζωγραφικής, ό.π., σ. 197.

63. Για την εικονογραφία του μαρτυρίου βλ. Deliyanni-Doris, Die Wandmalereien der Kloster-kirche von Hosios Meletios (Miscellanea Byzantina Monacensia 18), München 1975, σ. 254.

64. Ταπεινή ωραιότητα. Ξεχωριστές λεπτομέρειες από τη ζωγραφική των εκκλησιών στην περιοχή της Δράμας, κείμενο Μαγδαλινή Παρχαρίδου, φωτογραφίες Judith Lange, Δράμα 1999, σ. 68 – 71.

65. Θ. Ζήκος, Ο ναός της Αγίας Παρασκευής Οικονόμου, ό.π., σ. 314. Για τη δράση των Βουλγάρων στην περιοχή της Καστοριάς βλ. Π. Τσαμίσης, Η Καστοριά και τα μνη-

Το τέμπλο. Το τέμπλο του Αγίου Αθανασίου είναι ξυλόγλυπτο και χρωματισμένο και ανήκει στην κατηγορία των τριθύρων τέμπλων, έχει δηλαδή τρία ανοίγματα, της Ωραίας Πύλης, της πρόθεσης και του διακονικού (πίν. 8). Ως προς τη διάταξη των κατά ύψος τμημάτων του, απαρτίζεται από τρία μέρη, δηλαδή τη βάση με τη ζώνη των μεγάλων φορητών εικόνων, τον θριγκό ή επιστύλιο, και την επίστεψη του σταυρού.

Το βημόθυρο του τέμπλου είναι επιχρυσωμένο και βαμμένο στα χρώματα του πράσινου και του κόκκινου. Στο πάνω μέρος τοποθετούνται δύο κεφαλές φιδιών που πλαισιώνονται από ανθοφόρους βλαστούς. Στη μεσαία ζώνη απεικονίζεται ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου. Στο αριστερό φύλλο παριστάνεται μέσα σε ορθογώνιο εικονίδιο ο αρχάγγελος Γαβριήλ, και στο δεξιό φύλλο η Θεοτόκος. Στην κάτω ζώνη εικονίζονται μέσα σε κογχωτά τοξωτά πλαίσια τέσσερις συλλειτουργούντες ιεράρχες, ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος και ο άγιος Βασίλειος στο αριστερό και ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος και ο άγιος Αθανάσιος στο δεξιό βημόθυρο, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του καθενός.

Ιδιαίτερη διακόσμηση παρατηρείται στο θωράκιο της Θεοτόκου και του Χριστού, όπου υπάρχει φυτική διακόσμηση και τοποθετούνται εξαπτέρυγα χερουβείμ. Στο θωράκιο της Θεοτόκου εντοπίζεται γλυπτός δικέφαλος αετός. Τα θωράκια αυτά είναι επιχρυσωμένα, ενώ κυριαρχούν επίσης το μπλε και το κόκκινο χρώμα. Στα υπόλοιπα θωράκια εντοπίζεται μέσα σε ωοειδή πλαίσια γραπτός διάκοσμος, με σκηνές από την Δημιουργία του ανθρώπου: η δημιουργία του Αδάμ, η δημιουργία της Εύας, η παρακοή του Αδάμ και της Εύας, η εκδίωξη από τον παράδεισο, η θυσία του Άβελ, ο φόνος του Άβελ, η θυσία του Αβραάμ.

Στο τέμπλο σήμερα απουσιάζουν οι δεσποτικές εικόνες του Χριστού, της Θεοτόκου και του αγίου Ιωάννου Προδρόμου, καθώς και όλες οι μικρές εικόνες στη δεύτερη και τρίτη σειρά. Σώζονται μόνο έξι φορητές εικόνες: του αγίου Νικολάου⁶⁶, του αγίου Γεωργίου δρακοκτόνου⁶⁷ (πίν. 9), του αγίου Αθανασίου⁶⁸, της αγίας Μαρίνας και της αγίας Παρασκευής κεφαλοφόρου και του αγίου Δημητρίου. Στην φορητή εικόνα του αγίου Δημητρίου, κάτω δεξιά, αναγράφεται η χρονολογία 1859.

Στο χώρο του ιερού εντοπίζεται συρόμενη πόρτα, η οποία βρισκό-

---

μεία της, Αθήναι 1949, σ. 51 – 57. Σε άλλες περιοχές ωστόσο, όπως στο ναό του Αγίου Νικολάου Πετρών στην περιοχή της Φλώρινας, οι εξαρχικοί Βούλγαροι δεν προέβησαν σε σβήσιμο ελληνικών επιγραφών. Αγαθονίκη Τσιλιπάκου, Ο ναός του Αγίου Νικολάου Πετρών & οι εικόνες του, Δήμος Αμυνταίου 2006, σ. 33.

66. Η επιγραφή είναι σβησμένη και ξαναγραμμένη: ΑΓ. / ΝΙΚ.

67. Η επιγραφή είναι σβησμένη και ξαναγραμμένη: ΑΓ. ΓΕ.

68. Η επιγραφή είναι σβησμένη και ξαναγραμμένη: ΑΓ. ΑΘΑΝ.

ταν στο άνοιγμα της Ωραιάς πύλης⁶⁹. Στην πόρτα εικονίζεται ο Χριστός να προβάλλει από το Άγιο Δισκοπότηρο και εκατέρωθεν στραμμένοι προς αυτόν τρεις άγγελοι κρατούν ισάριθμα μικρά δισκοπότηρα, στα οποία χύνεται το αίμα του Χριστού από τα χέρια και την πλευρά του. Στο κάτω μέρος διαβάζουμε την επιγραφή:

+ Δια δαπάνη (sic) τον (sic)δούλων του Θεού Αθανάσι Αλεξίου από Τζοφλίκι

εις μνημόσινον αυτόν (sic) εν έτει Σωτηρίω 1869 Μαΐου 9. χείρ Λαζάρου

Αγιογράφου εκ Μελένικον (πίν. 10).

Φορητές εικόνες - άμβωνας. Στο βόρειο και νότιο τοίχο του ναού, πολύ κοντά στο τέμπλο, εντοπίζονται τρεις φορητές εικόνες.

Στο βόρειο τοίχο τοποθετείται μια φορητή εικόνα, στην οποία απεικονίζεται η Ανάβασις του προφήτη Ηλία (πίν. 11). Κάτω δεξιά διαβάζουμε τη χρονολογία 1859, όπως και στη δεσποτική εικόνα του αγίου Δημητρίου. Έτσι μπορούμε να μιλήσουμε ότι οι εικόνες αυτές αποτελούν έργα του ίδιου ζωγράφου. Στον ίδιο τοίχο βρίσκεται μια φορητή εικόνα της Ανάστασης του Λαζάρου⁷⁰. Άξιο προσοχής είναι ότι ο Λάζαρος εικονίζεται καθιστός στο μνήμα, χωρίς να είναι τυλιγμένος με σουδάριο. Με αρκετή βεβαιότητα θα μπορούσαμε να αποδώσουμε και την εικόνα αυτή στο ζωγράφο Λάζαρο. Στο νότιο τοίχο εντοπίζεται μια φορητή εικόνα της Αγίας Τριάδας⁷¹. Κάτω δεξιά διαβάζουμε την επιγραφή: *Μαρτα 19* και από κάτω μια αδιάγνωστη (σλαβική;) επιγραφή. Πρόκειται πιθανότατα για σλαβική εικόνα. Αυτή την εποχή, δηλαδή στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, είναι γνωστή η συνήθεια να τοποθετούνται φορητές εικόνες στους πλαϊνούς τοίχους των εκκλησιών⁷².

Σε προσκυνητάριο στο νότιο κλίτος του ναού τοποθετείται μια φορητή εικόνα των αγίων ισαποστόλων Κωνσταντίνου και Ελένης⁷³. Η εικόνα αυτή παρουσιάζει πολλές ομοιότητες ως προς την τεχνοτροπία με την εικόνα του Χριστού στη συρόμενη Ωραιά πύλη, η οποία είναι έργο του ζωγράφου Λάζαρου από το Μελένικο και ζωγραφίστηκε το 1869. Σε άλλο προσκυνητάριο στο βόρειο κλίτος υπάρχει τοποθετημένη μια φορητή εικόνα του Χριστού⁷⁴. Ο Χριστός εικονίζεται με χιτώνα

69. Τουλάχιστον μέχρι το 2001, κατά τη δεύτερη επίσκεψή μας στο ναό.

70. Η επιγραφή είναι σβησμένη και ξαναγραμμένη στα σλαβικά.

71. Η επιγραφή είναι σβησμένη και ξαναγραμμένη στα ελληνικά: ΑΓ. ΤΡΙΑΣ.

72. Αγγελική Στρατή, Η ζωγραφική στην Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών, ό.π., σ. 157. Πρβλ. Α. Τσιτουρίδου-Τουρμπιέ, Παρατηρήσεις στις τοιχογραφίες, ό.π., σ. 307.

73. Οι συνοδευτικές επιγραφές είναι σβησμένες και ξαναγραμμένες στα ελληνικά.

74. Οι συνοδευτικές επιγραφές είναι σβησμένες.

και μανδύα, κρατώντας κλειστό Ευαγγέλιο. Η εικόνα είναι αρκετά κατεστραμμένη και με βάση την τεχνοτροπία μπορεί να τοποθετηθεί στα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Στη νοτιοδυτική γωνία του κυρίως ναού υπάρχει σήμερα ένα μικρό τεμάχιο του άμβωνα⁷⁵ (πίν. 12). Απεικονίζονται δύο διάκονοι και ένας άγιος με ανοικτό ειλητό⁷⁶ (ευαγγελιστής). Ο πρώτος διάκονος είναι αγένειος, κρατεί στο δεξί χέρι τρικήριο και φορεί κόκκινο στιχάριο και οράριο, με την επιγραφή: ΑΓΙΟΣ Ο ΘΕ(ΟΣ)⁷⁷. Ο δεύτερος διάκονος φορεί πράσινο στιχάριο και οράριο και κρατεί κλειστό Ευαγγέλιο. Οι επιγραφές και των τριών είναι σβησμένες.

Η χρονολόγηση του ναού και των τοιχογραφιών. Με βάση την αρχιτεκτονική, θα μπορούσαμε να τοποθετήσουμε το ναό στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, και οπωσδήποτε πριν το 1859, σύμφωνα με την χρονολογία στην εικόνα του αγίου Δημητρίου που βρίσκεται στο τέμπλο. Οπωσδήποτε αυτή την περίοδο θα πρέπει να τοποθετηθεί και η κατασκευή του τέμπλου.

Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα θα πρέπει να πραγματοποιήθηκε και η ιστόρηση του ναού. Ασφαλές στοιχείο για την χρονολόγηση των τοιχογραφιών αποτελεί η τεχνοτροπική ομοιότητα με τις τοιχογραφίες του εξωνάρθηκα του καθολικού της μονής Τιμίου Προδρόμου Σερών, η ιστόρηση των οποίων τοποθετείται το 1852⁷⁸. Στις τοιχογραφίες του Αγίου Αθανασίου το βάθος των παραστάσεων είναι γαλάζιο, όπως και στις τοιχογραφίες του εξωνάρθηκα της σεραϊκής μονής. Ομοιότητες παρατηρούνται και στην απεικόνιση των μορφών, καθώς και τον τύπο της γραφής των συνοδευτικών επιγραφών⁷⁹. Η χρονολόγηση των δεσποτικών εικόνων το 1859, σύμφωνα με τη χρονολογία στη δεσποτική εικόνα του αγίου Δημητρίου, μας επιτρέπει ίσως να κάνουμε λόγο και για την ιστόρηση των τοιχογραφιών την ίδια χρονολογία, δηλαδή το 1859. Πρόσθετο στοιχείο στο συμπέρασμα αυτό αποτελεί η παράσταση στη θύρα του ερμάρου στο νότιο τοίχο του ιερού βήματος, η οποία με βάση τις τεχνοτροπικές ομοιότητες θα πρέπει να αποδοθεί στον ίδιο ζωγράφο που εκτέλεσε τις τοιχογραφίες.

Στο βόρειο τοίχο κάτω από την παράσταση του αρχάγγελου Μιχαήλ

75. Παλαιότερα (μέχρι το 2001) βρισκόταν στη βορειοδυτική γωνία.

76. Η επιγραφή είναι σβησμένη και ξαναγραμμένη στα σλαβικά.

77. Η επιγραφή είναι σβησμένη και ξαναγραμμένη στα ελληνικά.

78. Σύμφωνα με την επιγραφή ιστόρησης. Αγγελική Στρατή, Η ζωγραφική στην Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερών, ό.π., σ. 145.

79. Αγγελική Στρατή, Η ζωγραφική στην Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερών, ό.π., σποραδικά.

εντοπίστηκαν σπαράγματα σλαβικής επιγραφής σε τέσσερις σειρές, η οποία αργότερα φαίνεται ότι επιχειρήθηκε να διαγραφεί: ΠΛΑΤ.../ΤΩ Β.../ΗΑ Γ[ΟΔΙΗΕ;].../ΑΒΓϚ[CT;]... Οπωσδήποτε η αρχική αναγραφή των συνοδευτικών επιγραφών των τοιχογραφιών, όπως αναφέραμε παραπάνω, έγινε στην ελληνική γλώσσα. Γνωρίζοντας τη διαμάχη ανάμεσα στους πατριαρχικούς και στους εξαρχικούς, μπορούμε να ισχυρισθούμε ότι η επιγραφή αυτή αποτελεί μια προσπάθεια των εξαρχικών Βουλγάρων να οικειοποιηθούν το ναό αναγράφοντας μια αναληθή χρονολογία ιστόρησης, η οποία αργότερα σβήστηκε πρόχειρα.

Συμπέρασμα. Με την ολοκλήρωση της παρουσίασης του εικονογραφικού προγράμματος του Αγίου Αθανασίου θα λέγαμε συμπερασματικά ότι αποκομίζουμε πολύτιμα και αξιόλογα στοιχεία για τους ζωγράφους που κινούνταν στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερης σημασίας, αν λάβουμε υπόψη ότι ήδη παρουσιάζονται αρκετά εικονογραφικά σύνολα ναών του 19^{ου} αιώνα και γίνονται γνωστά τα ονόματα πολλών καλλιτεχνών αυτής της περιόδου.

Ο ζωγράφος ανέλαβε τη δεύτερη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα – πιθανότατα το 1859 – τη φιλοτέχνηση των τοιχογραφιών του ναού. Σύμφωνα με τις τεχνοτροπικές ομοιότητες που παρατηρούνται στην ανάπτυξη των μορφών ανάμεσα στις τοιχογραφίες και στις δεσποτικές εικόνες του τέμπλου, θα πρέπει στον ίδιο ζωγράφο να αποδώσουμε και την ιστόρηση των δεσποτικών εικόνων του τέμπλου, καθώς και δύο ακόμη φορητών εικόνων, της Ανάβασης του προφήτη Ηλία καθώς και της Έγερσης του Λαζάρου.

Δυστυχώς παραμένει άγνωστο το όνομα του καλλιτέχνη. Αυτή την περίοδο, δηλαδή στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, είναι γνωστή η δραστηριότητα του Στέργιου Γεωργιάδη από το Νευροκόπι, ο οποίος το 1852 ασχολείται με την ιστόρηση του εξωνάρθηκα του καθολικού της μονής Τιμίου Προδρόμου. Στον ζωγράφο αυτό πρόσφατα έχει αποδοθεί το τοιχογραφημένο σύνολο του ναού των Ταξιαρχών στο Ακρινό Δράμας, το οποίο χρονολογείται γύρω στα 1860 – 1870⁸⁰. Ο ζωγράφος του Αγίου Αθανασίου σε σύγκριση με τον Νευροκοπίτη καλλιτέχνη αποδεικνύεται πιο απλοϊκός στο σχέδιο και λιγότερο ίσως εξασκημένος καλλιτεχνικά.

Το 1869, δηλαδή μια δεκαετία αργότερα από την ιστόρηση του ναού, τοποθετήθηκε και η εικόνα στη συρόμενη πόρτα της Ωραίας πύλης. Στην περίπτωση αυτή γνωρίζουμε το όνομα και τον τύπο καταγωγής

80. Αγγελική Στρατή, Η ζωγραφική στην Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών, ό.π., σ. 157.

του ζωγράφου είναι ο Λάζαρος από το Μελένικο. Ο καλλιτέχνης αυτός στην επιγραφή ιστόρησης υπογράφει ως *αγιογράφος*. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι το σημείο όπου τίθεται η υπογραφή του – δηλαδή στη συρόμενη πόρτα της Ωραίας πύλης – αποτελεί συνηθισμένο σημείο αναγραφής του ονόματος των καλλιτεχνών αυτή την περίοδο, δηλαδή κατά την δεύτερη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα⁸¹. Έχοντας υπόψη τις τεχνοτροπικές ομοιότητες ανάμεσα στη συρόμενη πόρτα και στις τοιχογραφίες του ναού, θα επιχειρούσαμε – με κάποιες επιφυλάξεις – να αποδώσουμε την ιστόρηση του ναού στον ζωγράφο Λάζαρο από το Μελένικο.

Την εποχή αυτή – δηλαδή το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα – γνωρίζουμε τον ζωγράφο Ιάκωβο ο οποίος κατάγεται από το Μελένικο και ο οποίος εργάστηκε στην περιοχή της Δράμας και των Σερρών, όπου αγιογράφησε τον άγιο Σπυρίδωνα (1850) για την εκκλησία των Εισοδίων της Θεοτόκου στη Δράμα καθώς και άλλες τρεις φορητές εικόνες για τη μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών (1855)⁸². Με τον εντοπισμό του ζωγράφου Λάζαρου διευρύνονται οι γνώσεις μας για τους επώνυμους ζωγράφους που κατάγονται από το Μελένικο. Οι ζωγράφοι αυτοί βλέπουμε ότι δραστηριοποιούνται στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών, όπου αναζητούν ανεύρεση πελατείας.

Ο ζωγράφος μας παραμένει όσο το δυνατόν πιστός στην παραδοσιακή βυζαντινή τεχνική. Άλλωστε, σύμφωνα και με τα κείμενα της εποχής, η τεχνοτροπία αυτή την περίοδο εξακολουθεί να αποκαλείται «*βυζαντιακή*»⁸³, δηλαδή βυζαντινή, με την έννοια ότι παραμένει πιστή στο ορθόδοξο ανατολικό δόγμα. Τα πρότυπα των παραστάσεών του θα πρέπει να αναζητηθούν αναμφίβολα στη ζωγραφική του Αγίου Όρους⁸⁴, χωρίς όμως να θεωρείται απαραίτητη και η εργασία του εκεί⁸⁵. Ο ζωγρά-

81. Κάτι παρόμοιο το 19^ο αιώνα συναντάται στην Καστοριά στη συρόμενη πόρτα της Ωραίας πύλης σε τρεις ναούς: στο ναό της Παναγίας της συνοικίας Ελεούσας (1884), όπου υπογράφει ο Αθανάσιος Παναγιώτου (Θ. Ζήκος, Ο ναός της Αγίας Παρασκευής, ό.π., σ. 312), στο ναό του Αγίου Αλυπίου (1879), όπου υπογράφει ο ίδιος καλλιτέχνης καθώς και στο ναό της Παναγίας της συνοικίας Εβραΐδας, όπου υπογράφει ο Ναούμ Μαχαιράς (προσωπικές σημειώσεις).

82. Οι τρεις αυτές εικόνες σήμερα φυλάγονται στο Εκκλησιαστικό Μουσείο της Ι. Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτας. Ταπεινή ωραιότητα. Ξεχωριστές λεπτομέρειες, ό.π., σ. 14.

83. Αγαθάγγελος, Αρχιερ. επίτροπος του Σεβασμιωτάτου Αγίου Σισανίου, Απομνημονεύματα, Σέλιτσα (Εράτρυρα), 1909, σ. 6.

84. Όπου έχουν εργαστεί πολλοί ζωγράφοι εκείνη την περίοδο, όπως ο Νευροκοπίτης Στέργιος Γεωργιάδης. Αγγελική Στρατή, Η ζωγραφική στην Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών, ό.π., σ. 157.

85. Όπως συμβαίνει με το ζωγράφο παπα-Θωμά Οικονομίδα ή Αγαθάγγελο, ο οποίος επισκέφθηκε το 19^ο αιώνα (1881) το Άγιον Όρος χάριν προσκυνήματος, και όχι για

φος είναι γνώστης της εικονογραφικής παράδοσης του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα, την οποία ακολουθεί πιστά. Αυτό διαφαίνεται τόσο στη τεχνοτροπία των παραστάσεων όσο και στη χρήση του μπλε χρώματος στο βάθος των παραστάσεων, πράγμα που κάνουν πολλοί ομότεχνοί του, για παράδειγμα οι Γαλατσιάνοι⁸⁶, ο παπα-Θωμάς Οικονομίδης από την Εράτυρα⁸⁷, ο Στέργιος Γεωργιάδης από το Νευροκόπι κ. ά. Ένα άλλο χρώμα που χρησιμοποιεί συχνά είναι επίσης το κίτρινο.

Ο Λάζαρος από το Μελένικο κατατάσσεται στην ομάδα των επώνυμων ζωγράφων, οι οποίοι στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα μετακινούνται για εξεύρεση εργασίας στο χώρο της ανατολικής Μακεδονίας. Για τους ζωγράφους αυτούς μπορούμε να εικάσουμε ότι έχουν αναπτύξει δραστηριότητα και στο γειτονικό βαλκανικό χώρο. Ο ζωγράφος αυτός – όπως και οι άλλοι ζωγράφοι αυτής της εποχής – παραμένει πιστός στη μεταβυζαντινή τέχνη και παράδοση, όπως έχει διαμορφωθεί στο μακεδονικό χώρο και στο Άγιον Όρος.

Εικ. 1. Ο ναός του Αγίου Αθανασίου.

εργασία (Αγαθάγγελος, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 34 – 38).

86. Δηλαδή οι ζωγράφοι από τη Γαλάτιστα της Χαλκιδικής. Η εικονογραφία της σχολής των Γαλατσιάνων, διαγνωστική μελέτη Δανηλία μοναχή, μελέτη συντήρησης Αθηνά Ντούση, Διαγνωστικό Κέντρο Έργων τέχνης «Ορμύλια», Ιερό Κοινόβιο Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, Δημοτική Πινακοθήκη Θεσσαλονίκης ([Θεσσαλονίκη 2005], σ. 106.

87. Θ. Ζήγος, Οι τοιχογραφίες του Αγίου Θωμά Μουξεβίτη (1876) στην Καστοριά. Ένα άγνωστο έργο του παπα-Θωμά Οικονομίδα από την Εράτυρα, Ελμειακά τ. 54 (Ιούnius 2005), σ. 26.

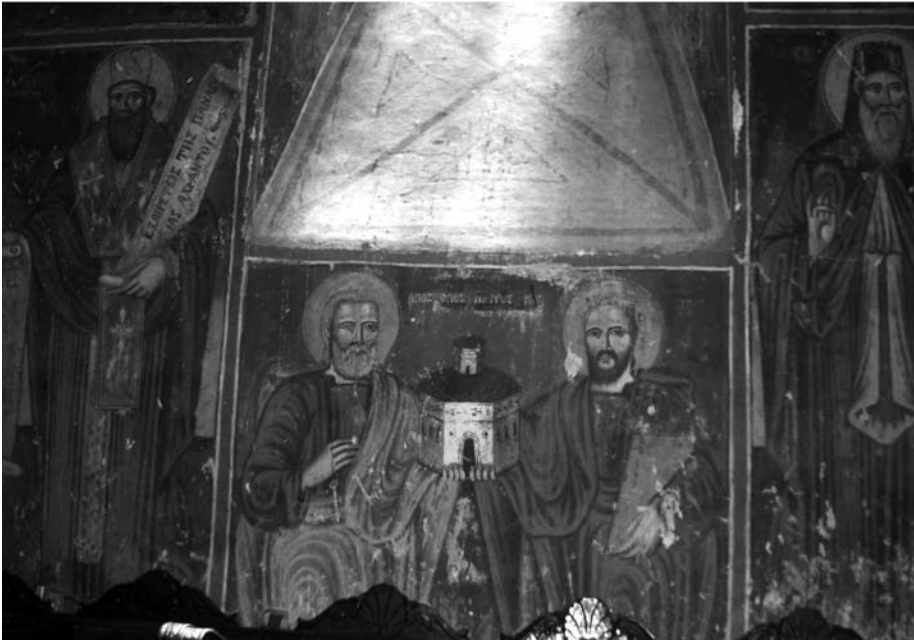
Εικ. 2. Ο αρχάγγελος Μιχαήλ.

Εικ. 3. Η Δευτέρα Παρουσία.

Εικ. 4. Νότιος τοίχος. Ασκητής και ο άγιος Θεόδωρος.

Εικ. 5. Οι απόστολοι Πέτρος και Παύλος.

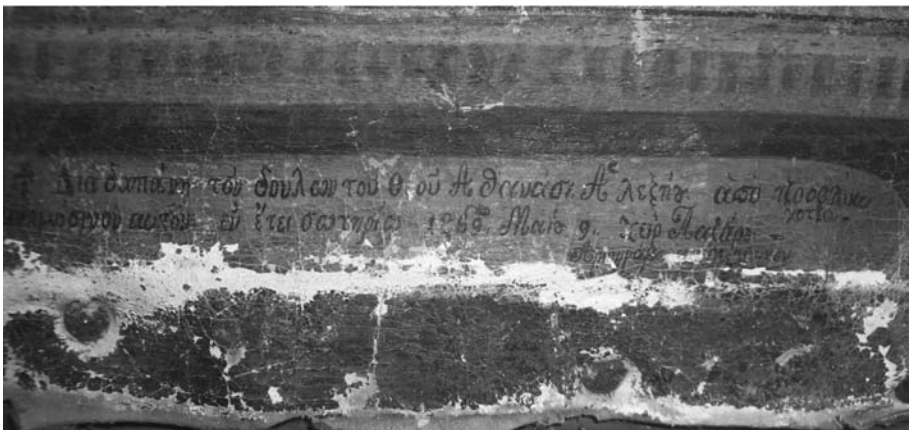

Εικ. 6. Ο αβάς Ζωσιμάς και ο οσία Μαρία η Αιγυπτία.

Εικ. 9. Η εικόνα του αγίου Γεωργίου δρακοκτόνου.

Εικ. 10. Η επιγραφή στη συρόμενη πόρτα (Ωραία Πύλη).

Εικ. 11. Η ανάβασις του προφήτη Ηλία

Εικ. 12. Ο άμβωνας.

ΤΟ ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΕΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΕΣ (1882-1907)

Οι Σέρρες ήταν μία από τις σημαντικές πόλεις που έπαιξαν σπουδαίο ρόλο κατά την μακρά περίοδο της Τουρκοκρατίας στα Βαλκάνια, από το 1383 έως και το 1912, εξαιτίας κυρίως της στρατηγικής τους θέσης στους δρόμους που οδηγούν από τη δυτική στην ανατολική Μακεδονία και φυσικά εξ' αιτίας της εύφορης κοιλάδας τους που προμήθευε με δημητριακά και κρέας την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας. Γι' αυτούς τους λόγους οι Οθωμανοί πολιτικοί ενθάρρυναν, με την ίδρυση βακουφιών, την ανέγερση πολλών δημόσιων κτηρίων, όπως το μπεξεστένι, τα μαρτιά και τα χάνια, με σκοπό πάντα να ενισχύσουν την οικονομική και κοινωνική ευημερία της πόλης. Έτσι οι Σέρρες έγιναν το κέντρο των οικονομικών δραστηριοτήτων στην ενδοχώρα της Θεσσαλονίκης μέχρι την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Επιπλέον, ήταν σημαντική στρατιωτική βάση της αυτοκρατορίας για τις εκστρατείες της στα Βαλκάνια.

Η παρούσα έρευνα έχει σκοπό να αναδείξει τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της πόλης και της περιφέρειάς της όπως αντικατοπτρίζονται στις 13 επετηρίδες της Θεσσαλονίκης¹ μεταξύ 1882 και 1907, περίοδο που αντιστοιχεί περίπου στην ηγεμονία του Αμπντούλ-Χαμίτ Β'. Αυτές οι επετηρίδες μας επιτρέπουν να ανιχνεύσουμε την διοικητική, δημοτική, δικαστική, αγροτική, εκπαιδευτική και οικονομική κατάσταση της πόλης και της περιφέρειάς της κατά το προαναφερόμενο χρονικό διάστημα. Επίσης, με την εργασία αυτή θα γίνει προσπάθεια να καλυφθεί το κενό που υπάρχει στις έρευνες και την βιβλιογραφία για την πόλη, χρησιμοποιώντας τις τουρκικές πηγές, καθώς μέχρι στιγμής οι εργασίες που έχουν γίνει βασίζονται σε Ελληνικές, Γαλλικές και άλλες πηγές, εξαιρουμένων των Τουρκικών, οι οποίες όπως αντιλαμβάνεται ο καθένας είναι πολύ σημαντικές για το συγκεκριμένο θέμα². Εν συντομία

---

1. Selanik Vilayet Salnamesi (Επετηρίδα του νομού Θεσσαλονίκης), από εδώ και στο εξής αναφέρεται ως Salname, 1299, 1303, 1307, 1310, 1311, 1312, 1313, 1315, 1318, 1320, 1322, 1324, 1325 (έτη εγείρας).

2. Μόνο ο Α. Ιορδάνογλου έχει χρησιμοποιήσει τις πηγές αυτές σε ένα συμπόσιο στη Νιργίτα. Παρ' όλα αυτά η εργασία του είναι μάλλον συμπυκνωμένη και δεν παρουσιάζει

θα γίνει απόπειρα να παρουσιασθεί η πόλη στο τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι., όπως απεικονίζεται στις επετηρίδες.

Το διοικητικό σύστημα στο τέλος του 19^{ου} αιώνα

Οι μεταρρυθμίσεις που ξεκίνησαν με το «Τανζιμάτ» αναδιοργάνωσαν την διοίκηση και παραχώρησαν μεγαλύτερο έλεγχο στην κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης. Μερικές από τις αλλαγές που έγιναν αφορούσαν στην τοποθέτηση των δημοσίων λειτουργών και στις προαγωγές τους που γίνονταν πλέον βάσει νόμου, ενώ ταυτόχρονα οι υπάλληλοι άρχισαν να αμείβονται με μισθό από το κράτος. Επίσης διοριζόταν βαλής σε κάθε βιλαέτι (πριν υπήρχε βαλής αλλά σε επίπεδο περιφέρειας), μουτασαρίφης, καϊμακάμης και διευθυντής στο δήμο και συστάθηκαν για πρώτη φορά συμβουλία και επιτροπές με σκοπό να εξασφαλιστεί η συμμετοχή των πολιτών στη διοίκηση. Η διοικητική αυτή οργάνωση εφαρμόστηκε μέχρι το τέλος της αυτοκρατορίας.³

Μετά από τις επιτυχημένες διοικητικές αλλαγές που έκανε ο Μιτχάτ Πασά στο βιλαέτι του Τuna (Δουναβης), ακολούθησαν το 1871 γενικότερες αλλαγές στο σύστημα διοίκησης της αυτοκρατορίας, με συνέπεια οι Σέρρες να γίνουν από καζάς σαντζάκι του βιλαετιού της Θεσσαλονίκης, που υπαγόταν στο εγιαλέτι της Ρούμελης.⁴ Έτσι η πόλη των Σερρών έγινε η πρωτεύουσα του σαντζακιού των Σερρών, το οποίο αποτελούνταν από τους καζάδες των Σερρών (Siroz), της Ζίχνης (Zihne), του Σιδηροκάστρου (Timurhisar), του Πετρισιού (Petric), του Μελενίκου (Menlik), του Νευροκοπίου (Nevrekop), του Ραζλόκ (Razlık) και της Άνω Τζουμαγιάς (Cuma-i Bala) (βλ. σχεδιάγραμμα 1. και χάρτη

όλα τα δεδομένα των επετηρίδων. Βλ. Α. Ιορδάνογλου, *Οι Σέρρες και η ευρύτερη περιοχή τους στις Οθωμανικές επετηρίδες, τέλη 19^{ου}-αρχές 20^{ου} αιώνα*, Η Νιγρίτα-Η Βισαλτία δια μέσου της Ιστορίας, Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου, Θεσ/νίκη 2000.

3. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara, 1991, σ. 238-239. Τανζιμάτ (Tanzimat) = μεταρρύθμιση, βαλής (vali) = νομάρχης, μουτασαρίφης (mutasarrıf) = διοικητής, καϊμακάμης (kaymakam) = έπαρχος.

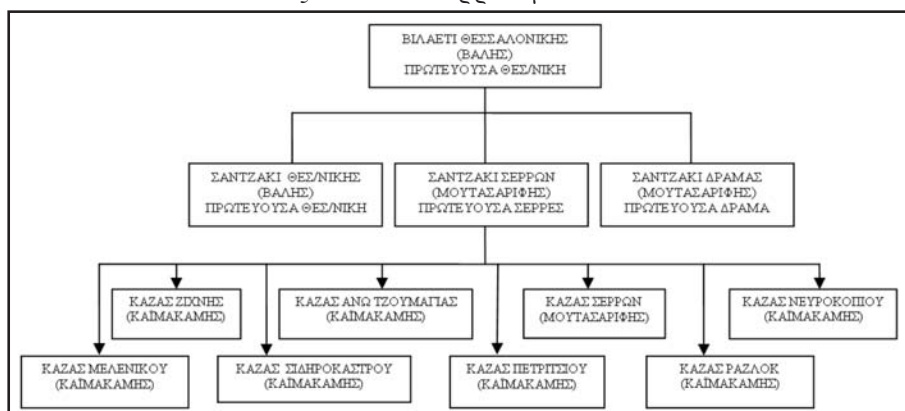
4. Η διοικητική αυτή μεταρρύθμιση (Τανζιμάτ) εμπνεύστηκε κυρίως από το Γαλλικό διοικητικό σύστημα των επαρχιών. Το κλασικό σύστημα οργάνωσης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αντικαταστάθηκε από το νέο σύστημα συμπεριλαμβανομένων και των βιλαετιών, των σαντζακιών, των καζάδων και των χωριών. Μετά την μεταρρύθμιση ο αριθμός των βιλαετιών και των σαντζακιών ήταν ως ακολούθως: στη Ρούμελη υπήρχαν 10 βιλαέτια και 44 σαντζάκια, στην Ανατολία υπήρχαν 16 βιλαέτια και 74 σαντζάκια και στην Αφρική 1 βιλαέτι με 5 σαντζάκια. Για αναλυτικές πληροφορίες για τις μεταρρυθμίσεις στις επαρχίες βλ. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK, Ankara, 2000, σ. 53-56 και Çadırcı, *ό.π.*, σ. 252.

α. [εγιαλέτι (eyalet) = περιφέρεια], β. [βιλαέτι (vilayet) = νομός], γ. [σαντζάκι (sancak ή liva) = διοίκηση], δ. [καζάς (kaza) = υποδιοίκηση, επαρχία], στ. [ναχιγιές (nahiye) = δήμος].

παραρτήματος). Το σαντζάκι των Σερρών έγινε το δεύτερο σε πληθυσμό σαντζάκι του βιλαετιού της Θεσσαλονίκης, μετά το σαντζάκι της Θεσσαλονίκης, ενώ κάλυπτε το 1/3 της έκτασης του βιλαετιού. Στον καζά των Σερρών που συμπεριλαμβανόταν και ο ναχιγιές της Νιγρίτας υπήρχαν 110 τσιφλίκια και 135 χωριά.⁵

Σχεδιάγραμμα 1. Σχηματική απεικόνιση της διοικητικής οργάνωσης του σαντζακιού το Σερρών μετά το 1871

Οπότε στο τέλος του 19^{ου} αι. η διοικητική οργάνωση στις Σέρρες ήταν αυτή που περιγράφηκε παραπάνω. Το μεγαλύτερο αξίωμα στις Σέρρες ήταν αυτό του μουτσαρίφη. Σε αυτόν ανήκαν η στρατιωτική, διοικητική και οικονομική οργάνωση και είχε υπό τον έλεγχο του το γραφείο του λογιστηρίου, της αλληλογραφίας, των φόρων, το κτηματολογικό γραφείο, το τηλεγραφείο και το ταχυδρομείο, το γραφείο εισπραξής, το ληξιαρχείο, την εκπαίδευση, τα δημόσια έργα, την αστυνομία, τη χωροφυλακή και το στρατό. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν δύο οργανισμοί που ήταν ανεξάρτητοι από την Οθωμανική κυβέρνηση. Το Δημόσιο Χρέος και το Μονοπώλιο του Καπνού. Εκτός από τους τελευταίους δύο οργανισμούς σε όλους τους υπόλοιπους οι δημόσιοι υπάλληλοι ήταν μουσουλμάνοι⁶, ενδεικτικό του ότι, παρά το φιρμάνι του

5. *Salname 1299* (1882), σ. 169. Ο αριθμός των χωριών και των τσιφλικιών ήταν 218 το 1890. Βλ. *Salname 1307* (1890), σ. 30. Οι διαφορές στους αριθμούς οφείλονται στις διοικητικές ανακατατάξεις των συνόρων των καζάδων αυτά τα χρόνια.

6. *Salname 1299* (1882), σ. 130-140, *Salname 1307* (1890), σ. 163-170, *Salname 1320* (1902), σ. 298-308, *Salname 1325* (1907), σ. 340-42. Αν και ο Καφταντζής αναφέρεται σε διοικητικά και δημοτικά συμβούλια στις αρχές του 19^{ου} αι. στις Σέρρες, είναι αδύνατο να υπάρχουν αυτά τα συμβούλια πριν την μεταρρύθμιση του 1871. Πιθανόν να γίνεται σύγχυση με το *muhassillik meclisi* (εισπρακτικό συμβούλιο) που ιδρύθηκε το 1849 στους καζάδες, με σκοπό την υποβοήθηση του έργου των *muhassil* (εισπρακτόρων) και τη

1856 (που θέσπιζε την ισότητα όλων των υπηκόων ανεξαρτήτου θρησκείας), οι μη μουσουλμάνοι ήταν ακόμη εκτός της δημόσιας διοίκησης. Η απουσία των μη μουσουλμάνων από την διοίκηση επιδιώχθηκε να ισοσκελιστεί με την εκλογή τους στα συμβούλια των σαντζακιών και των δήμων.

Οι μεταρρυθμίσεις που άρχισαν το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. άλλαξαν την οργάνωση των πόλεων και την διοίκησή τους, αλλά καθώς δεν υπήρχαν ξεχωριστά κτήρια για το διοικητήριο, το δημαρχείο και το δικαστήριο, η φυσιογνωμία της πόλης των Σερρών δεν άλλαξε πολύ. Μόλις το 1891 άρχισε να κατασκευάζεται το διοικητήριο των Σερρών, το οποίο ολοκληρώθηκε το 1895 από τον αρχιτέκτονα Ξενοφώντα Παιονίδη.⁷ Παρ' όλο που ο σκοπός της ανέργεσης αυτού του κτηρίου και παρόμοιων με αυτό όπως εξηγείται στις επετηρίδες, ήταν καθαρά πρακτικός, δηλαδή να συγκεντρωθούν τα γραφεία σε ένα χώρο και να ελαχιστοποιηθούν τα έξοδα για ενοίκια, ο Σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β' θέλησε ουσιαστικά να δείξει με τις κατασκευές αυτές την δύναμη της εξουσίας του και την μεγαλοπρέπειά του.

Στην ιεραρχία του σαντζακιού μετά τον μουτασαρίφη ήταν το διοικητικό συμβούλιο (*Liva İdare Meclisi*) με πρόεδρο τον ίδιο τον μουτασαρίφη και μέλη μόνιμα και αιρετά, που προέρχονταν κυρίως από υψηλές τάξεις ή ήταν θρησκευτικοί ηγέτες. Τα μόνιμα μέλη ήταν ο ναΐπης, ο μουφτής, ο μητροπολίτης, ο λογιστής και ο διευθυντής της αλληλογραφίας. Οι Εβραίοι δεν είχαν εκπρόσωπο στα μόνιμα μέλη του συμβουλίου. Τα αιρετά μέλη αποτελούνταν από δύο μουσουλμάνους και δύο μη μουσουλμάνους και εκλέγονταν για δύο χρόνια.⁸ Οι εκλογές αυτές ήταν στην πραγματικότητα εικονικές. Οι υποψήφιοι ορίζονταν από τους θρησκευτικούς ηγέτες και τους προεστούς και οι εκπρόσωποι αυτοί εκλέγονταν συνήθως για μεγάλο χρονικό διάστημα.⁹ Η αλληλογραφία και

συλλογή των φόρων της αυτοκρατορίας. Γεώργιος Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της*, Γ' τόμος, Θεσ/νίκη 1996, σ. 238-239.

7. *Salname 1312* (1896) σ. 371 and *Salname 1318* (1900) σ. 461. Ο Παιονίδης σπούδασε στην Γερμανία. Μετά την επιστροφή του στη Θεσ/νίκη εργάστηκε ως αρχιτέκτονας. Σχεδίασε πολλά κτήρια για την ελληνική κοινότητα και επαύλεις πλούσιων Τούρκων στην Θεσ/νίκη. Gilles Veinstein, *Selânik (1850-1918)*, İletişim, İstanbul, 2001. σ. 170.

8. Οι υποψήφιοι καθορίζονταν από την εκλεγμένη επιτροπή του σαντζακιού και εκλέγονταν με ανοιχτή ψηφοφορία. Μετά την ψηφοφορία οι υποψήφιοι με τις περισσότερες ψήφους προτείνονταν στο βαλή από τον μουτασαρίφη και ο βαλής τους διορίζει μέλη του συμβουλίου. Οι εκλέκτορες και οι υποψήφιοι έπρεπε να έχουν κάποιο εισόδημα (τουλάχιστον 500 γρόσια ετησίως) και να πληρώνουν φόρους. Ortaylı, ό.π., σ. 73, 83-84. Çadırcı, ό.π., σ. 268-69. Ναΐπης (naib) = δικαστής του σαντζακιού.

9. Αναφέρονται ορισμένα ονόματα μελών με μακρά θητεία: Χατζή Σουκρού Εφέντης, Αλή Μπέης, Θανασάκη Κοντό, Νούσκα Εφέντης, Κότζα Αστέριο Εφέντης, Δημητρός Εφέντης.

η καταγραφή των πρακτικών ήταν αρμοδιότητα του γραφείου αλληλογραφίας. Τα έξοδα του σαντζακιού καλύπτονταν από το ταμείο Μεναφί (Menafi sandığı) στο οποίο ταμίας ήταν ένα από τα μέλη του συμβουλίου. Αρχικά τα μέλη του συμβουλίου πληρώνονταν, αλλά στη συνέχεια παρείχαν τις υπηρεσίες τους αφιλοκερδώς.

Με το συμβούλιο αυτό, όπως και με το δημοτικό συμβούλιο και τις διάφορες επιτροπές που αναφέρονται παρακάτω, οι γραφειοκράτες της περιόδου της μεταρρύθμισης είχαν σκοπό την επανοργάνωση και τη σταθεροποίηση της περιφερειακής διοίκησης και φυσικά την αύξηση των εσόδων του κράτους και όχι τη δημιουργία ενός πιο δημοκρατικού συστήματος, όπως μπορεί κάποιος εξ' αρχής να υποθέσει. Στην πράξη τα συμβούλια αυτά ελέγχονταν από τον κρατικό μηχανισμό και ο ρόλος τους ήταν κυρίως συμβουλευτικός με τις περισσότερες αποφάσεις να παίρνονται από την κυβέρνηση. Έτσι οι αρμοδιότητες του διοικητικού συμβουλίου ήταν οι εξής: λειτουργούσε σαν δευτεροβάθμιο δικαστήριο για θέματα διοικητικά, οικονομικά, εκπαιδευτικά, αγροτικά και εμπορικά, είχε την ευθύνη για την κατασκευή δημόσιων κτηρίων και δρόμων και συνέλεγε τους φόρους για την κυβέρνηση.¹⁰

Εκτός από αυτά τα συμβούλια υπήρχαν, όπως προαναφέρθηκε, και ειδικές επιτροπές που αποτελούνταν από μουσουλμάνους και μη μουσουλμάνους. Αυτές βρισκόνταν σε κάθε καζά και ήταν οι επιτροπές παιδείας, βακουφιού, δημοσίων έργων, αγροτικής τράπεζας, επιμελητηρίου και εξέτασης ομολόγων. Τα μέλη αυτών των επιτροπών ήταν επίσης διακεκριμένοι πολίτες και πολλές φορές οι ίδιοι που συμμετείχαν και στα συμβούλια.¹¹

Η διοίκηση στο δήμο

Κατά την κλασική περίοδο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας η διοίκηση των καζάδων συμπεριλαμβανομένων και των πόλεων, οι οικονομικές υποθέσεις, η ασφάλεια και η απονομή δικαιοσύνης ανήκαν στη δικαιοδοσία των καδήδων, οι οποίοι διορίζονταν από τον Σουλτάνο σε κάθε καζά για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Μετά την τοποθέτησή τους έρχονταν στο καζά με τους βοηθούς τους και καθώς δεν υπήρχαν δημόσια κτήρια για τη διοίκηση, το σπίτι στο οποίο έμεναν λειτουργούσε και ως δημαρχείο και δικαστήριο.¹² Με το σύστημα αυτό ο καδής

---

10. Çadırcı, ό.π., σ. 258-259 και Ortaylı, ό.π., σ. 81-82.

11. Για τον κατάλογο των επιτροπών και των μελών τους βλ. *Salname 1307* (1890), σ. 163-170 και *Salname 1320* (1902), σ. 298-308.

12. Ortaylı, ό.π., σ. 12 και Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara, 1995, σ. 87-89. Καδής (kadı) = ιεροδικαστής.

και οι βοηθοί του δεν μπορούσαν να ελεγχθούν από τους πολίτες, οι οποίοι έτσι δεν είχαν καμία παρέμβαση στη διοίκηση και την απονομή της δικαιοσύνης. Εν συντομία ο καδής ήταν ο ισχυρότερος άρχοντας της πόλης, έχοντας ταυτόχρονα όλες τις εξουσίες στα χέρια του, ήταν διοικητής της πόλης (κάτι αντίστοιχο με τον Δήμαρχο), δικαστής, διοικητής της ασφάλειας και επιθεωρητής των βακουφιών. Οι συντεχνίες και οι πολίτες της πόλης ήταν υποχρεωμένοι να παρέχουν ορισμένες δημόσιες υπηρεσίες υπό τις διαταγές και με την επίβλεψη και την οργάνωση πάντα του καδή. Για παράδειγμα οι συντεχνίες της αγοράς ήταν υπεύθυνες για την ασφάλεια και την καθαριότητα στην αγορά, ενώ ο διευθυντής των ταμείων των συντεχνιών και ο έφορος του αβαρίτζ βακουφίου ήταν υπεύθυνοι για την καθαριότητα της πόλης, την αποχέτευση, και τις δημόσιες βρύσες.¹³ Το σύστημα αυτό ίσχυε μέχρι το 1839. Τότε τα καθήκοντα του καδή μεταβιβάστηκαν στον καϊμακάμη και ο καδής είχε μόνο τη δικαστική εξουσία.

Ο δήμος με τη σημερινή του έννοια ιδρύθηκε πρώτη φορά το 1864, με βάση τον καινούργιο νόμο για τις περιφέρειες. Ο πρώτος δήμος συστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη και στη συνέχεια το μοντέλο αυτό εξαπλώθηκε σε άλλες πόλεις-λιμάνια της αυτοκρατορίας. Ο πρώτος όμως νόμος που αναφέρεται στην οργάνωση και την διοίκηση των δήμων θεσπίστηκε το 1867, εφαρμόστηκε το 1877 για όλες τις πόλεις της αυτοκρατορίας και ίσχυε μέχρι το 1913. Σύμφωνα με αυτόν το νόμο οι δήμοι ήταν υπεύθυνοι για την κατασκευή και τη συντήρηση των οδών, των παρόδων, των πλατειών, των καλντεριμιών, των βρυσών πόσιμοι νερού και της αποχέτευσης και επιπλέον ήταν υπεύθυνοι να βοηθάνε τους φτωχούς, να φωτίζουν τους δρόμους, να οργανώνουν τα παζάρια, να παίρνουν προφυλάξεις για τις πυρκαγιές και να τις κατασβήνουν. Ο δήμος, που είχε επικεφαλής το δήμαρχο, έπρεπε να έχει επιπλέον, σύμφωνα με το νόμο, έξι αιρετά μέλη δημοτικού συμβουλίου (ένα από τα οποία εκτελούσε χρέη αντιδημάρχου)¹⁴. Ο δήμαρχος έπρεπε να είναι δημόσιος υπάλληλος, αλλά στην πράξη ήταν ένας από τους πρόκριτους της πόλης (esraf). Διοριζόταν από τον μουτσαρίφη και ο διορισμός του επικυρωνόταν από τον βαλή. Τα μέλη του δημοτικού συμβουλίου, που στην πράξη ο αριθμός τους κυμαινόταν από πέντε έως επτά, εκλέγονταν κάθε δύο χρόνια (Βλέπε πίνακα 1. παραρτήματος). Όλοι οι παραπάνω παρείχαν τις υπηρεσίες τους αφιλοκερδώς. Το συμβούλιο συνεδρίαζε δύο

---

13. Αβαρίτζ βακούφι (avariz vakfi)=Βακούφι ιδρυόμενο με σκοπό την κάλυψη των δαπανών για συμφορές χωριών ή συνοικιών. M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, MEB, İstanbul, 1983, σ. 114.

14. Ortaylı, ό.π., σ. 176-177, 186-192 και Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. II, Cambridge Pres, Cambridge, 1977, σ. 94-95.

φορές την εβδομάδα. Τα κύρια εισοδήματα του δήμου προέρχονταν από οικοδομικές άδειες, από φόρους ακινήτων, φόρους λειτουργίας κέντρων διασκέδασης και φόρους για την κατασκευή δρόμων και καλντεριμιών. Τα οικονομικά του δήμου ελέγχονταν από το νομαρχιακό συμβούλιο κάθε τρεις μήνες.¹⁵

Ο δήμος της πόλης των Σερρών ιδρύθηκε πιθανότατα το 1871. Τα αιρετά μέλη του συμβουλίου ήταν τρεις μουσουλμάνοι και τρεις μη μουσουλμάνοι ανάμεσα στους άρχοντες της πόλης και συνήθως ήταν τα ίδια πρόσωπα συνέχεια.¹⁶ Το 1904 δήμαρχος διορίστηκε ο Αχίλ Μπέης για διάστημα δύο ετών. Ο ίδιος ήταν επίσης ο πρόεδρος της επιτροπής δημοσίων έργων και της επιτροπής προσφύγων.¹⁷ Καθώς δεν υπήρχε δημαρχείο τα γραφεία στεγάζονταν σε διάφορα χάνια. Εκτός από τον δήμαρχο και τα μέλη του συμβουλίου εργάζονταν για τον δήμο ένας γραμματέας, ένας γιατρός, ένας εμβολιαστής, ένας ταμίας, ένας γραμματέας του ταμιά και μερικοί δημοτικοί αστυνομικοί.¹⁸

Όπως συνέβαινε και στους δήμους των υπολοίπων πόλεων, ο δήμος των Σερρών δεν λειτουργούσε αντιπροσωπευτικά για τους πολίτες. Οι υπηρεσίες που προσέφερε δεν ήταν οι αναμενόμενες και φυσικά δεν μπορεί να συγκριθεί με τη μορφή και την λειτουργία των σημερινών δήμων. Όλες οι αποφάσεις και οι οικονομικές δραστηριότητες ήταν κάτω από τον έλεγχο του νομαρχιακού συμβουλίου της Θεσσαλονίκης. Όμως παρ' όλους τους περιορισμούς και τα λιγοστά έσοδά του ο δήμος προσέφερε κάποιες υπηρεσίες στην πόλη, όπως η δημιουργία του δημοτικού κήπου που ήταν ένα από τα σημαντικά έργα της πόλης. Επιπλέον κατασκεύασε έναν σκυρόστρωτο δρόμο από το δημοτικό κήπο μέχρι το «Μπειλί Γκιολγκέ» και το «Χισάρ Αρκασί», ο οποίος είχε από την πλευρά του ρέματος τοίχο ύψους 1,5 μέτρου. Πιθανότατα πρόκειται για τον σημερινό δρόμο της κοιλάδας των Αγίων Αναργύρων. Επίσης κατασκεύασε τον σκυρόστρωτο δρόμο από το σημερινό διοικητήριο μέχρι το

15. Çadırcı, ό.π., σ. 271-278. Νομαρχιακό συμβούλιο = Vilayet Meclisi.

16. Τα μέλη του δημοτικού συμβουλίου που δεν ήταν μουσουλμάνοι προέρχονταν από την ελληνική κοινότητα. Για τον κατάλογο των μελών βλ. *Salname 1299* (1882), σ. 134, *Salname 1307*(1886), σ. 163-170, *Salname 1312* (1894), σ. 358- 370 και *Salname 1325* (1907), σ. 342-355.

17. *Salname 1322* (1904), σ. 224. Ο Καφταντζής και ο Τζανακάρης υποθέτουν ότι ο Αχίλ Μπέης ήταν δήμαρχος των Σερρών μεταξύ 1906-1909. Καφταντζής, ό.π., σ. 439 και Βασίλης Ι. Τζανακάρης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, Έκδοση περιοδικού «Γιατί», Τόμος Β΄, Σέρρας 1995, σ. 59. Παρ' όλα αυτά ο δήμαρχος εκλεγόταν κάθε δύο χρόνια και το 1907 η θέση του δημάρχου ήταν κενή. Υπήρχε αντιδήμαρχος ο οποίος όμως δεν ήταν ο Αχίλ Μπέης. *Salname 1325* (1907), σ. 345.

18. Βλ. *Salname, 1299* (1882) σ. 130-140, *1303* (1886) σ. 351-361, *1313* (1895) σ. 328-339, *1320* (1900) σ. 298-308, *1325* (1907) σ. 342-355.

σταθμό των τρένων (Ιστασιόν τζαντεσί) για να συνδέσει το σταθμό των τρένων με την πόλη και κατασκεύασε καινούργιο βυρσοδεψείο έξω από την πόλη.¹⁹

Η πόλη των Σερρών

Οι επετηρίδες του 19^{ου} αι. περιγράφουν την πόλη των Σερρών με τον ίδιο τρόπο που περιέγραψε ο Εβλία Τσελεμπί την πόλη τον 17^ο αιώνα. Σύμφωνα με αυτές η πόλη βρισκόταν ανάμεσα σε δύο ρέματα, από ανατολικά το ρέμα του Αχμέτ Πασά (ρέμα Αγίων Αναργύρων) και από δυτικά το χείμαρρο του Τσομλέκ Ντερέ. Το κάστρο που βρισκόταν στην Ακρόπολη ήταν ήδη κατεστραμμένο, όπως και τα τείχη του. Η πόλη προμηθευόταν το απαιτούμενο πόσιμο νερό από το ρέμα του Αχμέτ Πασά, το «κεμέρμπεντ» (υδραγωγείο) και από τα «καϊνάρτζα» (δημόσιες βρύσες). Στις όχθες των ρεμάτων και μέσα στην πόλη υπήρχαν πολλά πλατάνια που έκαναν την πόλη δροσερή και ευχάριστη. Σε 15 λεπτά από τα περίχωρα της πόλης, υπήρχαν το «Χισάρ Αρκασί» (πίσω από το κάστρο), το «Μπέλι Γκιολγκέ» (κιόσκια) και το «Μπελεντιγιέ Μπαχτσεσί» (δημοτικός κήπος, στη σημερινή περιοχή του Τσέλιου), που ήταν εξοχικά μέρη. Ιδιαίτερα γύρω από τα στρατόπεδα υπήρχαν πολλοί κήποι για να πηγαίνουν οι κάτοικοι, οι οποίοι τους ζεστούς μήνες του καλοκαιριού έκαναν διακοπές σε ορεινά μέρη²⁰.

Καθώς οι επετηρίδες δεν αναφέρονται στις συνοικίες της πόλης δεν έχουμε επαρκείς πληροφορίες γι' αυτές. Παρ' όλα αυτά θεωρείται ότι υπήρχαν 58 συνοικίες²¹. Κατά το δεύτερο μισό του 17^{ου} αι. ο Εβλιγιά Τσελεμπί αναφέρει ότι στην πόλη υπάρχουν 10 μη μουσουλμανικές και 30 μουσουλμανικές συνοικίες, σύνολο δηλαδή 40 συνοικίες, ενώ μόλις τους 15^ο και 16^ο αι. ο αριθμός των συνοικιών κυμαίνεται μεταξύ 60 και 72. Αυτά τα δεδομένα δείχνουν ότι το 19^ο αι. ο αριθμός των συνοικιών γίνεται όσος περίπου τον 16^ο αι. Οι μη μουσουλμάνοι έμεναν από παλιά μέσα στα τείχη του κάστρου, το οποίο είχε τότε 4 πύλες, ενώ οι μουσουλμανικές συνοικίες βρισκόνταν έξω από τα τείχη στο νότιο και

---

19. Ο δήμος κατασκεύασε μία πεντάκρονη βρύση στην αγορά, μπροστά από το επιμελητήριο, μία βρύση στη συνοικία του Ντογάν Μπέη και μία στο Τσομλέκ Ντερέ. Επιδιόρθωσε τις βρύσες των τύμβων του Ισμαήλ Μπέη και του Γιουσούφ Πασά στο Beyler Kabristanı (νεκροταφείο των Μπέηδων). Ο δήμος κατασκεύασε επίσης ένα καλντεράμι στο Abacılar Çarşısı (Αγορά των Αμπατζήδων). Βλ. *Salname 1312* (1894), σ. 371 και *Salname 1313* (1895), σ. 343.

20. *Salname 1299* (1882), σ. 362-366, Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul, 1928, σ. 128-130.

21. Στην πόλη υπήρχαν 35 μουσουλμανικές, 22 χριστιανικές και 2 εβραϊκές συνοικίες. Βλ. Καφαταντζής, ό.π., σ. 270-280.

νοτιοδυτικό μέρος της πόλης.²² Στις επετηρίδες αναφέρεται ότι υπήρχαν 4.416 σπίτια, τα οποία ήταν μονοκατοικίες ή διπλοκατοικίες με κήπους. Μέσα στην πόλη υπήρχαν 20 τζαμιά, 16 μικρά τεμένη (mescit=μικρό τέμενος χωρίς μιναρέ), 21 εκκλησίες και 2 συναγωγές. Το παλαιότερο τζαμί ήταν το «Εσκή τζαμί», το οποίο είχε ένα πύργο με ρολόι. Γύρω από τα τζαμιά και τα τεμένη υπήρχαν 11 μεντρεσέδες (medrese= μουσουλμανικό ιεροσπουδαστήριο) και μία βιβλιοθήκη. Στις μουσουλμανικές συνοικίες υπήρχαν 15 τεκέδες και 8 τύμβοι. Επιπλέον υπήρχαν 3 μαρρέτια (imarət=πτωχοκομείο): της Σελτζούκ Σουλτάν, του Γκαζί Εβρενός Μπέη και του Μπαχαντίν Πασά, τα οποία κατά την περίοδο του ραμαζανιού μοίραζαν φαγητό στους φτωχούς, ενώ επιπλέον το μαρρέτι του Εβρενός Μπέη πρόσφερε το χειμώνα σούπες στους φτωχούς. Τα δύο λουτρά (hamam) που υπήρχαν στο κέντρο της πόλης εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των κατοίκων.²³ Επίσης υπήρχαν 3 νοσοκομεία, εκ των οποίων ένα ήταν στρατιωτικό, ένα μουσουλμανικό και ένα ελληνικό. Το μουσουλμανικό νοσοκομείο, ονομαζόταν «γκαριμπάν χαστανεσί» (gariban hastanesi=νοσοκομείο των φτωχών). Ιδρύθηκε από το δήμο το 1894 στο σπίτι που δώρισε ο άρχοντας Χατζή Αχμέτ Εφέντης, Βρισκόταν στο υψηλότερο μέρος της πόλης και είχε 13 δωμάτια, 2 σαλόνια και κήπο με πηγάδι. Διέθετε 28 κλίνες και ο ετήσιος προϋπολογισμός (κόστος λειτουργίας) του ήταν 7.700 γρόσια.²⁴ Το ελληνικό νοσοκομείο στην ακρόπολη των Σερρών (σημερινό 3^ο Γυμνάσιο), ιδρύθηκε το 1885, είχε 42 κλίνες και το ετήσιο κόστος λειτουργίας του ήταν 800 οθωμανικές λίρες (περίπου 80.000 γρόσια).²⁵ Στην πόλη υπήρχαν επίσης από το 1882 ταχυδρομείο και τηλεγραφείο, τα οποία εξυπηρετούσαν την επικοινωνία της πόλης με τις άλλες πόλεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αλλά και με το εξωτερικό. Για τις επικοινωνίες με το εξωτερικό οι υπεύθυνοι υπάλληλοι ήταν πάντα μη μουσουλμάνοι, πιθανόν επειδή αυτοί γνώριζαν κυρίως

22. Evliya Çelebi, ό.π., σ. 129-130, και βλ. κατάλογος συνοικιών για τον 15^ο και 17^ο αι. Βλ. Evangelia Balta, *Les Vakıfs de Serrés et de sa Région (XVe et XVIe s.)*, F.N.R.S., Athènes, 1995, σ. 257-260, 263-68 και 270-73.

23. *Salname 1299* (1882), σ. 175, *Salname 1312* (1894), σ. 371-372 και *Salname 1318* (1900), σ. 459. Σύμφωνα με τον Katip Çelebi, ο οποίος επισκέφθηκε την πόλη τη δεκαετία του 1650, υπήρχαν 10 μεγάλα τζαμιά, 8 λουτρά, ένα μπεζεστένι και πολλά χάνια και καταστήματα. Βλ. Besim Darkot, "Serez", *İslam Ansiklopedisi*, C. X, MEB, İstanbul, 1993, σ. 517-518. Ο Evliya Çelebi που επισκέφθηκε την πόλη 10 χρόνια μετά τον Katip Çelebi, μας δίνει λεπτομερειακές πληροφορίες για την πόλη. Σύμφωνα με αυτόν υπήρχαν 91 τζαμιά και μικρά τεμένη, 2 τεκέδες, 5 λουτρά, 2.000 καταστήματα, 17 χάνια, 36 εκκλησίες και 4.000 σπίτια, τα οποία ήταν συνήθως διώροφα, με κεραμοσκεπή και κήπο. Βλ. Evliya Çelebi, ό.π., σ. 128-132.

24. *Salname 1312* (1894), σ. 358 και *Salname 1324* (1906), σ. 444-445.

25. *Salname 1307* (1890), σ. 597, *Salname 1322* (1905), σ. 519. Επίσης βλ. Καφταντζής, ό.π., σ. 354.

ξένες γλώσσες.²⁶ Βασιζόμενοι σε αυτά τα στοιχεία συμπεραίνουμε πως, αν εξαιρέσουμε την αύξηση του πληθυσμού και των συνοικιών και την κατασκευή ορισμένων δημόσιων κτηρίων και οδών, η φυσιογνωμία της πόλης δεν άλλαξε πολύ από το 17^ο αι. που την περιγράφει ο Τσελεμπί.

Ο πληθυσμός των Σερρών και των επαρχιών της

Στο βιλαέτι της Θεσσαλονίκης ο πληθυσμός του σαντζακιού των Σερρών ήταν αμέσως μεγαλύτερος μετά από αυτόν του σαντζακιού της Θεσσαλονίκης και είχε υψηλή πυκνότητα.²⁷ Ο καζάς των Σερρών, μετά τους καζάδες της Δράμας, του Λαγκαδά και του Νευροκοπίου, ήταν τέταρτος σε πληθυσμό μουσουλμάνων.²⁸ Ο πληθυσμός της πόλης των Σερρών κατά τον 19^ο αι. κυμαινόταν μεταξύ 20 και 30 χιλιάδων, αριθμό που δεν ξεπέρασε ούτε στις αρχές του 20^{ου} αι. Για παράδειγμα, ενώ το 1831 ο πληθυσμός της πόλης των Σερρών ήταν 25.000, το 1886 είχε παραμείνει στα ίδια επίπεδα και το 1893 μειώθηκε στις 21.602.²⁹

Αν και οι επετηρίδες δεν μας παρέχουν αναλυτικά στοιχεία για τον πληθυσμό της πόλης μας δίνουν όμως πληροφορίες για τον πληθυσμό του σαντζακιού των Σερρών και των καζάδων του (βλ. σχεδιάγραμμα 2.). Το 1882 ο πληθυσμός του καζά των Σερρών ήταν 33.767 άνδρες και ο πληθυσμός του σαντζακιού των Σερρών ήταν 134.821 άνδρες (βλ. πίνακα 2. παραρτήματος) από τον οποίο το 61,3% αποτελούσαν οι μη μουσουλμάνοι (Ελληνες, Βούλγαροι, Εβραίοι και χριστιανοί Γύφτοι) και το

---

26. *Salname 1299* (1882), σ. 175.

27. Το βιλαέτι της Θεσ/νίκης ήταν περίπου 31.000 τ.χι., με πυκνότητα πληθυσμού κατά μ.ο. για ένα τ.χι. 31 άτομα, ενώ για τις κοιλάδες των Σερρών, της Δράμας και των Γιαννιτσών η πυκνότητα πληθυσμού ήταν 40 άτομα ανά τ.χι. *Salname 1307* (1890), σ. 39. Πριν τους Βαλκανικούς πολέμους ο πληθυσμός στα σαντζάκια της Θεσ/νίκης ήταν: Θεσσαλονίκη 717.624, Σέρρες 461.532, Δράμα 168.759. Justin McCarthy, "The Population of Ottoman Europe Before and After the Fall of the Empire", *Population History of the Middle East and the Balkans*, ISIS, Istanbul, 2002, σ. 121. Επίσης βλ. Daniel Panzac, "La Population de la Macédonia au XIXe Siecle (1820-1912)", *Population et Santé dans L'Empire Ottoman (XVIII e- XXe s.)*, ISIS, Istanbul, 1995, σ. 165,179.

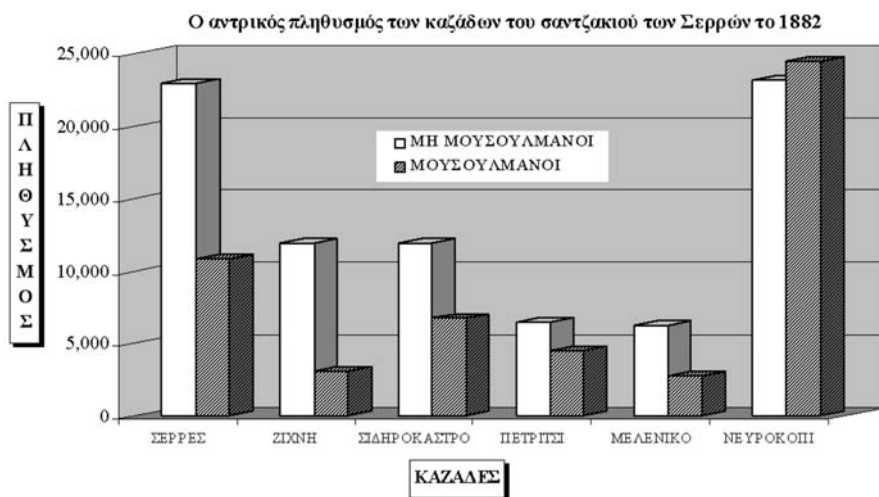
28. Στο βιλαέτι της Θεσ/νίκης ο ελληνικός πληθυσμός ήταν συγκεντρωμένος στην Κασσάνδρα, την Κατερίνη και τα Γιαννιτσά, ενώ οι Βούλγαροι ήταν στο Κιοπροουλού (Τίτο Βέλες), στο Τίχβες (Γκράντσκο) και το Κιλκίς. Οι Εβραίοι ήταν κυρίως στις περιοχές Θεσσαλονίκης και Σερρών. *Salname 1307* (1890), σ. 30.

29. Ο πληθυσμός της πόλης ήταν 30.000 το 1800, 28.000 το 1854, 25.000 το 1886. Μειώθηκε σε 18.866 το 1913 εξ' αιτίας των Βαλκανικών Πολέμων. Βλ. πίνακα Α. Yerolimpos, "Siroz", *Encyclopedia of Islam*, 2nd Edition, Vol. IX, Brill, Leiden, 2002, σ. 675a. Ο Darkot υποστηρίζει ότι στο τέλος του 19^{ου} αι. ο πληθυσμός της πόλης ήταν περίπου 28.000, υπήρχαν 13.500 μουσουλμάνοι, 13.000 Ελληνες ορθόδοξοι και 1.100 Εβραίοι. Βλ. Darkot, ό.π., σ. 518.

38,7% οι μουσουλμάνοι³⁰.

Σχεδιάγραμμα 2. Ο αντρικός πληθυσμός στο σαντζάκι των Σερρών το 1882

Το 1886 ο πληθυσμός του καζά των Σερρών αυξήθηκε στις 86.235 (συμπεριλαμβανομένων όμως και των γυναικών), γεγονός που μπορεί να οφείλεται σε μετακίνηση μουσουλμάνων προσφύγων ή στην αναπροσαρμογή των συνόρων του καζά³¹ (βλ. πίνακα 1). Από αυτούς το 37% ήταν μουσουλμάνοι και το 63% μη μουσουλμάνοι. Οι μη μουσουλμάνοι κατά θρησκευτικές κοινότητες ήταν: 30,3% Έλληνες, 26,4% Βούλγαροι, 5,1% Γύφτοι και 1,2% Εβραίοι.³² Την ίδια χρονιά ο πληθυσμός της πόλης ήταν 25.000. Σύμφωνα πάντα με τις επετηρίδες τη χρονιά αυτή στην πόλη υπήρξαν 1.287 γεννήσεις, 2.229 γάμοι και 940 θάνατοι.³³ Το 1890

30. *Salname 1299* (1882), σ. 172

31. Ο ρωσο-οθωμανικός πόλεμος ήταν το 1876/77, η κατοχή της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης από τους Αμβούργους το 1888 και ο ελληνο-οθωμανικός πόλεμος του 1896/97 είχαν σαν αποτέλεσμα την μετανάστευση μουσουλμάνων από αυτές τις περιοχές στις βαλκανικές οθωμανικές επαρχίες. Ορισμένοι από αυτούς τους πρόσφυγες τοποθετήθηκαν από την Οθωμανική κυβέρνηση στο σαντζάκι των Σερρών. Βλ. Kemal H. Karpat, *Osmanli Modernleşmesi*, İmge, Ankara, 2002, σ. 129.

32. *Salname 1303* (1886), σ. 363. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι όπου αναφέρονται θρησκευτικές κοινότητες νοούνται ως: Έλληνες, οι ορθόδοξοι χριστιανοί που πρόσκεινται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, Βούλγαροι, οι ορθόδοξοι χριστιανοί της Βουλγαρικής Εξαρχίας και Γύφτοι, οι χριστιανοί Γύφτοι. Δεν πρόκειται δηλαδή για εθνικό, εθνοτικό ή γλωσσικό διαχωρισμό, καθώς κάτι τέτοιο δεν ενδιέφερε τους Οθωμανούς γραφειοκράτες.

33. Από το σύνολο των γεννήσεων 24 ήταν δίδυμες, 3 ήταν τριδύμες και 24 με νεκρά βρέφη. Από τους θανάτους οι 450 ήταν αντρών και οι 490 γυναικών. *Salname 1303*

ο συνολικός πληθυσμός του σαντζακιού των Σερρών ήταν 341.487, από τους οποίους οι 6.149 ήταν αλλοδαποί, ενώ του καζά των Σερρών κυμαίνονταν μεταξύ 80.000 και 90.000.³⁴

Πίνακας 1. Ο πληθυσμός των θρησκευτικών κοινοτήτων στον καζά των Σερρών το 1886

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ	18,218	13,722	31,940	37,0
ΕΛΛΗΝΕΣ	13,423	12,722	26,145	30,3
ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ	11,112	11,673	22,785	26,4
ΓΥΦΤΟΙ	2,270	2,088	4,358	5,1
ΕΒΡΑΙΟΙ	455	552	1,007	1,2
ΣΥΝΟΛΟ	45,478	40,757	86,235	100

Η επετηρίδα του 1892 μας παρέχει λεπτομερειακά δεδομένα για τον πληθυσμό του σαντζακιού, όπως ότι το 39,8% του πληθυσμού ήταν μουσουλμάνοι, το 37,6% ήταν Βούλγαροι, το 21,2% Έλληνες και το υπόλοιπο ήταν Εβραίοι, Γύφτοι και προτεστάντες (Βλ. πίνακα 3. παραρτήματος και σχεδιάγραμμα 3). Το 1900 ο πληθυσμός του καζά των Σερρών ήταν 88.577, ενώ μετά από ένα χρόνο αυξήθηκε και έγινε 91.906.³⁵

Σχεδιάγραμμα 3. Ποσοστά των θρησκευτικών κοινοτήτων στο σαντζάκι των Σερρών το 1892.

Δικαιοσύνη και δημόσια τάξη

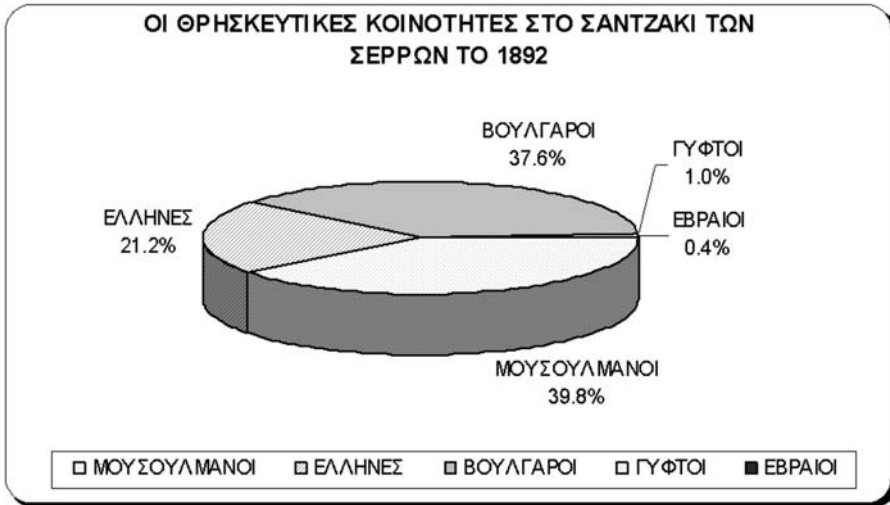
Κατά την περίοδο της μεταρρύθμισης έγιναν πολλές αλλαγές και στο σύστημα απόδοσης της δικαιοσύνης. Οι αρμοδιότητες των *Cemaat mahkemeleri*³⁶ που μέχρι τότε εκδίκαζαν όλες τις υποθέσεις, περιορίστηκαν στη διευθέτηση θεμάτων του αστικού μόνου δικαίου. Για να υφίσταται όμως ένα ενοποιημένο σύστημα που θα ρυθμίζει όλες τις υπόλοιπες υποθέσεις, εκτός αυτών που αφορούν τις αστικές, δημιουργήθηκαν «μεικτά» δικαστήρια για όλους τους υπηκόους της Οθωμανικής

(1886), σ. 363.

34. *Salname 1307* (1890) σ. 39.

35. *Salname 1310* (1892), σ. 202-203, *Salname 1318* (1900), σ. 459, *Salname 1320* (1902), σ. 572.

36. *Cemaat mahkemeleri* ήταν τα δικαστήρια των διαφόρων θρησκευτικών κοινοτήτων. Το μουσουλμανικό ονομαζόταν ιεροδικείο και είχε επικεφαλής τον ναίτη.

αυτοκρατορίας.³⁷

Το πρώτο νέο δικαστήριο που συστάθηκε ήταν το εμπορικό δικαστήριο (Ticaret Mahkemesi). Υπαγόταν στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Εμπορίου και έδρευε σε κάθε σαντζάκι. Αποτελούνταν από τον πρόεδρο, δύο μόνιμα και δύο προσωρινά μέλη. Στις Σέρρες τα μέλη ήταν δύο μουσουλμάνοι και δύο μη μουσουλμάνοι. Στο δικαστήριο υπηρέτουσαν επίσης ένας γραμματέας και τέσσερις υπάλληλοι.³⁸

Το 1867 ιδρύθηκε το δεύτερο «μεικτό» δικαστήριο, που αποτελούνταν από το πλημμελειοδικείο (Ceza Mahkemesi) και το πρωτοδικείο (Bidayet Hukuk Mahkemesi) το καθένα από τα οποία είχε έναν πρόεδρο και δύο μέλη. Στις Σέρρες το ένα από τα δύο μέλη του κάθε δικαστηρίου ήταν μη μουσουλμάνος. Εκτός από αυτούς, οι οποίοι έπαιρναν και τις αποφάσεις, το 1882 στις Σέρρες το δικαστήριο αυτό διέθετε και ένα βοηθό εισαγγελέα και 7 υπαλλήλους.³⁹

Στις Σέρρες υπήρχε επιπλέον και εφετείο (Temyiz Divanı) που διεκπεραιώνει τις άλυτες υποθέσεις των Cemaat mahkemeleri και αποτελούνταν από τον πρόεδρο και έξι εκλεγμένα μέλη. Το δικαστικό μέγαρο που περιελάμβανε το πλημμελειοδικείο, το πρωτοδικείο και το εφετείο ονομαζόταν «Αντλιγιέ Νταϊρεσί» (Adliye Dairesi). Επίσης, στην πόλη των Σερρών υπήρχε φυλακή με δύο θαλάμους, μία κλινική πεντάκλινη, ένα χαμάμ και ένα πλυσταριό. Το προσωπικό της φυλακής ήταν ο διευ-

37. Βλ. Çadırcı, ό.π., σ.268 και Ortaylı, ό.π., σ. 84-85.

38. Davison, ό.π., σ. 149-150. Βλ. τον κατάλογο των μελών του δημοτικού συμβουλίου και τους δημοσίους υπαλλήλους στο *Salname 1299* (1882) σ. 130-140, 1307 (1886) σ. 163-170, 1313 (1895) σ. 328-339, 1235(1907) σ. 342-355.

39. *Salname 1299* (1882) σ. 130-140.

θυντής της, ένας γιατρός, δύο δεσμοφύλακες και 10 αστυνομικοί.⁴⁰

Το εκπαιδευτικό σύστημα

Μέχρι την περίοδο της μεταρρύθμισης η δημόσια εκπαίδευση είχε θρησκευτικό χαρακτήρα. Το 1864 ιδρύθηκε το εκπαιδευτικό συμβούλιο και διορίστηκε σε κάθε νομό ένας διευθυντής εκπαίδευσης. Το 1869 με τον εκπαιδευτικό νόμο όλα τα σχολεία της αυτοκρατορίας χωρίστηκαν στις εξής κατηγορίες: «ιπτινταντιγιέ» (προκαταρκτικό σχολείο), «ρουστιγιέ» (αστική σχολή, ημιγυμνάσιο), «ινταντιγιέ» (γυμνάσιο), «σουλτάνι» (αυτοκρατορικό λύκειο) και «νταρουλφουνούν» (πανεπιστήμιο). Εκτός από αυτά υπήρχαν και οι μεντρεσέδες⁴¹. Οι αλλοδαποί και οι μη μουσουλμάνοι μπορούσαν να ανοίξουν τα δικά τους σχολεία σύμφωνα με αυτές τις κατηγορίες και τους ακόλουθους περιορισμούς: σε κάθε χωριό ή συνοικία μπορούσαν να υπάρχουν μόνο προκαταρκτικά σχολεία, σε κάθε πόλη με 500 σπίτια μπορούσε κάθε θρησκευτική κοινότητα να έχει και αστική σχολή και κάθε πόλη με 1.000 σπίτια μπορούσε να έχει επιπλέον και γυμνάσιο, ενώ αυτοκρατορικά λύκεια υπήρχαν μόνο στην πρωτεύουσα του νομού και πανεπιστήμιο στην Κωνσταντινούπολη. Τα προκαταρκτικά σχολεία και οι αστικές σχολές ήταν διαφορετικά για κάθε θρησκευτική κοινότητα, ενώ τα υπόλοιπα σχολεία ήταν μεικτά.⁴² Φυσικά την εποχή εκείνη τα σχολεία ήταν διαφορετικά για αγόρια και κορίτσια. Μεταξύ του 1869 και 1876 υπήρχαν 287 αστικές σχολές στην Οθωμανική αυτοκρατορία, από τις οποίες οι 163 ήταν στα Βαλκάνια, αριθμός ιδιαίτερα αυξημένος σε σχέση με το πληθυσμό που κατοικούσε στην περιοχή αυτή και την υπόλοιπη αυτοκρατορία.⁴³ Το γεγονός αυτό οφείλεται πιθανότατα στην παρουσία μη μουσουλμάνων στην περιοχή αυτή, οι οποίοι ήταν περισσότερο δεκτικοί στον εκσυγχρονισμό και έδιναν μεγαλύτερη βαρύτητα στη μόρφωση.

Όπως προκύπτει από τις επετηρίδες οι Σέρρες ήταν πόλη με ανεπτυγμένο εκπαιδευτικό σύστημα. Το 1882 υπήρχε στις Σέρρες μία αστική σχολή με 5 δασκάλους και 330 μαθητές.⁴⁴ Το 1886 ιδρύθηκε το Ελληνικό

---

40. Το 1886 ο αριθμός των κρατουμένων ήταν 86 στη φυλακή της πόλης. Από αυτούς 66 αφέθηκαν ελεύθεροι και 21 μεταφέρθηκαν στη Θεσ/νίκη. Βλ. *Salname 1303* (1886), σ. 36.

41. Στην πόλη των Σερρών από το 1882 έως το 1907 λειτουργούσαν 11 μεντρεσές. Βλ. *Salname 1299* (1882), σ. 175.

42. Celal Antel, "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat*, C. I, MEB Yayn., Istanbul, 1999, s. 454-455 and Çadırcı, ό.π., σ. 289.

43. R. Ward-D. Rustow, *Political Modernization in Japan and Turkey*, Princeton, 1964, σ. 214-21

44. *Salname 1299* (1882), σ. 169.

Γυμνάσιο, το οποίο είχε 7 δασκάλους και 252 μαθητές. Την ίδια χρονιά στον καζά των Σερρών υπήρχαν 97 προκαταρκτικά σχολεία (43 μουσουλμανικά, 50 ελληνικά, 2 βουλγαρικά και 2 εβραϊκά. Από αυτά τα 7 ήταν θηλέων και μάλιστα τα 2 ελληνικά), 4 αστικές σχολές (3 από τις οποίες ήταν ελληνικές και η άλλη μουσουλμανική).⁴⁵ Το 1890 στην πόλη των Σερρών λειτουργούσαν δύο αστικές σχολές και 10 προκαταρκτικά σχολεία. Αυτή τη χρονιά υπήρχαν συνολικά στην πόλη των Σερρών 50 δάσκαλοι και 800 μαθητές όλων των κατηγοριών.⁴⁶ Το 1892 λειτούργησε για πρώτη φορά στην πόλη σχολή (γυμνάσιο) δημόσιας διοίκησης για τη μόρφωση των μελλοντικών δημοσίων υπαλλήλων (Mülkiye İdadisi), με έναν διευθυντή και 14 δασκάλους. Το 1900 λειτουργούσαν στην πόλη των Σερρών συνολικά 23 σχολεία όλων των κατηγοριών: 14 μουσουλμανικά και 9 μη μουσουλμανικά.⁴⁷

Το 1890 υπήρχε στην πόλη των Σερρών μία βιβλιοθήκη που ιδρύθηκε από τον άρχοντα Αχμέτ Αγά, με 2.000 βιβλία, από τα οποία τα 1.500 ήταν χειρόγραφα και τα 500 ήταν τυπωμένα και λειτουργούσε καθημερινά εκτός Παρασκευής. Αυτή τη χρονιά στο νομό Θεσσαλονίκης υπήρχαν 7 βιβλιοθήκες, δύο ήταν στην Καβάλα και τέσσερις στην Θεσσαλονίκη. Επίσης στις Σέρρες υπήρχε την ίδια χρονιά ένα τυπογραφείο που μπορούσε να τυπώνει σε διαφορετικές γλώσσες.⁴⁸

Η οικονομική ζωή στις Σέρρες

Στις Σέρρες το κέντρο των εμπορικών και οικονομικών δραστηριοτήτων ήταν το μπεξεστένι, όπως άλλωστε συνέβαινε και στις άλλες οικονομικά ισχυρές πόλεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στις αγορές που υπήρχαν γύρω από το μπεξεστένι (ορτά τσαρσί, ουζούν τσαρσί και τερεκέ παζάρ) υπήρχαν το 1882 περίπου 1.300 μικρά και 174 μεγάλα καταστήματα. Κοντά σε αυτές τις αγορές υπήρχαν 69 χάνια και στις συνοικίες τριγύρω 25 φούρνοι και ένα βυρσοδεψείο που μεταφέρθηκε αργότερα εκτός πόλης.⁴⁹ Τα δεδομένα αυτά αποδεικνύουν ότι οι Σέρρες

---

45. Τα μουσουλμανικά σχολεία είχαν 55 δασκάλους και 1.051 μαθητές, τα ελληνικά είχαν 55 δασκάλους και 2375 μαθητές, τα βουλγαρικά είχαν 5 δασκάλους και 238 μαθητές και τα εβραϊκά 3 δασκάλους και 130 μαθητές. *Salname 1303* (1882), σ. 373.

46. *Salname 1307* (1890), σ. 162

47. *Salname 1310* (1892) σ. 142 και *Salname 1318* (1900), σ. 461, 577. Το 1897 Στο βιλαέτι της Θεσ/νίκης υπήρχαν 1.075 προκαταρκτικά σχολεία με 37.624 μαθητές, 15 αστικές σχολές με 1.125 μαθητές και 3 γυμνάσια με 338 μαθητές. Tenvfik Güran, *Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yılığ: 1897*, DİE, Ankara, 1997, σ. 142.

48. *Salname 1307* (1890), σ. 162. Στο βιλαέτι της Θεσ/νίκης υπήρχαν 18 τυπογραφεία, ένα στις Σέρρες, ένα στην Καβάλα και 16 στη Θεσ/νίκη. *Salname 1322* (1905), σ. 519

49. Βλ. *Salname 1299* (1882), σ. 175, *Salname 1307* (1890), σ. 162 και *Salname 1312*

ήταν σημαντικό οικονομικό κέντρο της περιοχής και οι κάτοικοι ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο.

Δίπλα στα ρέματα της πόλης υπήρχαν 25 νερόμυλοι και 5 βιοτεχνίες αλευριού (μύλοι που λειτουργούσαν με ατμομηχανή). Όλοι αυτοί οι μύλοι επεξεργάζονταν το σιτάρι της κοιλάδας των Σερρών και παρήγαγαν 13.750 κιλά αλεύρι την ημέρα⁵⁰. Στις περιοχές Αχμέτ Πασά, Κιορ Καπί (περιοχή κοντά στο μετόχι του Τιμίου Προδρόμου) και στο χάνι του Χατζή Αστέριο υπήρχαν 4 βιοτεχνίες βαμβακιού, που δούλευαν με ατμομηχανή. Οι δύο από αυτές δεν λειτουργούσαν, η μία άλλοτε λειτουργούσε για βαμβάκι και άλλοτε για αλεύρι και η τελευταία λειτουργούσε με δέκα εργάτες και μία μηχανή 12 ίππων.⁵¹

Εκτός από αυτές τις βιοτεχνίες αλευριού και βαμβακιού το 1886 υπήρχαν στην πόλη των Σερρών 101 υφαντήρια, 6 από τα οποία κατασκεύαζαν πετσέτες, 80 ήταν για αλατζά και 15 για άλλα απλά υφάσματα. Στα υφαντήρια για τις πετσέτες δούλευαν 30 εργάτες και παρήγαγαν 6.000 πετσέτες το χρόνο, με συνολική αξία προϊόντος 30.000 γρόσια. Στους αλατζάδες δούλευαν 120 εργάτες και παρήγαγαν 24.000 τόπια αλατζά το χρόνο, που άξιζαν 312.000 γρόσια, ενώ στα απλά υφάσματα δούλευαν 15 γυναίκες και 15 άντρες και παρήγαγαν 3.750 μέτρα υφάσματος ανά έτος το οποίο άξιζε 75.000 γρόσια. Επιπλέον, υπήρχαν 15 αργαλειοί για ψάθες, στους οποίους εργάζονταν 150 εργάτες και παρήγαγαν ετησίως 45.000 ψάθες αξίας 135.000 γροσιών. Τα προϊόντα αυτά απορροφούνταν από την αγορά του σαντζακιού των Σερρών και δεν ήταν τόσο καλά ποιοτικώς ώστε να συγκριθούν με τα προϊόντα της Θεσσαλονίκης.⁵²

Ένα από τα σημαντικότερα οικονομικά γεγονότα στην πόλη των Σερρών ήταν η εμποροπανηγύρη (Kervan Panayiri), η οποία διεξαγόταν την πρώτη εβδομάδα του Φεβρουαρίου και διαρκούσε 22 μέρες. Ήταν ένα από τα μεγαλύτερα πανηγύρια στην περιοχή έως το τέλος του 19^{ου} αι., οπότε και έχασε τη σημαντικότητά του. Τα χρήματα που συναλλάσσονταν σε αυτό το παζάρι ήταν 40.000-50.000 οθωμανικές λίρες. Στο σαντζάκι των Σερρών εκτός από αυτό το πανηγύρι υπήρχαν άλλα 4 ακόμη, 2 στο Νευροκόπι, 1 στο Μελένικο και 1 στο Πετρίτσι.⁵³ Αυτού

(1894), σ. 358.

50. *Salname 1313* (1895), σ. 343.

51. *Salname 1303* (1886), σ. 362.

52. ό.π., σ. 365. Αλατζά παρήγαγε και η Νιγρίτα. *Salname 1299* (1882), σ. 307.

53. Το 1882 αυτό το πανηγύρι ξεκίνησε 7 Φεβρουαρίου και διήρκησε 13 μέρες. *Salname 1299* (1882), σ. 179. Το 1897 ξεκίνησε 8 Φεβρουαρίου και συνεχίστηκε για 22 ημέρες. *Salname 1315* (1897), σ. 93. Το 1886 είχε διάρκεια 40 ημέρες. *Salname 1303* (1886), σ. 8. Το συγκεκριμένο πανηγύρι ήταν ένα από τα σημαντικότερα στα Βαλκάνια

του είδους τα πανηγύρια ήταν σημαντικά για την πώληση και την προώθηση των τοπικών προϊόντων, ορισμένα από τα οποία εξάγονταν σε άλλες περιοχές μέσω του σιδηροδρόμου (λειτούργησε το 1896) και των λιμανιών.⁵⁴

Αγροτικά προϊόντα της κοιλάδας των Σερρών

Η κοιλάδα των Σερρών που αρδεύεται από τον ποταμό Στρυμόνα, ήταν σημαντικό κέντρο παραγωγής αγροτικών προϊόντων του νομού Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα με τις επετηρίδες του 1886 στον καζά των Σερρών καλλιεργούνταν 163.000 στρέμματα με σιτηρά κάθε χρόνο, που αποτελούσαν τα μισά της καλλιεργήσιμης έκτασης, λόγω της αγρανάπαυσης που εφαρμοζόταν συστηματικά την εποχή εκείνη. Από την έκταση αυτή 51.000 στρέμματα καλλιεργούνταν με κριθάρι, 47.000 στρ. με σιτάρι, 32.000 στρ. Με καλαμπόκι, 28.700 στρ. με σίκαλη, 2.500 στρ. με βρώμη και 1.600 στρ. με κεχρί. Οι αποδόσεις κατά στρέμμα ήταν περίπου 300 κιλά για το κριθάρι, 200 κιλά για το σιτάρι, 350 κιλά για το καλαμπόκι, 150 κιλά για τη σίκαλη, 200 κιλά για τη βρώμη και 300 κιλά για το κεχρί. Οι τιμές των προϊόντων αυτών ανά τόνο ήταν περίπου 289 γρόσια για το κριθάρι, 600 γρόσια για το σιτάρι, 400 γρόσια για το καλαμπόκι, 400 γρόσια για τη σίκαλη, 200 γρόσια για τη βρώμη και 400 γρόσια για το κεχρί. Εκτός από αυτά καλλιεργούνταν επίσης σε μικρή έκταση νέα προϊόντα για την περιοχή όπως, φασόλια, πατάτες, λινάρι και ρύζι.⁵⁵

Η περιοχή του καζά των Σερρών έπαιξε σημαντικό ρόλο στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων που προορίζονταν για βιομηχανική χρήση όπως ο καπνός, το βαμβάκι, το σουσάμι, το αφιόνι, οι μεταξοσκώληκες, και τα αμπέλια. Ο καπνός καλλιεργούνταν σε μία έκταση 1.600 στρεμμάτων και η απόδοση κατά στρέμμα ήταν 103 κιλά, ενώ ένα κιλό ξηρού προϊόντος κόστιζε 6-8 γρόσια. Φαίνεται ότι κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι. η παραγωγή καπνού στην περιοχή μειώθηκε εξ' αιτίας της αντικατάστασής της καλλιέργειας με το βαμβάκι. Αυτό συνέβη επειδή αυξήθηκε η ζήτηση του βαμβακιού στην Ευρώπη λόγω του εμφυλίου πολέμου της Αμερικής, η οποία δεν μπορούσε πλέον να εφοδιάσει την περιοχή με το απαιτούμενο βαμβάκι, όπως έκανε πριν τον πόλεμο. Το

μετά το πανηγύρι του Uzuncaabad και συμμετείχαν ντόπιοι και ξένοι έμποροι. Πολλοί Αυστριακοί και Ρώσοι έμποροι το επισκέφθηκαν κατά το 1834 και το 1835. Για την κάθε χρονιά οι φόροι που συλλέχθηκαν από τους εμπόρους του πανηγυριού ήταν περίπου 44.140 γρόσια. Βλ. Ömer Şen, *Osmanlı Panayırları*, Eren Yayınları, İstanbul, 1996, σ. 69-73.

54. *Salname 1322* (1905), σ. 361.

55. *Salname 1303* (1886), σ. 369-73. και *Salname 1307* (1890), σ. 48-53.

βαμβάκι καλλιεργούνταν σε έκταση 20.000 στρεμμάτων, η απόδοση ανά στρέμμα ήταν 65 κιλά και η τιμή ανά κιλό ήταν 4 γρόσια. Το σουσάμι καλλιεργούνταν σε 6.500 στρέμματα και προοριζόταν για παραγωγή λαδιού. Ένα επίσης νέο βιομηχανικό προϊόν για την περιοχή ήταν το αφιόνι που κάλυπτε μία έκταση 3.000 στρεμμάτων. Η απόδοσή του ανά στρέμμα ήταν περίπου 2 έως 2,5 κιλά και η τιμή του ήταν 155 γρόσια ανά κιλό, γεγονός που έστρεψε πολλούς αγρότες στην καλλιέργειά του. Επιπλέον αξιοσημείωτη είναι και η εκτροφή μεταξοσκώληκα στην περιοχή. Κάθε χρόνο εκτρέφονταν μεταξοσκώληκες που προέρχονταν από 17 κιλά μεταξόσπορου, ενώ ένα κιλό κουκούλια κόστιζε περίπου 9 γρόσια. Πιθανότατα τα κουκούλια αυτά εξάγονταν σε άλλες περιοχές, γιατί δεν καταγράφονται μέρη επεξεργασίας τους στην περιοχή των Σερρών. Μία άλλη κερδοφόρα απασχόληση ήταν η παραγωγή κρασιού. Οι αμπελώνες κάλυπταν μία έκταση 2.500 στρεμμάτων και η παραγωγή τους ανά στρέμμα ήταν 640 κιλά σταφύλια, ενώ παράγονταν ετησίως 900 τόνοι κρασιού.⁵⁶ Εκτός από τα αγροτικά προϊόντα σημαντικό ρόλο στην περιοχή των Σερρών έπαιζε και η κτηνοτροφία, καθώς η Μακεδονία ήταν υπεύθυνη για την τροφοδοσία της Κωνσταντινούπολης με κρέας και σιτηρά. Γι' αυτό το λόγο ο κρατικός έλεγχος στα προϊόντα αυτά ήταν πολύ αυστηρός. Σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα των επετηρίδων στον καζά των Σερρών καταγράφονται 74.280 βοοειδή, 367.000 αιγοπρόβατα, 24.100 υποζύγια, 150 καμήλες, 5.000 χοίροι και 3.000 κυψέλες μελισσών.⁵⁷

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία που ανέκυσαν από τις επετηρίδες του νομού Θεσσαλονίκης, η πόλη των Σερρών ήταν η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη στην περιοχή, από οικονομικής και πληθυσμιακής άποψης, στο τέλος του 19^{ου} αι. και στις αρχές του 20^{ου}. Καθώς ήταν η πρωτεύουσα ενός μεγάλου σαντζακιού, διέπονταν από την σύγχρονη διοικητική, δικαστική, εκπαιδευτική και στρατιωτική οργάνωση της μεταρρυθμιστικής περιόδου που αποσκοπούσε στην διευκόλυνση του κεντρικού έλεγχου. Επιπλέον, ήταν σημαντικό οικονομικό κέντρο με την εύφορη κοιλάδα να παράγει διαφορετικά αγροτικά προϊόντα, όπως βαμβάκι, καπνό, σουσάμι, όπιο και άλλα βιομηχανικά προϊόντα, όπως αλεύρι, υφάσματα, δέρματα. Εν κατακλείδι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας οι Σέρρες ήταν για την περιοχή μία από τις πιο αξιόλογες πόλεις με πολυεθνικό χαρακτήρα αποτελούμενο από Τούρκους, Έλληνες, Βούλγαρους, Εβραίους και Γύφτους και με έντονη οικονομική δραστηριότητα μέχρι τους Βαλκανικούς πολέμους.

---

56. Βλ. για λεπτομέρειες Salname 1303 (1886), σ. 369-73

57. Βλ. ό.π.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1: Οι δήμαρχοι και τα δημοτικά συμβούλια της πόλης των Σεραρών από το 1886 έως το 1907

ΕΤΟΣ	ΔΗΜΑΡΧΟΣ	ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
1882	Ισμαήλ Μπέης	Ζεχράπ Αγάς, Χαφίζ Χουσεϊν Εφέντης, Νικολάκη Αναγνώστος Εφέντης, Κωνσταντίν Μπρανικό, Σαράφ Ιωάννος (5)
1886	Ρασίχ Μπέης	Ζεχράπ Αγάς, Αμπντουλάχ Εφέντης, Χαφίζ Χουσεϊν Εφέντης, Νικόλα Αγάς, Κωνσταντίν Αγάς, Ιωάννος Αγάς (6)
1890	Χατζή Σααντίκ Μπέης	Χατζή Αμπντουλάχ Εφέντης, Χαφίζ Χουσεϊν Εφέντης, Μουσταφά Μπέης, Τζεμαΐλ Εφέντης, Νικόλα Μόσκο Εφέντης (5)
1892	Χατζή Αμπντουλάχ Εφέντης	Χαφίζ Χουσεϊν Εφέντης, Μουσταφά Μπέης, Νικόλα Μόσκο Αγάς, Δημητρός Αλεξαντρή Αγάς, αλευράς Χατζή Φώτη Αγάς,πραματευτής Αστέριο Φάκε Αγάς (6)
1893	Χατζή Αμπντουλάχ Εφέντης	Χαφίζ Χουσεϊν Εφέντης, Μεχμέτ Εφέντης, Νικόλα Μόσκο Αγάς, Δημητρός Εφέντης, Χατζή Φώτη Αγάς, Αστέριο Φάκε Αγάς (6)
1894	Χατζή Αμπντουλάχ Εφέντης	Χαφίζ Χουσεϊν Εφέντης, Μεχμέτ Εφέντης, Νικόλα Μόσκο Αγάς, Δημητρός Εφέντης, Χατζή Φώτη Αγάς, Αστέριο Φάκε Αγάς (6)
1895	Χατζή Αμπντουλάχ Εφέντης	Χαφίζ Χουσεϊν Εφέντης, Μεχμέτ Εφέντης, Νικόλα Μόσκο Αγάς, Δημητρός Εφέντης, Χατζή Φώτη Αγάς, Αστέριο Φάκε Αγάς (6)
1897	Χατζή Αμπντουλάχ Εφέντης	Χαφίζ Χουσεϊν Εφέντης, Μεχμέτ Εφέντης, Νικόλα Μόσκο Αγάς, Δημητρός Εφέντης, Χατζή Φώτη Αγάς, Αστέριο Φάκε Αγάς (6)
1902	Χατζή Αμπντουλάχ Εφέντης	Μεχμέτ Εφέντης, Χατζή Χασάν Εφέντης, Ισμαΐλ Εφέντης, Νικόλα Μόσκο Εφέντης, Καραγκιός Χρηστάκη Εφέντης, Αναστάς Ηλία Εφέντης, Γιάννη Κοστέλη Εφέντης (7)
1904	Ακίλ Μπέης	Ιζέτ Εφέντης, Εμίν Εφέντης, Μουσταφά Μπέη, Βασιλάκη Γκίγκα Εφέντης, Αστέριο Φωκά Εφέντης, Αναστάς Ηλία, Νικόλα Μόσκο (7)
1907	Μεχμέτ Εφέντης (Αντιδήμαρχος)	Εμίν Εφέντης, Μουσταφά Μπέη, Βασιλάκη Γκίγκα, Αστέριο Φωκά, Γιαννάκη Φακέ Αγάς, Γιαννάκη Κώστα Αγάς (6)

Πίνακας 2. Ο αντρικός πληθυσμός των καζάδων του σαντζακιού των Σερρών το 1882

ΚΑΖΑΔΕΣ	ΜΗ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
ΣΕΡΡΕΣ	22,998	10,769	33,767
ΖΙΧΝΗ	11,939	3,050	14,989
ΣΙΔΗΡΟΚΑΣΤΡΟ	11,863	6,704	18,567
ΠΕΤΡΙΤΣΙ	6,480	4,461	10,941
ΜΕΛΕΝΙΚΟ	6,191	2,686	8,877
ΝΕΥΡΟΚΟΠΙ	23,204	24,476	47,680
ΡΑΖΛΟΚ*			
ΑΝΩ ΤΖΟΥΜΑΓΙΑ*			
ΣΥΝΟΛΟ	82,675	52,146	134,821

* Δεν υπάρχουν στοιχεία γι' αυτούς τους καζάδες

Πίνακας 3. Ο πληθυσμὸς τοῦ σανατορίου τῶν Σερρών το 1892

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ	ΝΤΟΠΙΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ				ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ			
	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΟΣΟΣΤΟ %
ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ	67,734	65,724	133,458	39.7	2,050	477	2,527	46.0
ΕΛΛΗΝΕΣ	35,672	34,890	70,562	21.0	1,584	183	1,767	32.1
ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ	65,894	61,335	127,229	37.8	912	264	1,176	21.4
ΓΥΦΤΟΙ	1,820	1,742	3,562	1.1	1	0	1	0.0
ΕΒΡΑΙΟΙ	651	675	1,326	0.4	17	0	17	0.3
ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΕΣ	158	160	318	0.1	0	0	0	0.0
ΑΡΜΕΝΙΟΙ	0	0	0	0.0	5	5	10	0.2
ΣΥΝΟΛΟ	171,929	164,526	336,455	100.0	4,569	929	5,498	100.0

Πολιτικός χάρτης του σαντζακιού της Θεσσαλονίκης το 1890

ΕΝΑ ΣΠΑΝΙΟ ΕΥΡΗΜΑ ΣΤΟ ΝΑΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΝΙΓΡΙΤΑΣ. ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Οι σημαντικές βελτιώσεις που συνέβησαν κατά τον 18^ο αιώνα ως προς τις συνθήκες διαβίωσης των υπόδουλων χριστιανικών πληθυσμών της οθωμανικής αυτοκρατορίας και που οδήγησαν τις χριστιανικές κοινότητες σε οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη, εξηγούν σε μεγάλο βαθμό τις σημαντικές δραστηριότητες που παρατηρούνται στους χριστιανικούς πληθυσμούς και σχετίζονται κυρίως με οικοδομήσεις και ανακαινίσεις ναών¹. Οι ίδιες δραστηριότητες εμφανίζονται την ίδια εποχή έντονα και στην επαρχία (ναχιγιέ) της Νιγρίτας.

Η δημογραφική ανάπτυξη του χριστιανικού πληθυσμού της περιοχής της Νιγρίτας απαιτούσε την ύπαρξη μεγαλύτερων σε μέγεθος ναών για την κάλυψη των θρησκευτικών αναγκών του συνεχώς αυξανόμενου πληθυσμού ενώ η οικονομική πρόοδος του απαιτούσε μεγαλύτερο ενδιαφέρον ως προς το στολισμό των ναών, γεγονός που οδηγούσε και σε έναν άτυπο ανταγωνισμό τις χριστιανικές κοινότητες της περιοχής. Το Δεκέμβριο του 1753, σύμφωνα με κτιτορική επιγραφή, *ἀνηγέρθη καί ἀνακαινίσθη* ο ναός του Αγίου Γεωργίου Χουμνικού ενώ το 1859, στον ίδιο ναό, προστέθηκε ο νάρθηκας. Το 1762 οικοδομήθηκε ο ναός του Αγίου Γεωργίου Σιτοχωρίου. Το 1763 οικοδομήθηκαν ο ναός της Κοίμησης της Θεοτόκου Αηδονοχωρίου και ο ναός των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης Αχινού². Την ίδια χρονική περίοδο ίσως να κτίστηκαν και άλλοι ναοί της περιοχής για τους οποίους μέχρι σήμερα δεν διαθέτουμε ακριβή χρονολόγηση της οικοδόμησής τους. Σε ό,τι αφορά το ναό του αγίου Γεωργίου Νιγρίτας, δεν είναι τυχαίο ότι το πρώτο στρώμα τοιχογραφιών είναι του 18^{ου} αιώνα³. Η Νιγρίτα ως έδρα και ως

---

1. Βλ. Ιω. Χασιώτης, *Μεταξύ Οθωμανικής κυριαρχίας και Ευρωπαϊκής πρόκλησης. Ο Ελληνικός Κόσμος στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 2001.

2. Σταυρ. Δαδάκη, «Οι μεταβυζαντινοί ναοί της Βισαλτίας», Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου: *Η Νιγρίτα-Η Βισαλτία διά μέσου της Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη 2000, 163-190.

3. Αγγ. Στρατή, «Οι τοιχογραφίες του Αγίου Γεωργίου Νιγρίτας και η συμβολή των

ανερχόμενο οικονομικό και διοικητικό κέντρο της περιοχής έπρεπε και στον τομέα αυτό να ξεχωρίζει.

Κατά τις εργασίες ανακαίνισης του Αγίου Γεωργίου Νιγρίτας κατά το 2005, για τη διακρίβωση των πιθανών εγκαινίων του ναού, με ευλογία του επισκόπου, βρέθηκε επί τῆς ἐπί τούτω *σαλευθείσης* Ἁγίας Τραπεζῆς⁴, χειρόγραφο σημείωμα του Σερρών Ιωαννικίου, το οποίο πιστοποιεί τον εγκαινισμό του ναού από τον ίδιο στις 3 Απριλίου του 1753⁵. Το σημείωμα αυτό αποτελεί σήμερα το παλαιότερο τεκμήριο που διαθέτουμε για τη χρονολόγηση του ναού του Αγίου Γεωργίου, ο οποίος έως σήμερα κατατασσόταν στους ναούς που οικοδομήθηκαν γενικώς τον 18^ο αιώνα⁶.

Το σημείωμα βρέθηκε διπλωμένο εντός της Ἁγίας Τραπεζῆς, μαζί με δύο ιερά λείψανα των αγίων Τρύφωνος και Παντελεήμονος, επίσης τυλιγμένα σε χαρτί. Το χαρτί του σημειώματος, κιτρινωμένο από τον καιρό, είναι διαστάσεων περίπου 17 X 13 cm. Το κείμενο του χειρογράφου έχει ως εξής (sic):

*ἐν τῷ αψνγ (1753) ἐν μινί ἀπριλίῳ
 γ' (3)
 ἐγκαινιάσθη οὗτος ὁ θεῖος καὶ ἱερός ναός
 τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος γεωργίου
 δι' ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ μητροπολίτου σερρών
 Ἰωαννικίου*

Σύμφωνα με τον επισκοπικό κατάλογο του Π. Πέννα ο μητροπολίτης Σερρών Ιωαννίκιος (1745-1769), βυζάντιος στην καταγωγή, διακρινόταν για τη φιλοκαλία του⁷. Ανάμεσα στα έργα του ήταν και η επι-

στη ζωγραφική του 18^{ου} αι. στην Ανατολική Μακεδονία», Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου: *Η Νιγρίτα-Η Βισαλτία διά μέσον της Ιστορίας*, Νιγρίτα 1995, 133.

4. Η αποκατάσταση της Ἁγίας Τραπεζῆς πραγματοποιήθηκε, με την προβλεπόμενη ακολουθία, το Νοέμβριο του 2006, με τη συμμετοχή και των τριών επισκόπων του νομού Σερρών.

5. Με βάση τον τρόπο υπολογισμού του Πάσχα, κατά το Ιουλιανό ημερολόγιο, η 3^η Απριλίου του 1753 συνέπεσε με το Σάββατο του Λαζάρου. Το Σάββατο λοιπόν του Λαζάρου του 1753 επέλεξε ο μητροπολίτης Σερρών Ιωαννίκιος για να εγκαινιάσει το ναό του Αγίου Γεωργίου Νιγρίτας.

6. Σταυρ. Δαδάκη, *ό.π.*, 170-171.

7. Π. Πέννας, *Ιστορία των Σερρών*, Αθήνα 1966, 465-466.

Είναι σημαντικό ωστόσο ότι μόνο για το έτος 1753, όταν δηλαδή ο Σερρών Ιωαννίκιος εγκαινιάσε το ναό του Αγίου Γεωργίου της Νιγρίτας ο Π. Πέννας αναφέρει ως μητροπολίτη Σερρών και τον Φιλόθεο ο οποίος μάλιστα υπογράφει ως συνοδικός σε Πατριαρχικό Γράμμα (Π. Πέννας, *ό.π.*, 465). Ταυτόχρονα με το όνομα Ιωαννίκιος μνημονεύεται μητροπολίτης Σερρών και το 1737 (Ελληνικά 3, 138). Ανεξαρκήτως των παραπάνω το χειρόγραφο του εγκαινίου του Αγίου Γεωργίου Νιγρίτας μας δίνει σαφή ένδειξη ότι τον Απρίλιο του 1753 μητροπολίτης Σερρών ήταν ο Ιωαννίκιος.

σκευή του μητροπολιτικού ναού των Σερρών και των κτισμάτων της μητροπόλης τα οποία ανακαίνισε το 1748 καθώς και το τέμπλο του μητροπολιτικού ναού των Αγίων Θεοδώρων Σερρών το 1754⁸. Ο Ιωαννίκιος κατά τον Π. Παπαγεωργίου συνέχισε το έργο του προκατόχου του μητροπολίτη Σερρών Γαβριήλ (1735-1745), που διακρίθηκε και αυτός για τη φιλοκαλία και φιλομουσία του «Ήττων κατά τήν παιδείαν, ἀλλ' ἐφάμιλλος κατά τήν φιλομουσίαν πρὸς τόν Γαβριήλ ἦτο ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίκιος»⁹.

Η σημασία του χειρογράφου αυτού σημειώματος είναι εξαιρετικά σημαντική για την εκκλησιαστική ιστορία της Νιγρίτας και της περιοχής¹⁰. Η μαρτυρία των εγκαινίων του ναού ο οποίος πιθανότατα θα αποτελούσε αντικατάσταση ή ανακαίνιση και αύξηση παλαιότερου, μας βοηθά στη γνώση και την κατανόηση της θέσης και της αξίας της πόλης κατά τον 18^ο αιώνα. Οι Νιγριτινοί όχι μόνο προβαίνουν σε οικοδόμηση μεγάλων διαστάσεων ναού αλλά προχωρούν και στην ολική αγιογράφηση του, γεγονός που φανερώνει την οικονομική ευμάρεια της πόλης και την αύξηση του πληθυσμού της. Δεν είναι τυχαίο ότι στο δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα μαρτυρείται επίσης η ίδρυση σχολείων και η παρουσία αξιόλογων διδασκάλων στην περιοχή¹¹.

Το δεύτερο σημαντικό στοιχείο που αντλούμε είναι ότι ο ναός εγκαινιάσθηκε μόνο επ' ονόματι του αγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου. Η πληροφορία αυτή είναι σημαντική διότι γνωρίζουμε ότι ο ναός είναι δυσπρόστατος, τιμώμενος στον άγιο Γεώργιο και την αγία Παρασκευή,

8. Π. Παπαγεωργίου, *Αι Σέρραι και τα προάστεια, τα περί τας Σέρρας και η μονή Ιωάννου του Προδρόμου, Θεσσαλονίκη* ²1988, 48, 49.

9. *Ο.π.*, 45.

10. Για το λόγο αυτό η συντήρηση, η φύλαξη και η προβολή του εν λόγω κειμηλίου πρέπει να τύχει της κατάλληλης φροντίδας τόσο από τις τοπικές εκκλησιαστικές αρχές όσο φυσικά και από το Δήμο της Νιγρίτας και την αρμόδια αρχαιολογική εφορεία. Ο φυσικός χώρος έκθεσης του κειμηλίου αυτού δεν μπορεί να είναι άλλος από τη Νιγρίτα και το ναό του Αγίου Γεωργίου, όπου θα πιστοποιεί για την ιστορία του ναού. Η έκθεση αυτή θα ανταποκρίνεται στη θέληση του γράφοντος μητροπολίτη Ιωαννικίου να μας αφήσει ένα τεκμήριο για την ιστορία του ναού.

11. Ιω. Μπάκας, «Εκπαίδευση και κοινωνική δραστηριότητα στη Νιγρίτα και τη Σύρρα», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 3 (2001) 241-266 και του ίδιου, «Ο ιεροδιάκονος Ιγνάτιος ο Κεμίτζος ή Επιδαύριος. Ένας κληρικός λόγιος στις Σέρρες και τη Νιγρίτα του 18^{ου} αιώνα», *Σίρρις* 6 (2002) 179-186.

Ο λόγιος κληρικός Ιγνάτιος Κεμίτζος βρέθηκε σε αγιορείτικο μετόχι στη Νιγρίτα το καλοκαίρι του 1744 από όπου στις 13 Ιουλίου απέστειλε τρεις επιστολές εκ των οποίων τη μία προς τον πρωτοσύγκελο των Σερρών Μελέτιο και τη δεύτερη προς τον διδάσκαλο των Σερρών Νικόλαο Σχολάριο (Για την παρουσία αγιορειτών λογίων και διδασκάλων στη Νιγρίτα στο υπό δημοσίευση: Ιω. Μπάκας, «Η αγιορείτινη παρουσία στη Νιγρίτα. Ο μετοχιακός πύργος της Σούρπας και η φιλοθεϊτική εικόνα της Παναγίας της Ελεούσας - Γερώντισσας»).

στην οποία είναι αφιερωμένο το δεξιό κλίτος του ναού. Πότε προστέθηκε η τιμή της αγίας Παρασκευής και για ποιο λόγο δεν είναι έως σήμερα γνωστό. Ωστόσο από εικόνα του προσκυνηταρίου η οποία απεικονίζει και τους δύο αγίους μαζί, συμπεραίνουμε ότι η προσθήκη της τιμής της αγίας Παρασκευής προστέθηκε τον 19^ο αιώνα και μάλιστα στο δεύτερο μισό του. Στο συμπέρασμα αυτό μας βοηθούν και οι χρονικές σημειώσεις που βρίσκονται σε χειρόγραφο ακολουθία του αγίου ιερομάρτυρος Μοδέστου (18 Δεκεμβρίου), έργο Ιγνατίου μοναχού Φιλοθείτου¹². Τα εσώφυλλα της παραπάνω ακολουθίας χρησιμοποιήθηκαν ως βιβλίο πρακτικών για την πρόσληψη νεωκόρων στο ναό. Έτσι στο πρώτο εσώφυλλο διαβάζουμε: *ἔσμφωνέθηκα ἐγώ ὁ Ἄγγελος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Γεωργίου καί τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Νιγρίτης 18: 1902 Αὐγούστου 27*. Επίσης στην πρώτη σελίδα: *Ἀναγνόςσας τον παρών βίον τοῦ Ἁγίου μεγαλομάρτυρος Μοδέστου πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Ὁ ταπεινός δοῦλος Ἀργύρης κανδιλάπτης τῆς ἐκκλησίας τῆς ὑψιστάτης τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καί τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς...* Τέλος στη δεύτερη σελίδα της ίδιας ακολουθίας: *Περὶ τό χιλιοστόν ὀκτακοσιοστόν ὀγδοηκοστόν πέμπτον ὁ Δ. Π. Κατσέλας κανδυλάπτης εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου καί τῆς ὀσιοπαρθενομεγαλομάρτυρος Παρασκευῆς διὰ χηρίσθε, διὰ μηνός 23' 4 Αὐγούστου 1885*¹³. Η εξέλιξη αυτή, της προσθήκης δηλαδή στο ναό και της τιμής προς την αγία Παρασκευή, ίσως να έχει μεγάλη σχέση με τη δημογραφική ανάπτυξη της Νιγρίτας και κυρίως με την εγκατάσταση σε αυτήν πληθυσμών από τη Θεσσαλία, τη Δυτική Μακεδονία και την Ἡπειρο όπου ιδιαίτερος τιμάται η αγία Παρασκευή.

Η ύπαρξη του χειρογράφου σημειώματος πλουτίζει τις γνώσεις μας για την ιστορία του ναού και της πόλης και μας βοηθά στην κατανόηση άγνωστων πτυχών της τοπικής ιστορίας. Χρέος μας να το διαφυλάξουμε όπως καλά το φύλαξε ο άγιος Γεώργιος στην Αγία Τράπεζα του ναού του για δύομισι περίπου αιώνες.

---

12. Αν. Ρίζου, «Χειρόγραφα στον ιερό ναό του Αγίου Γεωργίου Νιγρίτας. Η χειρόγραφη ακολουθία του αγίου Μοδέστου και η συμβολή της στην ιστορία της περιοχής», *Σύρις* 6 (2002) 187-196.

Η χειρόγραφη ακολουθία του Αγίου Μοδέστου αποτελεί επίσης ένα από τα αξιολογότερα κειμήλια που διαθέτει ο ναός του Αγίου Γεωργίου και η οποία πρέπει να τύχει επίσης κατάλληλης φροντίδας και το κυριότερο να μην απομακρυνθεί ποτέ από το φυσικό της χώρο.

13. Ιω. Μπάκας, *Η Νιγρίτα και η περιοχή της στα τέλη της Τουρκοκρατίας*, Νιγρίτα 1993, 210-211.

1. *Handwritten text in a cursive script, likely a personal letter or note.*
 2. *Handwritten text, possibly a signature or a specific name.*
 3. *Handwritten text, possibly a date or a reference.*
 4. *Handwritten text, possibly a closing or a signature.*

Το χειρόγραφο σημείωμα του Σεργίου Ιωαννικίου.

Ιερός Ναός Αγίου Γεωργίου Ναυπλίου.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΤΗ ΣΕΡΡΑΪΚΗ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑΣΥΝΑΔΙΝΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Καταγράφοντας ο Σπυρίδωνας Λάμπρος στα τέλη του 19^{ου} αιώνα τους κώδικες των μοναστηριών του Αγίου Όρους, βρήκε στο Κουτλουμουσί, χειρόγραφο του 17^{ου} αιώνα γραμμένο από το Σερραίο Παπασυναδινό.

Στο αγιορείτικο αυτό χειρόγραφο, προτάσσεται ένα ποίημα ακέφαλο σε στίχους πολιτικούς, ακολουθεί ένας «Θρήνος» για την Άλωση της Πόλης από τους Τούρκους και ύστερα το «Χρονικό» για τις Σέρρες, στο τέλος του οποίου και ανάμεσα, υπάρχουν διάφορες «παραινέσεις» του συγγραφέα με παρεμβολές θαυμάτων, θρύλων και αποσπάσματα από ψαλμούς και απολυτίκια.

Το μεγαλύτερο μέρος του «Χρονικού», χωρίς τις παραινέσεις, μαζί με τον «Θρήνο», δημοσιεύθηκε από τον Πέτρο Πέννα, στα Σερραϊκά Χρονικά το 1938.

Ο Γιώργος Καφταντζής δημοσίευσε ολόκληρη τη Χρονογραφία του Παπασυναδινού, με το Θρήνο, το Χρονικό και τις Παραινέσεις, στις Σέρρες το 1989.

Το επιστημονικό όμως ενδιαφέρον για το χρονικό συνεχίζεται και στα 1996 ο Paolo Odorico, με τη συνεργασία των : Σ. Ασδραχά, Τ. Καραναστάση, Κ. Κωστή και Σ. Πετμεζά και πρόλογο από τον ANDRE' GUILLOU, εκδίδει στο Παρίσι το έργο «Αναμνήσεις και συμβουλές του Συναδινού, ιερέα Σερρών στη Μακεδονία», το οποίο μελετά το πλήθος των ανέκδοτων πληροφοριών που περιέχει το χρονικό και ενδιαφέρουν τον εθνολόγο, τον ανθρωπολόγο, τον ιστορικό, τον κοινωνιολόγο.

Ο Παπασυναδινός ανήκει στον ιεραρχικό εκείνο κύκλο της ελληνικής κοινότητας Σερρών - τυπικό υπόδειγμα υπόδουλης πολιτείας - που ασκούσε τη δοσμένη και διαβαθμισμένη από τους Τούρκους δυνάστες θρησκευτική, οικονομική και πολιτική διοίκηση των χριστιανών. Στο αφηγηματικό μέρος του Χρονικού ο Παπασυναδινός μας κληροδοτεί με τρόπο αυθεντικό και απaráμιλλο, ιστορικές μαρτυρίες και παράλληλα μια εξάισια πινακοθήκη από ζωντανά πορτρέτα ανθρώπων του

καιρού του. Στις παραινέσεις διατυπώνεται ο φιλοσοφικός κόσμος του συγγραφέα και η ηθική της τάξης του, απέναντι στα σύνθετα προβλήματα και στις πολύπλοκες καταστάσεις της δύσκολης εκείνης εποχής. Διασώζονται επίσης πολλές άγνωστες ή σπάνιες λέξεις, που χρησιμοποιούσαν οι Σερραίοι.

Για τον Παπασυναδινό γνωρίζουμε μόνο αυτά που ο ίδιος μας λέει στο χειρόγραφο του. Γεννήθηκε στο χωριό των Σερρών Μελενικίτσι από πατέρα παπά το 1600. Όταν συμπλήρωσε τα εννιά του χρόνια πήγε στα Καλά Δένδρα να μάθει από τον Παπαδήμο τα πρώτα του γράμματα. Το 1615 ήρθε στις Σέρρες όπου έμαθε την «ανυφαντική» και το 1618, μόλις 18 ετών, παντρεύτηκε με την Αβραμπακίνα, τη θυγατέρα του Κυριαζή του χρυσοχού. Την επόμενη χρονιά κοντά στον Παπαπαρθένιο, στη Μητρόπολη, διδάχθηκε, όπως γράφει: «την γραμματικήν, το γράψιμον και από τους ποιητάδες τον Κάτονα, τον Πυθαγόρα, τον Αριστοφάνη και τον κανόνα των Χριστουγέννων και των Φώτων». Το 1619 έγινε διάκος και το 1622 χειροτονήθηκε παπάς από το Μητροπολίτη Σερρών Τιμόθεο. Το όνομα του Παπασυναδινού αναφέρεται σε αρκετά μέρη του αρχαίου κώδικα της Μητρόπολης Σερρών. Αφορίστηκε τρεις φορές από το μητροπολίτη του, γιατί ξεγέρεθη εναντίον του, αλλά και τρεις φορές εξαγόρασε με μετρητά την ποινή του, και φαίνεται πως ποτέ του δεν γνώρισε οικονομικές δυσχέρειες και πως τόσο καλά δούλευαν τα υφαντουργεία του και τόσο κανονικά πλήρωναν οι αγρότες του τους φόρους, που του ανέθεσαν να βάλει τάξη στα οικονομικά της πανίσχυρης συντεχνίας των Σερραίων υφαντουργών. Δεν ξέρουμε πότε πέθανε. Είναι βέβαιο όμως ότι ζούσε στις Σέρρες μέχρι το 1646 γιατί, κατά τον Χριστόφορο (Προσκυνητάριον σ.42) μια σημείωση στον Β΄ Αρχαίο Κώδικα, σ.259 της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών, έγραφε : «εν έτει 1646 ανεκτίσθη το της μονής τείχος ως βλαβέν έως τότε και ετοιμόρροπον, δια συνδρομής του σκευοφύλακος Σερρών π. π. Δημητρίου και του Σακελλαρίου Συναδινού, δόντων ανά 5.000 άσπρων και πολλών άλλων έπειτα κατά προτροπήν αυτών».

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

I. Εκκλησιαστικά Αξιώματα

Η ελληνική ιστοριογραφία θεωρεί ακόμη και σήμερα ότι, από την επαύριο της άλωσης της Κωνσταντινούπολης, το 1453, η ορθόδοξη εκκλησία αναγνωρίστηκε από τον σουλτάνο Μωάμεθ τον Β΄ τον Πορθητή, ως ο μοναδικός νόμιμος εκπρόσωπος όλων των ορθοδόξων χριστιανών της Αυτοκρατορίας και μετατράπηκε έτσι σε κιβωτό της σωτηρίας του

Ελληνικού έθνους κατά τη μακρά διάρκεια της «αιχμαλωσίας» του από τους Οθωμανούς. Η Υψηλή Πύλη αναγνώρισε στους Χριστιανούς την ελευθερία της λατρείας, την απρόσκοπτη διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας, καθώς και το δικαίωμα να διατηρούν τους θρησκευτικούς τους θεσμούς και να διαχειρίζονται τις εσωτερικές τους υποθέσεις σύμφωνα με τους ιδιαίτερους θρησκευτικούς τους νόμους χωρίς καμία εξωτερική παρέμβαση¹.

Αρχικά και αρκετό καιρό μετά την οριστική διαμόρφωση του κλήρου δεν υπήρχε διαφοροποίηση στους φορείς των τριών βαθμών της ιερωσύνης, με την έννοια ότι όλοι οι ομοιοβάθμιοι κληρικοί είχαν ίδια διοικητική εξουσία. Η γρήγορη όμως αύξηση του αριθμού των πιστών και η διεύρυνση των δραστηριοτήτων της Εκκλησίας προς όλες τις κατευθύνσεις πολλαπλασίασαν τα καθήκοντα, κυρίως τα διοικητικά των κληρικών. Έτσι προέκυψαν τα εκκλησιαστικά αξιώματα που είναι δηλωτικά του βαθμού συμμετοχής του φορέα τους στο διοικητικό μηχανισμό της Εκκλησίας. Ο αριθμός των εκκλησιαστικών αξιωμάτων, περιορισμένος αρχικά στις πραγματικές ανάγκες, γρήγορα αυξήθηκε παρακολουθώντας - ή και προκαλώντας - την αναγκαιότητα διαπλάσεως ενός πομπώδους και πολύπλοκου τελετουργικού τυπικού, ιδίως στο χώρο του Οικουμενικού Πατριαρχείου².

Μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης τα οφίγια αυτά σύντομα κατελήφθησαν από κληρικούς και λαϊκούς με σημαντική επιρροή στην εκκλησιαστική ιεραρχία. Η οικογένεια του Συναδινού δεν είναι απλώς μια οικογένεια κληρικών και χειροτεχνών. Είναι επιπλέον μια οικογένεια που διακρίνεται επί δύο, τουλάχιστον, γενιές για την ανάμιξή της στις υπηρεσίες της μητροπολιτικής γραφειοκρατίας, την ίδια εποχή που τα μέλη της ανήκουν στους προεστούς της κοινότητας.

Ο Παπασυναδινός στη Χρονογραφία του μας αναφέρει ένα μεγάλο αριθμό εκκλησιαστικών αξιωμάτων που απονέμονταν κυρίως σε κληρικούς αλλά και σε λαϊκούς:

Ο **Σκευοφύλακας**³ φρόντιζε για τα ιερά σκεύη, τα άμφια και όσα χρειάζονταν για τη λατρεία. Ο τίτλος αυτός μπορούσε να απονεμηθεί και σε κληρικό (ιερέα) αλλά και σε λαϊκό.

Αρχιμανδρίτης⁴ ήταν τιμητικός τίτλος που αρχικά δινόταν στον η-

1. Paolo Odorico, Αναμνήσεις και συμβουλές του Συναδινού, ιερέα Σερρών στη Μακεδονία, Παρίσι 1996, σελ. 482.

2. Τρωϊάννου Σπ., Παραδόσεις Εκκλησιαστικού δικαίου, Αθήνα 1984, σελ. 34.

3. Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 70, Πέννας Πέτρος, Το Χρονικόν των Σερρών, Σεραϊκά Χρονικά, Τεύχος Α, Αθήνα 1938, σελ. 28.

4. Καφταντζής Γ., Η Σεραϊκή Χρονογραφία του Παπασυναδινού, Σέρρες 1989, σελ. 27 Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 74.

γούμενο ενός Μοναστηριού και αργότερα και σε άγαμους κληρικούς.

Καθηγούμενος⁵ ήταν τίτλος που δινόταν μόνο σε μοναχούς.

Κανστροήσιος⁶ (λατ. λέξη), ήταν εκκλησιαστικός τίτλος που απονέμονταν σε κατώτερους κληρικούς.

Πρωτοσύγγελος⁷ ήταν αξίωμα που δίνονταν σε ιερομονάχους και διακόνους. Ήταν συγκάτοικος του Μητροπολίτη και έμπιστος σύμβουλος του.

Σακελίων⁸, πολύ παλιό εκκλησιαστικό οφίκιο που δίνονταν σε πρεσβύτερο κληρικό. Καθήκον του ήταν να εποπτεύει και να φυλάει τα αντικείμενα που ήταν κατατεθειμένα στα ταμεία (σακέλη).

Ο Οικονόμος⁹, έχει τη διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας και υποκαθιστά τον επίσκοπο όταν απουσιάζει. Στο Σερραϊκό Νομοκάνονα: «ο οικονόμος κρατών πάντα τα κτίσματα της εκκλησίας».

Αρχων του ψαλτήρος¹⁰, στο Σερραϊκό Νομοκάνονα, αναφέρεται : «ο διδάσκαλος του ψαλτήρος, ίνα ερμηνεύει αυτό».

Χαρτοφύλαξ¹¹ είναι ο φύλακας εγγράφων, το αξίωμα του Γενικού Γραμματέα Επισκοπής. Έχει δικαστικές αρμοδιότητες σε ζητήματα γάμου. Κατά τον Σερραϊκό Νομοκάνονα: «έκδικος ων όλων των υποθέσεων ως δεξιά χειρ του αρχιερέως, έχει τας προτροπάς και τα συναλλάγματα».

Πρωτοκανονάρχης¹², κατά τον Σερραϊκό Νομοκάνονα: πρωτοκανονάρχης, οφίκιο εκκλησιαστικό που δίνονταν σε κοσμικούς. Ήταν ο βοηθός ψάλτου.

Λογοθέτης¹³, σφραγιδοφύλαξ. Εκκλησιαστικό τιμητικό αξίωμα, που δίνονταν σε κληρικούς και λαϊκούς. Κατά τον Σερραϊκό Νομοκάνονα «εις το γράφειν τας δημοσικάς και αρχοντικάς υποθέσεις».

Έξαρχος¹⁴, απλός κληρικός απεσταλμένος του Πατριαρχείου σε ειδική αποστολή. Επιθεωρητής μοναστηριών, αντιπρόσωπος του πατριαρχείου σε μια εκκλησιαστική περιφέρεια, έχοντας εκτός από εκκλησιαστικά και διοικητικά καθήκοντα.

Σακελλάριος¹⁵, είχε την εποπτεία των μοναστηριών για την κα-

5. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ. 30, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 74 και 336.

6. Πέννας Πέτρος, σελ.32, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 80 και 344.

7. Αναστασίου Ιωάννης Εκκλησιαστική Ιστορία, τ.Β΄, Θεσ/νίκη, 1987, σελ. 130.

8. Πέννας Πέτρος ό.π. σελ. 33, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 84 και 347.

9. Αναστασίου Ι., ό.π. σελ.131.

10. Πέννας Πέτρος ό.π. σελ. 37, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 90 και 356.

11. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ. 46, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 96 και 362.

12. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ. 50, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 102.

13. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ. 55 και 56, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 110.

14. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ. 57, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 114.

15. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ.58 και Αναστασίου, όπ. παρ., σελ. 131, Paolo Odorico οπ.

λή οικονομική και πνευματική κατάστασή τους. Κατά τον Σερραϊκό Νομοκάνονα: «ο κρατών πάντα τα ανδρώα και γυναικεία μοναστήρια, έχει και υπουργόν και τον άρχοντα των μοναστηρίων».

Ιερομνήμων¹⁶, έχει έργο να τηρεί τον κώδικα της εκκλησίας, να καταρτίζει τις δικαιοπραξίες και μερικά λειτουργικά καθήκοντα.

Ρεφενδάριος¹⁷, (λέξη λατινική), Εκκλησιαστικό αξίωμα που απονέμονταν σε κληρικούς και σπάνια σε κοσμικούς. Ο ρεφενδάριος είχε έργο: «το διαβιβάζειν εις άρχοντας αιτήματα».

Υπομνηματογράφος¹⁸, εκκλησιαστικό αξίωμα που απονέμεται σε πρεσβύτερους και διακόνους, καμιά φορά και σε λαϊκούς. Έχει καθήκοντα να υπηρετεί τον αρχιερέα κατά την εκλογή των επισκόπων γράφοντας τα υπ' αυτού οριζόμενα, να γράφει και να διαβάξει τα υπομνήματα όταν κωλύεται ο χαρτοφύλακας καθώς και τους υπομνηματισμούς του χαρτοφυλακικού σεκρέτου.

Πρωτέκδικός¹⁹, είχε έργο να υποστηρίζει τα δικαιώματα της εκκλησίας, να κρίνει τους κληρικούς και να προσέχει το άσυλο των ναών. Είχε δικαστικές αρμοδιότητες επί των λαϊκών και ήταν υπεύθυνος για φιλανθρωπικά έργα. Ήταν τίτλος που απονέμονταν σε πρεσβύτερο ή διάκονο.

Ρήτωρ και εκκλησιάρχης²⁰ αξιώματα που αναλάμβαναν μόνο κληρικοί.

Δικαιοφύλαξ²¹. Το αξίωμα αυτό δεν είναι γνωστό. Εμφανίζεται στον Κώδικα της Μητροπόλεως Σερρών.

Μια έννοια που κατά την εποχή αυτή συνδεόταν άμεσα με τα εκκλησιαστικά αξιώματα, ήταν το προβάδισμα. Μεταξύ των ετεροβάθμων το προβάδισμα καθοριζόταν (και καθορίζεται) από τον ιερατικό βαθμό. Στους ομοιοβαθμους όμως κληρικούς αποφασιστικό ρόλο έπαιξε το αξίωμα του καθενός. Εξαιτίας του προβαδίσματος λοιπόν έχασε ο Παπασυναδινός το αξίωμα του σκευοφύλακα όπως μας διηγείται: «...ε-συνκόθη ο Παπακομνηανός ο σακελίον και έκαμεν επανάστασιν και έλεγεν: Διατί αυτός ο Παπασυναδινός να είναι σκευοφύλακας, να πηγένη ομπρός εις την ήσοδον από εμένα;...». Και τελικά για οικονομικούς λόγους το αξίωμα δόθηκε σε κάποιο πολύ πλούσιο ώστε «να ξεχρεόση την μητρόπολίν μας». Σήμερα για τον προσδιορισμό του προβαδίσματος

παρ. σελ. 114 και 378.

16. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ.84, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 386.

17. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ.84, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 386.

18. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ.96, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 388.

19. Αναστασίου Ι., οπ. παρ., σελ.131, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 102 και 366.

20. Paolo Odorico, οπ.παρ., σελ. 90.

21. Paolo Odorico, οπ.παρ., σελ. 498.

μεταξύ των ομοιοβάθμων λαμβάνεται υπόψη μόνο ο χρόνος της χειροτονίας, δηλαδή η αρχαιότητα στον οικείο βαθμό²².

Το 1622 χειροτονεύεται ιερέας ο Παπασυναδινός σε ηλικία 22 ετών. Εδώ παρατηρούμε παρέκκλιση από τον ισχύοντα έως σήμερα κανόνα 14 της Πενθέκτης και 11 της Συνόδου της Νεοκαιοσαρείας, κανόνες οι οποίοι ορίζουν αναγκαία τη συμπλήρωση του 30^{ου} έτους της ηλικίας. Η παρέκκλιση από τους κανόνες δικαιολογείται με την άσκηση εκκλησιαστικής οικονομίας κατά την δύσκολη περίοδο που διήγε τότε η εκκλησία. Όπως συνάγεται από τη Χρονογραφία του Παπασυναδινού, οι ιερείς ήταν υποχρεωμένοι να ασκούν για τη συντήρησή τους κάποιο βιοποριστικό επάγγελμα ή να ζουν από τα έσοδα της περιουσίας τους. Ο Παπασυναδινός ασκούσε την υφαντική²³.

Η μοιχεία ήταν ένα από τα φοβερότερα αμαρτήματα κατά τον Παπασυναδινό αφού τόσες πολλές παραινήσεις για την αποφυγή της διαβάζουμε στη χρονογραφία του. Η μοιχεία προκαλεί την απώλεια της ιεροσύνης όταν διαπράττεται από τον ίδιο τον κληρικό²⁴ αλλά ακόμα και η μοιχεία της συζύγου του ιερέα επιφέρει το ίδιο αποτέλεσμα²⁵. Επίσης ιερέας που μένει χήρος δεν επιτρέπεται να ξαναπαντρευτεί: «*απέθανεν του παπά κυρΓιώργη του Μπατζούδι η πρεσβυτέρα.....κρίμα εις αυτόν και πώς να κυβερνηθή. Αυτό το διάφορον κερδένη ο παπάς*²⁶».

II. Τα οικονομικά της Εκκλησίας

Με τα προνόμια, που με μορφή «βερατίου» χορήγησε ο Σουλτάνος Μεχμέτ Β΄ στον Πατριάρχη Γεννάδιο, καθορίστηκε ο Πατριάρχης να είναι «*αναίτιος και αφορολόγητος και αδειάσειστος*²⁷». Αργότερα προστέθηκαν διατάξεις σχετικές με τη δυνατότητα επιβολής εκ μέρους του Πατριάρχη ειδικής φορολογίας στους κληρικούς και στους πιστούς αλλά και με την υποχρέωση του Πατριάρχη να καταβάλλει τακτικά ή έκτακτα τέλη στην Πύλη. Φαλκιδεύτηκε έτσι η αρχή της μη φορολογίας του Πατριάρχη και της εκκλησίας. Πολύ νωρίς (1466) καθιερώθηκε η καταβολή ανάλογου «πεσκεσίου», (φιλοδωρήματος) από κάθε νεοεκλεγόμενο Πατριάρχη. Εκτός από το «πεσκέσι», έκτακτος φόρος, επεβλήθη και το «χαράτσι», τακτικός φόρος που πλήρωνε ο Πατριάρχης κάθε χρόνο. Τα δύο αυτά ποσά αυξήθηκαν με την πάροδο του χρόνου και σ' αυτό συνετέλεσε η απληστία των Τούρκων και οι διαμάχες ανώτα-

22. Τρωιάννος Σπ., ό.π. σελ. 347

23. Καφταντζής Γ., ό.π. σελ. 28, Paolo Odorico όπ. παρ. σελ. 74

24. Καφταντζής Γ., ό.π. σελ. 71

25. Καφταντζής Γ., ό.π. σελ. 87

26. Καφταντζής Γ., ό.π. σελ. 91, Paolo Odorico όπ. παρ. σελ. 168

27. Αναστασίου Ι., ό.π. σελ. 584

των κληρικών του Πατριαρχείου που ήθελαν να διορίζουν φίλους τους Πατριάρχες για να εξυπηρετήσουν τα οικονομικά τους συμφέροντα²⁸.

Από τα τέλη του 16^{ου} αιώνα καταβαλλόταν και δεύτερο πεσκέσι, κατά την ανάρρηση νέου σουλτάνου στον θρόνο. Στην περίπτωση αυτή πλήρωναν κάποια μεγάλα χρηματικά ποσά και οι κατά τόπους μητροπολίτες. Γράφει ο Παπασυναδινός: «16 16, εγίνην αρχιερεύς εις τας Σέρας, ο κυρ Τιμόθεος.....και με το να μην έχει άσπρα²⁹ εχρεώθην ως υ .....χιλιάδες. Και με το να αλλαχτούν δύο και τρεις βολές οι βασιλείς εις τον καιρόν του, δια τα μπαξίσια πολλά άσπρα εξόδιασεν και ήτον πάσα ημέρα εις μεγάλην στεναχωρίαν.....³⁰».

Μπεράτ (τουρκική λέξη) είναι το σουλτανικό διάταγμα που επικυρώνει την εκλογή των πατριαρχών και των μητροπολιτών. Τα σουλτανικά μπεράτια του διορισμού έγραφαν «Σας διατάξω να πάτε και να εγκατασταθείτε σαν επίσκοπος.....σύμφωνα με το παλιό έθιμο και τις κενόδοξες τελετές των κατοίκων». Τα μπεράτια ανανεώνονταν κάθε φορά που άλλαζε ο Σουλτάνος. Αφαιρούνταν δε από όσους μητροπολίτες καθυστερούσαν τα δικαιώματα και τους φόρους του δημοσίου, όπως συνέβη το 1600 με τον Μητροπολίτη Σερρών³¹.

Εκτός από το «πεσκέσι» και το «χαράτσι», το πατριαρχείο ήταν υποχρεωμένο να καταβάλλει τεράστια ποσά και σε άλλες περιπτώσεις, όπως για δωροδοκίες Τούρκων αξιωματούχων (προκειμένου να αποτραπούν σοβαροί κίνδυνοι και απειλές) για την τροφοδοσία των «προστατών» του πατριαρχείου γενιτσάρων (300.000 άσπρα το 1622), για την εξαγορά αιχμαλώτων ή ναών και πολυτίμων σκευών που είχαν για κάποιο λόγο κατασχεθεί από τις Τουρκικές αρχές.

Τις δυσβάστακτες αυτές δαπάνες έπρεπε να καταβάλλει το πατριαρχικό ταμείο, το λεγόμενο «Ταμείον του Κοινού» η διαχείριση του οποίου ανατέθηκε σε ειδική οικονομική επιτροπή που αποτελείτο από συνοδικούς αρχιερείς και «άρχοντες». Διαβάζουμε στη Χρονογραφία του Παπασυναδινού για τον μητροπολίτη Σερρών Αχίλλιο που στα 1628 πέθανε στην Κωνσταντινούπολη όπου ήταν συνοδικός, από πανούκλα. Και ο μητροπολίτης Δανιήλ που τον διαδέχθηκε «το περισσότερον ήτον εις την πόλι σιμά εις τον πατριάρχη, διότι δεν εμπορούσεν ο πατριάρχης να κυβερνήσει το Πατριαρχείο από το πολύ το χρέος».

Το 1641 έγιναν στο πατριαρχείο επίτροποι ο Γρηγόριος ο Λαρίσης, ο Δανιήλ ο Σερρών και ένα δύο άλλοι αρχιερείς «μαζί με τον πατριάρ-

28. Αναστασίου Ι., όπως παρ., σελ. 585.

29. άσπρα = τα ασημένια νομίσματα, τα χρήματα, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 336.

30. Πέννας Π., ό.π. σελ.30, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 74.

31. Σχετική αναφορά του πατριάρχη Καλλίνικου σε αυτοκρατορικό φιρμάνι του 1695. Ι. Βασδραβέλλης, Αρχείον Ιεροδικείου Θεσ/κης, Θεσ/κη 1952.

χην κυρ Παρθένιον το πῶς να σταθούν και να εἶναι μία ψυχῆ, μία γνώμη ἔως ου να ευγάλουν ὄλο το χρέος του πατριαρχείου³²».

Το ταμείο ὁμως του Πατριαρχείου, με δυσκολία μπορούσε να αντιμετωπίσει τις τρέχουσες δαπάνες, γι αυτό το βάρος των δύο τακτικών φόρων (πεσκέσι και χαράτσι) μεταβιβαζόταν στους μητροπολίτες, ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητες της επαρχίας του καθενός. Με τη σειρά τους οι μητροπολίτες (που πλήρωναν επίσης χαράτσι και ποικίλους άλλους φόρους προς την τουρκική διοίκηση αλλά και στο πατριαρχείο), κατένειμαν το πληρωτέο ποσό στους επισκόπους ἢ κατευθείαν στο ποῖμνιό τους. Ο Παπασυναδινός αποκαλύπτει ὅτι ο μητροπολίτης Σερρών Δαμασκηνός από πλεονεξία καθόρισε μεγαλύτερο ποσό φόρου από το καθιερωμένο για κάθε χριστιανό. Γι αυτό το λόγο ορισμένοι ιερεῖς ἔκαναν αναφορά προς τον πατριάρχη και ανάγκασαν τον μητροπολίτη να απέχει πλέον από την πλεονεξία³³. Ενώ για τον μητροπολίτη Αχιλλιο αναφέρει ὅτι «τους ιερεῖς πολλά ηγάπα και τους κληρικούς ἐτίμα και δεν ἔπερνεν τίποτες από τα δικαιώματα ἔως ου εβγήκεν ὄλον το χροῖμα³⁴».

Σχετικά με τα δικαιώματα των μητροπολιτών, σ' ἓνα σουλτανικό φιρμάνι του 1715 διαβάζουμε : «...δίδονται ἀνέκαθεν φιρμάνια, ὅπως εἰσπράττονται κατὰ νόμον ετησίως ἐξ ἐκάστης μεν οἰκίας ἀπίστων δώδεκα ἄσπρα, παρ' ἐκάστου δε ιερῆως ἀνά εν χρυσούν νόμισμα ως δικαίωμα πατριαρχείου, ἀνά δώδεκα ἐπίσης ἄσπρα και ἀνά ἓνα χρυσούν νόμισμα παρὰ των ιερῶων ως δικαίωμα Μητροπολίτου, καθῶς και αι εἰσφοραὶ ἀγιασμάτων³⁵....».

Στον Παπασυναδινό διαβάζουμε ὅτι ο πατέρας του ο Παπασίδερης «...ὄλους τους ἀρχιερεῖς να κάμη κόπον να μαζώνει τα δικαιώματά τους με πολλήν γλυκύτητα, να μην ἔερνη τίποτες οὔτε από τον ἀρχιερέαν οὔτε από την φαμελίαν».

Πολλοὶ ἀρχιερεῖς που δυστροπούσαν ἢ που πραγματικά ἀδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις οικονομικές αυτές υποχρεώσεις ἔχαναν το θρόνο τους. Συχνά ὁμως βρισκόταν κάποιος ἄλλος να πάρει τη θέση τους, ἐλπίζοντας πως θα μπορέσει να συλλέξει το απαιτούμενο ποσό.

Σε αυτοκρατορικό φιρμάνι του 1695 διαβάζουμε : «το εθιζόμενον δῶρον εκ 13.000 ἄσπρων κατετέθη ἤδη....και διέταξα ὅπως ο ρηθεῖς Ἰγνάτιος καταλάβη την θέσιν του μητροπολίτου Θεσσαλονίκης ἀντί του παυθέντος Μεθοδίου, οι δε εις την μητρόπολιν του υπαγόμενοι ἀπίστοι ζωντανοὶ και πεθαμένοι να ἀναγνωρίσουν αὐτόν ως μητροπολίτην

32. Καφταντζής Γ., ὄ.π. σελ.90, Paolo Odorico ὄπ. παρ. σελ. 166.

33. Καφταντζής Γ., ὄ.π. σελ.27, Paolo Odorico ὄπ. παρ. σελ. 74.

34. Καφταντζής Γ., ὄ.π. σελ.45, Paolo Odorico ὄπ. παρ. σελ. 96.

35. Βασδραβέλλης, Ἀρχεῖον Ἱεροδικείου Θεσ/κης, Κ 26,σελ.93.

των³⁶».

Παρ' όλα αυτά και παρά το γεγονός ότι το μέγιστο οικονομικό βάρος της πληρωμής των τακτικών φόρων μεταβιβαζόταν στους επαρχιακούς αρχιερείς, το Ταμείο του Κοινού δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει ούτε στις τρέχουσες ή έκτακτες δαπάνες του πατριαρχείου. Αναγκαζόταν λοιπόν να συνάπτει δάνεια με υπερβολικό τόκο από Εβραίους και Τούρκους, συχνότερα όμως από εύπορους αρχιερείς, από ομογενείς «άρχοντες», εμπόρους και τραπεζίτες. Από τις ίδιες συνήθως πηγές έπαιρναν δάνεια και οι αρχιερείς για να πληρώσουν τις οφειλές τους στο πατριαρχείο. Έτσι, δεν άργησε να δημιουργηθεί ένας τέτοιος φαύλος κύκλος, ώστε πολύ συχνά αρχιερείς και εγγυητές αλλά και επίτροποι του Ταμείου του Κοινού να σύρονται στα δικαστήρια από τους δανειστές και να φυλακίζονται, να εξορίζονται ή να χάνουν την περιουσία τους.

Ο Παπασυναδινός γράφει για κάποιον παπά κυρ Ιωάννη από την Κωνσταντινούπολη που *«άφησεν την γυναίκα του εις την Πόλι και αυτός ήλθεν εις τας Σέρρας από κεφηλίκια και από κάπια σκάνδαλα της Μεγάλης Εκκλησίας³⁷»*.

Και παρακάτω διηγείται το τραγικό συμβάν του εκθρονισμού και του μαρτυρίου του πατριάρχη Κυρίλλου Β' του Κονταρή του εκ Βεροίας τον οποίο κατήγγειλαν κάποιοι αρχιερείς στο σουλτάνο, ότι εισέπραττε περισσότερους φόρους από τους χριστιανούς, απ' όσους τους αναλογούσαν και επειδή τον έλεγχαν οι αρχιερείς εξόρισεν τρεις απ' αυτούς. Τον φυλάκισαν και υποσχέθηκαν να πληρώσουν αυτοί το χρέος του πατριαρχείου.: *«...και έτζι δεν ήθελε να καθίση τινάς πατριάρχης με το να έχει το πατριαρχείον πολλά χρέη και δια τα πολλά σκάνδαλα. Τέλος πάντων εσυγχώρεσαν τον Ανδριανουπόλεως κυρ Παρθένιον.....με το να ήτον λόγιος και πλούσιος και ημπορεί να κυβερνήσει το πατριαρχείον³⁸...»*. Τον Κύριλλο τον εκ Βεροίας τον φυλάκισαν, στη συνέχεια τον διαπόμεψεσαν και τέλος τον παλούκωσαν.

Όπως ήταν επόμενο το χρέος του Ταμείου του Κοινού έφθασε σε ύψη *«υπερβαίνοντα τας πυραμίδας της Αιγύπτου»*, κατά την έκφραση ενός πατριαρχικού εγγράφου. Για την αντιμετώπιση της καταστάσεως αυτής η σωστή λύση ήταν βέβαια να περισταλούν οι δαπάνες, πράγμα όμως ανέφικτο. Προτιμήθηκε ευκολότερη λύση, η επιβολή και νέων εκκλησιαστικών φόρων στους επαρχιακούς αρχιερείς, μέτρο που επέτεινε τη γενική οικονομική κακοδαμονία, γιατί οι αρχιερείς των επαρχιών επινόησαν και αυτοί με τη σειρά τους νέες μορφές φορολογίας των υπο-

36. Βασδραβέλλης Ι., ό.π. Κ 2,72.

37. Κεφηλίκια είναι οι εγγυήσεις από την αραβική λέξη κιαφίλ : Καφταντζής Γ., Οπ. παρ., σελ. 49, Paolo Odorico ό.π. σελ. 380.

38. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ.63, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 152.

κειμένων σ' αυτούς κληρικών και του ποιμνίου τους, πράγμα που είχε ως συνέπεια την όξυνση των κοινωνικών προβλημάτων, την αμαύρωση της αίγλης της Εκκλησίας και τη γενική κατακραυγή³⁹. Οι πρόσθετες αυτές χρηματικές καταβολές ήταν:

- α) το «εμβατίκιον», ποσό με το οποίο αγόραζε ένας ιερέας από το μητροπολίτη τη θέση του εφημερίου σε κάποιο ενοριακό ναό. Ο Παπασυναδινός αναφέρει : «...έλαβα από τον κυρ Τιμόθεον την ενοριάν την Αγίαν Παρασκευή, τον Ταξιαρχούδη, την Αγία Μαρίνα και τον Άγιον Γεώργιον της Δύβρης και τον Άγιον Ιωάννην δι' άσπρα ς (=6.000)⁴⁰.
- β) το «χειροτονικόν», το ποσό που πλήρωναν οι νεοχειροτονούμενοι κληρικοί όλων των βαθμών⁴¹.
- γ) το «φιλότιμο» που πληρωνόταν από τους νεοχειροτονούμενους ή μετατιθέμενους αρχιερείς⁴².
- δ) οι «ζητείες», έκτακτες χρηματικές καταβολές των επαρχιακών αρχιερέων σε περιπτώσεις πλήρους αδυναμίας του Ταμείου του Κοινού να αντιμετωπίσει απρόβλεπτες δαπάνες. Για την είσπραξη των ζητειών στελνόταν στις επαρχίες ειδικός πατριαρχικός έξαρχος⁴³.

Ο Παπασυναδινός μας διηγείται ότι το 1641, το οικουμενικό πατριαρχείο παραχώρησε τα λείψανα της αγίας Παρασκευής της Σέρβας της Μπελογραδενής (από το Βελιγράδι), στον ηγεμόνα της Μολδαβίας Βασίλειο Λούπουλ. Και αυτός σε αντάλλαγμα δέχθηκε να «.....ο πατριάρχης και οι αρχιερείς είπαν ότι εάν δώσει όλο το χρέος της Μεγάλης Εκκλησίας, έτζη να γένη. Και αυτός το έστερξεν, με τέτοια συμφωνία, ότι πλέον να μην ρίξουν ζύτι εις τον κόσμον⁴⁴...»

Ο Παπασυναδινός και ο πατέρας του Παπασίδερης (ιερείς και επισκοπικοί οφφικάλιοι, προεστοί κοινοτήτων και συντεχνιών), καθώς και οι άλλοι εκκλησιαστικοί και προύχοντες κοινοτήτων και ενοριών που συναντούμε στις σελίδες αυτού του χρονικού, ήταν άνθρωποι που δαπανούσαν χρήματα για να υποδεχθούν με τιμές τους «φιλοξενουμένους» τους, οι οποίοι ήταν συνήθως υψηλόβαθμοι οθωμανοί αξιωματούχοι, εκκλησιαστικοί και λαϊκοί άρχοντες και ισχυροί Μουσουλμάνοι αγιάνηδες. Ως αντιστάθμισμα, συσσώρευαν ένα «κοινωνικό κεφάλαιο» και αναπαρήγαγαν συνεχώς τη θέση επιρροής που κατείχαν στα τοπικά κέντρα πολιτικών αποφάσεων. Η συμμετοχή στην κοινωνική ζωή απαι-

39. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι., σελ. 103.

40. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ.37, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 90.

41. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.Ι., σελ. 103.

42. Καφταντζής Γ., ό.π. σελ.26 και 81, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 74.

43. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ.47, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 96.

44. Πέννας Πέτρος, ό.π. σελ.67, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 162.

τούσε χρήματα, αλλά ταυτόχρονα τα παρείχε⁴⁵.

III. Επιβολή εκκλησιαστικών ποινών σε κληρικούς

A. Η καθαίρεση

Με την επιβολή της ποινής αυτής αποβάλλεται η ιδιότητα του κληρικού και ο καταδικασμένος επανέρχεται στην τάξη των μελών της εκκλησίας, στην οποία ανήκε πριν από τη χειροτονία του, δηλαδή ξαναγίνεται είτε λαϊκός είτε μοναχός. Η αποβολή της ιδιότητας του κληρικού συνεπάγεται την απώλεια κάθε εξουσίας που πηγάζει από αυτή την ιδιότητα, Αν ωστόσο ο καθηρημένος ασκήσει μια από τις αρμοδιότητες που είχε προηγουμένως η σχετική πράξη είναι ανίσχυρη⁴⁶.

Ο Παπασυναδινός αναφέρει εξ αιτίας κάποιας συκοφαντίας ότι δεν πληρώνει την ανάλογη εισφορά προς την πόλη: *«...με έκραξαν εις την σύνοδον και με έκριναν... αυτοί δεν με επίστευσαν, μόνο με έκαμαν αναφοράν και με αφώρησαν και με αναθεμάτισαν και με άργησαν έως να έλθει η τελεία μου καθαίρεση. Και δεν με εσυγχώρησαν έως ου με επήραν βφ...άσπρα⁴⁷».*

B. Αργία

Με την επιβολή της ποινής αυτής δεν στερείται ο κληρικός την ιδιότητά του, ούτε τις εξουσίες που απορρέουν από αυτήν, αλλά του απαγορεύεται η άσκησή τους για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα – όσο διαρκεί η ποινή. Η συνέπεια είναι ότι, αν ο κληρικός παρά την απαγόρευση, ασκήσει με οποιοδήποτε τρόπο την ιερατική του εξουσία, οι μεν πράξεις του να είναι έγκυρες, αλλά η συμπεριφορά του να συνεπάγεται την επιβολή νέας ποινής – εκτός βέβαια αν προβάλλεται λόγος που να αίρει τον άδικο χαρακτήρα ή τον καταλογισμό της πράξης⁴⁸.

Με την ποινή της αργίας τιμωρήθηκε και ο Παπασυναδινός το έτος 1638: *«...και παρευθύς κράζει όλους τους κληρικούς, ιερείς και όλους τους χριστιανούς και κάμη σύνοδον. Τέλος πάντων έβαλεν το ωμόφωρόν του και με αφώρησεν και με αναθεμάτησαν οι πάντες και με άργη-*

---

45. Paolo Odorico, οπ. παρ., σελ. 518.

46. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.ΙΑ΄σελ. 113.

47. Paolo Odorico, οπ.παρ., σελ. 374,375. Σε ένα αυτοκρατορικό φιρμάνι του 1696 (Ι.Βασδραβέλλης,οπ.παρ.,σελ.20 :Κ 20, 145-146) Διαβάζουμε : «όταν ο ρηθείς μητροπολίτης θα παύει κατά τα έθμιά των ή θα διορίζει τους εις την Μητρόπολίν του υπαγομένους ιερείς, μοναχούς και επισκόπους, ουδείς να επεμβαίνει εις τούτο.... Ουδείς να επεμβαίνει εάν ο μητροπολίτης ούτος ήθελε κατά τα έθμιά των τιμωρήσει ιερείς τινάς και μοναχούς...». Καφταντζής Γ.οπ.παρ., σελ.68.

48. Αναστασίου Ι., όπως παρ., σελ.626.

σεν και από τα εισοδήματα και οφφίκιον και από τα πάντα όλα ησπεριμένον.....και έκαμα Αργός ημέρες μθ έως ου με επήραν ζχ ..... και τότε με εσυγχώρεσαν⁴⁹».

Γ. Η Έκπτωση από το θρόνο

Είναί αυτονόητο ότι η ποινή αυτή απειλείται μόνο εναντίον μητροπολιτών. Ο καταδικασμένος σε έκπτωση αρχιερέας διατηρεί την αρχιεροσύνη του και την τελετουργική του εξουσία, αλλά αποβάλλει την διοικητική.

Στη Χρονογραφία του Παπασυναδινού διαβάζουμε ότι στα 1602 απομακρύνθηκε από τον μητροπολιτικό θρόνο των Σερρών ο αρχιερεύς κυρ Θεοφάνης «...και δια να μην αφήση ο Αμαριανός ο Σκενοφύλακας τους ιερείς να ειπάν να θάψουν του Γιάνου του Σουρτζή τη μητέρα, έκαμαν καμπόσω τζηφά⁵⁰ και εις τούτο επροξενήθειν σκάνδαλον. Και εύγαλαν αυτόν εκ τον θρόνον και εγίνην Παλαιών Πατρών⁵¹...».

Στη συνέχεια μας περιγράφει την έκπτωση από τον πατριαρχικό θρόνο, τη σύλληψη και το τραγικό τέλος του Πατριάρχη Κύριλλου του Λούκαρη : «εκάθησεν ο εκ Βερροΐας Κύριλλος πατριάρχης παρανόμος, με βοήθεια Μπαριάμ πασιά και με ορισιόν του βασιλέως και επνιξεν τον γέροντα τον πατριάρχη τον Κύριλλον και τον έρειξεν μέσα εις την θάλασσαν⁵²...».

Δ. Η αναγκαστική μετάθεση

Η ποινή αυτή μπορεί να επιβληθεί τόσο σε μοναχούς, όσο και σε κληρικούς και ειδικότερα σε εφημερίους.

Ο Παπασυναδινός γράφει για κάποιο ιερέα από την Κωνσταντινούπολη που αναγκαστικά άφησε την οικογένειά του και ήρθε στα Σέρρας «...από κεφηλίγια και από κάποια σκάνδαλα της Μεγάλης Εκκλησίας⁵³».

Επίσης αναφέρει για την απομάκρυνση από τους θρόνους τους, την εξορία τριών αρχιερέων : «εξόρησεν ο εκ Βερροΐας Κύριλλος αδίκος και παραλόγος τον κυρ Δανιήλ των Σερρών και τον κυρ Παρθένιον των Ιωαννίνων και τον κυρ Ιωαννήμιον τον Βερροΐας⁵⁴».

Ε. Η Μομφή

49. Paolo Odorico, οπ. παρ., σελ. 374.

50. Τζηφάς (λέξη τουρκική) = κακό, καταπίεση, Paolo Odorico, οπ. παρ., σελ. 333.

51. Πέννας Πέτρος, οπ. παρ., σελ. 28, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 70.

52. Paolo Odorico, οπ. παρ., σελ. 132.

53. Paolo Odorico, οπ. παρ., σελ. 118.

54. Paolo Odorico, οπ. παρ., σελ. 152.

Η μομφή είναι ποινή που επιβάλλεται μόνο σε αρχιερείς. Στη Χρονογραφία του Παπασυναδινού διαβάζουμε ότι ορισμένοι ιερείς των Σερρών με αναφορά τους παραπονέθηκαν στον Πατριάρχη για την πλεονεξία του μητροπολίτη Σερρών Δαμασκηνού. Και «με πατριαρχικά γράμματα έκαμαν αυτόν ότι πλέον να απέχη από την πλεονεξίαν⁵⁵...»

ΣΤ. Χρηματική ποινή

Πολύ συνηθισμένη ήταν η επιβολή χρηματικής ποινής στους κληρικούς. Ο ίδιος ο Παπασυναδινός κατέβαλε μεγάλα ποσά πολλές φορές ως ποινή⁵⁶.

Το φαινόμενο αυτό δικαιολογείται εν μέρει από την οικονομική δυσπραγία της εκκλησίας κατά την εποχή εκείνη.

Ζ. Αφορισμός

Η συνηθέστερη ποινή που αφορά σ' όλα τα μέλη της Εκκλησίας είναι ο αφορισμός. Ο όρος όμως αυτός δεν έχει πάντα το ίδιο περιεχόμενο. Από τη μια σημαίνει τον αποκλεισμό από τις ιερές τελετές και κυρίως, τη στέρηση της θείας κοινωνίας, οπότε φέρει τον ειδικότερο χαρακτηρισμό «μικρός αφορισμός», και από την άλλη σημαίνει την ολοκληρωτική αποκοπή από το σώμα της εκκλησίας και την αποβολή της ιδιότητας του μέλους της. Με τη δεύτερη αυτή σημασία ονομάζεται «μεγάλος αφορισμός» ή «ανάθεμα».

Και των δύο μορφών αφορισμού η εμφάνιση ανάγεται στον πρώτο αιώνα του βίου της εκκλησίας και οφείλεται σε λόγους τόσο κοινωνιολογικούς όσο και εκκλησιαστικούς. Αλλά ενώ η επιβολή του αναθέματος είναι καθαρή άσκηση της δικαστικής εξουσίας της εκκλησίας, η επιβολή του μικρού αφορισμού συνδέθηκε με το μυστήριο της εξομολογήσεως ή της μετανοίας, χωρίς βέβαια να αποξενωθεί εννοιολογικά με το γενικότερο έργο των δικαιοδοτικών οργάνων της εκκλησίας⁵⁷.

Τον πρώτο καιρό ο αφορισμός ήταν αόριστης διάρκειας και έληγε με την ειλικρινή μετάνοια του τιμωρημένου. Από τον τέταρτο αιώνα και ύστερα όμως η κανονική νομοθεσία (ιδίως οι κανόνες των πατέρων) άρχισαν να δημιουργούν πιο συγκεκριμένα πλαίσια για την επιμέτρηση της ποινής αυτής. Η ποινή έληγε, αν μεν ήταν αόριστης διάρκειας, με τη διαπίστωση της πραγματικής μετάνοιας του πιστού, κι αν ήταν συγκεκριμένης διάρκειας, με την πάροδο του ορισμένου χρόνου (πάλι βέβαια και σ'αυτή την περίπτωση με την προϋπόθεση της ειλικρινούς

55. Paolo Odorico, οπ. παρ., σελ. 110.

56. Πέννας Πέτρος, οπ. παρ., σελ. 30, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 110.

57. Τρωϊάννος Σπ., οπ. παρ. σελ. 417.

μετάνοιας⁵⁸). Αν διαπιστωθεί η βελτίωση που επιδιώκεται με την επιβολή της ποινής, είναι δυνατή ακόμα και η σύντμηση του προκαθορισμένου χρόνου. Αρμόδιος για την άρση της ποινής είναι αυτός που την επέβαλε ή ο διάδοχός του στο εκκλησιαστικό λειτούργημα ή ακόμα και η προϊσταμένη του εκκλησιαστική αρχή.

Για την ειδικότερη νομική φύση αυτής της αρμοδιότητας του επισκόπου, δηλαδή της απαγγελίας αφορισμού ανεξάρτητα από την εξομολόγηση, δεν μπορεί να υπάρξει αμφιβολία ότι πρόκειται για την άσκηση δικαστικής αρμοδιότητας. Πολλές αντιρρήσεις, αντίθετα διατυπώθηκαν -κυρίως από εκκλησιαστικής πλευράς- για την ιδιότητα του «πνευματικού» ως δικαστή. Τελικά έχει επικρατήσει η άποψη που δέχεται αυτή την ιδιότητα, μια και ο χαρακτήρας του αφορισμού ως ποινής, στις κανονικές πηγές βρίσκεται πέρα από κάθε αμφιβολία⁵⁹.

Πρέπει να σημειωθεί ότι ο αφορισμός μπορεί να επιβληθεί από την εκκλησία και μετά το θάνατο του μέλους της, οπότε η σημασία του μέτρου εντοπίζεται πιο πολύ στην πανηγυρική και επίσημη αποδοκιμασία της αιρετικής διδασκαλίας που αποτέλεσε την αιτία για την επιβολή της ποινής. Ο μεγάλος αφορισμός ή ανάθεμα συνεπάγεται τη διακοπή κάθε νομικού δεσμού του αφορισμένου με την εκκλησία, με όλες τις ειδικότερες συνέπειες που απορρέουν από την απώλεια της ιδιότητας του μέλους της. Η ποινή είναι δυνατόν να ανακληθεί οποτεδήποτε από το όργανο που την επέβαλε, αν αυτό διαπιστώσει ότι έχει στο μεταξύ εκλείψει η αιτία της επιβολής της. Στην περίπτωση αυτή ο τώως αφορισμένος ξαναγίνεται μέλος της εκκλησίας, χωρίς να απαιτείται επανάληψη του βαπτίσματος⁶⁰.

Στην χρονογραφία του Παπασυναδινού πολύ συχνά συναντούμε τη λέξη αφορισμός, αφορισμένος και ανάθεμα. Η χρήση της ποινής αυτής σε κληρικούς και λαϊκούς ήταν πολύ συνηθισμένη και είχε μεγάλη βαρύτητα στη συνείδηση των υπόδουλων χριστιανών της εποχής εκείνης.

Ο ίδιος ο Παπασυναδινός δέχτηκε τρεις φορές αφορισμό, εκτός από τις άλλες ποινές, εκπτώσεις, αργίες και καθαιρέσεις που υπέστη. «... με έκαμαν αναφωράν και με αφώρησαν και με αναθεμάτησαν και με άργησαν⁶¹...» γράφει στα 1630.

Και στα 1638 πάλι «... έβαλεν το ωμόφωρόν του και με αφώρησεν και με αναθεμάτησαν οι πάντες και με άργησεν και από τα ησοδήματα και οφφίκιον και από τα πάντα όλα ηστερημένον⁶²...».

58. Τρωϊάννος Σπ., οπ. παρ. σελ. 418.

59. Τρωϊάννος Σπ., όπ. παρ. σελ. 419.

60. Τρωϊάννος Σπ., όπ. παρ. σελ. 421.

61. Πέννας Πέτρος, οπ. παρ. σελ. 46., Paolo Odorico, οπ.παρ., σελ. 110.

62. Paolo Odorico, οπ. παρ., σελ. 140.

Και τέλος στα 1639 «...με εκάθησαν τελείως και με αναθεμάτησαν όλοι...και από την εκκλησίαν έξω με εύγαλαν και την ενορίαν μου επήραν και με αφώρησαν⁶³...». Και οι τρεις περιπτώσεις αφορισμού του επεβλήθησαν εξ αιτίας συμπεριφοράς του μη αρεστής στον μητροπολίτη Σερρών, απέναντι στον οποίο δεν τρέφει πάντοτε σεβασμό ο ιερέας.. Η διάρκεια του αφορισμού ήταν σύντομη και συνήθως ανακαλούνταν με τη δήλωση μετάνοιας-νομιμοφροσύνης του Παπασυναδινού στον Αρχιερέα και βέβαια την πληρωμή μεγάλης χρηματικής ποινής: «και δε με εσυγχώρησαν έως όπου έβαλα τα πάντα μου όλα αμανάτι και έδωσα μη χιλιάδες και τα έβαλα ομπρός εις την εικόνα του Χριστού⁶⁴...».

IV. Η εξουσία του Κλήρου για απονομή δικαιοσύνης στους υπόδουλους Έλληνες

Μετά την πτώση της Βασιλεύουσας ο Οθωμανός κυρίαρχος αναγνώρισε τον Πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως όχι μόνο ως θρησκευτικό αρχηγό αλλά ταυτόχρονα σαν κορυφή μιας περιορισμένης δικαστικής ιεραρχίας επί των υποδούλων Ελλήνων, που την αποτελούσε ο υποδεέστερος κλήρος και οι προεστοί. Ειδικότερα τα παραχωρηθέντα με τους σουλτανικούς ορισμούς προνόμια, χορηγούσαν στον πατριάρχη και τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δικαστική εξουσία. Η εξουσία αυτή αφορούσε υποθέσεις οικογενειακού δικαίου, κυρίως αυτές που ανάγονταν στη σύσταση και λύση του γάμου μεταξύ των χριστιανών. Μπορούσαν ακόμα οι εκκλησιαστικές αρχές να επιλαμβάνονται της λύσεως διαφορών που αναφύονταν από την κληρονομική εκ διαθήκης διαδοχή. Επίσης είχαν δικαιοδοσία και στις διαφορές του κλήρου. Η εκδίκαση των υπολοίπων πολιτικών διαφορών όπως και των αξιοποιώνων πράξεων είχε υπαχθεί στη δικαιοδοσία του κατακτητή. Επίσης είχε επιτραπεί στους υπόδουλους να προσφεύγουν ελεύθερα σε διαιτησία με Έλληνες διαιτητές. Οι διαιτητικές αποφάσεις των τελευταίων στηριζόνταν αποκλειστικά στα τοπικά τους έθιμα⁶⁵.

Κατά κανόνα οι υπόδουλοι Έλληνες απέφευγαν την προσφυγή στα οθωμανικά δικαστήρια όχι μόνο από απέχθεια προς τον δυνάστη τους, αλλά και γιατί πέρα από την υποχρέωσή τους να πληρώνουν δέκα τοις εκατό για κάθε υπόθεση, τους φόβιζε το γεγονός ότι με την αφορμή της δίκης κινδύνευε γενικότερα η περιορισιακή τους κατάσταση από τη βουλιμία των οργάνων του κυριάρχου.

63. Paolo Odorico, οπ. παρ., σελ. 150.

64. Paolo Odorico, οπ. παρ., σελ. 150.

65. Πανταζόπουλος Ν., Ρωμαϊκόν Δίκαιον, τ. Γ', 1979, Θεσ/νίκη, σελ. 261.

Παρ' όλα αυτά επειδή τα οθωμανικά δικαστήρια ήταν πάντοτε τα επικρατέστερα, σ' αυτά πολλές φορές προσέφευγαν οι δυσαρεστημένοι από τις αποφάσεις των Ελλήνων κριτών, για να επιτύχουν ευνοϊκή απόφαση που να ικανοποιεί τα συμφέροντά τους.

Οι ελληνικές εκκλησιαστικές και αργότερα κοινοτικές αρχές αντέδρασαν δραστήρια για την επιβίωση και διάσωση του πατρίου δικαίου. Κανονικές διατάξεις των εκκλησιαστικών αρχών απαγόρευαν στους χριστιανούς να προσφεύγουν στα «εξωτερικά κριτήρια», όπως αποκαλούσαν τα οθωμανικά δικαστήρια. Τους προέτρεπαν να καταφεύγουν στις εκκλησιαστικές αρχές για την επίλυση των διαφορών τους *«κατά τους εκκλησιαστικούς και χριστιανικούς νόμους, ωσάν αληθινοί και ευσεβείς χριστιανοί, και όχι εξωτερικώς και αλλοτριόπως»*. Τους απειθύντες και μη συμμορφωνόμενους παραβάτες απειλούσαν με την ποινή του αφορισμού που ασκούσε ιδιαίτερη επίδραση στους χριστιανούς⁶⁶.

Συγκεκριμένα η προσπάθεια του κλήρου έτεινε, με το επιχείρημα της *«κατά τεκμήριον αρμοδιότητος»*, να επεκτείνει τη δικαιοδοσία του για την εκδίκαση όλων των ιδιωτικών διαφορών που αναφύονταν μεταξύ χριστιανών. Για την επίλυση των διαφορών αυτών, που αφορούσαν θέματα όχι μόνο οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου αλλά και του υπόλοιπου αστικού δικαίου, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια δεν ήταν διόλου απaráσκευα ή άπειρα. Ήδη, και κυρίως τους τελευταίους πριν από την Άλωση αιώνες, τα εκκλησιαστικά δικαστήρια εκτός από τις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου υποθέσεις είχαν ενεργό ανάμιξη, και στην εκδίκαση διαφορών που αποκλειστικά αρμόδια έπρεπε να είναι τα πολιτικά δικαστήρια⁶⁷.

Την επεκτατική αυτή δραστηριότητα, στις διαφορές που δεν ανήκαν στην αποκλειστική του δικαιοδοσία, ο κλήρος την ασκούσε διαιτητικά. Τα πατριαρχικά και μητροπολιτικά δικαστήρια λειτουργούσαν μάλλον ως μηχανισμοί διαιτησίας μεταξύ των χριστιανών οι οποίοι, με δική τους πρωτοβουλία υποτάσσονταν στη δικαιοδοσία τους. Δεν πρέπει να υποτιμούμε το ιδεολογικό κύρος της εκκλησίας στους χριστιανικούς πληθυσμούς. Το «ποινικό σύστημα», βασισμένο μέχρι τον 18^ο αιώνα αποκλειστικώς στη συμβολική της ισχύ, ήταν εξαιρετικά αποτελεσματικό. Τα εκκλησιαστικά επιτίμια, ο εξωεκκλησιασμός, ο αφορισμός και τέλος, το ανάθεμα ήταν τα πιο αποτελεσματικά όπλα συμβολικού καταναγκασμού⁶⁸. Το σημαντικό μάλιστα είναι ότι όπως φαίνεται, είχε επιτύχει και την έμμεση αναγνώριση της εξουσίας του αυτής εκ μέρους

66. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΑ' σελ. 111.

67. Πανταζόπουλος Ν., ό.π. σελ 233.

68. Paolo Odorico, ό.π. σελ.500.

της οθωμανικής αρχής. Αυτό προκύπτει από διαφωτιστική περικοπή βερατίου του Λεοντίου Λαρίσης (1603) που αναφέρει: «εις συζεύξεις και διαζεύξεις και κρισολογίας, όταν δύο ραγιάδες συμβιβάζονται μεταξύ των οικιοθελώς ή δια του αρχιερέως, ή του επισκόπου των, και κατά την χρείαν όπως ποτέ απαιτεί το αίνι των, εάν ήθελε καθυποβληθώσιν εν ταις εκκλησίαις εις όρκον, ή δι αφορισμού παιδευθώσιν, οι καδίδες και ναίπηδες να μη εναντιώνονται ούτε να εισχωρώσιν εις τα τοιαύτα⁶⁹».

Ο Παπασυναδινός γράφει ότι ο πατέρας του παπα-Σίδερης «του Παπανικόλα την θυγατέρα την εχώρησεν από τον άνδρα οπού ήχεν, διότι ήτον πέντε βαθμόν (συγγενείς πέμπτου βαθμού δηλαδή πρωτοξάδελφια), εις χωρίον Σιαβίακον⁷⁰».

Υπήρχαν όμως περιπτώσεις αξιοποιώνων πράξεων που η δικαιοδοσία των υποδούλων δεν ήταν ικανή να τις συμπεριλάβει. Αυτό συνέβαινε κυρίως για ορισμένα εγκλήματα που ο τυχόν μη κολασμός τους από τον κατακτητή έθιγε καίρια την κρατική του κυριαρχία ή και γενικότερα ζωτικά οικονομικά συμφέροντα του τουρκικού δημοσίου. Το αξιοσημείωτο μάλιστα είναι ότι σε τέτοιες περιπτώσεις η επέμβαση των οθωμανικών αρχών ήταν αυτεπάγγελτη, παρά το ότι σε όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας δέσποζε απόλυτα η αρχή της διώξεως των αξιοποιώνων πράξεων μόνο ύστερα από έγκληση του παθόντος.

Έτσι λοιπόν οι αρχές του κατακτητή διατήρησαν την αποκλειστική τους εξουσία για την εκδίκαση του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας και την επιβολή ποινών κατά των φονέων. Σε όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας ποτέ δεν επέτρεψαν ούτε και ανέχθηκαν το δικαίωμά τους αυτό να ενασκηθεί από τους υποδούλους. Οι ελληνικές όμως εκκλησιαστικές και κοινοτικές αρχές παρ' όλο που δεν είχαν καμιά δικαιοδοσία, δεν έμεναν απαθείς αν συνέβαινε ανθρωποκτονία στα όρια της περιφέρειάς τους. Αντίθετα κινούμενες από την ανάγκη των πραγμάτων, διαδραμάτιζαν ένα ρόλο ενεργό, που σε πολλές περιπτώσεις εξουδετέρωνε απόλυτα την ανάμιξη του κυριάρχου. Και αυτό, γιατί, για να επιληφθούν οι αρχές του κυριάρχου της διώξεως του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας, χρειαζόταν έγκληση των κληρονόμων του φονευθέντος, οι οποίοι μπορούσαν όμως και να παραιτηθούν από το δικαίωμα της εκδικήσεως συμβιβάζομενοι χρηματικά. Έτσι λοιπόν οι εκκλησιαστικές και κοινοτικές αρχές πολύ δραστήρια κινούνταν για να επιτύχουν χρηματικό συμβιβασμό μεταξύ δράστου και συγγενούς του θύματος, ώστε να αποφευχθεί η επέμβαση των αρχών του κατακτητή, που θα είχε ολέθριες συνέπειες για

69. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΑ' σελ. 111.

70. Paolo Odorico, ό.π. σελ. 124.

τα εξασθενημένα οικονομικά των υποδούλων. Γιατί στην περίπτωση που ο δράστης της ανθρωποκτονίας δεν είχε περιουσία ή αυτή δεν ήταν επαρκής, την αποζημίωση του παθόντος έπρεπε να την καταβάλλουν οι συγγενείς του εγκληματία ή αν δεν είχε συγγενείς, οι κάτοικοι της ίδιας συνοικίας ή του χωριού, γιατί όλοι αυτοί ήταν συλλογικά υποχρεωμένοι για την καταβολή της αποζημιώσεως. Ακόμη και στην περίπτωση που ο δράστης ήταν άγνωστος, για την καταβολή της αποζημιώσεως του παθόντος ήταν υποχρεωμένοι οι κάτοικοι των χωριών όπου είχε τελεστεί η ανθρωποκτονία και είχε βρεθεί το πτώμα του φονευθέντος⁷¹.

Ο Παπασυναδινός διηγείται ότι ο πατέρας του ο παπαΣίδερης στο χωριό όπου κατοικούσε : *«και αν γίνονταν ή κανυγάζ⁷² ή αίμα⁷³, αυτός να κάμη παντίον τρόπον άλλον να πιάση με το καλόν και άλλον με καθοδιγίαν και με πολλές τέχνες να τους σκεπάσει να μην παραδοθούν εις αβάνηδες και να μην γλωπιστούν⁷⁴ και χαλαστούν⁷⁵»*.

Και βέβαια οι δικαζόμενοι υπόδουλοι από τα εκκλησιαστικά δικαστήρια είχαν την πεποίθηση ότι παρίσταντο ενώπιον κανονικών δικαστηρίων και όχι απλώς ενώπιον διαιτητών ή συμβιβαστών.

Οι αποφάσεις των Ελλήνων κριτών είχαν το μειονέκτημα του ανεκτέλεστου. Οι εκκλησιαστικές αρχές σαν μέσο εξαναγκασμού για να καταστήσουν εκτελεστές τις αποφάσεις τους χρησιμοποιούσαν με πολύ επιτυχία την απειλή του αφορισμού που είχε μεγάλη επίδραση στους χριστιανούς. Για το χριστιανό «ραγιά» η στέρηση της αιώνιας ζωής ήταν μεγαλύτερο δυστύχημα από τον ίδιο τον θάνατο. Διότι ενώ ο θάνατος του εξασφάλιζε την απαλλαγή από τα δεινά της επίγειας, ο αφορισμός του στερούσε την παρηγοριά της επουράνιας ζωής⁷⁶.

V. Το Άγιο Όρος και η οικονομική του κατάσταση

Ο Παπασυναδινός μας περιγράφει για μια επίσκεψη του ιδίου με άλλους δέκα ιερείς στο Άγιο Όρος «χάριν προσκυνήσεως». Το Άγιο Όρος υπήρξε το μεγαλύτερο και σημαντικότερο ορθόδοξο μοναστικό κέντρο κατά την τουρκοκρατία. Ήταν αυτόνομη και αυτοδιοίκητη μοναστική πολιτεία με διοικητικό σώμα αποτελούμενο από τους ηγουμένους των μονών. Τον καιρό της τουρκοκρατίας υπήρχαν 20 μονές από τις οποίες ο Παπασυναδινός επισκέφθηκε τις εξής εννέα: 1) το Χελαντάρι

71. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΑ' σελ. 113.

72. Από την τουρκική λέξη γαβγά = λογοτριβή, φιλονικία, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 369.

73. αίμα = τραυματισμός, αιματοχυσία, φόνος, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 369.

74. να γλωπιστούν = καταγγελλθούν, διαβληθούν, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 381

75. Paolo Odorico ό.π. σελ. 122.

76. Πανταζόπουλος Ν., ό.π. σελ. 237.

(Χιλανδαρίου) που ήταν σέρβικο, 2) Συγμένου (Εσφιγμένου), 3) Βατοπεδίου, 4) Παντοκράτορα, 5) Σταυρονικήτα, 6) Ιβήρων, 7) Μεγίστης Λαύρας, 8) Κουτλουμουσίου και 9) Σγουράφου (Ζωγράφου)⁷⁷.

Οι μονές του Όρους ήταν σταυροπηγιακές, δηλαδή υπάγονταν στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Μετά το 1600 το Όρος διοικούσε αριστοκρατικά «Σύναξη» από τρεις ως πέντε Γέροντες ή Επιστάτες, ικανούς μοναχούς διορισμένους από τα τρία μεγαλύτερα μοναστήρια για ένα ή περισσότερα χρόνια.

Τα έσοδα των μονών δεν προέρχονταν μόνο από τον τόπο τους, αλλά και από αφιερωμένα σ'αυτές κτήματα που βρίσκονταν σε διάφορες χώρες, από δωρεές ηγεμόνων και από εράνους ή «ζητείες» που διενεργούσαν σε περιοχές όπου υπήρχαν ορθόδοξοι πληθυσμοί⁷⁸.

Ολόκληρη η χερσόνησος ανήκε στα μοναστήρια και κανείς λαϊκός δεν μπορούσε να αποκτήσει ιδιοκτησία σ' αυτή. Τα δάση του Όρους απέδιδαν σημαντικά χρηματικά ποσά από τη συστηματική υλοτομία για ξυλεία οικοδομών, για ναυπηγική, για δαδί και κάρβουνα. Η γεωργία υπήρξε επίσης πηγή εισοδημάτων για τις μονές. Οι μοναχοί καλλιεργούσαν 2.000 στρέμματα αμπέλια, λαχανόκηπους και καρποφόρα δένδρα. Προσόδους απέδιδαν και τα κοπάδια προβάτων και κατσικιών. Εισοδήματα είχε ακόμα το Όρος από τα μετόχια της Χαλκιδικής. Στην αντικρινή χερσόνησο της Σιθωνίας τα 7/10 ή τα 8/10 της γης ανήκαν σ'αυτό. Πολλά μετόχια του Όρους υπήρχαν επίσης στην Κασσάνδρα, στην Καλαμαριά και στη Θάσο, όπου καλλιεργούσαν ελαιόδενδρα⁷⁹.

Παρ' όλα αυτά τα εισοδήματα, η οικονομική κατάσταση των μοναστηριών δεν ήταν ανθηρή στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας και οι Αγιορείτες σε ορισμένες περιπτώσεις αντιμετώπισαν ακόμη και τον κίνδυνο του αφανισμού από το οικονομικό αδιέξοδο. Αιτία της κακής αυτής κατάστασης ήταν κυρίως οι πολλαπλές οικονομικές συμφορές που ο κατακτητής προκάλεσε με τις αλλεπάλληλες κατασχέσεις της μοναστηριακής περιουσίας. Από την εποχή του Μεχμέτ Β' (1451-1481) αναγνωρίστηκαν τα δικαιώματα των μονών πάνω στη μεγάλη κτηματική τους περιουσία. Για να ισχύσουν όμως τα δικαιώματα αυτά, οι μοναχοί συμφώνησαν να εξαγοράσουν τα κτήματα που είχαν κατασχεθεί και υποχρεώθηκαν ακόμα να πληρώνουν ετήσιο χαράτσι (10.000 φλουριά) και το δέκατο της παραγωγής των μετοχίων⁸⁰.

Επίσης το 1525 δημιουργήθηκε ένα στρατιωτικό σώμα από γενιτάρους για την ασφάλεια του Όρους για τη συντήρηση του οποίου οι

77. Πέννας Π., οπ. παρ., σελ. 42, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 104.

78. Αναστασίου Ι. οπ. παρ. σελ. 626.

79. Αναστασίου Ι. οπ.παρ. σελ. 626.

80. Αναστασίου Ι., οπ. παρ., σελ. 625-626.

Αγιορείτες υποχρεώθηκαν να πληρώνουν 200.000 άσπρα το χρόνο⁸¹.

Το 1600 οι Αγιορείτες έπρεπε να πληρώνουν 700.000 άσπρα το χρόνο για έκτακτους φόρους και τόκους χρημάτων που είχαν δανεισθεί. Η μεγάλη αυτή οικονομική επιβάρυνση έφερε τον τόπο σε μεγάλη φτώχεια και αδυναμία πληρωμής και τα μικρότερα μοναστήρια δεν μπορούσαν να πληρώσουν το ανάλογο μερίδιό τους ή δυστροπούσαν. Τότε κανονίστηκε το κάθε μοναστήρι να τακτοποιεί μόνο του τους λογαριασμούς του και έτσι όσα μοναστήρια δεν μπορούσαν να πληρώνουν έπεσαν σε μαρασμό⁸². Ο Παπασυναδινός αναφέρει ότι ήταν πολύ φτωχά τα μοναστήρια του Εσφιγμένου και του Ζωγράφου κατά την εποχή της επίσκεψής τους⁸³.

Οι πολλοί φόροι, τα έκτακτα δοσίματα, τα πεσκέσια, τα έξοδα συντηρήσεως των μοναχών και των κτιρίων, οι διάφορες ατυχίες που συνέβαιναν στο Όρος, συντελούσαν ώστε τα έξοδα να είναι πάντοτε μεγάλα και για να τα αντιμετωπίζουν οι μονές αναγκάζονταν να χρεώνονται. Τα μεγάλα χρέη βάραιναν καθένα από τα μοναστήρια και το κοινό ταμείο της Ιεράς Συνάξεως. Επειδή δεν είχαν διαθέσιμα χρήματα, αναγκάζονταν να δανειζονται από Τούρκους και Εβραίους τοκογλύφους με μεγάλα επιτόκια και ανατοκισμούς, έτσι ώστε τελικά τα κεφάλαια έμεναν ανεξόφλητα και με τον καιρό διπλασιάζονταν. Ο Παπασυναδινός σημειώνει ότι το Βατοπέδι *«είναι πολλά τρανώ μοναστήρι αμμή είναι χρεομένω...⁸⁴»*. Τα χρέη αυτά καταπίεζαν σαν βραχνάς τους μοναχούς, η ζωή των οποίων συχνά γινόταν μαρτυρική, γιατί οι Τούρκοι για τις καθυστερήσεις των πληρωμών φυλάκιζαν μοναχούς και τους βασάνιζαν, έβαζαν νέα πρόστιμα και ερήμωναν τα μετόχια της Χαλκιδικής. Στις δύσκολες αυτές περιστάσεις έσπευδαν να τους βοηθήσουν το οικουμενικό πατριαρχείο, οι εφοροεπίτροποι της Θεσσαλονίκης και της Κωνσταντινουπόλεως, αφιερωτές και δωρητές και οι ηγεμόνες των παραδουνάβιων ηγεμονιών⁸⁵.

Στη Χρονογραφία του Παπασυναδινού διαβάζουμε ότι ο ηγεμόνας της Μολδαβίας Βασίλειος Λούπουλ : *«έδιδεν πάσα χρόνω εις το βασίλειον το χαράτξη του Αγίου Όρους δια όλα τα μοναστήρια και τον εμνημόνεβαν...»*. Οι ίδιοι οι επισκέπτες έκαναν δωρεές στα μοναστήρια που επισκέφθηκαν: *«...εδώσαμεν εις πάσα μοναστήρι ως καθώς μας εκείταξαν και ως καθώς μας ήρχονταν επιθυμία και χαρά και ως καθώς εκάλαν ο τόπος και ο καιρός...»*. Και παρακάτω γράφει: *«επήγαμεν*

81. Αναστασίου Ι, οπ. παρ., σελ. 626.

82. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι, σελ. 136.

83. Πέννας Π., οπ. παρ., σελ. 43 Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 104.

84. Πέννας Π., οπ. παρ., σελ. 43 Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 104.

85. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι, σελ. 136.

εις τον Σταυρονικήτα και αυτού μας εδιάλεξαν τα άσπρα οπού τους εδώσαμεν...».

Το 1661 με ομόγνωμη απόφαση αναγκάσθηκαν οι Αγιορείτες να πουλήσουν τα κελιά των Καρυών για να εξοφλήσουν το «υπέρογκον και ανυπόφορον χρέος⁸⁶».

Ο Παπασυναδινός αναφέρει ότι ο παπα Αλεξανδρής του Καργούδι «επήγεν εις το Άγιον Όρος και αγόρασεν κελί και εκεί ανεπαύθειν εν Κυρίω⁸⁷...».

Την εποχή της Τουρκοκρατίας πολλοί κληρικοί και λαϊκοί πήγαιναν στο Άγιον Όρος, όπου έβρισκαν δωρεάν φιλοξενία, προσκυνούσαν τα άγια λείψανα, παρακολουθούσαν τις ιεροτελεστίες, άκουγαν τη διδασχή και γύριζαν αναγεννημένοι και στερεωμένοι στην πίστη τους.

ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΙ

Α. Μαζικοί και ατομικοί εξισλαμισμοί

Σύμφωνα με τις βασικές αρχές της διδασκαλίας του Ισλάμ ο κόσμος χωρίζεται σε δύο απόλυτα διαφορετικά τμήματα, τον ισλαμικό κόσμο «dar-al-islam» και το μη μουσουλμανικό κόσμο «dar-al-harb», ο οποίος θεωρείται ως περιοχή πολέμου, ως περιοχή που δεν έχει μεταστραφεί ακόμη στο Ισλάμ. Οι κάτοικοι του dar-al-harb με τη σειρά τους χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, τους Χριστιανούς και τους Ιουδαίους, που πιστεύουν τις «ahl-al-kit ab» και τους πολυθεϊστές kiafir. Για τους «άπιστους» πολυθεϊστές δεν υπάρχει κατά την ισλαμική άποψη άλλη λύση παρά μεταστροφή στο Ισλάμ ή θάνατος⁸⁸.

Κάτω από ορισμένες συνθήκες, ύστερα από παράδοση και πληρωμή ενός ειδικού κεφαλικού φόρου, οι Ιουδαίοι και οι Χριστιανοί γίνονταν ανεκτοί στις κατειλημμένες περιοχές σύμφωνα με την παραδοσιακή άποψη του προφήτη Μωάμεθ ότι ο Ιουδαϊσμός και ο Χριστιανισμός είναι διεστραμμένες ερμηνείες της παλιάς και μόνης θρησκείας αποκάλυψης, της θρησκείας του Αβραάμ. Σε περίπτωση βίαιας κατάληψης όμως, η ισλαμική αντίληψη περί δικαίου δειχνόταν ανελέητη και απέναντι στους χριστιανικούς και ιουδαϊκούς πληθυσμούς. Θεωρητικά λοιπόν σύμφωνα με το μουσουλμανικό δίκαιο δεν υπήρχε καταπίεση των χριστιανών υποδούλων, ούτε βέβαια μεταστροφή τους, αλλά εφόσον οι μουσουλμάνοι ήταν απόλυτα κύριοι και οι χριστιανοί υποτελείς τους χωρίς δικαιώμα-

86. Καφαντζής Γ., οπ. παρ., σελ. 90.

87. Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 102.

88. Παυλίδης Ι., Σελίδες ιστορίας και θυσίας Πόντου και Μικράς Ασίας, Θεσ/νίκη 1979, σελ. 82.

τα, απολάμβαναν κάποια μικρή ανοχή που αίρονταν ανά πάσα στιγμή⁸⁹.

Οι εξισλαμισμοί αποτέλεσαν κατά τους αιώνες της τουρκοκρατίας διαρκή αφαίμαξη του Ελληνισμού και σοβαρή απειλή εξαφανίσεώς του. Οι αριθμοί-όταν υπάρχουν- και οι υπολογισμοί των ιστορικών-όταν είναι εφικτοί-δεν μπορούν να δώσουν το μέγεθος της συμφοράς. Για να την κατανοήσει κανείς, θα πρέπει να εισχωρήσει στην εποχή που η θρησκεία και η άσκηση της πίστεως αποτελούσαν το κύριο μέλημα του ανθρώπου. Την εποχή αυτή ακριβώς ο Έλληνας, στερημένος από τη δική του πολιτεία, είχε ως ταυτότητά του την ορθοδοξία. Θεωρητικά όπως παραπάνω αναφέρθηκε, ο βίαιος καθολικός εξισλαμισμός δεν ήταν επιβεβλημένος από τον ιερό νόμο του Ισλάμ, σύμφωνα με τον οποίο οι θρησκείες της βίβλου ήταν υπό ορισμένες προϋποθέσεις ανεκτές. Εξάλλου, ούτε από τις οθωμανικές αρχές επιδιώχθηκε καθολικός εξισλαμισμός των υποδούλων, επειδή θα είχε ως συνέπεια την ανατροπή του κοινωνικού και οικονομικού καθεστώτος, το οποίο όπως είναι γνωστό, στηριζόταν στην εκμετάλλευση των υποδούλων⁹⁰.

Στην πράξη όμως η κατάσταση ήταν διαφορετική. Η βία, η άμεση και έμμεση, και ο πειθαναγκασμός, αποτελούσαν μέρος αναπόσπαστο της ζωής του απροστάτευτου ραγιά. Οι επαχθείς φόροι, οι καταπιέσεις και οι αυθαιρεσίες των Τούρκων, ο προσηλυτιστικός ζήλος των φανατικών δερβίσηδων και οι εξευτελιστικοί όροι ζωής που επέβαλε ο κατακτητής στους υποδούλους, δημιουργώντας σ'αυτούς πλέγμα μειονεκτικότητας, αποτελούσαν την καθημερινή πραγματικότητα.

Το γεγονός ότι επέζησε ο Ελληνισμός, παρά τη φοβερή αυτή δοκιμασία, οφείλεται κατά κύριο λόγο στην αξιοθαύμαστη αντοχή των Ελλήνων και στην ικανότητά τους να υπερνικούν τις αντίξοες συνθήκες. Η ορθοδοξία ήταν γι αυτούς κάτι παραπάνω από θρησκευτικό δόγμα, ήταν το πνευματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εκφραζόταν η εθνική τους συνείδηση, ολόκληρος ο κόσμος τους, που έκλεινε μέσα του το ένδοξο παρελθόν και τις ελπίδες απολυτρώσεως. Ωστόσο πολλοί Έλληνες εξαναγκάστηκαν λόγω της άμεσης ή έμμεσης βίας να απαρνηθούν το χριστιανισμό⁹¹.

Οι εξωμοσίες ελληνικών πληθυσμών είχαν αρχίσει πολύ πριν από την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως με την εδραίωση της Τουρκικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία και με την προέλαση των Οθωμανών στη

89. Φωτιάδης Κ., Οι εξισλαμισμοί της Μ. Ασίας και οι Κρυστοχριστιανοί του Πόντου, Θεσ/νίκη 1988, σελ.100.

90. Παπαδόπουλος Άνθιμος, Ο υπόδουλος Ελληνισμός της Ασιατικής Ελλάδος, Αθήνα 1919, σελ. 29-30.

91. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι, σελ. 56.

χερσόνησο του Αίμου⁹². Βαρύτατο για τον Ελληνισμό πλήγμα, αποτέλεσε, ο ευρύτατος εξισλαμισμός-ακούσιος και βίαιος κυρίως, αλλά και εκούσιος σε πολλές περιπτώσεις- των μικρασιατικών πληθυσμών, φαινόμενο που συνεχίστηκε άλλωστε και σε όλη τη διάρκεια της μακροαίωσης τουρκοκρατίας.

Ως μια από τις σημαντικότερες αιτίες εξισλαμισμών μπορεί να θεωρηθεί η πεποιθήση των χριστιανών ότι ο Θεός τους εγκατέλειψε λόγω των αμαρτιών τους και ότι ευνοούσε πια τους οπαδούς του Ισλάμ. Η πεποιθήση αυτή δημιουργήθηκε από την εκκλησιαστική προέλαση των Τούρκων και τη ραγδαία εξάπλωση του Οθωμανικού κράτους. Γενικά, βίαια γεγονότα, όπως καταλήψεις περιοχών και αλώσεις σημαντικών πόλεων, επιδρούσαν στο ηθικό των κατοίκων και προκαλούσαν εξωμοσίες, οι οποίες όμως δεν είναι δυνατόν να χαρακτηριστούν ως εκούσιες, έστω κι αν παρουσιάζονται με τη μορφή αυτή. Είναι αυτονόητο ότι όσο μεγαλύτερες επιτυχίες σημείωναν οι Τούρκοι, τόσο μειωνόταν η αντίδραση πολλών χριστιανών προς τη νέα θρησκεία. Ο κλονισμός της πίστεώς τους έφθασε στο έπακρο με την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως. Πραγματικά, ο πρώτος μετά την Άλωση οικουμενικός πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος αναφέρει «τους αφισταμένους οσημέραι της πίστεως πανταχού» και μιλάει απερίφραστα για την αθρόα προσέλευση λαϊκών και κληρικών στον ισλαμισμό, η οποία άλλωστε συνεχίστηκε και στους επόμενους αιώνες. Ωστόσο φαίνεται ότι κυρίως μετά την Άλωση έγιναν οι πιο πολλές εξωμοσίες είτε ομαδικές, είτε ατομικές, για τις οποίες όμως δεν έχουμε συγκεκριμένες μαρτυρίες⁹³.

Εκτός από τους παραπάνω παράγοντες που εξακολούθησαν να αποτελούν σε όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας τα αίτια μεγάλου πλήθους εξισλαμισμών, τόσο ατομικών, όσο και ομαδικών, ο κυριότερος λόγος των αθρόων εξωμοσιών υπήρξαν οι εξευτελιστικοί όροι διαβίωσης των χριστιανών υποδούλων στα πλαίσια του οθωμανικού κράτους. Ανάμεσα σ' αυτούς πρέπει να τονιστεί ιδιαίτερα η κοινωνική και οικονομική διαφοροποίηση μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων. Η επιθυμία ορισμένων εκπροσώπων της ηγέτιδος τάξεως του Βυζαντίου ή της αριστοκρατίας της γής⁹⁴ να διατηρήσουν την κοινωνική τους θέση στην οθωμανική κυριαρχία ή την έγγειο ιδιοκτησία, τους οδήγησε, ακόμα και μέλη των χριστιανικών αυτοκρατορικών οίκων και ανώτερους κληρικούς να προσέλθουν στη θρησκεία του κατακτητού. Η στάση του κλήρου στον αυξανόμενο εξισλαμισμό ήταν τέτοια ώστε ο απλός λαός

92. Βακαλόπουλος Α., Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τ.2, Θεσ/νίκη 1961, σελ. 154.

93. Φωτιάδης Κ., οπ. παρ., σελ. 107.

94. Φωτιάδης Κ., οπ. παρ., σελ. 109.

έδινε την ερμηνεία ότι ήταν η τιμωρία για τις αμαρτίες του που του επέβαλε ο Θεός.

Σοβαρότερο και μονιμότερο ρεύμα εξωμοσιών προκαλούσαν οι οικονομικοί λόγοι, ιδίως οι πολυπληθείς και επαχθείς φορολογικές υποχρεώσεις των χριστιανών ραγιάδων, που αποτελούσαν μέρος της μειονεκτικής τους θέσεως. Έτσι οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και η σημαντική διαφοροποίηση των φόρων μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων ανάγκαζαν τους πρώτους να προσέλθουν στο Ισλάμ. Με το πέρασμα μάλιστα των αιώνων η επιδείνωση των παραπάνω παραγόντων και ιδιαίτερα ο πολλαπλασιασμός των φορολογικών επιβαρύνσεων των υποδούλων χριστιανών, ενίσχυσε το ρεύμα των ατομικών εξωμοσιών.

Ο μοναχός Νικόδημος ο Αγιορείτης δεν είχε να δώσει, κατά τα κηρύγματά του στους καταπιεζόμενους χριστιανούς καμιά άλλη συμβουλή, παρά να τους παρακινεί να κάνουν υπομονή: «...σας πληροφορούμεν, αδελφοί, ότι δια άλλο τέλος δεν σας παιδεύουν με τα βαρέα δοσίματα και με άλλα κακά πάρεξ για να βαρεθήτε, να χάσετε την υπομονήν, και έτζι να αρνηθήτε την πίστιν σας, και να δεχθήτε την εδικήν των θρησκείαν. Όθεν και εσείς τον σκοπόν αυτών ηξεύροντες φυλαχθήτε, αγαπητοί αδελφοί μας, φυλαχθήτε δια αγάπην θεού, και δια την σωτηρίαν της ψυχής σας⁹⁵».

Σπουδαίο ρόλο στην εξωμοσία πολλών χριστιανών έπαιξαν και οι ουλεμάδες και οι δερβίσηδες. Ο προσηλυτιστικός ζήλος των τελευταίων, ιδίως των οπαδών των αιρέσεων των Bektasi και Mevlevi, έφερε πολλούς χριστιανούς στους κόλπους του Ισλάμ. Δερβίσηδες όπως ο Bardal-Din (αρχές του 15^{ου} αιώνα) σημείωσαν μεγάλες επιτυχίες στον τομέα του προσηλυτισμού. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι αποτέλεσμα μιας επισκέψεως του ξακουστού δερβίση στη Χίο ήταν ο εξισλαμισμός δύο ιερέων και πέντε μοναχών⁹⁶.

Πολλοί χριστιανοί που εργάζονταν σε βακουφικά κτήματα τα οποία ήταν στη δικαιοδοσία δερβίσηδων, κατέληγαν να γίνουν μουσουλμάνοι. Τον πειρασμό της εξωμοσίας τον ενίσχυε και η αψυχολόγητη πολλές φορές αδιαλλαξία ορισμένων ορθοδόξων κληρικών. Πολλοί ανώτεροι ιδίως κληρικοί, παραβλέποντας τις κρίσιμες συνθήκες που αντιμετώπιζε το ποίμνιό τους και τις δυσχέρειες που συναντούσε κάθε μέρα, αξίωσαν την πιστή εφαρμογή των τύπων της χριστιανικής θρησκείας, με αποτέλεσμα να προκαλούν την αγανάκτηση των πιστών. Η δογματική αυτή ακαμψία γίνεται φυσικά ως ένα σημείο κατανοητή, όταν αναλογιστεί κανείς πως την ίδια εκείνη εποχή, όπως άλλωστε και στο παρελθόν και

95. Νικόδημος Αγιορείτης, Νέον Μαρτυρολόγιον, 3, Αθήνα, 1961, σελ. 15.

96. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι, σελ. 57.

αργότερα, η ορθόδοξη ηγεσία αντιμετώπιζε παράλληλα και τη δογματική διάβρωση εκ μέρους της καθολικής εκκλησίας. Η ορθοδοξία κυριολεκτικά βρισκόταν μεταξύ δύο πυρών και περνούσε δύσκολες στιγμές⁹⁷.

Οπωσδήποτε, αμέσως μετά την Άλωση, ο πατριάρχης Γεννάδιος, έχοντας ήδη αντιληφθεί τον κίνδυνο αυτόν και συνειδητοποιώντας την κρισιμότητα της καταστάσεως για την ορθοδοξία, προέτρεπε τον κλήρο να προσαρμοστεί στην πραγματικότητα και να μη διστάζει να θυσιάσει τους πατροπαράδοτους τύπους προκειμένου να περισωθεί και να διαφυλαχτεί η ουσία του χριστιανισμού. Αφού οι άνθρωποι του λαού, έγραφε προς τους μοναχούς της Μονής του Σινά, πιστεύουν με όλη τη δύναμη της ψυχής τους και θυσιάζονται για την πίστη του Χριστού και «υπομένουσι θλίψεις ανεκδιηγήτους», ας μην τους ψυχραίνουμε τον ζήλο ζητώντας απ' αυτούς «ακρίβειαν και λεπτολογίαν της ευταξίας», στα μυστήρια, στην αρχιεροσύνη, στις ψαλμωδίες, στις εορτές και στη μοναχική πολιτεία. Για να υποστηρίξει μάλιστα την άποψή του τους υπενθύμιζε την απλότητα των πρώτων χριστιανικών εκκλησιών, η οποία όμως δεν εμπόδιζε τους χριστιανούς να θυσιάζονται κατά εκατοντάδες για το όνομα του Χριστού⁹⁸.

Ο Παπασυναδινός στη χρονογραφία του περιγράφει έναν εξισλαμισμό τον οποίο δεν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ακριβώς ως εκούσιο ή ακούσιο γιατί ο εξωμότης, βρισκόταν υπό την επήρεια βαθύτατου συναισθήματος φόβου για τη ζωή του: «1617. Εν μηνί Μαρτίω της Ακαθήστου, ετούρκεψαν τον Αμαριανόν τον Τεμερούτογλη τον σκευοφύλακαν.....οι Τούρκοι ασύκωσαν δόγμα μεγάλη και εγίνη σύγχησις και ταραχή και φόβος μέγας. Και τον έκριναν και ο κριτής τον έκανε ταξήρι⁹⁹ και τον έδηρεν¹⁰⁰. Αμή οι Τούρκοι δεν τον άφησαν... και έτξη τον εβάρεσαν ένα δύο μαχαίρες και ήθελαν να τον τεπελετήσουν¹⁰¹. Και ένας από την μέσιν τους εφώναξεν και λέγει ότι: Εγίνην Τούρκος εγίνην, μόνον αφήσετέ τον. Και έτξη τον άφησαν. Εδά πε και εσύ, ώ άνθρωπε ότι δεν γίνωμε Τούρκος δια να τελειωθής απάνον εις μιαν στιγμήν. Αμή εμούλαξεν¹⁰²... και έτξη τον ετούρκεψαν και πάραυτα τον εσουνέτησαν¹⁰³... ήφεραν και τα παιδιά και τα ετούρκεψαν. Αμή τον τρανήτερόν του υιόν δεν τον ετούρκεψαν, τον Κομνηνανάκην, μόνον τον άφησαν ως ότι

97. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. Ι, σελ. 58.

98. Βακαλόπουλος Α., ό.π. τ. 2, σελ. 44.

99. ταξήρ, τουρκ. = μομφή, τιμωρία, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 99 και 337.

100. έδηρεν = διέταξε να μαστιγωθεί, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 99.

101. Τεπελετήσουν = χτυπήσουν κατακέφαλα, αποκεφαλίσουν, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 339.

102. Εμούλαξεν = εισώπησε, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 99.

103. Εσουνέτησαν = του έκαναν περιτομή, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 339.

ἦταν νόμου ηλικίας ως ἰς χρόνων. Και το Πάσχα ἔκαμαν ντουνανιάν¹⁰⁴ οἱ Τούρκοι και εσυριάνησαν¹⁰⁵ τα παιδιά όλον τον Κουλάν¹⁰⁶ και εἰς ὅλον το Κάστρον¹⁰⁷. Και μεγάλη λύπη ἐγένεεν εἰς ὅλους τους χριστιανούς, το πῶς δεν εστάθειν ἀνδρῶς εἰς την πίστην του ἀπάνου εἰς μίαν στιγμή... να γένη... ο ταλέπορος ἀρπαγας, ἠβρηστής, ἀδικος...και δια ταῦτα και τα τιαῦτα τον εγκατέλειπεν ο Θεός. Και ἐγέρασεν και ἐζάρωσαν τα δάκτυλα της χειρός του και αστένησεν περισσά και ἐγίνην κουβάρη και με πολλῶν ἀδείνον ἀπέθανεν ο ἀθλιος και ταλέπορος¹⁰⁸».

Σύμφωνα με το σερί (ιερό δίκαιο), ἐπιτρεπόταν ο ἐξισλαμισμός για τους ἀνηλικους κάτω των 15 ἐτῶν ἀν υπήρχε συναίνεση του ἐξουσιαστή ἢ δική τους. Η ἐκούσια προσέλευση ἐνός χριστιανού στο Ἰσλάμ ἀποτελοῦσε μεγάλο γεγονός της θρησκευτικῆς ζωῆς των μουσουλμάνων, ἀληθινή νίκη και εορταζόταν πανηγυρικά. Οἱ νεοφώτιστοι μουσουλμάνοι ἐπιβεβαίωσαν τη νέα τους πίστη καταπιέζοντας και τυραννώντας τους ἄλλοτε ομόθρησκους ὁμοεθνεῖς τους. Οἱ ἀρνησιθρησκοι αυτοί χαρακτηρίζονται ἐπιγραμματικά ἀπό τον Βενετό Βάιλο (πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη, Ματθαῖο Ζανε ως «...οἱ πιο ἀλαζόνες και ἀχρεῖοι ἀνθρώποι που μπορεῖ να φαντασθεῖ κανεῖς, γιατί μαζί με την ἀληθινή τους πίστη ἔχουν χάσει και κάθε ἀνθρωπιά¹⁰⁹».

Μια περίπτωση ἐκούσιου ἐξισλαμισμοῦ ἱερέα που συνέβη το 1622 και περιγράφει ο Παπασυναδινός: «ετούρκεψεν ο Παπασκαρλάτος ἀπό τους Προσυνήκους¹¹⁰, αυτοθελήτως και αυτοπροερέτως και ἐγίνην καπιτζής¹¹¹...αμή με το να ἔχη την λύσαν της πορνίας, ἀφησεν την παπαδιά του και ἐπήρεν την μοιχαλίδα...και εἰς τόσον τον ἔσυρεν ο διάβολος εἰς την ἀσέβιαν, ὅτι ὅταν ἐψυχομάχαν ἐκράξεν δύο χότζιδες¹¹² και τους λέγει ὅτι:να ἦστε μάρτυρες και ἐδώ εἰς την γην και ὀμπρός εἰς τον θεόν, ὅτι ἐγώ Τούρκος ἴμαι και καθολικός Τούρκος πεθένω...και ἐκκληρονόμησεν την αἰώνιον κόλασιν...τι ἐκέρδησες ταλέπωρε ἀνθρώπε και ἔχασες την πίστην σου και ἐκόλασες την ψυχὴν σου. Δια τούτο, ὦ ἀδελφέ μου, φύγωμεν την πορνίαν και την μοιχίαν και προ πάντων την ἀσέβιαν, ἵνα

104. Ντουνανιάς =δημόσιος πανηγυρισμός, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 339.

105. Εσυριάνησαν = γύρισαν, περιέφεραν, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 339.

106. Κουλάς = Η ἀκρόπολη των Σερρών, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 339.

107. Κάστρο ονομαζόταν το περιτειχισμένο τμήμα των Σερρών. Βρίσκονταν στα Ν.Α. του λόφου της ἀκρόπολης και κατοικοῦνταν μόνο ἀπό Ἕλληνες. Καφταντζής Γ., οπ. παρ., σελ. 30-31.

108. Καφταντζής Γ., οπ.παρ., σελ.30-31.

109. Ἱστορία του Ἑλληνικοῦ ἔθνους, οπ.παρ., σελ.58.

110. Η σημερινή Σκοτούσσα, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 352.

111. Ἀπό το τουρκ.καλιτζί =αρπακτικός, ἴσως και θυρωρός ἀπό τη λέξη καπουτζί, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 352.

112. Χότζα =καθηγητής, δάσκαλος, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 352.

μη πάθωμεν τα όμοια και κληρονομήσωμεν την αιώνιον κόλασιν¹¹³».

Για τον ίδιο ακριβώς λόγο προσχωρεί στον ισλαμισμό ένας μοναχός στα 1623 όπως γράφει ο Παπασυναδινός: «...ετούρκεψεν ο Παπαγαβριήλ, ο προηγούμενος του Τιμίου Προδρόμου, αυτοθελήτως και αυτοπροερέτως...αμή ήτον πολλά μπεκρής και μορολογός και πόρονος, διότι εκεί όπου εκείταζεν γυναίκα εδαιμονίζονταν. Και έτζη δια την κακήν του επιθυμίαν ετύφλανέν του ο διάβολος και εσκώνταψεν ο ασεβείς¹¹⁴ και ασέβησεν και επήγεν εις την Πόλι και εγένην καπιτζής και ήτον εν εσχάτη πτωχία. Ανάθεμά τον δέκα και εικάδι¹¹⁵ και αιωνία του η κόλασις. Ω αλή σε τρισάθλιε άνθρωπε, τι εκέρδησες; κάλιον ήτον να μην ήχες γενηθή¹¹⁶».

Ενώ στο χριστιανισμό το διαζύγιο απαγορευόταν παντελώς στους κληρικούς, ο Μωαμεθανικός νόμος έδινε τη δυνατότητα στον άνδρα να χωρίσει τη γυναίκα του, με αποπομπή της, έστω κι αν δεν είχε κανέναν ιδιαίτερο λόγο.

Όμως οι περισσότερες εξωμοσίες επισκόπων, ιερέων και μοναχών οφείλονται αφενός στη διαρκή χειροτέρευση των συνθηκών κάτω από τις οποίες ήταν αναγκασμένος να ζει ο κλήρος κάτω από την Οθωμανική κυριαρχία και αφετέρου σε διαφορές απόψεων με τους προϋσταμένους.

Ο ελληνορθόδοξος κλήρος έχανε συνεχώς σε επίπεδο, ασχολούμενος περισσότερο με τη συγκέντρωση χρημάτων ώστε να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της βαρύτερης φορολογίας, έτσι ώστε η αποστασία πολλών χριστιανών στο Ισλάμ να γίνεται κατανοητή και εξ αιτίας της απογοήτευσης και της εσωτερικής αντίδρασης¹¹⁷.

Συμπερασματικά μπορεί να λεχθεί ότι ο χριστιανός ήταν πολίτης δεύτερης κατηγορίας. Αν τον ανέχονται είναι για λόγους πνευματικούς, επειδή διατηρούν την ελπίδα να τον προσηλυτίσουν και για λόγους υλικούς, γιατί του φορτώνουν το σύνολο σχεδόν των φορολογικών υποχρεώσεων. Του αφήνουν μια θέση στην πολιτεία, αλλά όχι χωρίς να του υπενθυμίζουν διαρκώς την κατωτερότητά του. Δεν του επιτρέπουν να καταλάβει υψηλή κοινωνική θέση, και αν απολαμβάνει ένα νομικό καθεστώς αυτόνομο και μπορεί να διατηρεί το προνόμιο της προσωπικής του υποστάσεως και των δικαστηρίων του, είναι διότι θα ήταν ανάρμοστο να μοιραστεί με τους πιστούς τα πλεονεκτήματα ενός δικαίου ουσιαστικά θρησκευτικού.

---

113. Πέννας Π., οπ. παρ., σελ. 36, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 353.

114. Ασεβώ =κάνω σφάλμα, συμπλέκομαι ερωτικά, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 356.

115. Δέκα και εικάδι, αρατική έκφραση από την εκκλησιαστική γλώσσα, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 357.

116. Πέννας Π., οπ. παρ., σελ. 37.

117. Φωτιάδης Κ., οπ. παρ., σελ. 119.

Ο Χριστιανός δεν είναι κατά κανένα τρόπο ίσος με τον μουσουλμάνο. Είναι καταδικασμένος σε κοινωνική ανισότητα και αποτελεί μια κάστα περιφρονητέα: ανισότητα ως προς τους φόρους, ανισότητα ως προς την απονομή δικαιοσύνης, αφού η μαρτυρία του δεν γίνεται δεκτή από τα μουσουλμανικά δικαστήρια και για το ίδιο αδίκημα δεν του επιβάλλεται η ίδια ποινή. Η προσέλευση στον ισλαμισμό αποτελούσε τον συνήθη τρόπο αποφυγής της τιμωρίας, ιδίως όταν τα αδικήματα είχαν διαπραχθεί σε βάρος απίστων. Γι αυτό ακριβώς το λόγο οι συκοφαντικές κατηγορίες (αβανίες) χρησιμοποιήθηκαν συστηματικά από φανατικούς μουσουλμάνους για να εξαναγκάσουν χριστιανούς να αποστατήσουν¹¹⁸.

B. Παιδομάζωμα

Το σύστημα της περιοδικής στρατολογήσεως και του εξισλαμισμού ανηλίκων χριστιανών για την επάνδρωση της σουλτανικής διοικήσεως και κυρίως του τακτικού στρατού συνδέεται αναπόσπαστα με το θεσμό των δούλων της Πύλης, οι ρίζες του οποίου μπορούν να αναζητηθούν στον ίδιο τον ιερό νόμο, σύμφωνα με τον οποίο το ένα πέμπτο της πολεμικής λείας –στην οποία περιλαμβάνονταν και οι μη μωαμεθανοί αιχμαλώτοι- περιέρχεται στην απόλυτη δικαιοδοσία του μιάμη και κατ'επέκταση του σουλτάνου¹¹⁹. Νωρίς, ήδη από τους Σελτζούκους, μεγάλο μέρος των αλλόθρησκων αυτών αιχμαλώτων χρησιμοποιήθηκε για τη συγκρότηση στρατιωτικών σωμάτων, κύριο χαρακτηριστικό των οποίων ήταν η τυφλή υποταγή και η απόλυτη εξάρτηση από την κεντρική εξουσία. Επίσης το ενδιαφέρον της Οθωμανικής δυναστείας για την εξασφάλιση ισχυρής και πιστής στρατιωτικής δύναμης, ικανής να υποστηρίξει την κεντρική εξουσία εναντίον των αποκεντρωτικών και απείθαρχων τάσεων που βαθμιαία άρχισαν να εκδηλώνονται μεταξύ των μωαμεθανών υπηκόων της, οδήγησε κατά το β΄ μισό του 14^{ου} αιώνα, επί Μουράτ Α΄, πιθανότατα, στην καθιέρωση της περιοδικής στρατολογίας και του εξισλαμισμού χριστιανοπαίδων, από τα οποία επανδρώνονταν συστηματικά και αποκλειστικά πια ο πεζικός στρατός και ειδικότερα το νεοσύστατο σώμα των γενιτσάρων· γεγονός όμως εξαιρετικά μεγάλης σημασίας είναι ότι από τις ίδιες τάξεις των στρατολογημένων δούλων της Πύλης καλύπτονταν και ολοένα περισσότερες θέσεις της διοικητικής υπαλληλικής ιεραρχίας. Η οριστική θεσμοποίηση του εξισλαμισμού, μολονότι στην ουσία αντέβαινε στις αρχές του ιερού νόμου, αφού δεν επρόκειτο πια για αξιοποίηση αιχμαλώτων πολέμου, δικαιολογήθηκε,

118. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, οπ. παρ., σελ. 42.

119. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, οπ. παρ., σελ. 58.

αρχικά τουλάχιστον, με τη θεωρητική διατήρηση της «καταστάσεως πολέμου» και μετά την οριστική κατάκτηση¹²⁰. Έτσι κατά την πρώτη περίοδο της τουρκοκρατίας η βίαιη στρατολογία των χριστιανοπαίδων, που πήρε τη μορφή «δεκάτης αίματος» και έμεινε γνωστή ως παιδομάζωμα, περιορίστηκε μόνο στη χερσόνησο του Αίμου και πολύ αργότερα επεκτάθηκε και στη Μ.Ασία. Η διενέργεια της στρατολογίας νέων αποτελούσε σημαντικό γεγονός στην αυτοκρατορία. Οι σουλτανικές διαταγές ήταν αυστηρές και δεν άφηναν καμιά αμφιβολία σχετικά με τον τρόπο διενέργειας της στρατολογίας.

Στη χρονογραφία του Παπασυναδινού διαβάζουμε: «1623, τον Μάρτιον μήναν, ήλθεν ο Μπαριάμ πασιάς σκλάβος¹²¹, δια το γιανιτζαρομάζωμα... και επήρην από το Κάστρον παιδία ζ, εις τον καιρόν του σουλτάν Μουσταφά¹²²». Και μετά 14 χρόνια αναφέρεται το επόμενο παιδομάζωμα: «1637, Δεκεμβρίω κζ, ήλθεν ο σκλάβος ο Ντεσήσαγας δια το γιανιτζαρομάζωμα εις τας Σέρρας ... και επήρην από το Κάστρον παιδία ε και έγιναν έξοδα τα πάντα η ολόγη άσπρα σκ ... Και μετά ταύτα έμαθεν ο σουλτάν Μουράτης το πώς πέρνη και άσπρα, έκωψεν το κεφάλιν του. Διότι όταν τον έστελνεν κάτου εις τον κόσμον έτζη τον ήχεν παραγγήλη ότι: Να προσέχεσε, άσπρα ποθές να μην πάρης. Και αυτός έγινεν παρήκωπος και έχασεν το κεφάλιν του¹²³».

Ο Εβλιά Τσελεμπί, στα μέσα του 17^{ου} αιώνα, στο «Οδοιπορικό» του (8^{ος} τόμος), γράφει για τα Σερριωτόπουλα που συγκεντρώθηκαν για το παιδομάζωμα : «πλήθος παιδόπουλα με αγγελικό πρόσωπο φορούν κεφαλοδέσι από σαμαρόγωνα της Βοσνίας ντολαμά (ποδήρης χιτώνας) με ασημένια κουμπιά, πανταλόνια με ασημένιες πόρπες και υποδήματα καμπαρντί (Καμπάρντα, χώρα της Υπερκανκασίας απ' όπου και η καμπαρντίνα)¹²⁴».

Σύμφωνα με ένα σουλτανικό φερμάνι της 29^{ης} Μαρτίου του 1601¹²⁵ «οι νέοι των απίστων» έπρεπε να είναι «καλλίμορφοι, αρτιμελείς και προς πόλεμον κατάλληλοι». Απροθυμία ή αντίσταση των γονέων να παραδώσουν τα παιδιά τους συνεπαγόταν την εσχάτη των ποινών: «... όταν τις εκ των απίστων γονέων ή άλλος τις αντιστή εις την παράδοσιν του γενιτσάρου υιού του, θα απαγχονίζηται ευθύς εις το κατώφλιον της θύρας του, του αίματος του θεωρουμένου άνευ αξίας».

120. Φωτιάδης Κ., οπ. παρ., σελ. 150.

121. Σκλάβος, με την έννοια υπεύθυνος, αρχηγός της αποστολής για το σκλάβωμα των χριστιανοπαίδων, Paolo Odorigo οπ. παρ. σελ. 88 και 132.

122. Καφταντζής Γ., οπ. παρ., σελ. 40, Paolo Odorigo οπ. παρ. σελ. 84 και 88.

123. Πέννας Π., οπ. παρ., σελ. 54.

124. Καφταντζής Γ., οπ. παρ., σελ. 40.

125. Βασδραβέλλης Ι. Ιστορικό Αρχείο Βέροιας, Θεσ/νίκη 1952, σελ. 11.

Η εφαρμογή του παιδομαζώματος αποτελεί μια περίπλοκη διαδικασία. Ο «παιδικός φόρος» επιβαλλόταν στο χριστιανικό πληθυσμό σε ακανόνιστα χρονικά διαστήματα (μερικές φορές μάλιστα και σε κανονικά). Τα αγόρια από 7 μέχρι 20 χρονών συγκεντρώνονταν από έναν ειδικά για το σκοπό αυτό σταλμένο υπάλληλο και χωρίζονταν σε ομάδες 100 μέχρι 150 ατόμων τα οποία στέλνονταν πρώτα στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί τους ζητούσαν να ομολογήσουν τη νέα πίστη και ακολουθούσε η περιτομή¹²⁶. Στη συνέχεια τους χωρίζαν σε δύο ομάδες: πρώτη ομάδα, τα ωραιότερα και πιο έξυπνα αγόρια, μορφώνονταν και εκπαιδευόνταν σε ένα από τα τρία παλάτια του σουλτάνου. Ετοιμάζονταν έτσι για το σώμα των ιππέων και για τα ανώτατα αξιώματα. Η άλλη ομάδα των παιδιών εκμισθωνόταν σε γεωργούς, τσιφλικιάδες και μεγαλοκτηματίες, όπου τα παιδιά μάθαιναν την τουρκική γλώσσα και ιδιαίτερα εξοικειώνονταν με την ισλαμική νοοτροπία. Τα παιδιά αυτά που ονομάζονταν ατζέμι ογλάν (Acemi Oglan) έμεναν στα τιμάρια όσον καιρό εθεωρείτο αναγκαίο από τον Τούρκο αξιωματούχο για την προσαρμογή τους στο νέο περιβάλλον γενικά, και ειδικά για τη σκληραγώγησή τους, τη μύησή τους στη νέα θρησκεία, στα ήθη και έθιμα των κυρίων τους και για την εκμάθηση της τουρκικής γλώσσας.

Ο ίδιος αξιωματούχος περνούσε μετά από δύο ή περισσότερα χρόνια για να διαπιστώσει αν οι νέοι πληρούσαν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να καταταγούν στο στρατό¹²⁷. Όσοι κρίνονταν άξιοι μεταφέρονταν στην Κωνσταντινούπολη, όπου ανάλογα με τις ικανότητες και τις επιδόσεις τους κατατάσσονταν σε διάφορα ειδικά αυτοκρατορικά σώματα «δούλων» που έδρευαν κυρίως στην πρωτεύουσα: οι περισσότεροι όμως ή τουλάχιστον οι ικανότεροι κατέληγαν στο επίλεκτο σώμα των γενιτσάρων¹²⁸.

Από το μεγάλο πλήθος των δούλων της Πύλης τα χριστιανόπαιδα που στρατολογούνταν σε πολύ μικρή ηλικία, και των οποίων η αφομοίωση ήταν επομένως πολύ εύκολη, προοριζόνταν συνήθως όπως είδαμε, για την «εσωτερική» αποκλειστική υπηρεσία του σουλτανικού ανακτόρου, γίνονταν δηλαδή ίτς ογλάν (İc Oglan). Διαλέγονταν υγιή, ρωμαλέα και κυρίως ευφυή παιδιά, τα οποία στέλνονταν για ειδική εκπαίδευση είτε στα μεγάλα σουλτανικά ανάκτορα της Προύσας και της Ανδριανουπόλεως ή σε ειδικές ανακτορικές σχολές της Κωνσταντινουπόλεως και του Γαλατά. Κατά την εκπαίδευσή τους, που διαρκούσε πολλές φορές περισσότερο από 13 συνολικά χρόνια, παρακολουθούσαν ποικίλα μαθήματα σε τρία

126. Βακαλόπουλος Α. οπ. παρ., σελ. 54.

127. Βακαλόπουλος Α. οπ. παρ., σελ. 54-55.

128. Φωτιάδης Κ., οπ. παρ., σελ. 149.

διαφορετικά στάδια. Τα παιδιά ελάμβαναν εμπειριστατωμένη και ευρεία μόρφωση. Διδάσκονταν την τουρκική, την αραβική και την περσική γλώσσα και παράλληλα μάθαιναν καλές τέχνες, γράμματα και μουσική, καθώς και τρόπους συμπεριφοράς, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του αυλικού πρωτοκόλλου. Γυμνάζονταν επίσης στο τόξο, στη χρήση των πυροβόλων όπλων, στο ακόντιο και στην ιππασία. Η μόρφωσή τους ολοκληρωνόταν με εντατική μελέτη του κορανίου και του ιερού νόμου. Τελικά, ύστερα από πολυετή μαθητεία και σκληρές δοκιμασίες οι ικανότεροι γίνονταν δεκτοί στο άμεσο περιβάλλον του σουλτάνου, όπου είχαν την ευκαιρία να συναναστρέφονται τους ισχυρούς της αυλής και να μινούνται προοδευτικά στα μυστικά της διοικητικής και στρατιωτικής ηγεσίας, στις βαθμίδες της οποίας έμελε κάποια ημέρα να ανέλθουν. Γίνονταν ανώτεροι αξιωματούχοι στις διάφορες υπηρεσίες του κράτους, στρατιωτικοί και επαρχιακοί διοικητές, ακόμη και μεγάλοι βεζίρηδες¹²⁹.

Για τους χριστιανικούς πληθυσμούς το παιδομάζωμα αποτελούσε βαρύτατο πλήγμα, πηγή διαρκούς αμορραγίας και δυστυχίας και αποτελούν εξαιρέσεις οι ελάχιστες περιπτώσεις γονέων, που εξουθενωμένοι από τις καταπίεσεις και την αθλιότητα παρέδιδαν αγόγγυστα τα παιδιά τους στις στρατολογικές αρχές, ελπίζοντας ότι θα τους εξασφάλιζαν έτσι καλύτερη και ανετότερη ζωή¹³⁰.

Η αφομοιωτική δύναμη του περιβάλλοντος και η συστηματική, μακροχρόνια και εξαιρετικά πειστική διαπαιδαγώγηση επετύγχαναν κατά κανόνα την πλήρη αλλοτρίωση των χριστιανοπαιδών, τα οποία μεταβάλλονταν συχνά σε φανατικούς μωαμεθανούς και πιστά όργανα της τουρκικής πολιτικής.

Ωστόσο δεν λείπουν και παραδείγματα παιδιών που κατόρθωσαν να διαφυλάξουν την ανάμνηση της καταγωγής και της θρησκείας τους¹³¹. Αξίζει να επισημανθεί ότι η επαχθής «φορολογία του αίματος», το παιδομάζωμα, αποτέλεσε και έμμεσο παράγοντα φθοράς του ελληνικού στοιχείου. Πολλοί ατυχείς γονείς, προτιμούσαν για να σώσουν τα παιδιά τους να εξισλαμισθούν ή να προσποιηθούν ότι εξισλαμίζονται. Πολλές οικογένειες εξάλλου μετανάστευαν στις μεγάλες πόλεις, στις οποίες δεν γινόταν παιδομάζωμα¹³². Άλλες δυνατότητες ήταν η δωροδοκία των αρμόδιων υπαλλήλων, ο γάμος των παιδιών σε πολύ νεαρή ηλικία ή η ανταλλαγή των παιδιών τους με παιδιά Μωαμεθανών, που τα έδιναν

129. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, οπ. παρ., σελ. 64.

130. Φωτιάδης Κ., οπ. παρ., σελ. 154.

131. Βακαλόπουλος Α. οπ. παρ., σελ. 54-55.

132. Από το φόρο αυτό του αίματος απαλλάσσονταν μόνο ορισμένοι τόποι, γιατί ρητοί όροι των συνθηκών τους εξαιρούσαν το παιδομάζωμα π.χ. Ιωάννινα, Γαλατάς, Ρόδος, Κωνσταντινούπολη, Ανδριανούπολη, Προύσα κ.α.

ευχαρίστως οι γονεῖς τους με την ελπίδα μιας μεγάλης καριέρας¹³³.

Στο φιορμάνι της 5^{ης} Φεβρουαρίου 1666 που απευθύνεται στους ιεροδίκες και άλλους αξιωματικούς των επαρχιών της βαλκανικής χερσονήσου διαβάζουμε πολύ συχνές προτροπές για την αποφυγή αδικιών κατά το παιδομάζωμα. Η τόσο συχνή υπόμνηση των συνεπειών εκφράζει ασφαλώς μια υφιστάμενη κατάσταση, ότι δηλαδή δωροληψίες, αδικίες και καταπιέσεις ήταν συνηθισμένα φαινόμενα. Πραγματικά, ήδη από τον 16^ο αιώνα οι σουλτανικές διατάξεις παραβιάζονταν συστηματικά από τους υπαλλήλους που ήταν υπεύθυνοι για τη στρατολογία, οι οποίοι παρά τις αυστηρότατες ποινές που προέβλεπε ο νόμος, χρησιμοποιούσαν την εξουσία τους για να αποσπάσουν προσωπικά οικονομικά οφέλη.

Ο Παπασυναδινός σημειώνει ότι ο υπεύθυνος του παιδομαζώματος που έλαβε χώρα κατά το 1637, ο Ντεβήσαγας, εκτός από τα παιδιά έλαβε και χρήματα, «άσπρα σκ». Και «μετά ταύτα έμαθεν ο σουλτάν Μουράτης το πώς πέρνη και άσπρα, έκωψεν το κεφάλιν του...».

Είναι δύσκολο να υπολογιστεί σήμερα το μέγεθος της καταστροφής που προξένησε η μακρόχρονη αυτή αιμορραγία του Ελληνισμού. Οι ειδήσεις των συγχρόνων είναι σποραδικές και συχνά η ακριβείά τους είναι αμφίβολη, και γι αυτό δεν επιτρέπουν εύκολη συναγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τον αριθμό των χριστιανοπαίδων που υπήρξαν θύματα του παιδομαζώματος και χάθηκαν για τον Ελληνισμό. Οι υπολογισμοί του Αυστριακού ιστορικού της Οθωμανικής αυτοκρατορίας Ιωσήφ von Hammer ανεβάζουν τον αριθμό σε μισό εκατομμύριο, ενώ ο Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος υπολογίζει ότι εξισλαμίστηκαν ένα εκατομμύριο παιδιά χριστιανών¹³⁴. Ο σημερινός πληθυσμός της Τουρκίας λοιπόν έχει ένα σημαντικό μέρος ελληνικού αίματος στις φλέβες του.

ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΕΣ

Η αφαιμάξη του χριστιανικού στοιχείου με τους εξισλαμισμούς ήταν το μόνιμο και μεγάλο πρόβλημα που αντιμετώπιζε ο ορθόδοξος κλήρος κατά τη διάρκεια της δουλείας. Ιεράρχες και ιερείς μη μπορώντας να κηρύξουν την αντίσταση κατά της αρχής, προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν τις δοκιμασίες που υφίστατο το ποίμνιό τους, με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρηγορούν τους πιστούς, να τους ενισχύουν και να τους κρατούν μακριά από την εξωμοσία. Η αρχική ερμηνεία ότι τα παθήματα των χριστιανών οφείλονται στη θεία δίκη, για τα τρομερά αμαρτήματα

133. Φωτιάδης Κ., οπ. παρ., σελ. 154.

134. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, οπ. παρ., σελ. 65.

στα οποία είχαν υποπέσει, παραχώρησε γρήγορα τη θέση της σε μια άλλη, σύμφωνα με την οποία τα δεινά της ορθοδοξίας, αποτελούσαν σημείο ότι το ανθρώπινο γένος έπρεπε να περιμένει σύντομα τη Δευτέρα Παρουσία και ότι γι αυτό το λόγο ακριβώς ο Θεός επέτρεψε στους μουσουλμάνους να καταστρέψουν τον κόσμο. Με βάση την εσχατολογική αυτή εξήγηση η εκκλησία παρηγορούσε τους ορθοδόξους, λέγοντας ότι ο θεός δεν τους είχε εγκαταλείψει, ούτε τους τιμωρούσε για τις αμαρτίες τους, αλλά αντίθετα τους προετοίμαζε με τις δοκιμασίες αυτές για τη βασιλεία των ουρανών. Έτσι η σκλαβιά παρουσιαζόταν ως «πειρασμός» για να δοκιμαστεί η πίστη των χριστιανών, ως «πίστεως γυμνάσιον», όπως λέγει ο πρώτος μετά την άλωση πατριάρχης Γεννάδιος. Η εξήγηση αυτή δεν άφηγε περιθώρια αμφιβολίας στους απελπισμένους χριστιανούς, ως προς τις συνέπειες που θα αντιμετώπιζε ο εξωμότης κατά την Τελευταία Κρίση. Αντίθετα ο πιστός που είχε δοκιμαστεί και είχε αντέξει στον πειρασμό να απαρητηθεί την πίστη του θα απολάμβανε αιώνια ανταμοιβή. Έτσι η εκκλησία προετοίμαζε τους πιστούς της για τους «υπέρ πίστεως» αγώνες, εξήγε την προθυμία για θυσία και μακάριζε εκείνους που θα τολμούσαν να φθάσουν ως το μαρτύριο. Κήρυσσε πως ξανάρχιζαν οι χρόνοι των παλαιών διωγμών και μαρτυριών και ακόμη πως το αίμα των μαρτύρων ήταν αναγκαίο, γιατί αυτό θα πότιζε το δένδρο της πίστεως και θα στήριζε την ορθοδοξία¹³⁵.

Οι συστηματικοί διωγμοί των ορθόδοξων χριστιανών οδήγησαν στη δημιουργία μιας νέας ομάδας στην εκκλησία, τους «νεομάρτυρες». Ως νεομάρτυρες χαρακτηρίζονται εκείνοι οι χριστιανοί οι οποίοι εκτέλεστηκαν από τους Τούρκους, γιατί ομολόγησαν δημόσια την πίστη τους στο Χριστό και αρνήθηκαν να αποδεχθούν τον ισλαμισμό. Η σταθερή τους προσκόλληση στη χριστιανική τους πίστη, ως υπέρτατη πράξη ατομικής μαρτυρίας της πίστης, είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που συνέβαλαν στη διάσωση πολλών χριστιανών από τον εξισλαμισμό κατά τη διάρκεια της σκλαβιάς.

Η εκκλησία ενσωμάτωσε τους νέους αυτούς ήρωες της πίστης στον κόσμο της και τους ανακήρυξε αγίους. Ονομάστηκαν νεομάρτυρες για να διακρίνονται από τους αρχικούς μάρτυρες της εποχής της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας¹³⁶.

Τους Νεομάρτυρες μπορούμε να τους χωρίσουμε σε τρεις ομάδες:

- ◆ Μια ομάδα αποτελούν εκείνοι που παρέμειναν πάντα χριστιανοί. Παρά τις πιέσεις, τα βασανιστήρια και τις ταπεινώσεις αρνήθηκαν να δεχθούν τον ισλαμισμό και βρήκαν γι'αυτό βίαιο θάνατο.

135. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, οπ. παρ., σελ. 66.

136. Βακαλόπουλος Α. οπ. παρ., σελ. 141.

- ◆ Μια δεύτερη ομάδα αποτελούν εκείνοι που κατά καιρούς εξισλαμίστηκαν, αισθάνονταν όμως τύψεις γι'αυτό και επέστρεψαν κρυφά στο χριστιανισμό. Όταν όμως αυτό γινόταν γνωστό στους Τούρκους, καταδικάζονταν σύμφωνα με τον ισλαμικό νόμο σε θάνατο.
- ◆ Ανάλογα έπρατταν και οι νεομάρτυρες της τρίτης ομάδας: Είναι όλοι εκείνοι που εξισλαμίστηκαν σε μια δύσκολη στιγμή, όμως το μετάνιωσαν γρήγορα και αφού ομολόγησαν το «λάθος» τους δημόσια ενώπιον των Τούρκων, βρήκαν γι' αυτό βίαιο θάνατο¹³⁷.

Οι νεομάρτυρες προέρχονταν από όλα τα στρώματα του λαού: ήταν γεωργοί, βιοτέχνες, μοναχοί, κληρικοί, έμποροι. Κινούμενοι από βαθειά θρησκευτικότητα αντιμετώπιζαν με θάρρος τους εκβιασμούς και τις συκοφαντίες, τις «αβανίες», όπως ονομάζονταν, των Τούρκων και αποφάσιζαν να σφραγίσουν την πίστη τους με το θάνατό τους. Οι ομόθρησκοί τους, που τους παρακολουθούσαν με θαυμασμό, τους θεωρούσαν νέους αγίους, αδιάφορο αν η προηγούμενη ζωή τους δεν ήταν πάντοτε απόλυτα άψογη. Μετά το θάνατό τους το πλήθος των χριστιανών ζητούσε να πάρει έστω και μια λουρίδα από τα ρούχα τους και προέβαινε στις απαραίτητες ενέργειες για να παραλάβει το σώμα τους από τους Τούρκους και να το θάψει με θρησκευτικές τιμές. Τα λείψανα των νεομαρτύρων –μετά την ανακομιδή των οστών τους- τα διαφύλασσε ο λαός με ευλάβεια και τα θεωρούσε θαυματουργά για τη θεραπεία ορισμένων ασθενειών, για την αποτροπή επιδημιών, για τη λήξη της ανομβρίας κ.λ.π.

Ο Παπασυναδινός διασώζει τις ιστορίες δύο χριστιανών που υπέστησαν μαρτυρικό θάνατο για την πίστη τους και μας δίνει με απλό και συγκινητικό τρόπο την περιγραφή του μαρτυρίου τους: *«έκαψαν¹³⁸ οι Τούρκοι τον Πάτρουλα εις το σανιδόφωρον¹³⁹ ....και αυτός μιν με δένετε, εγώ μοναχός σεβένω¹⁴⁰ εις την φλόγα. Και τόσον έβαλαν περισσά ξύλα και κληματζίδες¹⁴¹ και έστεκαν όλοι οι Τούρκοι τρωγήρου, έως ου*

137. Παπαδόπουλος Σ., Οι νεομάρτυρες και το δούλον γένος, Αθήνα 1974, σελ. 24.

138. Φωτιάδης Κ., οπ. παρ., σελ. 310. Ο απάνθρωπος αυτός τρόπος εκτέλεσης δεν ήταν επινόηση τουρκική. Κατά το Μεσαίωνα τα θύματα της ιερής εξέτασης μόνο στην Ισπανία ανέβηκαν σε 320.000 άτομα από τα οποία τα 30.000 κήληκαν ζωντανά. Αγριότητα έδειχναν και οι ποινές των Βυζαντινών. Κατά το Φώτιο (Νομοκάνων, τίτλ. Ε, κεφ. ΚΕ'), η χειροκοπή και η τύφλωση ανήκαν στην κατηγορία της εσχάτης των ποινών όπως και το καυθήναι, φουρκισθήναι (παλούκωμα) και μεταλλισθήναι (καταναγκαστικά έργα σε μεταλλεία) και το περιορισθήναι (εξορία). Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, οπ. παρ., σελ. 66.

139. Σανιδόφωρον = τόπος, αγορά, όπου πουλούσαν σανίδια Τουρκ. Ταχτά παζάφ, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 68 και 329.

140. Σεβένω = εισέρχομαι.

141. Κληματζήδες = κληματόβεργες.

εκάϊκεν όλος και δεν απόμηνεν ουδέ κόκαλον απ' αυτόν. Και μετά ταύτα ήλθεν μέγας ανεμοστρόφυλος¹⁴² και εσκώρησεν όλην την στάκτην και δεν έμηνεν τίποτες. Και έτζη γενναίως υπόμηνεν ως ευσεβείς χριστιανός και έλαβεν τον στέφανον της μαρτυρίας και πάγη η ψυχή του μετά των αγίων. Αιωνία του η μνήμη¹⁴³».

Ο Πάτρουλας, άνθρωπος πλούσιος και γενναίος, πέθανε μαρτυρώντας στην πυρά επειδή θέλησε να επικοινωνήσει με κάποιον αγνώμονα άπιστο, του οποίου τη ζωή είχε σώσει κατά τον πόλεμο της Βλαχίας. Το περιστατικό αυτό χρονολογείται το έτος 1598 δηλαδή δύο χρόνια πριν τη γέννηση του Παπασυναδινού αλλά το μαρτύριό του έμεινε ζωντανό στην ψυχή του λαού και έτσι το αναφέρει ο Παπασυναδινός στη χρονογραφία του αρκετά χρόνια αργότερα.

Η δεύτερη περίπτωση μαρτυρίου έλαβε χώρα το 1603/1604: «παλούκωσαν οι Τούρκοι τον Μανόλη τον Μποσταντζόγλη¹⁴⁴ τον σκευοφύλακα¹⁴⁵ .... τέλος πάντων τον αποφάσισαν και συντζήλι¹⁴⁶ τον έκαμαν ότι να τον παλουκώσουν. Και πολλοί τινές τον είπαν ότι: έλα, γίνου Τούρκος και ημείς να σε γλυτώσωμεν. Και αυτός τους έβριζεν και σκύλους και άπιστους τους έλεγεν. Και έτζη τον επαλούκωσαν¹⁴⁷. Και από πάνου από το παλούκι πολλά τους ονειδούσεν¹⁴⁸ και τους έβριζεν... και ανεπαύθειν εν κυρίω και πάγη η ψυχή του μετά των μαρτύρων, διότι υπόμηνεν δύο μαρτύρια και έλαβεν δύο στέφανα και έγινεν νέος μάρτυρας. Αιωνία του η μνήμη. Και έρειξαν το κορμάκην του χαμηλά και έστεκεν τρεις ημέρες άθαρτο. Και τινές ευλαβοίς χριστιανοί ίδαν και ταις τρεις νύκτες προς το μεσονύκτιον, όπου έφεγγεν μέγα φως εις τον τόπον της καταδίκης του. Και ήτον ένας μέγας πλάτανος και από εκείνον τον εκρέμασαν και πάραυτα εξυράνθη. Ομοίος και όσοι Τούρκοι εψευδομαρτύρησαν, άλλοι μετά ταύτα ετυφλάθησαν και άλλοι υπό χήσειμ¹⁴⁹ βασιλέως απέθαναν».

Ο Μανώλης κατηγορήθηκε άδिका για φόνο, παλουκώθηκε και κρεμάστηκε όταν ο Παπασυναδινός ήταν τριών ετών. Από απειρισκεψία, ανακατεύτηκε σε κάποιο καυγά σε ταβέρνα, στη διάρκεια του οποίου

142. Ανεμοστρόφυλος = ανεμοστρόβιλος, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 68.

143. Πέννας Π., οπ. παρ., σελ. 29.

144. Μποσταντζόγλης = παιδί του κηπουρού, μπιστάν τουρκ. = κήπος, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 70.

145. Σκευοφύλακας = ο φύλακας, ο υπεύθυνος για όλα τα ιερά σκευή της εκκλησίας.

146. Σιντζήλι, τουρκ.= ιεροδικαστική απόφαση, κατάστιχο, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 334.

147. Το παλούκωμα (φούρκισμα, ανασκολοπισμός). Καφταντζής Γ., οπ. παρ. σελ. 26.

148. Ονειδίξεν = χλεύαζε.

149. Χήσειμ = λέξι τουρκ. που σημαίνει οργή, αγανάκτηση, χίσιμ, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 335.

τραυματίστηκε. Και ακόμα χειρότερα, επέδειξε τα τραύματά του δημόσια την επομένη της δολοφονίας κάποιου Μουσουλμάνου. Όλο το περιστατικό κυκλοφορούσε σαν θρύλος στο λαό. Το μαρτύριο των ανθρώπων αυτών που δεν υπέκυψαν στον εξισλαμισμό, έπαιξε έναν πολύ σημαντικό ρόλο στον αγώνα επιβίωσης της ελληνορθόδοξης εκκλησίας στους δύσκολους καιρούς της σκλαβιάς. Ο Παπασυναδινός πολλές φορές τους αναφέρει ως παραδείγματα προς μίμηση, ιδίως όταν διηγείται εξισλαμισμούς εκούσιους ή αναγκαστικούς άλλων χριστιανών. Για τον Αμαριανό τον σκευοφύλακα ο οποίος το 1617 εξισλαμίστηκε για να αποφύγει το θάνατο απ' τους Τούρκους γράφει: «Ω, εις την δυστυχίαν του κάλλιον ήτον να μην ήχεν γεννηθῆ. Και μεγάλη λύπη έγινε εν εις όλους τους χριστιανούς, το πώς δεν εστάθειν ανδρῶς εις την πίστην του απάνου εις μίαν στιγμήν ωσάν τον Πάτρουλα και ωσάν τον κυρ Μανώλην¹⁵⁰».

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Το «χρονικό» του Παπασυναδινού έχει όλα τα γνωρίσματα της βυζαντινής χρονογραφίας, Είναι δηλαδή μια σύντομη έκθεση σε απλή γλώσσα, που περιέχει ιστορικά γεγονότα με χρονολογική απλώς σειρά και όχι ανάλογα με τις αιτιώδεις σχέσεις ανάμεσα στα γεγονότα. Η χρονογραφία είναι ένα βήμα πιο πέρα από το απομνημόνευμα, επειδή με το είδος αυτό μειώνεται ή εξαφανίζεται το προσωπικό στοιχείο: το άτομο που κάνει αισθητή την παρουσία του στο απομνημόνευμα, στη χρονογραφία εξαφανίζεται μέσα στα γεγονότα. Το κυριότερο, συνεπώς, στοιχείο για τη χρονογραφία είναι το γεγονός αυτό καθ' αυτό· αποτυπώνεται όμως με τόση ελευθεριότητα μέσα στο χρόνο, ώστε όχι μόνο ανακατεύονται τα πιο ετερόκλητα στοιχεία, αλλά και η παρουσίασή τους αρχίζει από την τυπική αληθοφάνεια για να φθάσει στην καθαρή φαντασίωση.

Τον τρόπο γραφής του «χρονικού» του, δανείστηκε ο Παπασυναδινός από τους Βυζαντινούς Χρονογράφους. Οι πηγές του είναι πάντοτε αυθεντικές και όταν δε μπορεί να τις ελέγξει, σημειώνει τις επιφυλάξεις του.

Δίνει πολύτιμες πληροφορίες για τις άγνωστες Σέρρες του καιρού του, ιδιαίτερα για την απονομή δικαιοσύνης και για την εκκλησιαστική και κοινοτική οργάνωση της πόλης, που καθρεφτίζεται εξαισία στις σελίδες του.

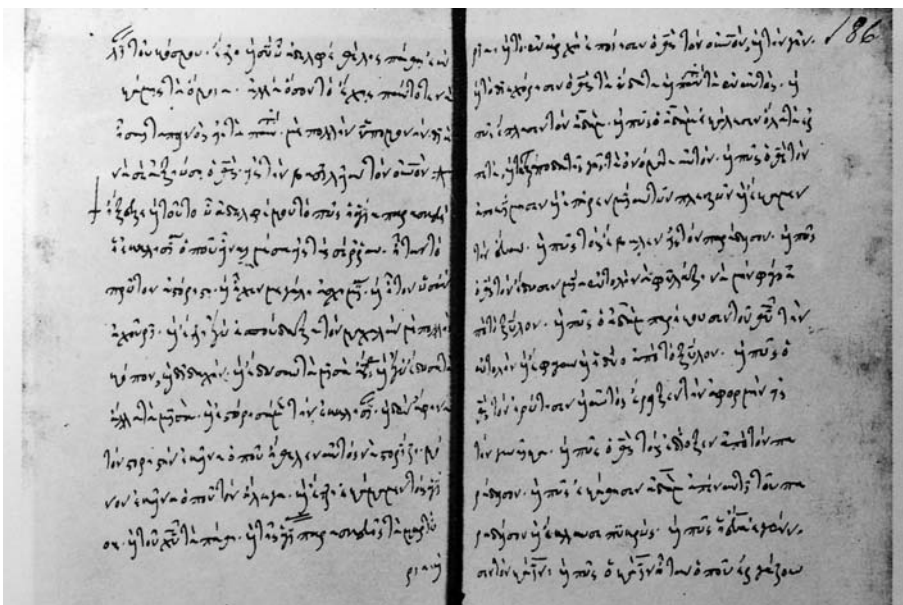
150. Καφταντζής Γ., ό.π. σελ 31, Paolo Odorico οπ. παρ. σελ. 337.

Συγκλονιστικές κυριολεκτικά είναι οι σελίδες που αναφέρονται στις σχέσεις Τούρκων και Ελλήνων και στους τρόπους που οι πρώτοι βασάνιζαν φρικτά και σκότωναν τους υπόδουλους.

Είναι έργο γεμάτο ειλικρίνεια, ευαισθησία, βαθειά θρησκευτικότητα και καθώς είναι απαλλαγμένο από τον ψυχρό λογικιστικό, πλημμυρισμένο από πηγαία εκφραστική δύναμη, αποτελεί ένα από τα πιο πολύτιμα και γοητευτικά έργα των αρχών του 17^{ου} αιώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αναστασίου Ιωάννης, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τ. Β', Θεσ/νίκη 1987.
2. Βακαλόπουλος Απόστολος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Ι, Θεσ/νίκη, 1961.
3. Βακαλόπουλος Κων/νος, *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού, Μακεδονία*, Θεσ/νίκη, 1990.
4. Βασδραβέλλης Ιωάννης, *Ιστορικό Αρχείο της Βεροίας*, Θεσ/νίκη 1942.
5. Βασδραβέλλης Ιωάννης, *Αρχείο Ιεροδικείου Θεσσαλονίκης*, Θεσ/νίκη 1952.
6. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ι και ΙΑ, Αθήνα 1974.
7. Καφταντζής Γεώργιος, *Η Σερραϊκή Χρονογραφία του Παπασυναδινού*, Σέρρες 1989.
8. Νικόδημος Αγιορείτης, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, Αθήνα 1961.
9. Odorico Paolo, *Αναμνήσεις και συμβουλές του Συναδινού, ιερέα Σερρών στη Μακεδονία*, Παρίσι 1996.
10. Πανταζόπουλος Νικόλαος, *Ρωμαϊκόν Δίκαιον*, τ. Γ', Θεσ/νίκη 1979.
11. Παπαγεωργίου Π., *Αι Σέρραι και τα προάστεια, τα περί τας Σέρρας και η Μονή Ιωάννου του Προδρόμου*, Σέρρες 1987.
12. Παπαδόπουλος Στυλιανός, *Οι Νεομάρτυρες και το δούλον Γένος*, Αθήνα, 1974.
13. Παυλίδης Ι., *Σελίδες Ιστορίας, αίματος και θυσίας Πόντου και Μικράς Ασίας*, Θεσ/νίκη 1979.
14. Πέννας Πέτρος, *Σερραϊκά Χρονικά*, τεύχος Α', Αθήνα 1938.
15. Τρωιάννος Σπύρος, *Παραδόσεις εκκλησιαστικού δικαίου*, Αθήνα 1984.
16. Φωτιάδης Κωνσταντίνος, *Οι εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου*, Θεσ/νίκη 1988.

Κώδ. Κουτλουμουσιού 153, φ.185-186. Αφήγηση του παπα-Συναδινού για την αργογράφιση της Αγίας Παρακευής (Σερραϊκά Ανάλεκτα, τόμος 1^{ος}).

ΓΙΩΡΓΟΣ Κ. ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΗΣ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ
ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΣΕΡΡΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1920 ΕΩΣ 1936

Μία επιστολή του Αθανασίου Φιδετζή στα 1986

Ο «Ορφέας» Σερρών, η μουσική κίνηση

1926. Η χορωδία και η μαντολινάτα του «Ορφέα» Σερρών. Στην πρώτη σειρά των καθισμένων, από αριστερά, ο Ορέστης Καζαμιάς, ο διευθυντής Ιωάννης Ουζούνης και ο Αθανάσιος Φιδετζής.

Ο Αθανάσιος Φιδετζής γεννήθηκε στις Σέρρες, «επαρχιακή πόλη της Μακεδονίας και σημαντικό πνευματικό κέντρο της εποχής», το 1906. Έζησε στην πόλη μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1930.

Πνεύμα ανήσυχο, δημιουργικό και προοδευτικό, από τα πρώτα γυμνασιακά του χρόνια εντάχθηκε στη μαντολινάτα του Γυμνασίου Αρρένων Σερρών (μετέπειτα «Ορφέα») υπό τον Ιωάννη Ουζούνη. Υπήρξε, ακόμα, από τους πρώ-

τους μαθητές του πολυπράξιμου Θεσσαλονικιού μουσικού στις Σέρρες Ιωάννη Βαΐου (θα επανέλθουμε), από τον οποίο πήρε τα πρώτα μαθήματα θεωρίας της μουσικής και του φλάουτου.

Το 1925 συνεργάστηκε με τον πιανίστα και συνθέτη Κωνσταντίνο Ζαχαρόπουλο, όταν εκείνος οργάνωσε μικρή ορχήστρα από βιρτουόζους Σερραίους μουσικούς. Η ορχήστρα εμφανιζόταν σε χοροεσπερίδες και γιορτές για την οικονομική ενίσχυση φιλανθρωπικών ιδρυμάτων της πόλης.

Το 1926-27, υπηρετώντας τη στρατιωτική του θητεία, συνεργάστηκε με τον Αυστριακό μουσικοδιδάσκαλο, μαέστρο και πιανίστα του βωβού κινηματογράφου Λούντβιχ Πλανκ. Την περίοδο αυτή διετέλεσε μέλος του Δ.Σ. του «Ορφέα». Παράλληλα, συμμετείχε ως βοηθός Αρχιμουσικού στην περίφημη για την εποχή Στρατιωτική Φιλαρμονική της 6ης Μεραρχίας Σερρών υπό τον ανθυπασιπιστή Δημήτριο Ξυδέα. Τότε είχε την ευκαιρία να συνεργαστεί με σπουδαίους μουσικούς από τη Θεσσαλονίκη, ιδίως των πνευστών οργάνων, που αργότερα αποτέλεσαν τα βασικά στελέχη στις συμφωνικές ορχήστρες Θεσ/νίκης και Αθηνών.

Το 1936-37 μετακόμισε στη Θεσσαλονίκη. Εκεί εργάστηκε μέχρι τη συνταξιοδότησή του, το 1971, στην Υπηρεσία Υδραυλικών Έργων του Υπουργείου Δημοσίων Έργων. Το 1975 εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα.

Από το πλήθος των εμφανίσεών του ως σολίστα του φλάουτου σταχυολογούμε τη συμμετοχή του στις συναυλίες του «Ορφέα» Σερρών με το βαθύφωνο του Εθνικού Ωδείου Αθηνών Δ. Παναγιωτάκο και διευθυντή το Φραντσίσκο Τούλλι στις 9.2.1930, της Χορωδίας και Μανδολινάτας των Μακεδόνων Φοιτητών στο «Κρόνιο» με μαέστρο τον Πλάτωνα Ρούγκα (1887-1966) και σολίστα το βαρύτονο του Ελληνικού Μελοδράματος Απόστολο Πρεδάρη στις 29.6.1936, του μεταπολεμικού «Ορφέα» με το Χρήστο Σταματίου (θα επανέλθουμε) στο Βασιλικό Θέατρο της Θεσ/νίκης την 2.6.1954 και, τέλος, της Συμφωνικής Ορχήστρας Θεσσαλονίκης στο Στάδιο των Σερρών την ίδια χρονιά (1954) με διευθυντή το Βασίλειο Θεοφάνους (Μελένικο 1895-Θεσ/νίκη 1984).

Το 1927 εντάχθηκε στη δύναμη του Συλλόγου Μουσικών Θεσ/νίκης ως απλό μέλος και από το 1935 διετέλεσε μέλος του Δ.Σ., γραμματέας και επί πολλά χρόνια πρόεδρος. Υπό την ιδιότητα του προέδρου, μάλιστα, κατά την περίοδο της κατοχής στη Θεσ/νίκη «έφερε το κύριο βάρος της ευθύνης για τις εκδηλώσεις δυσαρέσκειας των μουσικών του [ραδιοφωνικού] σταθμού και λογοδοτούσε στις γερμανικές αρχές, με κίνδυνο ανά πάσα στιγμή να κατηγορηθεί για σαμποτάζ και να βρεθεί στο εκτελεστικό απόσπασμα» (περ. *Τάμαριξ*, βλ. παρακάτω, σημ. 14). Την εποχή εκείνη, εξάλλου, επέπτευε ένα συγκρότημα ελληνικής οπερέτας, με το οποίο παρουσίαζε αποκλειστικά ελληνικές και ξένες οπερέτες στο ραδ. σταθμό. Στο συγκρότημα συμμετείχε -πρώτο βιολί- και ο καθηγητής του προπολεμικού σεραϊκού ωδείου «Ορφεύς», μετέπειτα εξάρχων της Κρατικής Ορχήστρας και μέλος της Λυρικής των Αθηνών, Σωτήριος Κασσάρας.

Αγωνίστηκε με πείσμα, αφοσίωση και πίστη για την πραγματοποίηση των καταστατικών επιδιώξεων του συλλόγου, που συνοψίζονταν στην κατοχύρωση του μουσικού επαγγέλματος, την ίδρυση των ταμείων σύνταξης και πρόνοιας αλλά προπάντων την ίδρυση και μονιμοποίηση συμφωνικής ορχήστρας στη Θεσσαλονίκη «διά την εξυπηρέτησιν των επαγγελματιικών συμφερόντων των

μουσικῶν και την διάδοσιν του μουσικού αισθήματος παρά τω λαῶ». Ἐτσι, με την υπογραφή και δημοσίευση διατάγματος (Φ.Ε.Κ. 31/Α/19.2.1959) «Περί ίδρύσεως της Συμφωνικής Ορχήστρας Βορείου Ελλάδος (Σ.Ο.Β.Ε.)», οι προσπάθειες του ακούραστου Σερραίου μουσικού δικαιώθηκαν και η Θεσσαλονίκη απέκτησε τη δική της συμφωνική ορχήστρα.

Ο Α.Φ. επισκέφθηκε τη γενέτειρά του τελευταία φορά, ετών 86 και ακμιαότατος, το 1992. Γύρισε την πόλη, γύρεψε τα παλιά, συναντήθηκε με το μαέστρο και συνεργάτη του Χρήστο Σταματίου. Ἦταν τότε που είχαμε την καλή τύχη και τιμή να γνωρίσουμε από κοντά τον περήφανο, σημαντικό και ακατάβλητο αυτό Σερραίο μουσικό.

Στις 15.3.1999 έφυγε από τη ζωή. Υπήρξε από τους τελευταίους μιας γενιάς Σερραίων μουσικῶν, που είχε να αντιμετωπίσει πολέμους, ορφάνιες και καταστροφές, μα που στάθηκε στα πόδια της περήφανα, είχε τη δική της πρόταση για τον πολιτισμό και -το σπουδαιότερο- μας κληροδότησε μια ζηλευτή μουσική κληρονομιά.

(Από την παρουσίαση βιογραφικού σημειώματος κατά τη Συναυλία - Μνήμη Αθανασίου Φιδετζή με τη Συμφωνική Ορχήστρα του Δήμου Θεσσαλονίκης. Πραγματοποιήθηκε τρία χρόνια μετά το θάνατό του, στις 19.1.2002,

Ἰούλιος 1922. Οι Ερασιτέχνες του «Ορφέα» δίνουν την ἈΜεγάλη Συναυλία. Συμμετέχουν η φιλαρμονική, κλιμάκιο της ορχήστρας εγχόρδων, η συμφωνικήμαντολινάτα του ομίλου και η χορωδία μαθητριών του Οικοτροφείου. Στους καθισμένους ο διευθυντής Ἰωάννης Βαΐου, ανάμεσα στον πρόεδρο Χρήστο Χρησιτίδη και τη σύζυγό του Νίνα.

στο νεόδμητο αμφιθέατρο του Τ.Ε.Ι. Σερρών. Την ορχήστρα διηύθυνε ο γιος του Α.Φ., διακεκριμένος Έλληνας μαέστρος, μόνιμος Αρχιμουσικός και διευθυντής της Κρατικής Ορχήστρας Αθηνών, Βύρων Φιδετζής. Την εκδήλωση οργάνωσε ο Σύλλογος Φίλων Γραμμάτων και Τεχνών Σερρών. Για την Ιστορία προσθέτουμε πως ο Β.Φ. διηύθυνε πάλι την Κ.Ο.Α. στην πρώτη συναυλία της στις Σέρρες και στο αμφιθέατρο του Μουσικού Σχολείου την 26.2.2009, όταν είχαν ήδη συμπληρωθεί 10 χρόνια από το θάνατο του πατέρα του)

Το 1986, μας απέστειλε χειρόγραφο κείμενο 10 σελίδων προκειμένου αποσπάσματά του να περιληφθούν στην έκδοση λευκώματος για τη *Μουσική της πόλης των Σερρών*. Το μεταφέρουμε εδώ αυτούσιο διατηρώντας τη σύνταξη και ορθογραφία. Στοιχεία της επιστολής δημοσιοποιήθηκαν στις κατά καιρούς ανακοινώσεις και εργασίες, δικές μας ή (στη συνέχεια) τρίτων σχετικές με τη δράση των Σερραίων στη μουσική κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Ο αναγνώστης θα έχει μια καλή ευκαιρία να κατανοήσει το «πνεύμα των καιρών», ο μελλοντικός ερευνητής να αποθησαυρίσει εξαιρετικά στοιχεία που συνθέτουν τη μουσική της περιοχής (επιρροές, τάσεις, δημιουργία), ο σύγχρονος Σερραίος «να ξαναβρεί σιγά - σιγά το ίδιο άρωμα μιας περασμένης εποχής».

...Μετά από απουσία 2 περίπου ετών (1919-1920), ευθύς μετά την απελευθέρωση των Σερρών, κοντά στο θείο μου στη Θεσσαλονίκη, επέστρεψα στις Σέρρες την 29.6.1920, επέτειο της Απελευθερώσεως της πόλης, παραυρέθηκα στη στέψη του Ηρώου από το Παρθεναγωγείο, με επικεφαλής την Διευθύντρια Δ/δα Μάτσκου, και παρακολούθησα με συγκίνηση στη συνέχεια την παρέλαση...

Για την ανεκτίμητη προσφορά του ιστορικού Μουσικογυμναστικού Συλλόγου «Ορφεύς»¹, τόσο στον καλλιτεχνικό και εκπαιδευτικό γενικά τομέα όσο και κυρίως στον αγώνα για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού και την απελευθέρωση της Μακεδονίας, οι διάφοροι συγγραφείς της ιστορίας της πόλεως των Σερρών έχουν ήδη ασχοληθεί και έχουν προβάλλει αρκούντως την σημαντική αυτή προσφορά του «Ορφέως»,

---

1. Όμιλος «Ορφέας» Σερρών, ίδρυση 1.8.1905. Μουσικογυμναστικός σύλλογος με μουσική πολιτική και ένοπλη οργάνωση που κατευθυνόταν από το ελληνικό προξενείο των Σερρών. Πραγματικός σκοπός της ίδρυσης εθνικός, ενώ η διδασκαλία της μουσικής και της δραματικής τέχνης αποτέλεσαν το πρόσχημα της δραστηριότητάς του. Πρώτος δάσκαλος της μουσικής ο υπότροφος των Διδασκαλείων Μαρούλη στη Μουσική Ακαδημία της Κολωνίας Κωνσταντίνος Σγουρός (Πεντάπολη Σερρών 29.1.1858 - Σέρρες 25.2.1911) και αργότερα ο Ιωάννης Βαΐου. Από την ίδρυσή του ο σύλλογος διατηρούσε χορωδία, φιλαρμονική, ορχήστρα εγχόρδων, συμφωνική μαντολινάτα. Πρώτος πρόεδρος ο Γεώργιος Κικόπουλος.

ο οποίος έχοντας ως προπέτασμα τον τίτλο «Μουσικογυμναστικός» με τη φιλαρμονική του υπό τον Αρχιμουσικό Ιωάννη Βαΐου απέναντι στον κατακτητή (υπάρχει και σχετική φωτογραφία της εποχής της Φιλαρμονικής του «Ορφεύς» με τον Ι. Βαΐου στο μέσο και οι μουσικοί φορούν στο κεφάλι φέσια)², συνέβαλε αποφασιστικά με τα έγκριτα μέλη του στην επιτυχία του Μακεδονικού Αγώνα.

Μετά την απελευθέρωση ακολούθησαν κοσμοϊστορικά γεγονότα που σημάδεψαν την εποχή εκείνη: Βαλκανικός πόλεμος, πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, βουλγαρική κατοχή, Μικρασιατική καταστροφή, δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος...

Όλα αυτά τα χρόνια ο Μουσικογυμναστικός Σύλλογος «Ορφεύς» υφίστατο αλλά, όπως ήταν επόμενο, σε αδράνεια. Μετά το έτος 1920 αρχίζει πλέον μία αναγεννητική προσπάθεια σ' όλους τους τομείς της κοινωνίας των Σερρών. Η νεολαία, ταλαιπωρημένη από τις κακουχίες και δοκιμασίες τόσων χρόνων, ρίχνεται τώρα με διάθεση για κάθε προοδευτική δραστηριότητα. Ο Σύλλογος «Ορφεύς» ξαναβρίσκει τον παλιό του οργασμό και αρχίζει την ανάπτυξη δραστηριότητας τόσο στον τομέα του Αθλητισμού, οργανώνοντας τους πρώτους αθλητικούς αγώνες στο ιδιόκτητο Γυμναστήριο με γυμναστή τον Μπαϊρακτάρη, ο οποίος αργότερα διετέλεσε και καθηγητής γυμναστικής του Γυμνασίου Σερρών, όσο και στον καλλιτεχνικό τομέα. Επανιδρύεται η φιλαρμονική μπάντα, η οποία στελεχώνεται από παλαιούς μουσικούς και από νέους, που εγγράφονται και παρακολουθούν εντατικά μαθήματα, με πρώτο Αρχιμουσικό τον Δρομάζο³.

Ο Δρομάζος ιδρύει συγχρόνως και την πρώτη ορχήστρα - μανδολινάτα, στην οποία εντάχθηκαν παλαιοί μουσικοί, ερασιτέχνες πάντοτε, των εγχόρδων (μανδολίνα, βιολιά, βιολοντσέλλα, μανδόλες, κιθάρες, κόντρα μπάσσο κ.λ.π.), καθώς και πνευστών οργάνων από τη φιλαρμονική. Στην ίδρυση της 60/μελούς ήδη ορχήστρας - μανδολινάτας πρωτοστάτησε ο αείμνηστος Νίκος Καρατζάς, γιος του γιατρού Χρ. Καρατζά. Ο ίδιος έπαιξε βιολί.

Η πρώτη εμφάνιση του συγκροτήματος αυτού έγινε σε μια συναυ-

---

2. Ιωάννης Βαΐου του Βαΐου. Κυρίαρχη μορφή στη μουσική ζωή των Σερρών από τις αρχές του 20ού αι. μέχρι και την περίοδο του Μεσοπολέμου. Γεννήθηκε στο Λειβάδι Ολύμπου το 1883 και πέθανε στη Θεσσαλονίκη στις 4.6.1961. Διηύθυνε την πρώτη φιλαρμονική της πόλης «Τερψιχόρη» (μετέπειτα «Ορφέα»). Εργάστηκε στο Γυμνάσιο Σερρών, το Παρθεναγωγείο, το Εθνικό Ορφανοτροφείο, στον «Απόλλωνα» κ.α. Περισσότερα για τη δράση και τη ζωή του βλ. Γ. Αγγειοπλάστη, *Οκτώ κείμενα σεραϊκής μουσικής ιστοριογραφίας*, έκδ. του Πολιτιστικού Συλλόγου Βυρώνειας, Σέρρες 1996, 79-80.

3. Ο Παναγιώτης Δρομάζος προσλήφθηκε στις 15.2.1920 από τον «Ορφέα» και οργάνωσε τη φιλαρμονική και τη συμφωνική μαντολινάτα του συλλόγου. Έφυγε το επόμενο έτος.

λία, το πρόγραμμα της οποίας περιλάμβανε έργα Ελλήνων και ξένων συνθετών με αποσπάσματα από τις όπερες Ναμπούκο και Αίντα του Βέρντι με μεγάλη επιτυχία προς μεγάλη χαρά, ευχαρίστηση και έκπληξη του φιλόμουσου σερραϊκού κοινού, το οποίο για πρώτη φορά απολάμβανε τέτοιο ακρόαμα.

Τον αποχωρήσαντα αρχιμουσικό Δρομάζο από τας Σέρρας σε σύντομο χρονικό διάστημα διαδέχτηκε ένας Ιταλός αρχιμουσικός, του οποίου το όνομα μου διαφεύγει, και ο οποίος πρόσφερε πολλά για την ανάταση της καλλιτεχνικής στάθμης της φιλαρμονικής. Αυτόν διαδέχθηκε ο αείμνηστος Ιωάννης Βαΐου, ο οποίος επανεγκαταστάθηκε στις

Γύρω στα 1923. Μέλη του «Ορφέα» και φιλόμουσοι Σερραίοι στα «Κιόσκια». Σύμφωνα με μαρτυρίες του Αθ. Φιδετζή αλλά και της χορωδού Φραξίας Βαβαλέκα, στους όρθιους, δεύτερος από αριστερά, μετά τον άγνωστο μαντολινιστή, εικονίζεται ο Αθανάσιος Φωτιάδης, μετέπειτα δικηγόρος, πρόεδρος του «Ορφέα» κατά τα έτη 1932-34 και ιδρυτής του περιώνυμου Ωδείου Σερρών «Ορφεύς» (1934-40). Δίπλα του ο Νικόλαος Πέτρου, γιος του γυμνασιάρχη Μιχαήλ Πέτρου, έκτος ο χορωδός Πέτρος Βαβαλέκας, έβδομος ο Χρήστος Μηχανικός, όγδοος ο Χαρίλαος Καμβουσιώρας, μετέπειτα οδοντίατρος, περιφνημος κιθαριστής της Μαντολινάτας Ουζούνη, ένατος ο χορωδός Χρήστος Βαβαλέκας και τελευταίος, δεξιά, ένας από τους γιους -περισσότερο πιθανό ο Δημήτριος- του γνωστού εμποροράφη της εποχής Διονυσίου Διονυσίου.

Σέρρας και ανέλαβε τα καθήκοντα του Αρχιμουσικού της φιλαρμονικής του «Ορφέως» και παράλληλα του Καθηγητού Μουσικής στο Γυμνάσιο Σερρών⁴.

Η πόλη των Σερρών και η νεολαία ειδικά οφείλουν πολλά στον Ι. Βαΐου για την καλλιτεχνική του προσφορά καθ' όλη τη μακρόχρονη παραμονή του εις Σέρρας. Με πλήρη μουσική κατάρτιση τόσο στα θεωρητικά όσο και στα τεχνικά, γνώστης της τεχνικής όλων των εγχόρδων καθώς και των πνευστών μουσικών οργάνων, ακούραστος πάντοτε, εδημιούργησε πληθώρα μαθητών, οι οποίοι με την επιμέλεια και την επίδοσή τους σε σύντομο χρονικό διάστημα ήταν σε θέση να ενταχθούν στη φιλαρμονική και στην ορχήστρα - μανδολινάτα, τις οποίες διηύθυνε ο ίδιος.

Το έτος 1923 ο Σύλλογος «Ορφεύς» ιδρύει και την πρώτη 20/μελή ανδρική χορωδία, η οποία έδωσε πολλές συναυλίες με εξαιρετική επιτυχία και πλούσιο ρεπερτόριο Ελλήνων και ξένων συνθετών, το οποίο προμηθευόταν από τον ιδρυτή της Μανδολινάτας - Χορωδίας Θεσσαλονίκης Μ. Χατζημιχαήλ.

Μεταξύ των πρώτων μαθητών του Ι. Βαΐου συγκαταλέγομαι και εγώ. Όταν, ως μαθητής της 1ης τάξεως Γυμνασίου, του εμπιστευθήκα ότι είχα μεγάλη επιθυμία να μάθω μουσική, και μάλιστα να παίξω οκαρίνα (είδος φλογέρας από πηλό), ο Ι. Βαΐου είχε την έμπνευση αντί οκαρίνας να μου αγοράσει από τη Θεσσαλονίκη ένα μικρό φλάουτο (πίκολο). Από τα πρώτα κιόλας μαθήματα έδειξα, όπως μου είπε και ο ίδιος, ότι είχα φυσική προδιάθεση και θα προχωρούσα γρήγορα στην εκμάθησή του. Πράγματι, σε σύντομο χρονικό διάστημα εντάχθηκα στη φιλαρμονική του «Ορφέως» ως πίκολο και φλάουτο Mi b. Έκτοτε χρησιμοποίησα όλη τη σειρά των ξύλινων φλάουτων με ξύλινη κλειδιά για να αντικαταστήσω τελικά με το μεταλλικό φλάουτο συστήματος Bohm indo, το οποίο από το 1934 και μέχρι σήμερα διατηρώ και παίζω.

Κατά τη διάρκεια της φοιτήσεώς μου στο Γυμνάσιο (1920-1925) ιδρύθηκε η Μανδολινάτα του Γυμνασίου Σερρών αποκλειστικά από μαθητές του, στην οποία έπαιζα φλάουτο, μοναδικό πνευστό όργανο, με μαέστρο τον συμμαθητή μας Ιωάννη Ουζούνη⁵. Οι δοκιμές της μαν-

---

4. Ο Ι.Β. εργάστηκε στα Εκπαιδευτήρια Σερρών και στην «Τερψιχόρη» από το 1904 μέχρι το 1909. Τη διετία 1909-1911 δίδαξε σε ιδρύματα και σχολεία της Θεσσαλονίκης και το 1921 επέστρεψε στις Σέρρες.

5. Ιωάννης Ουζούνης ή Ζούνης. Γεννήθηκε το 1906 στις Σέρρες. Αυτοδίδακτος μουσικός, προικισμένος με σπάνια ευαισθησία και μουσική αντίληψη. Στο διάστημα 1920-1925 οργάνωσε μαντολινάτα στο Γυμνάσιο, γνωστή αργότερα ως «Μαντολινάτα Ουζούνη» (Ορφέας). Πήρε μαθήματα θεωρίας της μουσικής στο Ωδείο Σερρών «Ορφεύς», στην τάξη του Χρήστου Σταματίου. Μετά τον πόλεμο του 1940 ίδρυσε και διηύθυνε τη Χορωδία

δολινάτας γίνονταν συνήθως στο σπίτι του μαέστρου με την ανοχή της μητέρας του, τακτικά δε σε ένα δωμάτιο που μας παραχώρησε ο συμπαίκτης μας Εμμανουήλ Μαλαμίδης.

Ο Ιωάννης Ουζούνης, προικισμένος με εξαιρετικά προσόντα τόσο σαν εκτελεστής (μανδολίνο, κιθάρα) όσο και σαν μαέστρος, καθ' όλο το χρονικό διάστημα μέχρι το 1926 διηύθυνε τη μανδολινάτα και την ανδρική χορωδία, η οποία πραγματοποίησε πολλές συναυλίες. Με το προϊόν δε των εισπράξεων από τις συναυλίες αυτές εμπλουτίστηκε το Γυμνάσιο Σερρών με εποπτικά μέσα διδασκαλίας. Επίσης δόθηκαν συναυλίες και στα χωριά της περιοχής Σερρών προς τέρψιν και ψυχαγωγία των κατοίκων, οι οποίοι για πρώτη φορά έβλεπαν και άκουαν τέτοια μουσική εκτέλεση.

Η καλλιτεχνική δραστηριότητα της μανδολινάτας και μικτής χορωδίας του Γυμνασίου Σερρών, την οποίαν διηύθυνε ο καθηγητής μουσικής Ιωάννης Βαΐου, τερματίζεται ουσιαστικά κατά το έτος 1926 με την αποφοίτηση των εκτελεστών της από το Γυμνάσιο. Άλλοι μεν συνέχισαν τις σπουδές τους στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, άλλοι δε έμειναν εις Σέρρας και ιδιώτευσαν ως υπάλληλοι ή επαγγελματίες. Πάντως, όσοι έμειναν εντάχθηκαν στη μανδολινάτα του «Ορφέως», γιατί βασικά η μανδολινάτα του Γυμνασίου αποτελούσε πάντοτε τον πυρήνα της μανδολινάτας του «Ορφέως».

Πολλοί από τους φοιτητές συνέχισαν παράλληλα τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες και στην Αθήνα με τη συμμετοχή τους στην Μανδολινάτα και Χορωδία του Συλλόγου «Μακεδόνων και Θρακών» φοιτητών με μαέστρο τον [Πλάτωνα] Ρούγκα. Μετά το τέλος των πανεπιστημιακών σπουδών τους, όσοι επέστρεψαν και εγκαταστάθηκαν επαγγελματικά στις Σέρρας, εντάχθηκαν εκ νέου στην μανδολινάτα και χορωδία του «Ορφέως» και συνέχισαν για πολλά χρόνια την καλλιτεχνική τους δραστηριότητα.

Χρέος μας να αναφέρουμε ότι σημαντική ήταν και η καλλιτεχνική προσφορά την εποχή εκείνη του Βελικτσιΐδη⁶, ο οποίος εχρημάτισε

Σερρών (1945-55). Στη συνέχεια αποτέλεσε βασικό στέλεχος της μεγάλης μαντολινάτας του «Ορφέα» υπό τον Χρ. Σταματίου μέχρι το 1972. Τότε διηύθυνε τη νεοσυσταθείσα ανδρική πολυφωνική εκκλησιαστική χορωδία «Δαυίδ» και εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Θεσσαλονίκη. Πέθανε το 1977.

6. Βασίλειος Κων/νου Βελικτσιΐδης. Γεννήθηκε στην Αμισό του Πόντου το 1885. Σπούδασε μουσική στην ΚΠολη. Μέχρι το 1922 διέπρεψε ως μουσικοδιδάσκαλος και διευθυντής ορχήστρας στη γενέτειρά του. Δίδαξε στη φιλαρμονική της Λευκάδας και στα ορφανοτροφεία αρρένων της Κόνιτσας και των Σερρών (1924-33). Το 1927 εργάστηκε στον «Ορφέα», ενώ στο διάστημα 1951-58 στο Ορφανοτροφείο Θηλέων Σερρών, όπου οργάνωσε τρίφωνη χορωδία. Πέθανε στις Σέρρες το 1959. Σε συνοπτική αδημοσίευτη καταλογογράφησης μας καταγράψαμε τα φωτογραφικά και έντυπα ντοκουμέντα από

καθηγητής της Μουσικής και των τεχνικών μαθημάτων του Αγροτικού Ορφανοτροφείου Αρρένων Σερρών, το οποίο στεγάστηκε στο οίκημα παραπλεύρως του καφενείου «Τόλιου». Στο ίδρυμα αυτό συγκεντρώθηκαν προσφυγόπουλα ορφανά μετά την Μικρασιατική καταστροφή. Παράλληλα με τη στοιχειώδη εκπαίδευση και τα τεχνικά μαθήματα ο

Καθηγητές και προσκεκλημένοι Σερραίοι φωτογραφίζονται μετά από εκδήλωση (της χορωδίας;) του Γυμνασίου Σερρών στο παλιό Παρθεναγωγείο -στεγαζόταν μέχρι το 1930 περίπου σε κτήριο της περιοχής πίσω από τον ι.ν. του Αγίου Δημητρίου- κατά τα μέσα του Μεσοπολέμου. Πρώτος από αριστερά ο Ιωάννης Βαΐου, δεύτερος ο γιατρός και ποιητής Ιπποκράτης Μακρής από την Αρτάκη της Αν. Θράκης. Σημειώνουμε με επιφύλαξη το γιατρό (;) Γεωργιάδη, πρώτο από δεξιά, και τον πρακτικό φντωριούχο, υπάλληλο του Γραφείου Εποικισμού στις Σέρρες και μέλος της ορχήστρας εγχόρδων και πνευστών (τρομπόνι) του «Ορφέα» Γεώργιο Βετούλη, τρίτο από δεξιά.

την πολύπλευρη και ενδιαφέρουσα δραστηριότητα του ίδιου αλλά και της κόρης του Ελπίδας (Αμισός Πόντου 1914 - Σέρρες 27.5.2004), που φυλάσσονται στο αρχείο μας και στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών. Πρώτη δημοσίευση των ντοκουμέντων που αφορούν στο Β.Β. στο 8^ο τεύχος του περ. Άμαστρις της Θεσ/νίκης, Δεκ. 2009, σσ. 12-15, υπό τον τίτλο «Βασίλειος Βηλεκτσίδης (1885-1959). Ένας άγνωστος Πόντιος συνθέτης της κλασικής μουσικής». Ακολουθεί, το Φεβρουάριο του 2010, η δημοσίευση του σχετικού καταλόγου της κόρης του Ελπίδας στο 15^ο τεύχος της τοπικής Μικρασιατικής Σπίθας, σσ. 113-117.

Βηλικτοΐδης δίδαξε και την εκμάθηση μουσικῶν οργάνων. Πολλοί δε ἦταν αυτοί που εξελίχθηκαν σε άριστους μουσικούς και σταδιοδρομήσαν αργότερα επαγγελματικά, τόσο στις μπάντες της Μεραρχίας Σερρών και του Γ Σώματος Στρατού όσο και τις συμφωνικές ορχήστρες Θεσσαλονίκης και Αθηνών, όπως π.χ. ο Χρ. Τριανταφύλλου κ.ά. Μερικοί συνέχισαν τις σπουδές τους στο Γυμνάσιο και στη συνέχεια στο Πανεπιστήμιο, από το οποίο αποφοίτησαν και αναδείχτηκαν ως διακεκριμένοι επιστήμονες.

Για την ηθική συμπαράσταση και οικονομική ενίσχυση του Ορφανοτροφείου αυτού, πλην της κρατικής μέριμνας, η κοινωνία των Σερρών εξεδήλωνε το ενδιαφέρον της οργανώνοντας κατά καιρούς διάφορες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις από τα φιλανθρωπικά σωματεία της πόλης (Σύλλογος Κυριών, με πρόεδρο την [Χρυσούλα] Τέγουντζικ, και Σύλλογος Δεσποινίδων, με πρόεδρο την Μαρία Φιδετζή - Γρηγοριάδη), οι εισπράξεις των οποίων διετίθεντο για την ενίσχυση του ιδρύματος.

Αξιίζει, νομίζω, να αναφέρω ένα περιστατικό που συνέβη κατά την οργάνωση μιας τέτοιας εκδήλωσης από τα προαναφερθέντα φιλανθρωπικά σωματεία. Την οργάνωση μιας χοροεσπερίδας με σκοπό την οικονομική ενίσχυση του Ορφανοτροφείου. Το περιστατικό είναι ενδεικτικό της νοοτροπίας «περί ηθικής» των ανθρώπων της εποχής:

Στην μεγάλη αίθουσα των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων του «Ορφέα» λειτουργούσε συγχρόνως και βουβός κινηματογράφος επ' ενοικίω στον επιχειρηματία [Γεώργιο] Χρήστου, ιδιοκτήτη παράλληλα του καφενείου «Αίγλη», ο οποίος είχε προσλάβει τον Κωνσταντίνο Ζαχαρόπουλο, συνθέτη τραγουδιών και εξαίρετο πιανίστα, για να συνοδεύει στο πιάνο τις ταινίες του κινηματογράφου⁷. Τη χρονιά αυτή [1925] οι παραπάνω φιλανθρωπικοί σύλλογοι Κυριών και Δεσποινίδων, πλαισιωμένοι από μια οργανωτική επιτροπή από έγκριτα μέλη της σερραϊκής κοινωνίας, οργάνωσαν χοροεσπερίδα, της οποίας οι εισπράξεις θα διετίθεντο για την οικονομική ενίσχυση του Αγροτικού Ορφανοτροφείου.

Μέχρι την εποχή εκείνη για μουσική συνοδεία των χοροεσπερίδων χρησιμοποιούνταν φιλαρμονική μπάντα ή λατέρνα. Για την εξαιρετική

---

7. Την εποχή του βωβού κινηματογράφου μπορούμε να την καθορίσουμε χρονικά από το 1895 έως το 1926. Το ρεπερτόριο της μουσικής συνοδείας προβολής ταινιών περιλάμβανε δημοφιλή τραγούδια της εποχής, χορούς (βαλς, ταγκό κ.λπ.), λαϊκές μελωδίες, εμβατήρια κ.ά. Δεν έλειπαν οι άριες από γνωστές όπερες ή και δημοφιλή έργα του πιανιστικού ή ορχηστρικού ρεπερτορίου. Από τις πρόσφατες εργασίες για το θέμα, προτείνουμε αυτές του Γιώργου Βλαστού στο *Classical Music Review* 4 (Καλοκαίρι 2007) 124-131 και 6 (Φθινόπωρο 2008) 72-77. Στις Σέρρες, εκτός από τις ορχήστρες, κατά την προβολή της ταινίας τραγουδούσαν πίσω από την οθόνη και τραγουδιστές, όπως ο τένορος Κλεάνθης Καράμπελιας, ο βαρύτονος Νίκος Ουζούνης κ.ά.

αυτή περίπτωση η οργανωτική επιτροπή αποφάσισε να χρησιμοποιήσει για πρώτη φορά ορχήστρα, την συγκρότηση της οποίας ανέλαβε, ευγενώς προσφερθείς, ο πιανίστας και συνθέτης Κ. Ζαχαρόπουλος.

Μετά από τις σχετικές συνεννοήσεις η ορχήστρα καταρτίστηκε τελικά με τη συμμετοχή του Ζαχαρόπουλου, πιάνο, Ι. Βαΐου, κλαρίνο, του ράπτη Θεοδώρου Πασχαλιά, κόντρα μπάσο, εμού του ιδίου, φλάουτο, του Βασ. Καραγιάννη, βιολί, και ενός ακόμη επαγγελματία τζαζπιανίστα. Για τη συμμετοχή στην ορχήστρα εμού και του Β. Καραγιάννη, λόγω της μαθητικής μας ιδιότητας (Στ' και Ε' τάξεων αντιστοίχως),

Το Δ.Σ. του 1927 του παλιότερου, εν δράσει και στις μέρες μας, σεραϊκού σωματείου της Αδελφότητος Κυριών «Η Εμμέλεια». Ιδρύθηκε το 1895 και έχει αδιάκοπη κοινωνική προσφορά στην πόλη. Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, με πρόεδρο τη Χρυσούλα Τέγουτζικ, οργάνωνε χοροεσπερίδες και πλήθος συναυλιών με τη συμμετοχή διακεκριμένων Σεραϊκών ή ξένων μουσικών και τη συνεργασία των τοπικών σωματείων. Όρθιες από αριστερά: Μαρία Τριανταφυλλοπούλου, αδελφή του ζωγράφου Ουμβέρτου Αργυρού, Βιλεμίνη Νικολαΐδου, σύζυγος του βουλευτή και υπουργού Δημητρίου Νικολαΐδη, Ιουλία Αργυριάδου, γνωστή σολίστ της εποχής που διετέλεσε και δημ. σύμβουλος, σύζ. του χειρουργού Οδυσ. Αργυριάδη, Ζαχαρούλα Μερτζεμέκη, Λιλίκα Οικονομίδου, μητέρα του μετέπειτα γνωστού δικηγόρου Αριστεΐδη Οικονομΐδη, και Κίτσα Βαΐου, σύζ. του Ιω. Βαΐου. Στην κάτω σειρά: Κλεοπάτρα Βούρβαχη, Ουρανία Μακρή, Χρυσούλα Τέγουτζικ, Ισμήνη Φωκά και Κασσιανή Πολυχρονοπούλου. Φωτογράφιση Πέννα - Δαΐρατζόπουλου.

η οργανωτική επιτροπή ζήτησε και έλαβε την συγκατάθεση των γονέων μας. Γυμνασιάρχης εκείνη την εποχή ήταν ο αείμνηστος Δημήτριος Μισυρλής⁸, τέκνο των Σερρών, εξέχουσα εκπαιδευτική φυσιογνωμία, μετέπειτα πρόεδρος του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, αλλά αυστηροτάτων αρχών.

Η πρωτότυπη αυτή ορχήστρα, μετά από πολυήμερες δοκιμές, τοποθετήθηκε τη βραδυά της εσπερίδας επί της κατάλληλα διακοσμημένης και μεγαλοπρεπούς σκηνης του «Ορφέως», κάτω από την οποία είχε ορισθεί ο χώρος των επισήμων, στον οποίο έλαβε θέση, μεταξύ των πρώτων, ο Γυμνασιάρχης Δημήτριος Μισυρλής με επίσημο ένδυμα. Σημειώνω επίσης ότι οι προσκεκλημένοι έφεραν, οι μεν άνδρες σμόκιν, οι δε κυρίες και δεσποινίδες εξώμους εσθήτες και τουαλέτες μεγάλων οίκων ραπτικής.

Με την έναρξη της χοροεσπερίδας παίχθηκαν από την ορχήστρα, κατά την τότε συνήθεια, οι καθιερωμένοι εθνικοί χοροί, συρτός, καλαματιανός και τσάμικος. Ακολούθησαν οι ευρωπαϊκοί πόλκα, μαζούρκα, βαλς και τελευταία, με όλα τα ζευγάρια των χορευτών μαζί, καντριλλιες και λανσιέδες προς γενικό ενθουσιασμό των παρευρισκομένων. Ο κ. Γυμνασιάρχης, ενθουσιασμένος επίσης από το ακρόαμα, έριξε μια λοξή ματιά προς την ορχήστρα και μόλις αντίκρουσε τους δύο μαθητές του γυμνασίου στην εξέδρα, δηλαδή εμένα και τον Βασ. Καραγιάννη, εκνευρισμένος προφανώς από την σκέψη ότι οι δύο γυμνασιόπαιδες παραυρίσκονταν σε χορό και απολάμβαναν θέαμα μη επιτρεπόμενο σε μαθητές, αποχώρησε επιδεικτικά από την αίθουσα και την επομένη, ημέρα ενάρξεως των απολυτηρίων εξετάσεων, εξέδωσε απόφαση αποβολής από τα μαθήματα του γυμνασίου και αποκλεισμό μας από τις εξετάσεις. Φυσικά, έπειτα από έντονα διαβήματα της οργανωτικής επιτροπής, ο κ. Γυμνασιάρχης αναγκάστηκε να ανακαλέσει την απόφαση της ποινής μας.

Χαρακτηριστικό επίσης της νοοτροπίας του κ. Γυμνασιάρχου στα θέματα ηθικής ήταν το γεγονός ότι στις δοκιμές της μικτής χορωδίας του γυμνασίου για τις συναυλίες, οι μαθήτρες τοποθετούνταν στη μία παράδοση [πλευρά] και οι μαθητές στην απέναντι παράδοση με τον μαέστρο στο μέσο απαγορεύοντας τον συγχρωτισμό αρσενικών και θηλυκών...

Τον επόμενο χρόνο [1926], όταν υπηρετούσα τη στρατιωτική μου

---

8. Ο Δημήτριος Μισυρλής (1884-1952) δίδαξε αρχικά στην Ηράκλεια, στις Σέρρες και το 1920 στην Έδεσσα. Το 1935 προήχθη σε Γενικό Επιθεωρητή Μέσης Εκπαιδεύσεως Δυτικής Μακεδονίας. Υπήρξε ένας από τους ιδρυτές της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών της Θεσσαλονίκης. Έγραψε πολλές μελέτες και λόγους με ιστορικό και εκπαιδευτικό περιεχόμενο.

θητεία, ο θεατρῶνης του «Ορφέα» Χρήστου χρησιμοποίησε για μουσική υπόκρουση στο βουβό κινηματογράφο τον Αυστριακό πιανίστα Λούντβιχ Πλανκ, ο οποίος είχε την έμπνευση και πρωτοβουλία να καταρτίσει μία ορχήστρα αποτελούμενη από τους: Βασ. Καραγιάννη, βιολί, μετέπειτα Πρωτοδίκη, από δύο άλλους βιολιστές, των οποίων τα ονόματα μου διαφεύγουν, από τον Κρίτωνα Κηπουρίδη, βιολοντσέλλο, μετέπειτα διευθυντή του Ε.Ι.Ρ., εμένα, φλάουτο, τον Χρήστο Τριανταφύλλου, τρομπέτα, τον κλαρινετίστα, που μου διαφεύγει το όνομα, τον Γεώργιο Βετούλη, τρομπόνι, υπάλληλο της Υπηρεσίας Εποικισμού, τον Θεόδωρο Πασχαλιά, κοντραμπάσσο, ράπτη το επάγγελμα, και τον Ι. Βαΐου, κλαρίνο.

Με την ορχήστρα αυτή πραγματοποιήσαμε μία συναυλία με μαέστρο και πιανίστα τον Λούντβιχ Πλανκ και στην οποία παίξαμε: Το Αντάντε από την Πρώτη Συμφωνία του Μπετόβεν, τις Μουσικές στιγμές του Σούμπερτ, τη Βαρκαρόλα από τα Παραμύθια του Χόφμανν του Όφφενπαχ με σόλο βιολοντσέλλο τον Κρ. Κηπουρίδη κ.λ.π. Πρώτη εμπειρία μας συγκλονιστική από την εκτέλεση και την είσοδό μας για πρώτη φορά στο χώρο της κλασικής μουσικής⁹.

Σημαντικό καλλιτεχνικό γεγονός για την εποχή κατά τα έτη 1925,

---

9. Πρόκειται για τη συναυλία του «Ορφέα» την 20.11.1927. Ο τοπικός *Ελεύθερος Πολίτης*, φ. 6.11.1927, προανήγγειλε το γεγονός: «... θα σημειώση [η συναυλία] πρωτοφανή επιτυχίαν εις τα μουσικά χρονικά της πόλεως. Κατ' αυτήν θα εμφανισθή μία πολυμελής ορχήστρα εγχόρδων οργάνων αρτίως κατηρτισμένη, η ευφήμως γνωστή μανδολινάτα του κ. Ι. Ουζούνη και χορωδία νέων των καλύτερων οικογενειών. Αν κρίνη τις εκ της δραστηριότητος μεθ' ης όλα τα μέλη του Δ. Συμβουλίου επεδόθησαν εις την οργάνωσιν της συναυλίας ταύτης, δύναται να πρέπει να αναμένη εκπλήξεις». Από το φύλλο της 27.11.1927, της ίδιας εφημερίδας, επιλέγουμε: «... να αισθανθούν [οι Σερραίοι] παλαιάς αναμνήσεις και ν' αναμνησθούν παλαιών, αλλά ωραίων ημερών, καθ' ας, παρά την δουλείαν, παρά την ειδεχθή τυραννίαν, επρωτοστάουν εις πάσαν εκπολιτιστικήν και προοδευτικήν κίνησιν». Και παρακάτω: «Η ορχήστρα αποτελούμενη εκ δέκα οργάνων ετέλει υπό την διεύθυνσιν του συμπαθούς καθηγητού του κλειδοκυμβάλου κ. Louis Planc. Την χορωδίαν και την μανδολινάταν διηύθυνεν ο κ. Γιάννης Ζούνης [Ουζούνης], όστις απέδειξεν ότι είναι μία μουσική παρουσία πλείστας παρέχουσα υποσχέσεις διά την επιβολήν και ανάδειξιν της μεταξύ του μουσικού κόσμου της πόλεός μας. Τέλος, η μπάντα, τελούσα υπό την διεύθυνσιν του μουσικού κ. Ι. Βαΐου, με εξαιρετικήν μαεστρίαν...». Λεπτομέρειες και φωτογραφικό υλικό στην εργασία μας «Δύο συναυλίες του 'Ορφέα' Σερρών στα 1926-27. Από τις εικόνες στην *Ιστορία*» στο επετειακό τεύχος του «Ορφέα» για τα 100 χρόνια από την ίδρυσή του 1905-2005, έκδ. της Δημοτικής Επιχείρησης Πολιτιστικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης Σερρών, Σέρρες 2005, 59-65. Ο Αυστριακός Λούντβιχ Πλανκ ήταν πιανίστας και μουσικοδιδάσκαλος στις Σέρρες κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Είναι άγνωστο πότε εγκαταστάθηκε στην πόλη και πόσο χρονικό διάστημα εργάστηκε σ' αυτή. Ως διευθυντής κλιμακίου ορχήστρας, που οργάνωσε ο ίδιος από ορφικούς καλλιτέχνες, εμφανίστηκε μόνο στην παρούσα συναυλία του «Ορφέα».

1926 και 1927 αποτέλεσε η ύπαρξη της Στρατιωτικής Μουσικής της Μεραρχίας Σερρών με αρχιμουσικό τον μόνιμο ανθυπασπιστή Δημήτριο Ξυδέα¹⁰. Στην Στρατ. Μουσική υπηρέτησα κι εγώ τη θητεία μου ως κληρωτός, κι αυτό γιατί συμπτωματικά υπηρετούσαν τη θητεία τους αξιόλογοι μουσικοί, οι οποίοι αργότερα μετατάχθηκαν ως μόνιμοι μουσικοί, ανέβηκαν τις βαθμίδες της στρατιωτικής ιεραρχίας στους ανώτερους βαθμούς και συγχρόνως αποτέλεσαν τα βασικά στελέχη, ιδίως των πνευστών οργάνων, στις συμφωνικές ορχήστρες Θεσσαλονίκης και Αθηνών.

Αυτή λοιπόν η στρατιωτική φιλαρμονική με τους 130 περίπου μουσικούς και ένα πλουσιώτατο ποικίλο ρεπερτόριο Ελλήνων και ξένων συνθετών, κατ' εντολήν του τότε Μεράρχου Σταυριανοπούλου, άκρως φιλομούσου, έδωσε σειρά συναυλιών τόσο μέσα στην πόλη των Σερρών όσο και στα χωριά της παραμεθορίου περιοχής των ελληνοβουλγαρικών συνόρων προς μεγάλη χαρά και τέρψη των κατοίκων και των στρατιωτών μας, στους οποίους για πρώτη φορά δίνονταν η ευκαιρία για μια παρόμοια μουσική απόλαυση.

Σημαντική συμβολή στην καλλιτεχνική προσφορά του «Ορφέως» αποτέλεσε η σειρά συναυλιών που έδωσαν η συμφωνική μανδολινάτα και η χορωδία του υπό την διεύθυνση του μαέστρου Ιωάννη Ουζούνη με εκτέλεση έργων Ελλήνων και ξένων συνθετών, το ρεπερτόριο των οποίων έντυπο μας επρομήθευε από τη Γερμανία, όπου σπούδαζε Ιατρική, ο Κώστας Πρόβος, αδελφός του Ηρακλή Πρόβου, μέλους (μανδολίνο) της μανδολινάτας.

Στη συμφωνική μανδολινάτα μετείχε τότε ως εκτελεστής (κλαρίνο) ο Χρήστος Σταματίου, ο οποίος παρουσίασε από τότε αξιόλογα και σημαντικά συνθετικά προσόντα. Σε μία συναυλία του «Ορφέως», παρουσία του Δημάρχου [Επαμεινώνδα] Τικοπούλου, εκτελέστηκε μία σύνθεσή του εμπνευσμένη από την εξερεύνηση του Αμούνδσεν στο Β. Πόλο, η οποία προκάλεσε ευμενέστατη εντύπωση, με αποτέλεσμα το Δημοτικό Συμβούλιο να του εγκρίνει ετήσια επιχορήγηση για σπουδές στο Κρατικό Ωδείο Θεσσαλονίκης, στην τάξη του Γεωργίου Βακαλοπούλου, και από το οποίο αποφοίτησε με άριστα παμψηφεί¹¹.

10. Δημήτριος Ξυδέας. Ανθυπασπιστής, διευθυντής της Στρατιωτικής Μουσικής της 6ης Μεραρχίας Σερρών από το 1925 μέχρι το 1938 (:). Διηύθυνε τη χορωδία και μαντολινάτα του «Απόλλωνα» κατά την περίοδο 1927-1932.

11. Χρήστος Π. Σταματίου (1909-27.8.1998). Ο περισσότερο σημαντικός Σερραίος μουσικός του 20ού αι. Αριστούχος του Κρατικού Ωδείου Θεσσαλονίκης (τάξη Γεωργίου Βακαλοπούλου), διευθυντής πολλών χορωδιών της Μακεδονίας, επί 27 χρόνια του «Ορφέα» και 10 της Μικτής Χορωδίας Σερρών (1981-90). Συνέθεσε πολυάριθμα έργα για a cappella χορωδία, χορωδία και μαντολινάτα, μπάντα, θέατρο και πολλές ελεύ-

Πρέπει να αναφερθεί επίσης ότι παράλληλα με τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες του Μουσικογυμναστικού Συλλόγου «Ορφεύς», οι οποίες οφείλονταν κυρίως στην αγάπη με πάθος προς τη μουσική όλων όσοι μετείχαν στα καλλιτεχνικά συγκροτήματα, συστήθηκε ένας άλλος σύλλογος, με χορωδιακό συγκρότημα και πρόεδρο τον Κόκκινο, ο οποίος ανέπτυξε κι αυτός αξιόλογη δραστηριότητα. Η ευγενής άμιλλα μεταξύ των δύο συλλόγων είχε αποτέλεσμα τις ευεργητικές επιπτώσεις στην ανύψωση γενικά του καλλιτεχνικού επιπέδου μεταξύ της νεολαίας και του σερραϊκού κοινού, το οποίο κατέκλυζε κυριολεκτικά τις αίθουσες σε κάθε συναυλιακή εκδήλωση¹².

Πρώτη εκδήλωση για τη σοβαρή αντιμετώπιση της μουσικής παιδείας των νέων, όχι μόνον για ψυχαγωγία αλλά και για επαγγελματική κατάρτιση, αποτέλεσε η ίδρυση του Ωδείου Σερρών «Ορφεύς», για την οργάνωση του οποίου πολλά οφείλονται στις έντονες δραστηριότητες του δικηγόρου Αθανασίου Φωτιάδη¹³. Με άριστο διδακτικό προσωπικό, στο οποίο περιλαμβάνονταν οι καθηγητές [Αλέξανδρος] Μπλενώβ και [Λόλα] Μπερεζόφσκυ, στα έγχορδα και στο πιάνο αντίστοιχα, Σωτήριος Κασσάρας, βιολί, καθηγήτῆς του Κρατικού Ωδείου Θεσσαλονίκης, με επικεφαλής τον αείμνηστο ἤδη Γιώργο Γεωργιάδη,

---

θερες συνθέσεις. Περισσότερα βλ. Γ. Αγγειοπλάστη, Ο Σερραϊός μουσικός Χρήστος Π. Σταματίου, *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 1 (1992) 262-270 αλλά και στο χρονολόγιο του περ. Γιατί 360 (Ιούνιος 2005) 28-32.

12. Εννοεί το Μουσικοκαλλιτεχνικό Σύλλογο «Απόλλων», που ιδρύθηκε το 1927 και δρούσε παράλληλα αλλά και ανταγωνιστικά προς τον «Ορφέα». Διέθετε πλήρη τμήματα χορωδίας, μαντολινάτας και ορχήστρας εγχόρδων με διευθυντές το Δημ. Ευδέα (ανδρική, 1927), Στέφανο Στεφανίδη (μικτή, 1928 και 1929), Ιωάννη Βαΐου (1929) και Μιχάλη Χατζημιχαήλ (1932). Για τη δράση, τα μέλη του κ.λπ. βλ. Γ. Αγγειοπλάστη, *Οκτώ κείμενα [...]*, ό.π., κεφ. «Συναυλία αντεγκλήσεων», 65-75. Ο Γεώργιος Κόκκινος, μετέπειτα νομάρχης Σερρών (περ. 1944-45), ήταν από τους πρώτους που υποστήριξαν την ίδρυση του «Απόλλωνα» και την προβολή της δραστηριότητάς του ως ξεχωριστού σωματείου από τον «Ορφέα».

13. Για το πιο σπουδαίο μουσικομορφωτικό αυτό ίδρυμα της πόλης βλ. Γ. Αγγειοπλάστη, *Ωδείον Σερρών «Ορφεύς» (1934-1940)*, έκδ. της Δ.Κ. Βιβλιοθήκης (2), Σέρρας 1989. Στις 28.2.1932 ο ΟΡΦΕΑΣ οργανώνει συναυλία στο «Κρόνιο» προκειμένου «να επιτύχη την εντός κατά το δυνατόν συντομωτέρου χρόνου ίδρυσιν και εν Σέρραις ωδείου». Ακολουθεί η κριτική παρουσίασή της από το Σερραίο γιατρό και βιολονίστα Χρήστο Καρατζά στην τοπική *Πρόοδος*, φ. 6.3.1932, σσ. 1 και 4. Ο συντάκτης του σχολίου θα αναφερθεί και στη σερραϊκή συμμετοχή του κορυφαίου φλαουτίστα Αθανασίου Φιδετζή: «Ο αγαπητός συμπολίτης μας κ. Σάκης Φιδετζής, τον οποίον είχαμε πολύ καιρό να ακούσωμε, μας παρουσίασε έκτακτον πρόοδον και εκτέλεσιν ανέλπιστον. Οι φθόγγοι του δυσκόλου του οργάνου, απεδίδοντο καθαρότατοι, γλυκύτατοι και αμμονικώτατοι [...] απέδειξε ότι είνε πλέον κύριος του οργάνου του και δύναται σήμερα να καταταχθή εις την τάξιν των καλλιτεχνών ανωτέρων μουσικών».

Το Διοικητικό Συμβούλιο του «Ορφέα» με τη Μις Σέρραι 1929 Άννα Δόστη. Η φωτογραφία δημοσιεύτηκε στον Εθνικό Κήρυκα της Νέας Υόρκης. Πρώτος από αριστερά στους ὄρθιους ο Αθ. Φιδετζής. Ακολουθούν οι Κων/νος Φωκάς, Γεώργιος Βετούλης, Βασίλειος Χατζηιακώβου, Κων/νος Σχοινάς, Ηρακλής Πρόβος. Καθισμένοι: Γεώργιος Φιλίππου, Γεώργιος Αβτζής, Χρήστος Πάτρας και Βασίλειος Παπαλεξίου. Φωτογράφιση Πέννα - Δαίρατζόπουλου.

διακεκριμένο καθηγητή του πιάνου και συνθέτη με πολλές τιμητικές διακρίσεις, καθηγητή επίσης του Κρατικού Ωδείου Θεσ/νίκης και μετέπειτα διευθυντή του Ελληνικού Ωδείου Αθηνών, πρόεδρο του Συνδέσμου Ελλήνων Συνθετών και μέλος πολλών πανελλήνιων καλλιτεχνικών επιτροπών.

Καρπός της ευσυνείδητης εργασίας όλων των ανωτέρω ήταν η ανάδειξη αξίων μαθητών, οι οποίοι προχώρησαν στις βαθμίδες της ανώτατης καλλιτεχνικής εκπαίδευσης. Μεταξύ των πρώτων αναφέρουμε τον αείμνηστο Δημήτριο Παπακυριάκο από τη Δράμα, εξαιρετο βιολοντσελίστα, που αργότερα αποτέλεσε μέλος του Μακεδονικού Κουαρτέτου Εγγόρδων με τους Επαμ. Φλώρο, 1ο βιολί, Αιμ. Λαγόπουλο, 2ο βιολί, Χαράλ. Κελπανίδη, βιόλα, καθώς και την Χρυσούλα Καλαϊτζή, σήμερα Χρυσούλα Ιωάννου Ξιφιλίδου, η οποία μετά την απόκτηση του διπλώματος στο πιάνο από το Κρατικό Ωδείο Θεσ/νίκης, δίδαξε επί σειράν

ετών ως καθηγήτρια του πιάνου στο ίδιο ωδείο και ανέδειξε ισάξιους μαθητές. Η κόρη της τελευταίας Μαρία Ξιφιλίδου, μετά τις ανώτατες σπουδές στο εξωτερικό, αναδείχθηκε σήμερα σε διακεκριμένη σολίστ του πιάνου, διεθνούς προβολής με καλλιτεχνικές δραστηριότητες στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Κατά την προαναφερθείσα χρονική περίοδο, κατά την οποία εκλέχθηκα κατ' επανάληψη μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του συλλόγου «Ορφεύς» και επί δεκαετία και πλέον έφορος μουσικής, μου δόθηκε η ευκαιρία να επισημάνω τις ανεκτίμητες υπηρεσίες και την πολύτιμη προσφορά των διατελεσάντων κατά καιρούς προέδρων του «Ορφέως», όπως των: Χρήστου Χρηστίδη (ιατρού), Χρήστου Πάτρα, Γεωργίου Αβτζή (δικηγόρου), Αθαν. Φωτιάδη (δικηγόρου) κ.ά. Επί των ημερών των συνέβησαν σημαντικά γεγονότα, που αφορούν στην μουσική της πόλεως των Σερρών, αλλά και σε διάφορα παρεμφερή καλλιτεχνικά γεγονότα διαφορετικού ενδιαφέροντος, όπως, παραδείγματος χάριν, η οργάνωση εκλογής της Μις Σέρραι και Μις Μακεδονία - Θράκη Μαρίας Πολιουδάκη κ.λ.π.

Φαινόμενο αφοσιώσεως στους σκοπούς του «Ορφέως», πάντοτε συνεπής, τυπικός και πιστός τηρητής του πρωτοκόλλου εθιμοτυπίας, υπήρξε ο Βασίλειος Παπαλεξίου, Γεν. Γραμματέας του συλλόγου επί σειράν ετών.

Ανατρέχοντας στην παρωχημένη και ευτυχισμένη εκείνη εποχή, ανάπαντα τόσων και τόσων κοσμοϊστορικών γεγονότων, επαναφέρω στη μνήμη μου με συγκίνηση και νοσταλγία περιστατικά και γεγονότα που διαδραματίστηκαν, καθώς και τις μορφές των φίλων και συμμαθητών, των συντρόφων των παιδικών μας χρόνων, πολλοί από τους οποίους είτε πρόωρα είτε με το πλήρωμα του χρόνου έφυγαν από τη ζωή. Προς τους τελευταίους αυτούς εμείς οι επιζώντες διατηρούμε ιερή και ευλαβική την ανάμνηση..

Στο σημείο αυτό τερατίζεται η αναφορά μου στη χρονική περίοδο 1920-1936 της καλλιτεχνικής δραστηριότητας των Σερρών και τούτο γιατί με την μετατόπισή μου στη Θεσσαλονίκη για οριστική πλέον διαμονή, έπειτα από το διορισμό μου ως μονίμου υπαλλήλου του Υπουργείου Δημοσίων Έργων, μετατοπίστηκαν και τα καλλιτεχνικά μου ενδιαφέροντα και εντοπίστηκαν, παράλληλα με τη δημοσιοϋπαλληλική μου ιδιότητα, σε μακρόχρονες προσπάθειες και ενέργειές μου όντας πρόεδρος του Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης, για την διατήρηση κατ' αρχάς της Συμφωνικής Ορχήστρας του συλλόγου ως Συμφωνικής Ορχήστρας Βορείου Ελλάδος με κρατική επιχορήγηση και στη συνέχεια τη μονιμοποίησή της πλέον ως Κρατικής Ορχήστρας Θεσσαλονίκης, όπως υφί-

σταται και λειτουργεί μέχρι σήμερα.

Όλα αυτά τα στοιχεία περιλαμβάνονται στο «Κεφάλαιο» της πενήνταχρονης καλλιτεχνικής δραστηριότητας του Συλλόγου Μουσικών Θεσσαλονίκης, που πιθανώς στο απώτερο μέλλον να δει το φως της δημοσιότητας¹⁴.

Υ.Γ. Επιβάλλεται νομίζω να σημειώσω ένα ακόμα σημαντικό καλλιτεχνικό γεγονός, το οποίο ανάγεται στις καλλιτεχνικές δραστηριότητες του Μουσικογυμναστικού Συλλόγου «Ορφεύς». Επί κυβερνήσεως Κωνσταντίνου Καραμανλή και Υπουργού Βορ. Ελλάδος Στράτου το τότε Δ.Σ. του «Ορφεύς», με πρόεδρον τον ακούραστο Δημήτριο Στεφανίδη¹⁵, ενήργησε για την πραγματοποίηση μιας συναυλίας στη Θεσσαλονίκη υπό την υψηλή προστασία του υπουργού Βορ. Ελλάδος και της οποίας την οργάνωση ανέθεσε ο κ. Υπουργός σ' εμένα.

Η συναυλία, με τη συμμετοχή της μανδολινάτας και της μικτής χορωδίας υπό την διεύθυνση του κ. Χρ. Σταματίου, πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα του Εθνικού Θεάτρου¹⁶. Το συγκινητικό του γεγονότος είναι ότι στη συναυλία αυτή έλαβαν μέρος και όλα τα επιζώντα τότε παλαιά μέλη της μανδολινάτας και χορωδίας. Σημείωσε πρωτοφανή επιτυχία με ενθουσιώδεις εκδηλώσεις του πολυπληθούς ακροατηρίου και τα θερμά συγχαρητήρια του κ. Υπουργού προς τους οργανωτές για την άψογη οργάνωση και προς τον μαέστρο και τους εκτελεστές για την υψηλή καλλιτεχνική τους απόδοση.

Αθήνα, 16 Ιουνίου 1986

Αθανάσιος Φιδετζής

---

14. Τμήμα της εργασίας αυτής του Α.Φ., που αφορούσε στα «Μουσικά συγκροτήματα και τις συναυλίες στη Θεσσαλονίκη κατά την περίοδο της Κατοχής», δημοσιεύθηκε στο περιοδ. *Τάμαριξ* 4 (1997) 8-17 του οργ. «Θεσσαλονίκη, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης 1997». Το 1936 είναι η χρονιά που ο Α.Φ., κατά δήλωσή του σε εμάς, μετακομίζει και δραστηριοποιείται μουσικά στη Θεσ/νίκη. Στο πωλητήριο, πάντως, συμβόλαιο του πατρικού σπιτιού επί της οδού Σιδηροκάστρου την 28.1.1936 που κρατούμε στο αρχείο μας, εκπροσωπείται από την αδελφή του Μαρίκα, υπάλληλο της Εθνικής Τράπεζας, και σημειώνεται ως ιδιωτικός υπάλληλος, κάτοικος Θεσσαλονίκης.

15. Πρόεδρος του «Ορφέα» εκείνα τα χρόνια ήταν ο γιατρός Χρήστος Χρηστίδης κι ένα χρόνο αργότερα (1955) μέχρι το 1965 ο φαρμακοποιός και μαντολινίστας Ορέστης Καζαμιάς (Σέρρες, 1909-8.7.1966). Στα έντυπα ντοκουμέντα του τελευταίου, που κρατούμε στο αρχείο μας, περιλαμβάνεται και χειρόγραφο -με πενάκι- ενυπόγραφο παρτιτούρα του Α.Φ. Ο Δημήτριος (Μίμης) Στεφανίδης (Σέρρες 1904-14.8.1977) όλα αυτά τα χρόνια ήταν γεν. γραμματέας του ομίλου. Ήταν όμως αυτός που με τον ενθουσιώδη χαρακτήρα του πρωταγωνιστούσε στη δραστηριότητα του συλλόγου και ιδιαίτερα του μουσικού τμήματος (χορωδία - μαντολινάτα), στο οποίο συμμετείχε ως κιθαριστής.

16. Πρόκειται για τη συναυλία του «Ορφέα» στο Βασιλικό Θέατρο της Θεσσαλονίκης την 2.6.1954 για τα 50 χρόνια από την ίδρυση του ομίλου.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Όργανα- Εκδηλώσεις - Δραστηριότητες

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.)

ΙΔΡΥΣΗ

Η Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. ιδρύθηκε το Δεκέμβριο του 1993 στις Σέρρες από
τα παρακάτω **ιδρυτικά μέλη**:

Αγγειοπλάστη Γιώργο

Ανδρονίδα Θεολόγη

Γοργία Ευθύμη

Δημούδη Δημήτριο

Θεοδωρίδη Κώστα

Καραγκιόζογλου Βούλα

Μανιάκα Μιχάλη

Μπόλαρη Μάρκο

Μουσιάδου Ελισάβετ

Νανιόπουλο Αριστοτέλη

Ναούμ Τάσο

Παπαδόπουλο Χρήστο

Παπούδα Κωνσταντίνα

Παπούδα Αλέκο

Πασχάλη Κώστα

Ροβίθη Κώστα

Σταυρίδου Όλγα

Σωτηρόπουλο Παναγιώτη

Χατζηαντωνίου Μαρία

Χατζηδημητρίου Βασίλη

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της Εταιρείας είναι η επιστημονική έρευνα επί παντός
θέματος που αφορά τις Σέρρες και την περιοχή τους. Ειδικότερα
δε η περισυλλογή, διατήρηση, καταγραφή, μελέτη και δημοσίευ-
ση του εν γένει ιστορικού, θεολογικού, φιλολογικού, δικαιοϊκού,

γλωσσικού, αρχαιολογικού, λαογραφικού και καλλιτεχνικού υλικού.

Η Εταιρεία επιδιώκει την επίτευξη του σκοπού της:

- ❖ Με την έκδοση ειδικού περιοδικού συγγράμματος επιστημονικού περιεχομένου και επανέκδοση αξιόλογων συγγραμμάτων που αφορούν τις Σέρρες.
- ❖ Με τη διοργάνωση επιστημονικών συνεδρίων, ανακοινώσεων, διαλέξεων, ημερίδων.
- ❖ Με την παροχή υποτροφιών σε μεταπτυχιακό επίπεδο.
- ❖ Με την ίδρυση Βιβλιοθήκης, Αρχείου και Μουσείου.
- ❖ Με τη δημιουργία Ειδικού Ινστιτούτου Σερραϊκών Μελετών.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Η Επιστημονική Επιτροπή συστάθηκε αμέσως μετά την ίδρυση της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ και απαρτίζεται από αξιόλογους επιστήμονες που ασχολήθηκαν με την έρευνα της ιστορίας των Σερρών:

Παπαστάθη Χαράλαμπο: Ομότιμο Καθηγητή Εκκλησιαστικού Δικαίου της Νομικής Σχολής Α.Π.Θ.

Κατσαρό Βασίλειο: Καθηγητή στο Τμήμα Φιλολογίας, Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.

Άτσαλο Βασίλειο: Ομότιμο Καθηγητή στο Τμήμα Φιλολογίας, Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.

Μπακιριτζή Χαράλαμπο: Προϊστάμενο της 9^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσ/νίκης.

Παπανικόλα-Μπακιριτζή Δήμητρα: Αρχαιολόγο στην 9^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσ/νίκης

Χριστοφορίδη Βενιζέλο: Ομότιμο Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

Χρυσοχοΐδη Κρίτωνα: Διευθυντή Ερευνών του Ινστιτούτου Βυζαντινών Ερευνών του Ε.Ι.Ε.

Κουκούλη-Χρυσανθάκη Χάιδω: Αρχαιολόγο, Διευθύντρια στο Αρχαιολογικό Μουσείο Καβάλας

Μπαλλά Ευαγγελία: Διευθύντρια Ερευνών στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών του Ε.Ι.Ε.

Γλαβίνα Απόστολο: Ομότιμο Καθηγητή της Θεολογικής

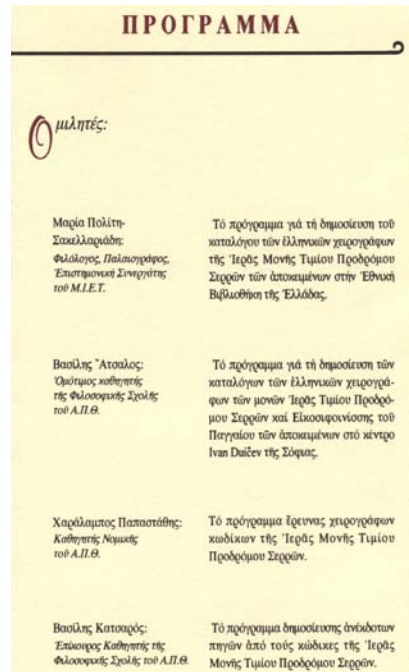

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.

Η Ε.Μ.Ε.Ι.Σ προγραμμάτισε και υλοποίησε τις παρακάτω ποι-
κίλες εκδηλώσεις:

2 Μαρτίου 1994

Προγράμματα έρευνας σχετικά με την Ιστορία των Σερρών.

Ομιλητές:

Μαρία Πολίτη-Σακελλαρίδη, Φιλολόγος, Παλαιογράφος, Επιστημονική Συνεργάτης του Μ.Ι.Ε.Τ.

Βασίλης Άτσαλος, Ομότιμος Καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.

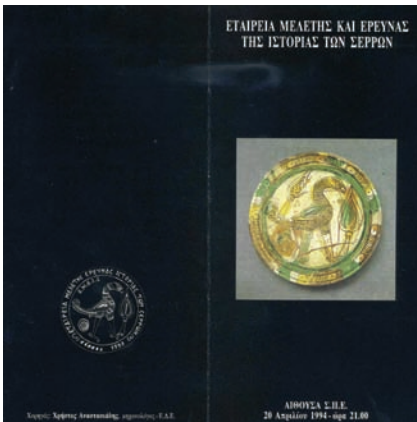
Χαράλαμπος Παπαστάθης, Καθηγητής Νομικής του Α.Π.Θ.

Βασίλης Κατσαρός, Επίκουρος Καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.

20 Απριλίου 1994

«Διά ψυχικήν σωτηρίαν, δωρεές και δωρητές
στα Σέρρας τον ΙΖ΄ Αιώνα»

Ομιλητής: **Paolo Odoriko**, Pr. Università di Trieste

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Ομιλητής: Paolo Odoriko
Pr. Università di Trieste

Θέμα: "Διά ψυχικήν Σωτηρίαν -
Δωρεές και Δωρητές
στα Σέρρας τον ΙΖ΄ αιώνα"
(Οικονομική και κοινωνική ζωή
στα Σέρρας επί Τουρκοκρατίας)

Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών, επιθυμεί να συμβάλει στην μελέτη και καταγραφή της ιστορικής διαδρομής της πόλης μας μέσα στους αιώνες και να προχωρήσει στην ενημέρωση των Σερρών για τα αποτελέσματα της πρόσφατης επιστημονικής έρευνας, διοργανώνοντας Τετάρτη 20 Απριλίου 1994 και ώρα 21.00 στην αίθουσα της Σ.Π.Ε.Ε. (Π. Κοινωνιστών 2) διάλεξη, στην οποία σας προσκαλεί!

Ο ομιλητής κ. Paolo Odoriko, καθηγητής μεσαιωνικής και νεότερης ελληνικής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Τριέστης, Ιταλίας, θα αναπτύξει το θέμα: «Διά ψυχικήν σωτηρίαν - Δωρεές και Δωρητές στα Σέρρας τον ΙΖ΄ αιώνα», το οποίο αφορά στην οικονομική και κοινωνική κατάσταση του ελληνοσέρρα κατά τη διάρκεια και της περιόδου της τουρκοκρατίας.

Πρόκειται για αληθοπύστα καιρίσιμα πρόσφατης ερευνητικής εργασίας σε ανέκδοτες πηγές και αρχεία.

Ομιλητής: **Andre Guillou**, Καθηγητής Βυζαντινού Πολιτισμού στην Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ του καθηγητή André Guillou

Γεννημένος στη Νάντ της Γαλλίας το 1923 ο André Guillou ολοκλήρωσε τις φιλολογικές σπουδές στη Σαρβόνη λαμβάνοντας τον τίτλο Docteur es Lettres, άριστους ως πρώτος φοιτητής του έτους του στην Ecole des Chartes. Μέλος της Ecole Française de Rome et d' Athènes, έδραξε ως καθηγητής στο Dumdarton Oaks Center for Byzantine Studies στις Η.Π.Α. Έγινε καθηγητής Βυζαντινού Πολιτισμού στην Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales στο Παρίσι το 1968, θέση που κατέχει μέχρι σήμερα. Άσχολήθηκε με την βυζαντινή ιστορία και φιλολογία, επικεντρώνοντας τις έρευνές του στην περιφέρεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα στην Μακεδονία και την Κάτω Ιταλία. Η πρώτη επαφή με την πόλη των Σερρών χρονολογείται το 1950, όταν άσχολήθηκε ερευνητικά με την Ήρα Μονή Τιμίου Προδρόμου και δημοσίευσε το 1955 τα άρχαια αυτής. Από τότε έχει εκδώσει πολυάριθμα βιβλία για την ιστορία του Βυζαντίου και τον πολιτισμό του, καθώς και άρθρα στα έγκυρτερα επιστημονικά περιοδικά. Πρόσφατα διηύθυνε αρχαιολογική άνασκαφή της Σχολής του στα Σίδηροκάουσα της Χαλκιδικής. Είναι πρόεδρος της Γαλλικής Επιτροπής για Σπουδές που άφορούν την Νοτιοανατολική Ευρώπη και διεύθυνει στο Παρίσι ερευνητική ομάδα που έχει ως άντικείμενο την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ιστορία των Σερρών, της οποίας πρώτος στόχος είναι η έκδοση του Κώδικα Β της Μονής Προδρόμου.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

ΕΚΔΗΛΩΣΗ

πρός τιμήν

ANDRE GUILLOU

Prof. Ecole des Hautes Etudes
on Sciences Sociales, Paris

Αθήνα ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. (Όρφείος 1)
Τετάρτη 11 - 5 - 1994, ώρα 21.00

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Η Έταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών άναγνωρίζοντας την πολύτιμη και καθοριστική συμβολή του André Guillou, καθηγητή Βυζαντινού Πολιτισμού στην Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris, στην έρευνα της ιστορίας των Σερρών και της περιοχής τους, με την συμπλήρωση τεσσαρακονταετίας άπό την έκδοση του έργου του "LES ARCHIVES DE SAINT-JEAN-PRODROME sur le mont Ménéécée" άπό τις Presses Universitaires de France, στο Παρίσι το 1955, διοργανώνει έκδήλωση προς τιμήν του διακεκριμένου επιστήμονα, την Τετάρτη 11 Μαΐου 1994 και ώρα 21.00 στην αίθουσα του ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Σερρών (Όρφείος 1) στην όποια σάς προσκαλεί.

Χορηγοί:
Παισχάλης Λαμπαράδης, Έργολάβος Δ.Ε.Η.
ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΕΡΡΕ Α.Ε., Καραγιάννης - Σταυρόπουλος - Χαλάσης
"ΚΑΛΑΙΜΑΡΜΑΡΟΝ" - Μ.Ι. Μπόλαρης, Θέρμη Θεσπώνης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

- 9.00' Προσφώνηση άπό την Γραμματέα της Έταιρείας Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών κ. Έλισάβετ Μωυσιάδου.
- 9.05' Παρουσίαση της προσωπικότητας και του έργου του André Guillou, καθηγητή της Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris, άπό τό μέλος της Έπιστημονικής Επιτροπής της Έταιρείας Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών κ.κ. Βασιλη Κατσαρά, άναπληρωτή καθηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής του Άριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
- 9.15' Άπονομή Διπλώματος Τιμής στον κ.κ. André Guillou
- 9.20' Άντιφώνηση- Όμιλία άπό τόν τιμώμενο, με θέμα:
"Ό Πάπας, τά Βαλκάνια και ή Όρθοδοξία κατά τόν Μεσαίωνα".

Ιούνιος 1994

**Χορήγηση υποτροφίας για μεταπτυχιακές σπουδές στο Παρίσι,
στη Βυζαντινή και Νεοελληνική Ιστορία.**

Χορηγοί: Μαραγκός Δημήτριος - Καρυώτης Γεώργιος, επιχειρηματίες.

Υπότροφος: Κουτζακιώτης Γεώργιος, Φιλολόγος

28 Οκτωβρίου 1994

**Α΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΚΔΡΟΜΗ στο ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ Ivan
Dujcev στη Σόφια, για ενημέρωση σχετικά με τα μη επιστραφέ-
ντα χειρόγραφα των Μονών Τιμίου Προδρόμου Σερρών και
Εικοσιφοίνισσας Παγγαίου, που εκλάπησαν από το Βουλγαρικό**

3 Μαΐου 1995

«Η Ιστορία της Ελληνικής Μειονότητας της Κωνσταντινούπολης από τη συνθήκη της Λωζάνης ως τις μέρες μας»

Ομιλητής: **Κ. Σταματόπουλος**, Ιστορικός.

Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών σας προσκαλεί στην εκδήλωση με θέμα:

"Η Ιστορία της Ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης από τη συνθήκη της Λωζάνης ως τις μέρες μας"

Ομιλητής: **Κ. Σταματόπουλος**, ιστορικός

Τετάρτη 3 Μαΐου 1995, ώρα 9.00 μ.μ.
στην αίθουσα εκδηλώσεων της ΔΕΠΚΑ
(Εθν. Αντίστασης 34)

19 Νοεμβρίου 2003

«Αρχαιολογική Έρευνα στο Νομό Σερρών»

Ομιλητές:

Ζήσης Μπόνιας, Δ/ντής της ΙΗ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ

υπό την αιγίδα του Δημάρχου Αμφίπολης κ. Πέτρου Πετρίδη

Τετάρτη 19 Νοεμβρίου 2003
ώρα 7.00 μ.μ.
Αίθουσα ΔΕΠΚΑ Σερρών

Πρόσκληση

Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών, επιθυμώντας να συμβάλει στη μελέτη και καταγραφή της ιστορικής διαδρομής του νομού μας μέσα στους αιώνες και ταυτόχρονα στην ενημέρωση των Σερραίων για τα αποτελέσματα των πρόσφατων αρχαιολογικών ερευνών, συνδιοργανώνει με το **Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίπολης** υπό την αιγίδα του Δημάρχου Αμφίπολης κ. Πέτρου Πετρίδη την Τετάρτη 19 Νοεμβρίου 2003 και ώρα 7.00 μ.μ. στην αίθουσα της ΔΕΠΚΑ Σερρών (Εθν. Αντίστασης 34) εκδήλωση, στην οποία σας προσκαλεί.

Πρόγραμμα

Ομιλητές:

Μπόνιας Ζήσης Διευθυντής της ΙΗ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων	«Η δράση της ΙΗ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στο νομό Σερρών και η ανασκαφή στην αρχαία Άργιλο»
Μαλιμίδου Δημητρία Αρχαιολόγος του Αρχαιολογικού Μουσείου Αμφίπολης	«Οι πρόσφατες ανασκαφές στην αρχαία Αμφίπολη και το πρόγραμμα ανάδειξης των μνημείων της»
Βάλλα Μαγδαληνή Αρχαιολόγος του Αρχαιολογικού Μουσείου Σερρών	«Τα νέα αρχαιολογικά ευρήματα και η μουσειακή πολιτική στην περιοχή της Σιντικής και των Σερρών»

6 Νοεμβρίου 2006

«**ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΝΕΔΕΛΚΟΣ,**

ο κοσμικός ζωγράφος της Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου Σερρών»

Ομιλητής: **Βασίλης Κατσαρός**, Καθηγητής της Βυζαντινής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ.

 <p>ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ</p> <p>ΧΟΡΗΓΟΣ</p> <p>ΟΡΙΖΩΝ Α.Τ.Ε. Σάββας Χατζηγεωργιάδης Ηλεκτρολόγος - Μηχανικός</p>	<p>ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ</p> <p><ΝΙΚΟΛΑΟΣ> ΝΕΔΕΛΚΟΣ</p> <p><i>Ο κοσμικός ζωγράφος της Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου Σερρών</i></p> <p>Αίθουσα ΔΕΠΚΑ Σερρών Δευτέρα 6 Νοεμβρίου 2006, ώρα 7.30 μ.μ. (Εθν. Αντίστασης 34)</p>
---	---

 <p>Πρόσκληση</p> <p>Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών σας προσκαλεί στην εκδήλωση με θέμα:</p> <p><ΝΙΚΟΛΑΟΣ> ΝΕΔΕΛΚΟΣ <i>Ο κοσμικός ζωγράφος της Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου Σερρών</i></p> <p>Ομιλητής: Βασίλης Κατσαρός, καθηγητής της Βυζαντινής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Α. Π. Θ.</p> <p>Δευτέρα 6 Νοεμβρίου 2006, ώρα 7.30 μ.μ. στην αίθουσα εκδηλώσεων της ΔΕΠΚΑ Σερρών</p>	<p>Ο κ. Βασίλης Κατσαρός, καθηγητής της Βυζαντινής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης είναι συνδεδεμένος με το πρόγραμμα έρευνας των κλεμμένων χειρογράφων της Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου Σερρών.</p> <p>Από το 1987 και εξής μελετά τα χειρόγραφα που ευρίσκονται στην Αθήνα, στη Σόφια (Ίδρυμα Ivan Djidjev) και διάσπαρτα στις βιβλιοθήκες του εξωτερικού. Παράλληλα ετοιμάζει το συνολικό επιστημονικό κατάλογό τους.</p>
---	--

12 Μαρτίου 2007

«Το Έργο της ΚΗ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του Νομού Σερρών»

Ομιλήτρια: **Κατερίνα Περιστέρη**, Αρχαιολόγος, Δ/ντρια της ΚΗ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στο Ν. Σερρών.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

Κόσμημα
Νεκροταφείο Αρχαίας Βέργης
Ελλάδα περί 190π.Χ. - 200π.Χ.

Αρχαιολογικό έργο της ΚΗ΄ Εφορείας
Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων
στο Νομό Σερρών

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΣΤΡΥΜΟΝΑ ΣΕΡΡΩΝ

Δευτέρα 12 Μαρτίου 2007, ώρα 7.30 μ.μ.
Αίθουσα ΔΕΠΚΑ Σερρών (Εθν. Αντίστασης 31)

Κόσμημα
Νεκροταφείο Αρχαίας Βέργης
Ελλάδα περί 190π.Χ. - 200π.Χ.

Κεραμική
Ανασκαφή Αρχαίου Οικισμού
Βέργης - 2005

Π.Α.Ρ.Ο.Υ.Σ.Ι.Α.Σ.Η

Η κ. Κατερίνα Περιστέρη, Αρχαιολόγος, είναι Διευθύντρια της ΚΗ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στο Νομό Σερρών, που ιδρύθηκε το Φεβρουάριο του 2004. Κατά το χρονικό διάστημα από την ίδρυση της Εφορείας μέχρι σήμερα, πραγματοποιήθηκε σημαντικό ανασκαφικό έργο στο Νομό. Η σημερινή παρουσίαση αφορά στην ανασκαφική έρευνα στο Ν. Σκεπέ (άρχεια Βέργη), στο Γέζωρο και το Σιδηρόκαστρο.

Π.Ρ.Ο.Γ.Ρ.Α.Μ.Η

Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών σας προσκαλεί στην εκδήλωση με θέμα:

"Αρχαιολογικό έργο της ΚΗ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στο Νομό Σερρών".

Ομιλήτρια:
Κατερίνα Περιστέρη, Αρχαιολόγος, Διευθύντρια της ΚΗ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στο Νομό Σερρών.

Δευτέρα 12 Μαρτίου 2007, ώρα 7,30 μ.μ.
Αίθουσα ΔΕΠΚΑ Σερρών (Εθν. Αντίστασης 31)

14 Ιανουαρίου 2008 «Η Κωμωδία του Καταβαλλά»

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

ΧΟΡΗΓΟΣ
ΥΠΟΗΛΕΚΤΡΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ
ΟΙΝΟΥΣΑΣ Α.Ε.

*Ένας Σερραίος διανοούμενος
του 15ου αιώνα συκοφαντείται*

“ Η ΚΩΜΩΔΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΒΑΛΛΤΑ ”

Αίθουσα ΔΕΠΚΑ Σερρών
Δευτέρα 14 Ιανουαρίου 2008, ώρα 7.30 π.μ.
(Εθν. Αντίστασης 34)

Πρόσκληση

Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της
Ιστορίας των Σερρών
σας προσκαλεί στην εκδήλωση με θέμα:

*Ένας Σερραίος διανοούμενος
του 15ου αιώνα συκοφαντείται*
“ Η ΚΩΜΩΔΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΑΒΑΛΛΤΑ ”

Ομιλητής:

Paolo Odorico, Βυζαντινολόγος, διευθυντής
σπουδών στην “Ecole des Hautes Etudes en
Sciences Sociales”, Paris.

Δευτέρα 14 Ιανουαρίου 2008, ώρα 7.30 π.μ.
στην αίθουσα εκδηλώσεων
της ΔΕΠΚΑ Σερρών

Ομιλητής: **Paolo Odorico**, Βυζαντινολόγος, Δ/ντής σπουδών στην «Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales», Paris.

21 Φεβρουαρίου 2008

«Η Ιστορία της Βισαλτικής Πόλεως ΑΡΓΙΛΟΥ»

Ομιλήτρια: **Κατερίνη Λιάμπη**, Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

ΧΟΡΗΓΟΣ

ΤΣΙΜΕΝΤΟΤΕΧΝΙΚΗ Α.Ε.
Ο. ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ - Χ. ΠΑΠΑΖΗΚΟΣ

“Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΙΟΛΑΙΚΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΡΓΙΛΟΥ”

Αίθουσα ΔΕΠΚΑ Σερρών
Πέμπτη 21 Φεβρουαρίου 2008, ώρα 7.30 μ.μ.
(Εθν. Αντίστασης 34)

Πρόσκληση

Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της
Ιστορίας των Σερρών
σας προσκαλεί στην εκδήλωση με θέμα:

“Η Ιστορία της Βιολαϊκής πόλεως Αργίλου”

Ομλήτρια:

Κατερίνη Λιάμπη, καθηγήτρια του
Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Πέμπτη 21 Φεβρουαρίου, ώρα 7.30 μ.μ.
Αίθουσα εκδηλώσεων
της ΔΕΠΚΑ Σερρών

Η κα Κατερίνη Λιάμπη είναι καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας στο Τμήμα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές σπουδές και τη διδακτορική διατριβή στην Αρχαία Ελληνική Ιστορία και ειδικότητα στην Αρχαία Νομισματική στο Πανεπιστήμιο του Saarbrücken της Γερμανίας.

Το Δεκέμβριο του 2006 βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών για τη μονογραφία της “Argilos. A Historical and Numismatic Study”.

24-25 Μαρτίου 2008
Β' ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΕΚΔΡΟΜΗ
στο ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΒΑΝ DUJEF στη Σόφια

26 Μαΐου 2008
«Μνήμη Νίκου Ζ. Νικολάου (1928-1993)»

**ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
 ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ**

ΕΤΑΙΡΕΙΑ
 ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
 ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

ΧΟΡΗΓΟΣ
ΔΗΜΟΥΑΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΠΡΟΔ. ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

Μ Ν Η Μ Η
ΝΙΚΟΥ Ζ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ
 (1928-1993)

Αίθουσα Σ.Π.Ε.
 Δευτέρα 26 Μαΐου 2008, ώρα 8.00 μ.μ.
 (Περ. Κωστοπούλου 2)

Συμπληρώθηκαν 15 χρόνια από το θάνατο του αιμνηστου Σερραίου ιστοριοδίφη **Νίκου Ζ. Νικολάου**. Οι μελέτες του για την ιστορική διαδρομή της πόλης μας, οι χάρτες του και τα σκαριφήματά του, συνέβαλαν στην ανάδειξη του ιστορικού παρελθόντος μας. Η Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. θεωρεί χρέος της να του αφιερώσει μια τιμητική εκδήλωση για τη συνολική προσφορά του στον πολιτισμό της περιοχής μας.

Πρόσκληση
Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών σας προσκαλεί στην εκδήλωση μνήμης του **Νίκου Ζ. Νικολάου (1928-1993)**

Ομιλητές:

- **Τάσος Καραναστάσης**, Λέκτορας του Α.Π.Θ. - Ερευνητής του Κ.Β.Ε. με θέμα: "Ο ιστοριοδίφης Ν. Νικολάου"
- **Λίλα Θεοδορίδου - Σωτηρίου** Αναπλ. Καθηγήτρια Τ.Ε.Ι. Σερρών με θέμα: "Ο μηχανικός Ν. Νικολάου και η πόλη των Σερρών"
- **Ιωάννης Τσαρούχας**, Προϊστάμενος Γενικών Αρχείων του Κράτους Ν. Σερρών με θέμα: "Το αρχείο του Ν. Νικολάου"

Αίθουσα Σ.Π.Ε.
 Δευτέρα 26 Μαΐου 2008, ώρα 8.00 μ.μ.
 (Περ. Κωστοπούλου 2)

Ομιλητές: **Τάσος Καραναστάσης**, Λέκτορας του Α.Π.Θ., Ερευνητής του Κ.Β.Ε.

Λίλα Θεοδορίδου-Σωτηρίου, Αν. Καθηγήτρια Τ.Ε.Ι. Σερρών
Ιωάννης Τσαρούχας, Προϊστάμενος Γενικών Αρχείων του Κράτους Ν. Σερρών.

1 Νοεμβρίου 2008

«Ο Σερραίος Στρατηγός Ευριπίδης Μπακιρτζής (1895-1947)»

Ομιλητής: **Ιάκωβος Μιχαηλίδης**, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας του Α.Π.Θ.

**ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΜΕΛΕΤΗΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ**

ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ
(Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.)

ΧΟΡΗΓΟΣ
ΔΗΜΟΥΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ
ΠΟΛ. ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

Ο Σερραίος στρατηγός
**Ευριπίδης
Μπακιρτζής**
(1895-1947)

Αίθουσα ΔΕΠΚΑ
Σάββατο, 1 Νοεμβρίου 2008
ώρα 7.30 μ.μ.
(Εθν. Αντίστασης 34)

Η Κερίσση της Ελεύθερης Ελλάδας (Π.Ε.Ε.Α)
Πρώτος Πρόεδρος ο Στρ. Ευριπίδης Μπακιρτζής
Κορσικώδες - 1944

Ο Σερραίος Στρατηγός
Ευριπίδης Μπακιρτζής
ανάλωσε τη ζωή του στους αγώνες
για την ελευθερία και την ανεξαρτησία
της πατρίδας μας.
Η Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. θεωρεί χρέος της
να του αφιερώσει μια τιμητική εκδήλωση
για τη συνολική προσφορά του
στον τόπο μας.

Πρόσκληση
Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας
της Ιστορίας των Σερρών
(Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.)

σας προσκαλεί στην εκδήλωση τιμής
του Σερραίου Στρατηγού
Ευριπίδη Μπακιρτζή
(1895-1947)

Ομιλητής
Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης
& Σύγχρονης Ιστορίας του Α.Π.Θ.

ΘΕΜΑ
“Ο Σερραίος στρατηγός
Ευριπίδης Μπακιρτζής”

Αίθουσα ΔΕΠΚΑ
Σάββατο, 1 Νοεμβρίου 2008
ώρα 7.30 μ.μ.
(Εθν. Αντίστασης 34)

18 Μαρτίου 2009

«Αφανείς Γηγενείς Μακεδονομάχοι (1903-1913)»

Ομιλητές: **Νικόλαος Μέρτζος**, Πρόεδρος της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών

Νικόλαος Μάνος, χορηγός της έκδοσης του ομώνυμου βιβλίου.

Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας του Α.Π.Θ.

Πρόσκληση

Το έργο παρουσιάζουν οι κύριοι:

Νικόλαος Ι. Μέρτζος
Πρόεδρος της Εταιρείας
Μακεδονικών Σπουδών

Νικόλαος Εμμ. Μάνος
Χορηγός έκδοσης

Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Επίκουρος Καθηγητής
της Νεότερης Ιστορίας του Α.Π.Θ.

Η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Σερρών
& η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας
της Ιστορίας των Σερρών
σας προσκαλούν στην παρουσίαση
της συλλογικής επιστημονικής μελέτης
της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών

ΑΦΑΝΕΙΣ ΓΗΓΕΝΕΙΣ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΟΙ
1903-1913

Στο επίτιμο έργο
Απογράφονται αλφαριθμητικά,
κατά νομό και χωριό της Μακεδονίας,
περισσότεροι από 3.000
γγενείς αφανείς Μακεδόνες ήρωες
και μάρτυρες της επικής εποχής
1903 - 1913.

Τετάρτη 18 Μαρτίου 2009, ώρα 7.30 μ.μ.
Αίθουσα Σ.Π.Ε. (Περ. Κωστοπούλου 2)

Μάρτιος 2009

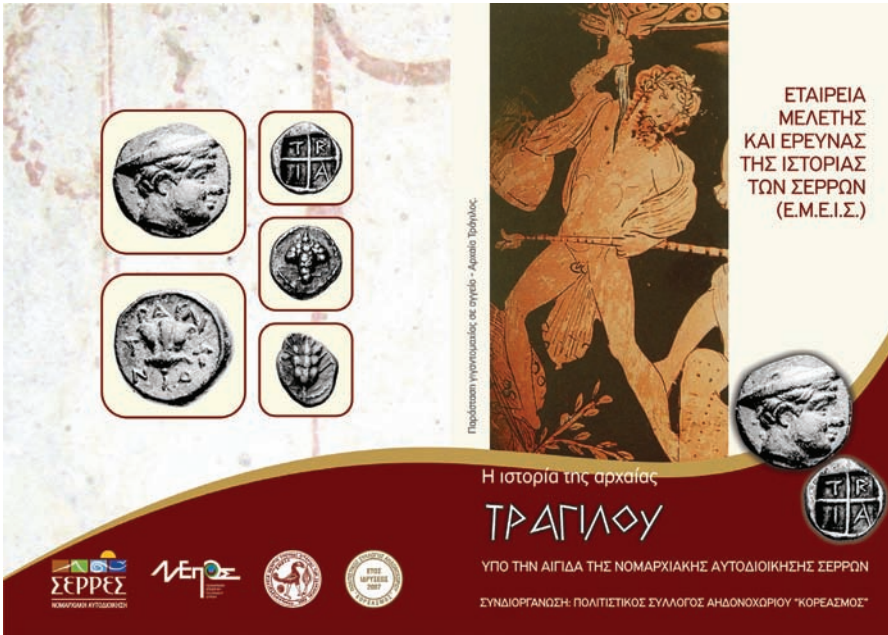
Επίσκεψη μελών και φίλων της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. στο Οικουμενικό
Πατριαρχείο και στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης

6 Μαΐου 2009

«Η ιστορία της αρχαίας Τραγίλου»

Ομιλήτρια: **Κλεοπάτρα Παπαεσαγγέλου - Γκενάκου**, Αρχαιολόγος, διδάκτωρ της Νομισματικής.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.)

Παράσταση ημερομηνίας σε σιγά - Αριστο Τριθύλιος

Η ιστορία της αρχαίας
ΤΡΑΓΙΛΟΥ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΗΣ ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΕΡΡΩΝ

ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΑΗΔΟΝΟΧΩΡΙΟΥ "ΚΟΡΕΑΣΜΟΣ"

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.)

σας προσκαλεί στην εκδήλωση με θέμα:

Η ιστορία της αρχαίας ΤΡΑΓΙΛΟΥ

Ομιλήτρια:
Κλεοπάτρα Παπαεσαγγέλου - Γκενάκου
αρχαιολόγος, διδάκτωρ της Νομισματικής

Τετάρτη 6 Μαΐου 2009, ώρα 8μ.μ.
Αίθουσα εκδηλώσεων της ΔΕΠΚΑ Σερρών
(Εθνικής Αντιστάσεως 34)

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Η κ. **Κλεοπάτρα Παπαεσαγγέλου - Γκενάκου** είναι αρχαιολόγος, διδάκτωρ της Νομισματικής. Έλαβε το πρώτο πτυχίο της από το Ιστορικό - Αρχαιολογικό Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και στη συνέχεια έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο King's College του Πανεπιστημίου του Λονδίνου (Masters) και στο Αριστοτέλειο της Θεσσαλονίκης (διδακτορικό δίπλωμα).

Στο ενεργητικό της έχει σειρά επιστημονικών άρθρων σε ελληνικά και ξένα νομισματικά περιοδικά, ανακοινώσεις σε διεθνή και ημεδαπά συνέδρια, διδακτορικά σε νομισματικά σεμινάρια του Εθνικού Ινστιτούτου Ερευνών και διοργάνωση διεθνών νομισματικών συνεδρίων.

Το Δεκέμβριο του 2006 βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών για τη μελέτη της πάνω στην ιστορία και Νομισματοκοπία της Αρχαίας Νεαπόλεως, τη σημερινή Καβάλα.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ
Δ/μ: Φ.Μαυρίδης 6 Σέρρες, τηλ.: 23210.22717, fax: 23210.66181
κων.: 6974053441, 6944574306, e-mail: ddimoudis@hotmail.com

24 Οκτωβρίου 2009

ΗΜΕΡΙΑΔΑ: «Αναφορές για την περιοχή των Σερρών από το 15^ο έως το 19^ο αιώνα μέσα από τα χειρόγραφα της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών».

Ομιλητές:

Axinia Dzurova, Δ/ντρια του Κέντρου Σλαβοβυζαντινών Σπουδών «Ivan Dujcen», Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Σόφιας
Vassia Velinova, Αναπλ. Δ/ντρια του Κέντρου Σλαβοβυζαντινών

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ
ΚΕΝΤΡΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ
ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ - ΑΣΗΤΙΣΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ

Ε.Μ.Ε.Ι.Ε.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

Κ.Β.Ε.

ΚΕΝΤΡΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ

ΚΕΡΑΣ
ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ - ΑΣΗΤΙΣΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ

ΗΜΕΡΙΔΑ
«Αναγόμες για την περιοχή των Σερρών από το 15^ο έως το 19^ο αιώνα μέσα από τα χειρόγραφα της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών».

Δημοτικό Θέατρο ΑΣΤΕΡΙΑ, Σάββατο 24 Οκτωβρίου 2009
10.30 π.μ. έως τις 2.00 μ.μ.
Περίοι: Κωστωπούλου 4 - Σέρρες

ΤΙΜΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Μάρκος Μπιλιάρης, Υπερπρόεδρος Ομοσπονδίας Αρχαιολογικών και Νεοελληνικών Σπουδών, κ.α. Θεολόγος, Μεταφραστής Σερρών και Νεοελληνικών Στίχων, Φιλολόγος, Αρχαιολόγος, Σέρρες
Ιωάννης Βλάχος, Σύμβουλος Σερρών
Σταυρούλα Δοβρού, Δοκίμολογός Διεθνήσιμα 12^η Εργασίας Πολιτισμικών Αρχαιοτήτων Κορίνθου
Δοκίμολογός Σερρών, Παιδίνας, Ε.Μ.Ε.Ι.Ε.

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Βασίλης Βραυρής, Διευτ. Πολιτισμού Κ.Β.Ε. Σερρών
Βασίλης Γεωργιάδης, Διευτ. Ε.Μ.Ε.Ι.Ε.
Ελευθέριος Μουσταφίδης, Γραμματέας Ε.Μ.Ε.Ι.Ε.
Φωτεινή Αδαμάκη, Μέλος Ε.Μ.Ε.Ι.Ε.
Αντώνης Φραγκιλάκης, Μέλος Ε.Μ.Ε.Ι.Ε.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Πρόεδρος: Χαρίλαος Παναγιώτης, Οπ. Καθηγητής Δ.Π.Θ.
Αναπρόεδρος: Βασίλης Βραυρής, Καθηγητής Σ.Π.Θ.
Μέλος: Αξίνια Δζουρούνα, Καθηγήτρια Παιδαγωγικής Σερρών.

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
Ελευθέριος Μουσταφίδης, Γραμματέας Ε.Μ.Ε.Ι.Ε.
Αγγελική Τσίλιου, Μέλος Ε.Μ.Ε.Ι.Ε.
Ναυδίνη Σαββίδη, Μέλος Ε.Μ.Ε.Ι.Ε.
Γεωργία Βραυρής, Μέλος Ε.Μ.Ε.Ι.Ε.

ΣΕΡΡΕΣ
Με την υποστήριξη της Αρχαιολογικής Διοικήσεως Σερρών

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΤΗΣ 1847.ΙΙ.Ι.

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών, στην πρωτοβουλία της να διατεθήσει το θέμα του χειρόγραφου των Μονών της περιοχής μας στην επικαιρότητα, συνδιοργανώνει την ημερίδα με θέμα **«Αναγόμες για την περιοχή των Σερρών από το 15^ο έως το 19^ο αιώνα μέσα από τα χειρόγραφα της Ιεράς Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών».**

Στην επιστημονική ημερίδα λαμβάνουν μέρος με τη σειρά παρουσιάσεις:

- ΑΞΙΝΙΑ ΔΖΟΥΡΟΥΝΑ**, Διεθνήσιμα του Κέντρου Σλαβοβυζαντινών Σπουδών "Ivan Djurjev", Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Σέρρες.
- VASSIA VELINOVA**, Αναπλ. Διεθνήσιμα του Κέντρου Σλαβοβυζαντινών Σπουδών "Ivan Djurjev", Αναπλ. Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Σέρρες.
- ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΕΡΑΟΣ**, Καθηγητής της Βυζαντινής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρόεδρος του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών.
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ**, Ομότιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρόεδρος του...

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΙΑΣ
ΣΑΒΒΑΤΟ 24 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2009

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΕΙΣ
10.30-11.00:
Του Υπερπρόεδρου Ομοσπονδίας, Αντιπροσωπευτή της και Ναυδίνης κ.α. **Θεολόγου** Του Νομαρχιακού Μητροπολίτου Σερρών και Νεώτετης κ.α. **Θεολόγου** Του Νομαρχιακού Σερρών κ. **Καθηγητή Βλάχου** Του Προέδρου της Ε.Μ.Ε.Ι.Ε. κ. **Αδαμάκη Δημόδη**

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ
11.00-11.30: Αξίνια Δζουρούνα
La modalité des prophéties de Léon le Sage dans le monde roubyzantin [E après la copie illustrée du Centre "Ivan Djurjev", (cod-D.g. 353)].
Ο νεοελληνικός χαρακτήρας των αριστοτελίων του Αλωνα του Σοφοί στον μεταβυζαντινό κόσμο [σύμφωνα με το εικονογραφημένο χειρόγραφο του Κέντρου "Ivan Djurjev", (cod-D.g. 353)].
11.30-12.00: Vassia Velinova
Literary activity of monk Issaia from Serres and spiritual life in Serres during 15-16th century.
Η λογοτεχνική δραστηριότητα του μοναχού Ισάια των Σερρών και η αναστασιακή ζωή της περιοχής, κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα.
12.00-12.30: Σαββίδη
12.35-13.05: Βασίλης Κατεράος - Χαράλαμπος Παπαστάθης
Το κειμενάριο της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών.
13.05-13.35: Χαράλαμπος Παπαστάθης
Ο κανονισμός της Ελληνικής Ορθόδοξης Κοινότητας Σερρών.
13.35-14.00: Σαββίδη
14.00: Πέρασμα ημερίδας

Οι εισηγήσεις των ζώνων επιστημόνων θα μεταφραζούνται απόδοση από τη ρωσική και τη αγγλική στα ελληνικά.

15 Μαρτίου 2010

**«Τετράδια Βουλγαρικής Κατοχής -
Ημέρες Ομηρίας Σερραίων 1916-1918»**

Ομιλητές: **Δημήτρης Δημούδης**, Πρόεδρος της Εταιρείας Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών

Σπυρίδων Σφέτας, Βαλκανιολόγος

Νικόλαος Ρουδομέτωφ, Πρόεδρος του Ιστορικού και Λογοτεχνικού Αρχείου Καβάλας, Επιμελητής έκδοσης.

Θωμάς Πέννας, Γενικός Γραμματέας της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Σερρών - Μελενίκου.

Σάβρα 29 Μαρτίου 1919

Ο **Πατέρας Γαβριήλ Κουντιούης**, που γεννήθηκε στο Νέο Σούλι Σερρών, ηλικίας 43 ετών, κάτοικος **Μονής Αγίου Ιωάννου**, υπάλληλος μοναχός, έκανε την παρικότα κατοίκηση ενόπλιων της Επαιρωτής.

Ήταν 23 Ιουνίου του 1917, όταν ο υπολοχαγός Petroff, συνοδευόμενος από 30 στρατιώτες, ήβθε στο **μοναστήρι**. Τον φιλοξένησαμε εκεί για πέντε ολόκληρες μέρες και την όκτη ημέρα διατάξε τους μοναχούς να ετοιμασε έτοιμοι να εγκαταλείψουμε το **μοναστήρι**. Ημασταν 25 άτομα όταν ξεκίνησαμε από τη **Μονή**, συνοδευόμενοι από στρατιώτες. Μας μετέφεραν από στις Σέρρες και μας έβλεσαν στο πύργου των δικαστηρίων για ένα μέρες. Στο τέλος εκτόπισαν είκοσι από τους μοναχούς στη Βουλγαρία και εμένα, μαζί με τους Ανθρόνικου, Χριστόστομο και το δούκο Βασίλειο μας οδήγησαν στη Δράμα, στην εκεί Γενική Διοίκηση, από όπου την άλλη μέρα μας μετέφεραν στο χωριό Άγιο Πνεύμα. Ύστερα από συνάλεξη 8 ημερών στο Άγιο Πνεύμα, μας έφεραν ξανά στη Δράμα και εκεί, μετά από δύο μέρες, μας άφησαν ελεύθερους ενώ στη συνέχεια μας εκτόπισαν στη Στάρα-Ζαγορα της Βουλγαρίας. Όταν επιστρέψαμε στο **μοναστήρι** μετά τη σύναψη της ανακοχής, είδαμε ότι αυτό ήταν τελείως καταστραμμένο. Οι Βούλγαροι είχαν αφαιρέσει όλα τα αντικείμενα τα οποία αναγράφονται στον κατάλογο που βρίσκουμε στα αρχεία της Επαιρωτής.

Απόσπασμα από την κατάθεση του Πατέρα Γαβριήλ Κουντιούης στην Διοική Επαιρωτής, Επαιρωτική Βουλγαρικής κατοχής, Ανατολική Μακεδονία (1916-1918) (Λογ. τμήμα, αρ. 303-100)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ
Δηλ. Φιλιαρό 6 Σέρρες, τηλ.: 23210.22717, fax: 23210.66181
κωδ.: 6974053441, 6944574306, e-mail: ddmouda@hotmail.com

ΙΣΤΟΡΙΚΗ & ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΣΕΡΡΩΝ-ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ
Στάθου 48 Αθήνα 105 64, τηλ.: 210.3218207

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Ε.)

ΙΣΤΟΡΙΚΗ & ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΣΕΡΡΩΝ-ΜΕΛΕΝΙΚΟΥ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ 1916-1918
«ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ»

ΗΜΕΡΕΣ ΟΜΗΡΙΑΣ ΣΕΡΡΑΙΩΝ

Δευτέρα 15η Μαρτίου 2010, ώρα 7.30 μ.μ.
Αμφιθέατρο Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών
(Ν. Νικολάου 20)

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΑ ΤΗΣ ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΣΕΡΡΩΝ

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Η Εταιρεία Μελέτης & Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών και η Ιστορική και Λογογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενικού σας προσκαλούν στην εκδήλωση με θέμα:

Ανατολική Μακεδονία 1916-1918
«Τετράδια Βουλγαρικής κατοχής»
Έκδοση του **Ιστορικού & Λογοτεχνικού Αρχείου Καβάλας**
Ημέρες Ομηρίας Σερραίων

Χαιρετισμός - Προοίμια
Αημήτριος Αημούδης, Πρόεδρος της Εταιρείας Μελέτης & Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών

Ομιλήτες:
Σπυρίδων Σφέτας, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης και Σύγχρονης Βαλκανικής Ιστορίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ.
Ιστορικό πλαίσιο στην Ανατολική Μακεδονία 1916-1918
Νικόλαος Ρουδομέτοφ, Πρόεδρος του Ιστορικού & Λογοτεχνικού Αρχείου Καβάλας - Επιμελητής έκδοσης
Τετράδια Βουλγαρικής Κατοχής, Ανατολική Μακεδονία 1916-1918

Επιλογικά & Ψήφισμα:
Θωμάς Πέννας, Γενικός Γραμματέας της Ιστορικής και Λογογραφικής Εταιρείας Σερρών - Μελενικού

Δευτέρα 15η Μαρτίου 2010, ώρα 7.30 μ.μ.
Αμφιθέατρο Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών
(Ν. Νικολάου 20)

Η Ε.Μ.Ε.Ι.Ε. και η Ιστορική και Λογογραφική Εταιρεία Σερρών-Μελενικού, στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν ζωντανή την ιστορική μνήμη για τον πόλη και το νομό Σερρών διοργανώνουν την παρούσα εκδήλωση.

Μέσα από ντοκουμέντα αξιωμασθήρητης γνησιότητας και ανεκτίμητης ιστορικής αξίας, που περιέχονται στην τρίτομη έκδοση «Τετράδια Βουλγαρικής κατοχής 1916-1918» του **Νικολάου Ρουδομέτοφ** που θα παρουσιαστεί κατά την εκδήλωση, θα μάθουμε για τα τραγικά γεγονότα της δεύτερης Βουλγαρικής κατοχής στην Ανατολική Μακεδονία.

Ο καθηγητής κ. **Σπυρίδων Σφέτας**, θα παρουσιάσει το ιστορικό πλαίσιο της περιόδου εκείνης στη Βαλκανική ηερσόνησο.

Ένας από τους σημαντικότερους λόγους που μας οδήγησαν στη διοργάνωση της εκδήλωσης αυτής, αποτελεί η απόδοση τιμής και η αποφυγή της λήθης της θυσίας των ανθρώπων του τόπου μας.

6-11 Απριλίου 2010

**Εκδρομή μελών και φίλων της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. στη Βενετία-
Φλωρεντία.**

**Επίσκεψη στο Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και
Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας**

Στην είσοδο του Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου της Ελληνικής Κοινότητας Βενετίας.

Ο Πρόεδρος της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. κ. Δ. Δημούδης και ο Γραμματέας της Ιστορικής & Λαογραφικής Εταιρίας Σεργών-Μελενίκου κ. Θ. Πέννας σε συνομιλία με τη Δ/ντρια του Ελληνικού Ινστιτούτου Σπουδών Βενετίας κα Χρύσα Μαλτέζου.

